

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Електронне наукове видання
«Вісник Асоціації кримінального права України» включено до
Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б»
(наказ МОН України № 627 від 14 травня 2020 року)

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Громадська організація «Всеукраїнська асоціація кримінального права»

УДК 343

ISSN 2311-9640

ВІСНИК АСОЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Електронне наукове видання

Випуск 1(23) / 2025

*Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет постановою
Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
№ 38/2 від 30.06.2025 року*

*Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження рішень
Атестаційної колегії Міністерства від 14 травня 2020 року та внесення змін до
наказу Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 року № 409»
від 14 травня 2020 року № 627 електронне наукове видання «Вісник Асоціації
кримінального права України» включено до Переліку наукових фахових видань
України з присвоєнням категорії «Б»*

© ГО «ВАКП», 2025

Вісник Асоціації кримінального права України : електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». – Харків: [б. в.], 2025. – Вип. 1(23). – ISSN 2311-9640 (online)

В електронному науковому збірнику Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого та Всеукраїнської громадської організації «Асоціація кримінального права» висвітлюються актуальні питання з кримінального права, кримінології та кримінально-виконавчого права.

Видання розраховане на науковців, викладачів, аспірантів, студентів, усіх, хто прагне отримати ґрунтовні знання теоретичного і прикладного характеру.

Редакційна колегія

Головкін Б. М., докт. юрид. наук, проф. (головний редактор); **Борисов В. І.**, акад. Нац. акад. прав. наук України, докт. юрид. наук, проф. (заст. головного редактора); **Баулін Ю. В.**, акад. Нац. акад. прав. наук України, докт. юрид. наук, проф. (наук. редактор); **Євтєєва Д. П.**, канд. юрид. наук, ст. наук. співроб. (наук. редактор); **Гродецький Ю. В.**, канд. юрид. наук, доц. (відповідальний секретар); **Ласковська Катажина**, докт. юрид. наук, проф. (Польща); **Аркуша Л. І.**, докт. юрид. наук, проф.; **Вільчик Т. Б.**, докт. юрид. наук, проф.; **Лапкін А. В.**, канд. юрид. наук, доц.; **Маринів В. І.**, канд. юрид. наук, проф.; **Орловський Р. С.**, д.-р. юрид. наук, проф.; **Савченко А. В.**, докт. юрид. наук, проф.; **Халимон С. І.**, докт. юрид. наук, доц.

Згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства від 14 травня 2020 року та внесення змін до наказу Міністерства освіти і науки України від 17 березня 2020 року № 409» від 14 травня 2020 року № 627 електронне наукове видання «Вісник Асоціації кримінального права України» включено до Переліку наукових фахових видань України з присвоєнням категорії «Б».

Науковий збірник індексується в міжнародних наукометричних базах даних:

**Index Copernicus Journals Master List; Google Scholar; WorldCat;
Scientific Indexing Services (SIS); General Impact Factor (GIF);
ResearchBib – Academic Resource Index**

Рекомендовано до поширення через мережу Інтернет постановою
Президії ГО «Всеукраїнська асоціація кримінального права»
№ 38/2 від 30.06.2025 року

ЗМІСТ

ДО 85-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ПРОФ. В. Я. ТАЦІЯ

<i>Пономаренко Ю. А.</i> Внесок професора В. Я. Тація у розвиток Харківської школи кримінального права	1–16
<i>Пономаренко Ю. А.</i> Питання предмета кримінально-правового регулювання в дослідженнях В. Я. Тація і в сучасному науковому дискурсі	17–33
<i>Михайліченко Т. О.</i> Небезпечна продукція як предмет злочину: критичний аналіз еволюції ст. 227 КК України та спадщина В. Я. Тація	34–56

ПИТАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Тютюгін В. І., Суходубова І. В., Фільчакова Ю. І.</i> До питання про стабільність та динамізм кримінального законодавства України (деякі кількісна та якісні показники)	57–95
<i>Kozachenko O., Kalytayev V.</i> CRIMINAL AND LEGAL MEASURES TAXONOMY IN THE DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE: RELATIVE DIMENSION (<i>Козаченко О. В., Калитаєв В. В.</i> Таксономія кримінально-правових заходів у проєкті Кримінального кодексу України: реляційний вимір)	96–109
<i>Ткачук Ю. О.</i> Кримінально-правові санкції: перспективи запровадження в проєкті нового Кримінального кодексу України	110–120

ПИТАННЯ ОСОБЛИВОЇ ЧАСТИНИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

<i>Мовчан Р. О.</i> Поширення інформації про проведення мобілізаційних заходів: проблеми кримінально-правової оцінки та вдосконалення законодавства	121–145
<i>Пащенко О. О.</i> Деякі питання застосування ст. 114-1 КК України	146–162
<i>Туляков Вячеслав.</i> Криміналізація феміциду	163–179
<i>Кравчук Тарас, Поштаренко Інна.</i> Особливості визначення суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом	180–191
<i>Філіпенко В. Р.</i> Гендерні аспекти кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною	192–205
<i>Радутний О. Е.</i> Порухення недоторканності приватного життя у віртуальних та матеріально об'єктивованих світах	206–224

<i>Щеглаков І. Е.</i> Проблеми розмежування крипtotермінів при кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності	225–246
<i>Любченко Т. С.</i> Особливості покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи	247–261
<i>Музика А. А., Багіров С. Р.</i> За проєктом КК України «воєнні злочини» можуть бути «випадковими»: помилка на тлі офіційного перекладу міжнародного договору	262–276
<i>Коломісць Ю. Ю.</i> Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості	277–297
<i>Шестопалов Р. М.</i> Проблеми правозастосування статті 435-1 КК України (образу честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю) крізь призму судової практики	298–310

НА ДОПОМОГУ СТУДЕНТУ

<i>Гродецький Ю. В.</i> Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні	311–321
<i>Тютюгін В. І.</i> Звільнення від відбування покарання за давністю, умовно-дострокове звільнення та заміна покарання більш м'яким	322–349

УДК 343.2:001.32

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.329305>

Ю. А. Пономаренко,

докт. юрид. наук, доц.,
завідувач кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого,
голова громадської організації
«Всеукраїнська асоціація
кримінального права»

ВНЕСОК ПРОФЕСОРА В. Я. ТАЦІЯ У РОЗВИТОК ХАРКІВСЬКОЇ ШКОЛИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Стаття присвячена огляду більш ніж півстолітнього відтинку історії Харківської школи кримінального права (від середини 1960-х до початку 2020-х років), коли її функціонування і розвиток були пов'язані з належністю до неї В. Я. Тація, який пройшов у її складі шлях від аспіранта до професора й завідувача кафедри кримінального права. Описується стан Харківської школи кримінального права на початку творчого шляху В. Я. Тація, зокрема: кількісний склад і предмет наукових інтересів співробітників кафедри кримінального права Харківського юридичного інституту того періоду, а відтак – зміни і розвиток у складі і предметі наукових інтересів членів кафедри у наступні роки. Показана роль В. Я. Тація у цих змінах та в досягненні Харківською школою кримінального права її сучасного стану.

Виокремлені характеристики Харківської школи кримінального права, що стосуються здійснюваних нею досліджень, які вирізняються її з-поміж інших, вказують на її самобутність, відображаються в роботах належних до неї учених. Зокрема, такими характеристиками названі слідування принципу верховенства права; виявлення та розкриття соціальної обумовленості змісту кожної норми кримінального права; обов'язкове поєднання теоретичних досліджень з практикою правозастосування; широке використання догматичного і формально-логічних методів пізнання правової дійсності та ін. Крім того, визначені й описані низка усталених традицій правил міжособистісного буття членів Харківської школи кримінального права.

Зроблено висновок про вирішальну роль В. Я. Тація у становленні Харківської школи кримінального права в її сучасному виді, показаний його внесок у формування її наукових характеристик, традицій та правил. Констатовано, що ця школа є спільнотою учених, об'єднаних спільними морально-етичними правилами й соціально-ціннісними орієнтирами, які поділяють спільні засадничі ідеї в науці кримінального права, мають усталені методологічні засади наукових досліджень, і виходять зі спільного розуміння призначення кримінального права.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; наука кримінального права; наукова школа; історія науки; методологія кримінального права.

Постановка проблеми. Історія розвитку науки – це не лише історія досліджень і відкриттів, припущень, гіпотез, аргументів, доказів і спростувань, невдач і здобутків, наукових доповідей і публікацій і т. д., це ще й історія переплетення наукових біографій учених, їхніх професійних контактів, творчої співпраці й міжособистісних відносин, становлення дослідницьких груп і цілих колективів. На цьому ґрунті формується спільність світоглядних засад, методологічних підходів, сповідуваних принципів та поділюваних концепцій, загалом – спільність ідей, для певної частини наукової спільноти. Там і тоді, де й коли ці спільні ідеї передаються від покоління до покоління учених, мабуть і слід говорити про формування та розвиток наукової школи. І хоча в наукознавчій літературі й досі продовжуються дискусії про ознаки наукових шкіл кримінального права¹ та критерії їх розмежування², існування Харківської школи кримінального права³ як сформованої багатьма поколіннями учених усталеної й самобутньої спільноти дослідників, що поділяють спільні для них основоположні ідеї відповідної галузі науки, навряд чи може бути поставлене під сумнів.

За часи свого існування Харківська школа кримінального права проявилася цілою плеядою талановитих дослідників, серед яких особливе місце посідають наші видатні учені, у тому числі – й професор Василь Якович Тацій (13.01.1940–28.09.2022). Саме за його часів Харківська школа кримінального права зміцніла, розвинулася й досягла свого сучасного стану як

¹ Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буромєнський, В. В. Голіна та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 514–532.

² Навроцький В. О. Про «школи кримінального права» в Україні. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2015. С. 50–56.

³ Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование: в 3-х томах. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы): монография. Киев: Дакор, 2018. 684 с.

за формальними ознаками, так і за багатьма сутнісними характеристиками. Безумовно, це не могло відбутися без активної й плідної участі В. Я. Тація, а тому його внесок у розвиток Харківської школи кримінального права має знайти своє наукове дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історичний матеріал про розвиток Харківської школи кримінального права у ХІХ – першій половині ХХ століть, а також наукознавчі дослідження проблематики її становлення викладені в роботах Д. І. Багалія і М. П. Чубинського⁴, П. С. Берзіна⁵, М. І. Бажанова і В. В. Сташиса⁶ та деяких інших авторів. Водночас, відтинок історії Школи від середини ХХ століття й до сьогодення ще не отримав належного вивчення ні в історіографічному, ні в наукознавчому контекстах. Сказане певною мірою стосується й питань про роль видатних представників цієї школи другої половини ХХ – початку ХХІ століть (професори М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис та інші) в її становленні та розвитку. Лише окремі питання їхнього внеску у становлення нашої школи викладені в біографічних і бібліографічних довідниках про них⁷, а також – в окремих публікаціях меморіального⁸ чи наукознавчого⁹ характеру. І якщо для їхніх сучасників та співробітників ця роль є очевидною, а її значення – не лише сприймається раціонально, а й відчувається інтуїтивно, то перед майбутніми поколіннями ми маємо обов’язок систематизувати і формалізувати наші знання про внесок наших великих Учителів у розвиток Харківської школи кримінального права.

⁴ Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред.: М. П. Чубинский, Д. И. Багaley. Харьков: Сага, 2007. 378 с.

⁵ Берзін П. С. Цит. праця.

⁶ Сташис В. В., Бажанов М. И. Очерк истории кафедры уголовного права Харьковского юридического института за 50 лет (1920–1970 гг.). В кн.: Сташис В. В. Вибрані праці / уклад.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова. Харків: Право, 2015. С. 26–111.

⁷ Див., наприклад: Василь Якович Тацій (до 80-річчя від дня народження та 55-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності) / упоряд.: О. В. Петришин, В. С. Батиргареева, В. І. Борисов. Харків: Право, 2020. 164 с.

⁸ Василь Якович Тацій: життя, гідне поваги: до 85-річчя від дня народження: збірник спогадів про життя і діяльність академіка В. Я. Тація / [А. П. Гетьман (голов. ред.), Л. О. Гриненко]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2025. С. 293–302. (468 с.)

⁹ Харитонов О. В. Професор В. Я. Тацій та Харківська школа кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Спец. вип. С. 63–73.

Метою статті, з огляду на викладене, є визначення та описання внеску професора В. Я. Тація у розвиток Харківської школи кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Харківська школа кримінального права загалом була сформована ще до кінця XIX – початку XX століть трудами професорів та викладачів тодішнього юридичного факультету Харківського імператорського університету – І. Ф. Тимківського, Г. П. Успенського, К. П. Пауловича, К. Ф. Михайловського, І. М. Даниловича, М. Т. Спаського, А. К. Бабічева, Г. С. Гордієнка, В. Ф. Титарєва, О. І. Палюмбецького, Л. Є. Владимірова, В. П. Даневського, М. П. Чубинського, О. Д. Кисельова та ін. Після захоплення влади комуністами й закриття ними Харківського імператорського університету, юридична наука й освіта у Харкові загалом і школа кримінального права, зокрема, збереглися й розвивалися протягом усього XX століття в самостійному закладі вищої освіти – спершу Харківському інституті народного господарства (з 1920), а після його реорганізації – в Інституті радянського будівництва та права (з 1930), який згодом впродовж багатьох років був Харківським юридичним інститутом, а зараз став Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого. І навіть попри те, що в кінці XX-го та на початку XXI-го століть у низці харківських вишів також почали навчати юристів (у тому числі знову був створений юридичний факультет у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна), Харківська школа кримінального права зберегла своїм осередком Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

XX століття не було легким для розвитку нашої школи: революція 1917 року і невдалі національно-визвольні змагання після неї, комуністичні репресії й Голодомор, Друга світова війна, ідеологічний пресинг й жорсткі політичні рамки, наперед задані результати досліджень й цензура публікацій радянського періоду, – все це так само негативно вплинуло на неї, як і на інші наукові школи з будь-яких інших галузей наук. Особливо – із соціальних, а надто – з правознавства. Проте, навіть і за таких умов Харківська школа

кримінального права не лише вижила, а й розвинулася, зміцніла й істотно збагатила вітчизняну науку, законодавчу та правозастосовну практику.

Найтіснішим чином розвиток нашої школи, починаючи від 1960-х років й до сьогодні, пов'язаний з іменем В. Я. Тація, який став аспірантом кафедри кримінального права у 1966 р. Тоді щойно закінчилася «Хрущовська відлига» і вже відчувалися перші «заморозки» наступної епохи, яка пізніше стане відомою як «Період застою». Кафедра кримінального права на той час була зовсім невеликим колективом, яким завідував тоді ще доцент В. В. Сташис, і я якому працювали професор В. С. Трахтеров і доцент М. І. Бажанов (лише наступного 1967 року він захистить докторську дисертацію), а також молоді викладачі, які щойно захистили свої кандидатські дисертації: І. М. Даньшин (1965) та З. Г. Корчева (1963); готувалися до захисту Л. М. Кривоченко (1967), В. А. Ломако (1969) і А. О. Пінаєв (1969). Саме в той рік з кафедри кримінального права виділилася кафедра кримінології та виправно-трудоного права, яку очолив доцент Л. М. Сугачов.

Науковим керівником аспіранта В. Я. Тація став доцент В. В. Сташис. При чому, як це часто буває в нашій Школі, Володимир Володимирович був для Василя Яковича не просто формальним керівником у науці, який повинен був відпрацювати певну кількість академічних годин зі своїм аспірантом. Він став його Учителем по життю і Наставником у науковій, навчальній та адміністративній роботі, мудрим порадиником і добрим старшим товаришем, між ними склалися надзвичайно добрі, довірливі, тісні й плідні відносини, які вони пронесли через усе своє життя, і результати яких відобразилися на розвиткові не лише Харківської школи кримінального права, й загалом нашого Університету і, без перебільшення, юридичної науки та освіти в Україні другої половини XX-го – початку XXI століть.

Для кандидатської дисертації В. Я. Тацію була затверджена тема «Кримінальна відповідальність за комерційне посередництво». Пізніше, вже за часів радянської Перебудови і після проголошення Незалежності України,

йому інколи закидали цю тему з тих міркувань, що вона, мовляв, пов'язана з «дослідженнями питань боротьби з ринковою економікою» та «підтримкою планово-адміністративного господарства». Зрозуміло, що в історичному контексті ці закиди позбавлені рації, позаяк історія не знає умовного способу. В науковому ж плані дисертаційне дослідження В. Я. Тація було актуальним і необхідним за тодішнього законодавчого регулювання і при тогочасному рівні розвитку юридичної науки, адже в ньому розв'язувалися проблеми соціальної обумовленості криміналізації комерційного посередництва в тодішніх умовах, необхідності точного тлумачення ознак складу цього злочину, форм його вчинення і відмежування від діянь, які лише зовні схожі на комерційне посередництво, проте не охоплюються його складом, питання кваліфікації скоєного за сукупністю з іншими злочинами, такими як розкрадання і хабарництво, тощо¹⁰. Пізніше Василь Якович так писав про результати своїх досліджень у кандидатській дисертації: «Звільнені від витрат на вкладення (основні витрати – на плечах держави) підприємливі люди позбавлялися і від податкових тягот, оскільки підпільний прибуток, як це зрозуміло, податком не обкладений. Таким чином, створюється особлива, незаконна (але досить стійка і в низці випадків ефективна) сфера діяльності, при чому її ефективність спиралася або на неформальні стимули (знайомство, взаємні послуги), або на давання-отримання хабарів. Фактично це був прообраз тіньової економіки»¹¹.

Вже в кандидатській дисертації В. Я. Тація проявилися ті основні ідеї, положення, висновки, які саме й визначають Харківську школу кримінального права. Передусім, це необхідність точного тлумачення і неухильного додержання приписів кримінального закону при кваліфікації діяння і застосуванні за нього засобів кримінальної відповідальності. Зараз ми це називаємо невід'ємними складовими принципу верховенства права. Окрім

¹⁰ Див., наприклад: Тацій В. Я. Відповідальність за комерційне посередництво. В кн.: Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / Упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 117–122.

¹¹ Тацій В. Я. Люди, роки і миттєвості життя... . Харків: Право, 2019. С. 70.

того, це й необхідність виявлення та розкриття соціальної обумовленості змісту кожної норми кримінального права, встановлення її соціально-історичного контексту, прогнозування суспільно значимих наслідків її застосування тощо. Далі, це обов'язкове поєднання теоретичних досліджень з практикою правозастосування, ув'язування усіх аргументів та висновків з реальними матеріалами слідчої та судової практики. При чому таке поєднання завжди є «дорогою з двостороннім рухом»: матеріали практики не тільки дають підґрунтя для нових ідей та аргументів та стають критерієм перевірки правдивості висновків, але й наукова доктрина має приходити практиці на допомогу, корегувати і спрямовувати її на точну відповідність вимогам закону. Більше того, наукові дослідження Харківської школи кримінального права завжди пов'язані й з практикою правотворення і представники саме нашої школи давно й послідовно звикли «говорити “ні” законодавцю». Це робив і Василь Якович, як ще в своїй кандидатській дисертації, так і в подальших своїх дослідженнях. Нарешті, слід звернути увагу й на таку примітну ознаку нашої Школи як широке використання догматичного і формально-логічних методів пізнання правової дійсності, які теж знайшли не лише втілення, але й істотний розвиток в трудах В. Я. Тація.

Керівництво Харківського юридичного інституту в особі тодішнього ректора професора В. П. Маслова, а згодом – й інші керівники, аж до найвищих державних посадовців, не могли не помітити визначного організаторського таланту й виняткових управлінських здібностей В. Я. Тація. А тому після захисту кандидатської дисертації й до схилу літ істотну (часто – надмірну) частку сил, здоров'я і часу йому довелося присвятити роботі на керівних посадах: від очільника студентського будівельного загону й заступника декана факультету, до ректора Університету й Президента НАПрН України, члена незліченної кількості державних комісій, комітетів, рад, колегій тощо. Безумовно, добре всім відома титанічна адміністративна робота Василя Яковича, м'яко кажучи, не сприяла науковій, забирала у неї час і навряд чи

додавала натхнення. Втім, навіть і за такої виняткової адміністративно-керівної завантаженості він продовжив свої кримінально-правові дослідження, що збагатили і нашу Школу, і загалом науку кримінального права.

Десь з початку 1970-х і орієнтовно до середини 1990-х років Харківська школа кримінального права почала фокусувати свої дослідження в проблематиці відповідальності за злочини у сфері господарської діяльності (а за тодішнім законодавством до них належали й екологічні злочини) та суміжні з ними злочини: проти власності, проти безпеки виробництва та ін. Звісно ж, здійснювалися дослідження й інших проблем кримінального права, але істотну частину дисертаційних тем того періоду становили саме питання кримінально-правового захисту сфери економіки. В цьому контексті цілком зрозумілим був вибір В. Я. Тацієм теми для докторської дисертації: «Проблеми відповідальності за господарські злочини: об'єкт і система». З іншого боку, у його виборі теми докторського дослідження проявилася ще одне усталене правило нашої Школи: для докторської дисертації обирати тему, яка охоплювала б увесь інститут кримінального права, в рамках якого знаходилася тема кандидатської дисертації. Властивим нашій Школі є і те, що науковий керівник по кандидатській дисертації, якщо тільки він не полишив цей світ, стає науковим консультантом по докторській дисертації. А тому саме професор В. В. Сташис став консультувати В. Я. Тація в його роботі над докторським дослідженням.

У своїй докторській дисертації Василь Якович на концептуальному рівні розв'язав обидві наукові проблеми, що були винесені в її назву: проблему родового об'єкта господарських злочинів і проблему системи цих злочинів.

Досліджуючи питання об'єкта злочину, В. Я. Тацій творчо розвинув традиційний для Харківської школи кримінального права концепт «об'єкт злочину – суспільні відносини». Наведені ним аргументи й до сьогодні не втратили своєї вагомості, через що розуміння суспільних відносин як об'єкта кримінального правопорушення нині багатьма дослідниками сприймається як

аксіоматичне. Він також збагатив учення про об'єкт кримінального правопорушення стрункими й послідовними класифікаціями охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин, аналізом їхнього елементного складу, визначенням різних механізмів заподіяння їм шкоди, уточненням ознак предмета і його зв'язків з іншими ознаками складу кримінального правопорушення тощо. Відштовхуючись від результатів дослідження В. Я. Тація, що були викладені ним у докторській дисертації (1984) та наступній монографії, присвяченій об'єктові та предмету злочину (перше видання 1988, перевидання 2016), починають досліджувати питання об'єкта кримінального правопорушення аспіранти нашої кафедри і багато учених з інших правничих шкіл, що поділяють такий же підхід. Закладені Василем Яковичем концептуальні засади розуміння об'єкта і предмета кримінального правопорушення стали основою для подальшого розвитку їхнього пізнання і формулювання нових ідей представниками нашої Школи¹².

Розроблене ним загальне учення про об'єкт кримінального правопорушення, В. Я. Тацій застосовував до групи злочинів, що називаються господарськими, на базі чого визначив і описав їхній родовий об'єкт, що «не втратило своєї актуальності навіть після тих значних змін, що сталися в економічній системі країни після здобуття Україною незалежності»¹³. Сьогодні вже видається достатньо очевидним відділення кримінальних правопорушень проти довкілля від господарських кримінальних правопорушень. Але на той час саме на результатах дослідження В. Я. Тація ґрунтувалися розробники проєкту нині чинного КК України 2001 року, коли передбачали в його Особливій частині самостійний розділ VIII «Злочини проти довкілля». Та й загалом структура Особливої частини нині чинного КК багато в чому

¹² Див., наприклад: Радутний О. Е. Інформація як універсальний предмет злочинів. Держава і право. 2009. Вип. 46. С. 458–462; 229. В. Я. Тацій, Ю. А. Пономаренко. Об'єкт кримінального правопорушення. Вісник Асоціації кримінального права України. 2022. № 2 (18). С. 207–210 та ін.

¹³ Василь Якович Тацій (до 80-річчя від дня народження та 55-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності) / упоряд.: О. В. Петришин, В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов. Харків: Право, 2020. С. 38.

побудована саме на результатах наукових досліджень В. Я. Тація¹⁴. Більше того, з відомим творчим розвитком і переосмисленням до реалій сьогодення результати його досліджень щодо систематизації кримінальних правопорушень за їх родовим об'єктом знайшли своє відображення і в проєкті нового КК України¹⁵.

Подальші наукові дослідження В. Я. Тація в галузі кримінального права стосувалися як фундаментальних, методологічних питань нашої галузі права, так і цілої низки прикладних, окремих, часткових проблем. До перших, зокрема, належали питання формування та реалізації кримінально-правової політики в Україні; методологічних засад здійснення кримінально-правового регулювання; стабільності та динамізму кримінального законодавства; якості його приписів та ефективності їхнього застосування, а загалом – забезпечення та повноти реалізації у сфері кримінального права принципу верховенства права і належної охорони кримінально-правовими засобами людини, суспільства та держави. До других, зокрема, належали подальше розроблення ним проблематики класифікації кримінальних правопорушень і, зокрема, доктринальне обґрунтування доцільності та способів законодавчого закріплення відповідальності за кримінальні проступки; розвиток загального учення про склад кримінального правопорушення і поглиблення вивчення окремих його елементів таких, як суб'єкт і суб'єктивна сторона; дослідження окремих кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню за вчинення кримінальних правопорушень; аналіз загальних ознак і окремих складів кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, проти життя і здоров'я людини, у сфері службової та господарської діяльності тощо. Результати цих його досліджень збагатили науку кримінального права і стали підґрунтям для подальшої наукової роботи як

¹⁴ Василь Якович Тацій (до 80-річчя від дня народження та 55-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності) / упоряд.: О. В. Петришин, В. С. Батиргареева, В. І. Борисов. Харків: Право, 2020. С. 38.

¹⁵ Див.: Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту (станом на 01.08.2024 року). URL.: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf>.

сучасного, так і наступних поколінь учених як нашої Харківської, так й інших шкіл кримінального права.

Як уже відзначалося вище, однією з характерних рис Харківської школи кримінального права є тісний зв'язок результатів її наукових досліджень не лише з практикою правозастосування, а й з практикою законотворення. І це повною мірою проявилось і в науковій, і в організаційній діяльності професора В. Я. Тація. Він був спершу заступником голови Комісії з підготовки проєкту нині чинного КК (1992–1995 роки), а потім – головою Комісії з доопрацювання та узгодження проєктів Кримінального, Кримінально-процесуального та Кримінально-виконавчого кодексів України (1995–2001 роки). Ним безпосередньо і під його керівництвом інших представниками нашої Школи було підготовлено сотні висновків щодо законопроєктів про внесення змін і доповнень до Кримінальних кодексів України 1960 і 2001 років. З великим ентузіазмом відгукнувся В. Я. Тацій на створення в рамках Комісії з питань правової реформи при Президентові України Робочої групи з питань розвитку кримінального права (з 2019 року), організаційно підтримував її функціонування, брав активну участь в обговоренні процесів і результатів її роботи з членами групи – представниками Харківської школи кримінального права.

Особливий внесок у розвиток нашої Школи В. Я. Тацій також здійснив не лише як учений, але й в іншій своїй якості – як керівник. З 1987 по 2020 роки він був ректором нашого Університету, а з 1991 до 2015 року – завідувачем кафедри кримінального права. Водночас, з 1993 по 2016 рік він був президентом Національної академії правових наук України. На цих посадах він доклав виняткових зусиль для розвитку юридичної науки й освіти в Україні загалом, в нашому виші – зокрема, але особливо – для подальшого становлення і зміцнення Харківської школи кримінального права. Характеризуючи внесок В. Я. Тація у розвиток Школи як її адміністратора, О. В. Харитонova слушно пише: «Досвідчений організатор юридичної науки, він зосередився на

посиленні інституційних спроможностей та когнітивних здібностей університетської кримінально-правової школи... він багато уваги приділяє інноваційним проектам аспірантської молоді, підтримує студентські наукові задуми, консулює дослідницькі групи, опікується стимулюванням атмосфери творчого пошуку на кафедрі і в університеті в цілому»¹⁶. Дійсно, саме в ті часи В. Я. Тацій, а також його учителі – професори В. В. Сташис та М. І. Бажанов, – спільно з усім колективом кафедри, власне кажучи, й створили те, що ми сьогодні називаємо Харківською школою кримінального права. І це не лише згадана вище сукупність наукових ідей, які поділяють і розвивають представники цієї школи. Це також і виняткова атмосфера творчої співпраці, яка панує в колективі, дружні й глибоко довірливі стосунки між його членами, загальна об'єднаність спільними цінностями й постійна готовність прийти на допомогу колезі, атмосфера взаємної поваги й пошани, надії й довіри, впевненості й відповідальності. Саме в такій атмосфері зростали й розвивалися нинішні покоління учених нашої Школи, її ж ми збережемо й передамо наступним поколінням.

Крім свого змістовного становлення, за часи керівництва В. Я. Тація Харківська школа кримінального права також значно збільшилася й за формальними показниками. З відносно невеликого колективу, яким вона була ще в середині 1980-х років (до 15 викладачів) вона зросла до 30 викладачів, які сьогодні працюють на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Ще декілька десятків членів нашої Школи працюють нині на кафедрі кримінально-правової політики нашого Університету, на кафедрі кримінального права та кримінально-правових дисциплін Полтавського юридичного інституту, що є в структурі нашого Університету, та в Науково-дослідному інституті вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса, що знаходиться в структурі Національної академії правових наук України. До долі кожного з нас

¹⁶ Харитонova О. В. Професор В. Я. Тацій та Харківська школа кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Спец. вип.. С. 69.

Василь Якович свого часу долучився, кожному з нас став учителем у науці, мудрим порадиником і наставником у житті. А для окремих представників нашої та й інших шкіл кримінального права він став ще й формальним провідником до науки: під його науковим керівництвом захищено 9 кандидатських, а за його наукового консультування – 6 докторських дисертацій.

Останні два роки свого життя Василь Якович вже не обіймав жодних керівних посад в Університеті чи НАПрН і працював виключно, як він сам казав, «простим професором на кафедрі». Звісно ж, він ніколи не був «простим», тим паче – не був «простим професором»! Він був непересічною особистістю, Учителем, Наставником, Лідером, а разом з тим – людиною щирого й відкритого серця, неймовірної людяності і доброти до оточуючих, постійної готовності допомогти усім, хто того потребує. Працювати з ним було водночас і легко (бо він керував розумно, справедливо, передбачувано, з чітко поставленими завданнями і зрозумілими цілями), і складно (бо рівень моральної відповідальності перед ним був просто замежним!). Він жив з глибокими переживаннями за долю виплеканої ним Харківської школи кримінального права, за долі колег, за долю рідного Університету, за долю міста і всієї України.

Висновки. Після смерті Василя Яковича Тація залишилося для нащадків створене, розвинуте, зміцнене ним, а серед усього цього – й Харківська школа кримінального права, яка сьогодні становить собою самобутню спільноту учених, що об'єднані спільними морально-етичними правилами й соціально-ціннісними орієнтирами, поділяють спільні засадничі ідеї в науці кримінального права, мають усталені методологічні засади наукових досліджень, і попри все різноманіття своїх наукових інтересів, попри всі наші дискусії щодо окремих питань науки кримінального права, виходять зі спільного розуміння призначення нашої галузі права – забезпечення принципу верховенства права при кримінально-правовому регулюванні суспільних

відносин. Завдяки нашим великим Учителям і, зокрема, й Василю Яковичу Тацію, ця Школа має чудову сучасність і, переконаний, на неї чекає величне майбутнє.

Список використаних джерел

1. Берзин П. С. Харьковская школа уголовного права (1804–1919 годы): историко-правовое исследование: в 3-х томах. Том 1: Общая характеристика. Научная школа уголовного права в деятельности преподавателей Императорского Харьковского университета (1804–1834 годы): монография. Киев: Дакор, 2018. 684 с.
2. Василь Якович Тацій (до 80-річчя від дня народження та 55-річчя науково-педагогічної і громадської діяльності) / упоряд.: О. В. Петришин, В. С. Батиргареева, В. І. Борисов. Харків: Право, 2020. 164 с.
3. Василь Якович Тацій: життя, гідне поваги: до 85-річчя від дня народження: збірник спогадів про життя і діяльність академіка В. Я. Тація / [А. П. Гетьман (голов. ред.), Л. О. Гриненко]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2025. 468 с.
4. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проєкту (станом на 01.08.2024 року). URL.: [https:// newcriminalcode.org.ua/ upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf](https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf)
5. Навроцький В. О. Про «школи кримінального права» в Україні. *Проблеми науки кримінального права та їх вирішення у законотворчій та правозастосовній діяльності*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовт. 2015 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2015. С. 50–56.
6. Радутний О. Е. Інформація як універсальний предмет злочинів. *Держава і право*. 2009. Вип. 46. С. 458–462.
7. Сташис В. В., Бажанов М. И. Очерк истории кафедры уголовного права Харьковского юридического института за 50 лет (1920–1970 гг.). В кн.: Сташис В. В. *Вибрані праці* / уклад.: В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова. Харків: Право, 2015. С. 26–111.
8. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи: монографія / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. 688 с.
9. Тацій В. Я. Відповідальність за комерційне посередництво. В кн.: Тацій В. Я. *Вибрані статті, виступи, інтерв'ю* / Упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 117–122.
10. Тацій В. Я. *Люди, роки і миттєвості життя...* Харків: Право, 2019. 352 с.
11. Тацій В. Я., Пономаренко Ю. А. Об'єкт кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 2(18). С. 207–210.

12. Харитонов О. В. Професор В. Я. Тацій та Харківська школа кримінального права. *Проблеми законності*. 2020. Спец. вип. С. 63–73.

13. Юридический факультет Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) / под ред.: М. П. Чубинский, Д. И. Багалея. Харьков: Сага, 2007. 378 с.

REFERENCES

1. Berzin, P.S. (2018). Kharkovskaya shkola ugodnogo prava (1804–1919 godi): istoriko-pravovoe issledovanie. (Vols. 1-3). Vol. 1: Obshchaya kharakteristika. Nauchnaya shkola ugodnogo prava v deyatelnosti prepodavatelei Imperatorskogo Kharkovskogo universiteta (1804–1834 godi). Kyiv: Dakor, 684 p. [in Russian].

2. Petryshyn, O.V., Batyrhareieva, V.S., Borysov, V.I. (2020). Vasyl Yakovych Tatsii (do 80-richchia vid dnia narodzhennia ta 55-richchia naukovopedahohichnoi i hromadskoi diialnosti). Kharkiv: Pravo. 164 p. [in Ukrainian].

3. Hetman, A.P., Hrynenko, L.O. (Eds.). (2025). Nats Vasyl Yakovych Tatsii: zhyttia, hidne povahy: do 85-richchia vid dnia narodzhennia: zbirnyk spohadiv pro zhyttia i diialnist akademika V. Ya. Tatsiia. Kharkiv: Pravo. 468 p. [in Ukrainian].

4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: kontrolnyi tekst proiektu (stanom na 01.08.2024 roku). URL.: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-projekt-kk-02-04-2025.pdf> [in Ukrainian].

5. Navrotskyi, V.O. (2015). Pro «shkoly kryminalnoho prava» v Ukraini. *Problemy nauky kryminalnoho prava ta yikh vyrishennia u zakonotvorchii ta pravozastosovnii diialnosti: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf.* (Kharkiv, 8–9 zhovt. 2015). Kharkiv: Pravo, 50–56 [in Ukrainian].

6. Radutnyi, O.E. (2009). Informatsiia yak universalnyi predmet zlochyniv. *Derzhava i pravo*. №. 46, 458–462. [in Ukrainian].

7. Stashys, V.V., Bazhanov, M.Y. (2015). Ocherk ystoryy kafedry uholovnoho prava Kharkovskoho yurydycheskoho ynstytuta za 50 let (1920–1970 hh.). In: Stashys V. V. (2015) *Vybrani pratsi* / uklad.: V. Ya. Tatsii, V. I. Borysov, L. M. Demydova. Kharkiv: Pravo, 26–III [in Ukrainian].

8. Baulin, Yu.V., Buromenskyi, M.V., Holina, V.V. et al. (2015). Suchasna kryminalno-pravova systema v Ukraini: realii ta perspektyvy. Kyiv: VAITE. 688 p. [in Ukrainian].

9. Tatsii, V.Ya. (2020). Vidpovidalnist za komertsiiine poserednytstvo. In: *Tatsii V. Ya. Vybrani statii, vystupy, intervyyu* / Uporiad.: O. V. Petryshyn, Yu. H. Barabash, V. I. Borysov; vidp. za vyp. O. V. Petryshyn. Kharkiv: Pravo, 2010, 117–122 [in Ukrainian].

10. Tatsii, V.Ya. (2019). Liudy, roky i myttievosti zhyttia... . Kharkiv: Pravo, 352 p. [in Ukrainian].

11. Tatsii, V.Ya., Ponomarenko, Yu.A. (2022). Obiekt kryminalnoho

pravoporushennia. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(18), 207–210 [in Ukrainian].

12. Kharytonova, O.V. (2020). Profesor V. Ya. Tatsii ta Kharkivska shkola kryminalnoho prava. *Problemy zakonnosti. Spets. issue*, 63–73 [in Ukrainian].

13. Chubinskii, M.P., Bagalei, D.I. (2007). *Yuridicheskii fakultet Kharkovskogo universiteta za pervie sto let yego sushchestvovaniya (1805–1905)*. Kharkov: Saga. 378 p. [in Russian].

Ponomarenko Yu. A. Contribution of professor V. Ya. Tatsiy to the development of the Kharkiv School of Criminal Law

The article is devoted to a review of more than half a century of the history of the Kharkiv School of Criminal Law (from the mid-1960s to the early 2020s), when its functioning and development were associated with the membership of V. Ya. Tatsiy, who overcame the path from a graduate student to a professor and head of the Department of Criminal Law. The state of the Kharkiv School of Criminal Law at the beginning of V. Ya. Tatsiy's scientific career is described, in particular: the quantitative composition and subject of scientific interests of the employees of the Department of Criminal Law of the Kharkiv Law Institute of that period, and then – changes and development in the composition and subject of scientific interests of the members of the department in subsequent years. The role of V. Ya. Tatsiy in these changes and in the achievement of the Kharkiv School of Criminal Law to its current state is shown.

The article highlights the characteristics of the Kharkiv School of Criminal Law, which relate to the research it conducts, which distinguish it from others, indicate its originality, and are reflected in the works of its scientists. In particular, such characteristics include adherence to the principle of the rule of law; identification and disclosure of the social conditioning of the content of each norm of criminal law; mandatory combination of theoretical research with the practice of law enforcement; widespread use of dogmatic and formal-logical methods of cognition of legal reality, etc. In addition, a number of established traditions of rules of interpersonal communication of scholars of the Kharkiv School of Criminal Law are identified and described.

The conclusion is made about the decisive role of V. Ya. Tatsiy in the formation of the Kharkiv School of Criminal Law in its modern form, and his contribution to the formation of its scientific characteristics, traditions, and rules is shown. It has been stated that this school is a community of scientists united by common moral and ethical rules and social and value guidelines, who share common fundamental ideas in the science of criminal law, have established methodological principles of scientific research, and proceed from a common understanding of the purpose of criminal law.

Key words: *criminal law; criminal offense; criminal liability; science of criminal law; scientific school; history of science; methodology of criminal law.*

УДК 343.2:340.13

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.329320>

Ю. А. Пономаренко,
докт. юрид. наук, доц.,
завідувач кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого,
голова громадської організації
«Всеукраїнська асоціація
кримінального права»

ПИТАННЯ ПРЕДМЕТА КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ В. Я. ТАЦІЯ І В СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Стаття присвячена проблематиці визначення предмета кримінально-правового регулювання. На підґрунті наукових досліджень, проведених професором В. Я. Тацієм, а також іншими українськими криміналістами, розвинута ідея про те, що таким предметом є регульовані нормами права суспільні відносини. При цьому висунуто твердження про необхідність розрізнення: по-перше, предмета і об'єкта кримінально-правового регулювання (з розумінням останнього як діяльності одного з суб'єктів регульованих кримінальним правом суспільних відносин); по-друге, – предмета кримінально-правового регулювання та предмета регулювання кримінального закону.

Висунуто твердження про те, що нормами, вміщеними у кримінальному законі, регулюються п'ять груп суспільних відносин: (1) між державою і особами, які вчинили кримінальні правопорушення, серед яких виділяються традиційні та альтернативні для кримінального права суспільні відносини; (2) між державою і особами, які вчинили суспільно небезпечні й протиправні діяння, що не є кримінальними правопорушеннями; (3) між державою і особами, які не вчиняли кримінальних правопорушень чи інших суспільно небезпечних і протиправних діянь, але до яких застосовуються засоби кримінального права; (4) між особою, яка вчиняє діяння за обставин, що виключають кримінальну відповідальність, та іншою фізичною чи юридичною особою, суспільством або державою, яким заподіюється шкода; (5) між державою та особою, яка вчинила діяння за обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Тільки суспільні відносини першої групи і, вірогідно, п'ятої є за своєю природою кримінально-правовими; решта суспільних відносин, що регулюються нормами, вміщеними у кримінальному законі, мають іншу галузево-правову належність.

Визначено й описано елементний зміст структури кожного з названих видів суспільних відносин, встановлено юридичні факти, що їх породжують, показано об'єкт правового регулювання в межах кожного з цих видів суспільних відносин.

***Ключові слова:** кримінальне право; кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; предмет кримінального права; кримінально-правове регулювання; кримінально-правові відносини; норма кримінального права; юридичний факт у кримінальному праві.*

Постановка проблеми. В загальній теорії права усталеним є розуміння галузі права як відносно самостійної сукупності норм права, які регулюють сферу однорідних суспільних відносин за допомогою одноманітного метода. При цьому вважається, що «особливий предмет правового регулювання галузі права як об'єктивний критерій її відокремлення в системі права потребує використання прийомів відповідного впливу – сукупності належних методів, прийомів та способів правового регулювання. Поєднання останніх у галузі права обумовлене специфікою її предмета – суспільними відносинами певного роду, окреслюються нормотворцем як юридичний (суб'єктивний) критерій відокремлення галузей»¹. Тому й об'єктивне кримінальне право володіє своїми специфічними предметом, методом, а також іншими ознаками самостійної галузі права, розуміння яких має вирішальний вплив не тільки на окреслення допустимих меж кримінально-правового регулювання, але й на створення та застосування його норм, а також і на їх наукове дослідження й університетське викладання. Не буде перебільшенням стверджувати, що від того чи іншого розуміння предмета будь-якої галузі права, у тому числі – й кримінального права, залежать результати кожного фундаментального чи прикладного дослідження у відповідній галузі юридичної науки. А тому кожен криміналіст так чи інакше не може оминати в своїх роботах цієї проблематики, а значить – приносить свій внесок у її розв'язання.

Аналіз останніх досліджень. Питання предмета кримінально-правового регулювання є одним з ключових у відповідній галузі науки, а тому отримало достатньо обширну літературу. При практично загальному визнанні того, що таким предметом охоплюються суспільні відносини, що складаються між

¹ Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. С. 177.

державою та особами, які вчиняють злочини (кримінальні правопорушення), щодо покарання (кримінальної відповідальності) останніх², разом з тим перманентно точаться дискусії про можливість охоплення цим предметом і деяких інших відносин. Передусім слід звернути увагу на позицію тих криміналістів, які вважають, що «Вимагаючи правомірної поведінки у формі утримання від вчинення злочинів, кримінально-правові заборони не лише охороняють встановлені у державі суспільні відносини, а і регулюють поведінку людини»³ [курсив мій – Ю. П.]. Крім того, вивчається і проблематика охоплення предметом кримінального права суспільних відносин, у межах яких до осіб, які вчинили злочини (або діяння, що хоч і підпадають під їх ознаки, проте не є злочинами), інших, окрім кримінальної відповідальності, засобів, зокрема засобів безпеки⁴. Певну історію вже має й наукова дискусія про охоплення предметом матеріального кримінального права суспільних відносин, що складаються у випадках учинення діянь за обставин, що виключають їхню злочинність (необхідної оборони, затримання злочинця і подібних)⁵. Перед запровадженням до кримінального законодавства поняття кримінального проступку актуалізувалося питання про те, чи є за своїм

² Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу*, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 17; Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. С. 234–243; Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія. Харків: Право, 2012. С. 23. Стрельцов Є. Л. До питання про предмет кримінального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 2. С. 64–73; Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2 (9). С. 29.

³ Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. С. 28; Див. також: Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. С. 236; Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. С. 23–25.

⁴ Див., наприклад: Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2001. С. 4, 6 та ін.; Шапченко С. Д. Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2000. Вип. 40. С. 65–66.

⁵ Див.: Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. С. 24; Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. С. 236; Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2001. С. 10.

змістом кримінально-правовими ті суспільні відносини, які складаються у зв'язку з його вчиненням проступку⁶.

Істотний внесок у розвиток учення про кримінально-правове регулювання загалом і, зокрема, – про предмет кримінального права, зробив видатний український криміналіст В. Я. Тацій (13.01.1940–28.09.2022), який піднімав його у цілій низці своїх робіт, опублікованих у різні періоди його творчого життя⁷. Сьогодні, коли його творча спадщина вже стала надбанням історії нашої науки, постала особлива потреба в її узагальненні, контекстуально-історичному осмисленні й експлікації до сучасного наукового дискурсу.

Метою статті, з огляду на викладене, є подальший розвиток досліджень предмета кримінально-правового регулювання на основі уявлень про нього, викладених у трудах професора В. Я. Тація.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтовне дослідження В. Я. Тацієм проблематики об'єкта кримінального правопорушення в парадигмі суспільних відносин, з неминучістю привело його і до постановки питання про предмет кримінально-правового регулювання, його відмежування від об'єкта кримінального правопорушення. Він, зокрема, писав, що «суспільні відносини, які є об'єктом злочину, лише ставляться під охорону кримінального закону, і останній жодного впливу на них не чинить. Точніше, не видозмінює, не регулює, як і не трансформує їх у кримінально-правові відносини, оскільки вони функціонують незалежно від нього. Таким чином, суспільні відносини,

⁶ Див.: Дмитрук М. М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2014. С. 62, 63 та ін.; Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія / В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітріцян та ін.; за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса: Юрид. літ., 2012. С. 41–43, 88, 116–117 та ін.

⁷ Див., наприклад: Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. Харьков: Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988. С. 104–114; Тацій В. Я. Українська держава і правова система на початку ХХІ століття: виклики правовій науці. В кн.: Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 608–636; Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. С. 157–174; Тацій В. Я. Кримінально-правові відносини і кримінальна відповідальність. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 25–30 та ін.

які виступають об'єктом того чи іншого злочину, лише охороняються кримінальним законом (не більше того), тому вони не перетворюються на кримінально-правові відносини»⁸. Інакше кажучи, він розмежовував *об'єкт кримінально-правової охорони і предмет кримінально-правового регулювання*, стверджуючи, що до останнього належать «ті суспільні відносини, які виникають у зв'язку зі скоєним злочином»⁹.

Таким чином, на відміну від деяких інших криміналістів, які ще у 1980–1990-х роках або не визнавали за кримінальним правом регулятивної функції, або стверджували, що предметом кримінально-правового регулювання є злочин і покарання за нього, В. Я. Тацій уже тоді послідовно відстоював тезу про кримінально-правові відносини як самостійний предмет регулювання кримінального права як галузі права. Він писав: «Злочин – не предмет регулювання кримінального права, а лише своєрідний акт людської поведінки, що обумовив появу відповідних суспільних відносин. Причому злочин породжує суспільні відносини особливого роду – шкідливі та небезпечні для охоронюваних кримінальним законом суспільно корисних ... відносин. Особливість цих відносин не тільки у тому, що вони – суспільні відносини особливого роду (антисоціальні), а й у тому, що вони врегульовані кримінальним законодавством і тому з моменту свого виникнення стають кримінально-правовими»¹⁰, «система ж антисоціальних відносин утворює предмет ... кримінального права як самостійної його галузі»¹¹. Такі відносини В. Я. Тацій називав «охоронними, бо вони виникають у зв'язку з виконанням кримінальним правом охоронної функції. Вони складаються на основі охоронних юридичних норм і є правовідносинами, за допомогою яких здійснюється юридична відповідальність, застосовуються

⁸ Тацій В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: монография. Харьков: Выща шк. Изд-во при ХГУ, 1988. С. 104.

⁹ Там само. С. 108.

¹⁰ Там само. С. 109.

¹¹ Там само. С. 112.

заходи захисту суб'єктивних прав»¹². У свою чергу, кримінальне право він розглядав як необхідний інструмент правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка покликана знизити її рівень та забезпечити соціальний стан, що відповідає потребам захисту суспільства від злочинів; інструмент, за допомогою якого держава легітимно та дозовано, у межах Конституції, примушує осіб дотримуватися засад соціального спокою, правопорядку¹³.

У сучасний період теза про кримінально-правові суспільні відносини як предмет кримінально-правового регулювання не лише усталилася на сторінках наукових досліджень, але й увійшла до змісту підручників з кримінального права¹⁴ і вже не піддається критиці. Водночас сформовані у сучасній літературі судження щодо соціального призначення кримінального права¹⁵, співвідношення кримінального права і кримінального законодавства України¹⁶ дозволяють більш широко подивитися на предмет кримінально-правового регулювання.

Передусім слід взяти до уваги, що в загальній теорії права правове регулювання розуміється як «упорядкування поведінки учасників суспільних відносин за допомогою юридичних засобів»¹⁷. Водночас прийнято розрізняти об'єкт і предмет правового регулювання: «Об'єктом правового регулювання є людська діяльність, поведінка людей та їх об'єднань, яка в силу своєї соціальної значущості регулюється нормами та принципами права (юридично значуща поведінка)... Предметом правового регулювання є такі суспільні

¹² Тацій В. Я. Кримінально-правові відносини і кримінальна відповідальність. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 28.

¹³ Тацій В. Я. Українська держава і правова система на початку ХХІ століття: виклики правовій науці. В кн.: Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 622.

¹⁴ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. Вид. 6-те, перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 15.

¹⁵ Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін. За заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. С. 18, 126.

¹⁶ Пономаренко Ю. А. Щодо співвідношення кримінального права і кримінального закону. *Сучасні проблеми юридичної науки та практики*: тези доп. та наук. повідом. всеукр. наук.-практ. конф. молод. учених та здобувачів / За заг. ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. С. 180–183.

¹⁷ Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. С. 136.

відносини, впорядкування яких є можливим і водночас доречним саме за допомогою юридичних засобів»¹⁸. Отже, кримінальне право, регулюючи поведінку (діяльність) певних суб'єктів, яка становить об'єкт його регулювання, тим самим упорядковує суспільні відносини, в яких така поведінка (діяльність) складається, і які є предметом його регулювання.

Крім того, визнання наявності у змісті кримінального закону, окрім норм кримінального права, також і норм іншої галузевої належності, приводить до висновку про нетотожність обсягу предмета регулювання кримінального права і предмета регулювання кримінального закону. Позаяк кримінальний закон містить також і норми не кримінального права, то предмет регулювання цих останніх не належить, у точному сенсі, до предмета кримінально-правового регулювання і може бути, радше, названий предметом «кримінально-законодавчого регулювання». Втім, щоб зайве не множити наукову термінологію, вважаю за можливе розуміти предмет кримінально-правового регулювання у двох сенсах:

1) у вузькому – який охоплює лише ті суспільні відносини, які регулюються нормами кримінального права, і

2) у широкому – який охоплює усі суспільні відносини, які регулюють нормами права будь-якої галузевої належності, вміщеними до кримінального закону.

Далі у цій статті йдеться про предмет кримінально-правового регулювання в його широкому розумінні. У такому сенсі предметом кримінально-правового регулювання охоплюються п'ять груп суспільних відносин.

Перша, найбільша за обсягом і головна група суспільних відносин, які регулюються власне *нормами кримінального права*, – це суспільні відносини, які складаються між особами, які вчинили кримінальні правопорушення (як кримінальні проступки, так і злочини), і державою. Єдиним

¹⁸ Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. С. 136.

правопороджуючим юридичним фактом для цих суспільних відносин є вчинення особою суспільно небезпечного, протиправного і передбаченого КК діяння, тобто кримінального правопорушення. Суб'єктами цих відносин є, з одного боку, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, а з іншого – держава в особі органів кримінального переслідування, але не суду¹⁹. Об'єктом цих суспільних відносин є система кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню до таких осіб, включно із засобами кримінальної відповідальності.

Залежно від наявності або відсутності у таких суспільних відносинах позитивного правозмінюючого юридичного факту вони *поділяються на дві підгрупи*:

1) *традиційні*, звичні для кримінального права суспільні відносини – ті, в яких не виник позитивний посткримінальний юридичний факт. Такі відносини регулюються нормою кримінального права, *гіпотеза* якої описує тільки один юридичний факт – кримінальне правопорушення, а *санкція* – передбачає лише повноваження держави щодо застосування покарання та інших кримінально-правових засобів щодо особи, а також обов'язок особи зазнати цих кримінально-правових засобів. Об'єктом кримінально-правового регулювання у цьому разі є правомірна діяльність держави із застосування кримінально-правових засобів щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;

2) *нетрадиційні* для кримінального права (*альтернативні*) суспільні відносини – ті, в яких після правопороджуючого юридичного факту виник інший – позитивний посткримінальний юридичний факт. Такі відносини також регулюються нормами кримінального права, особливість яких полягає у тому, що в їхніх *гіпотезах* передбачається два юридичних факти (юридичний склад) – вчинення особою кримінального правопорушення і позитивний посткримінальний юридичний факт, яким може бути позитивна посткримінальна

¹⁹ Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. С. 120–126.

поведінка такої особи або сприятлива для неї посткримінальна подія. Другий структурний елемент таких норм кримінального права може бути варіативним:

а) містити лише імперативне повноваження держави звільнити особу від кримінальної відповідальності (наприклад: ст. 45, 46 та ін. КК), від покарання (наприклад: ч. 1 ст. 80 КК) або від іншого кримінально-правового засобу (наприклад: ч. 3 ст. 88 та ін. КК) – у такому разі цей структурний елемент є *диспозицією* норми кримінального права;

б) передбачати дискреційне повноваження держави застосувати до особи кримінальну відповідальність чи інші кримінально-правові засоби або звільнити її від їх застосування (наприклад: ст. 47, 48, 75 та ін. КК) – у такому разі цей структурний елемент має одночасно і ознаки *санкції*, і ознаки *диспозиції*.

Об'єктом кримінально-правового регулювання в цих обох випадках є правомірна діяльність держави по відношенню до особи, що вчинила кримінальне правопорушення, і яка може полягати або у виконанні державою обов'язку звільнити особу від усього обсягу чи певної частини кримінально-правових засобів (підпункт «а» вище), або у реалізації дискреційного повноваження застосувати такі засоби чи звільнити від них (підпункт «б» вище).

Друга група суспільних відносин, що регулюються нормами права, вміщеними у чинному КК України, але які не є нормами кримінального права, це суспільні відносини, які складаються між державою і особами, які вчинили суспільно небезпечні й протиправні діяння, що не є кримінальними правопорушеннями. Єдиним правопороджуючим юридичним фактом для цих суспільних відносин є вчинення особою суспільно небезпечного і протиправного діяння до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, або у стані неосудності. Звісно, під протиправністю в цьому разі мною розуміється виключно об'єктивна протиправність, яка полягає в порушенні діянням норм іншої галузевої належності, але ніяк не так звана «кримінальна протиправність» чи «порушення кримінально-правової

заборони». Суб'єктами цих відносин є, з одного боку, особа, яка вчинила назване діяння, що не є кримінальним правопорушенням, а з іншого – держава в особі органів кримінального переслідування. Об'єктом цих відносин є лише окремі елементи системи кримінально-правових засобів (за чинним КК: примусові заходи виховного характеру, примусові заходи медичного характеру, спеціальна конфіскація), які не є засобами кримінальної відповідальності.

Такі відносини регулюються вміщеними в КК нормами іншої галузевої належності, точна галузево-правова природа яких ще має бути встановлена. Вірогідно, це є норми адміністративного права. *Гіпотези* цих норм описують юридичний факт – вчинення особою суспільно небезпечного й протиправного діяння у стані неосудності або до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а *диспозиція* – передбачає повноваження держави щодо застосування до таких осіб примусових заходів медичного характеру, примусових заходів виховного характеру або спеціальної конфіскації, а також обов'язок названих осіб зазнати цих кримінально-правових засобів. Об'єктом кримінально-правового регулювання у цьому разі є правомірна діяльність держави із застосування окремих кримінально-правових засобів, що не є кримінальною відповідальністю, щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне і протиправне діяння, яке не є кримінальним правопорушенням.

Третя, достатньо специфічна група суспільних відносин, що регулюються нормами права, вміщеними в КК України, які також не є нормами кримінального права, є суспільні відносини між державою і особами, які не вчиняли кримінальних правопорушень чи інших суспільно небезпечних і протиправних діянь. Специфіка цих суспільних відносин полягає, зокрема, у тому, що юридичний факт, який їх породжує, міститься в поведінці особи, яка не є суб'єктом саме цих відносин. Йдеться про випадки, коли вчинення кримінального правопорушення чи суспільно небезпечного і протиправного діяння особою, яка є неосудною або не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, крім її правовідносин з державою, породжує

також й інші відносини. Суб'єктами цих інших відносин, з одного боку, є держава, а з іншого або юридична особа, до якої можуть бути застосовані заходи кримінально-правового характеру (розділ XIV¹ КК), або третя особа, до якої може бути застосована спеціальна конфіскація (ч. 5 ст. 96² КК). Об'єктом цих відносин є, відповідно, заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб та спеціальна конфіскація, які не є засобами кримінальної відповідальності.

Такі відносини регулюються вміщеними в КК нормами іншої галузевої належності (вочевидь, це також норми адміністративного права), *гіпотези* яких описують юридичний факт – вчинення іншою особою кримінального правопорушення або суспільно небезпечного і протиправного діяння у стані неосудності чи до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, а *диспозиція* – передбачає повноваження держави щодо застосування до юридичної особи або третьої особи, відповідно, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб або спеціальної конфіскації, а також обов'язок названих осіб зазнати цих кримінально-правових засобів. Об'єктом кримінально-правового регулювання у цьому разі є правомірна діяльність держави із застосування окремих кримінально-правових засобів, що не є кримінальною відповідальністю, щодо особи, яка не вчиняла ні кримінального правопорушення, ні суспільно небезпечного і протиправного діяння, яке не є кримінальним правопорушенням.

Четверта група суспільних відносин, що регулюються нормами права, які містяться у КК України, проте не є нормами кримінального права, це суспільні відносини, які складаються у разі вчинення особами діянь за обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Юридичним фактом, що породжує виникнення цих суспільних відносин, є певна подія (наприклад, за крайньої необхідності або виправданого ризику) чи поведінка іншої особи (наприклад, у разі необхідної оборони чи затримання злочинця), які створюють підставу для правомірного заподіяння особою шкоди. Суб'єктами цих відносин є, з одного

боку, особа, яка правомірно заподіює шкоду за обставин, що виключають її кримінальну відповідальність, а з іншого – інша фізична чи юридична особа, суспільство чи держава, яким така шкода заподіюється. Об'єктом цих відносин є те соціальне благо (цінність), якому заподіюється шкода за обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Зокрема, це може бути життя чи здоров'я людини, її свобода, права, власність, громадський порядок тощо.

Такі відносини регулюються вміщеними в КК нормами, *гіпотези* яких описують юридичний факт – подію чи поведінку іншої особи, що є підставою для правомірного заподіяння шкоди, а *диспозиція* – передбачає право, обов'язок чи повноваження особи правомірно заподіяти таку шкоду, а також обов'язок іншого суб'єкта зазнати цієї шкоди, перетерпіти її, змиритися з нею. За галузевою належністю ці норми не є кримінально-правовими, а належать до цивільного права (необхідна оборона та ін.), адміністративного права (виконання наказу та ін.) чи інших галузей права. Об'єктом кримінально-правового регулювання у цьому разі є правомірна поведінка особи у стані, обумовленому наявністю обставини, що виключає її кримінальну відповідальність, щодо заподіяння шкоди інтересам іншого суб'єкта.

П'ята група суспільних відносин, що регулюються нормами права, вміщеними в КК України, є близькими до четвертої, оскільки юридичним фактом, що їх породжує, є діяння особи, яка правомірно заподіює шкоду за наявності обставини, що виключає її кримінальну відповідальність. Ці відносини складаються між такою особою та державою в особі органів охорони правопорядку та їх об'єктом є вся система кримінально-правових засобів, що підлягають застосуванню за вчинення кримінального правопорушення. З огляду саме на такий об'єкт цих відносин, а також на те, що їхній правопороджуючий юридичний факт хоч і є правомірним та не суспільно небезпечним діянням, але за своїми зовнішніми ознаками формально схожий на кримінальне правопорушення, можна ставити питання про галузеву належність цих норм саме до кримінального права.

Гіпотези цих норм як юридичний факт описують правомірне діяння особи, яким вона заподіяла шкоду за наявності обставин, що виключають кримінальну відповідальність, а *диспозиції* – передбачають обов’язок держави виключити не тільки кримінальну відповідальність, а й застосування будь-яких інших кримінально-правових засобів до такої особи, а також право згаданої особи не бути підданою кримінально-правовим засобам за вчинення нею діяння за наявності обставин, що виключають кримінальну відповідальність. Об’єктом кримінально-правового регулювання у цьому разі є правомірна діяльність держави з виключення кримінальної відповідальності та можливості застосування будь-яких інших кримінально-правових засобів до особи, яка вчинила діяння за обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

Висновки. Викладене свідчить, що закладений В. Я. Тацієм ще у 1980-х роках підхід до розуміння предмета кримінально-правового регулювання як суспільних відносин, що складаються між особами, які вчинили кримінальні правопорушення, і державою, зберігає свою актуальність та значущість і в сучасний період. Водночас подальший розвиток загального учення про кримінально-правове регулювання дозволяє виділити у предметі такого регулювання й інші складники. З розвитком же законодавства, зокрема, з можливим прийняттям нового КК України, може постати й питання про виділення й інших видів суспільних відносин, що є предметом кримінально-правового регулювання у широкому сенсі.

Список використаних джерел

1. Баулін Ю. В. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: матеріали наук. полілогу* (м. Харків, 7 верес. 2018 р.) / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 11–25.
2. Гришук В. К. Поняття, предмет, методи, завдання, функції, система, джерела та принципи українського кримінального права: навч. посіб. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 112 с.

3. Дмитрук М. М. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія. Одеса: Юрид. літ., 2014. 224 с.
4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: навчальний посібник / За заг. ред. М. І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
5. Загальна теорія права: підручник / О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.; за ред. О. В. Петришина. Харків: Право, 2020. 568 с.
6. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. Вид. 6-те, перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
7. Кримінальний проступок у доктрині та законодавстві: монографія / В. О. Туляков, Г. П. Пімонов, Н. І. Мітріцан та ін.; за заг. ред. В. О. Тулякова. Одеса: Юрид. літ., 2012. 424 с.
8. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні: монографія. Харків: Право, 2012. 272 с.
9. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. № 2 (9). С. 1–41.
10. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень: монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.
11. Пономаренко Ю. А. Щодо співвідношення кримінального права і кримінального закону. *Сучасні проблеми юридичної науки та практики*: тези доп. та наук. повідом. всеукр. наук.-практ. конф. молод. учених та здобувачів / За заг. ред. М. І. Панова. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2007. С. 180–183.
12. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін. За заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.
13. Сердюк П. П. Теоретичні й методологічні проблеми сучасного кримінального права: монографія. Запоріжжя: Акцент Інвест-Трейд, 2012. 800 с.
14. Стрельцов Є. Л. До питання про предмет кримінального права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12, № 2. С. 64–73.
15. Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи / Ю. В. Баулін, М. В. Буроменський, В. В. Голіна та ін. Київ: ВАІТЕ, 2015. 686 с.
16. Тацій В. Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве: монография. Харьков: Вища шк. Изд-во при ХГУ, 1988. 198 с.
17. Тацій В. Я. Кримінально-правові відносини і кримінальна відповідальність. *Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності*: матеріали наук. полілогу, м. Харків, 7 верес. 2018 р. / [упоряд.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко]. Харків: Право, 2018. С. 25–30.

18. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 256 с.

19. Тацій В. Я. Українська держава і правова система на початку ХХІ століття: виклики правовій науці. В кн.: Тацій В. Я. Вибрані статті, виступи, інтерв'ю / упоряд.: О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш, В. І. Борисов; відп. за вип. О. В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 608–636.

20. Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одес. нац. юрид. акад., 2001. 20 с.

21. Шапченко С. Д. Механізм кримінально-правового регулювання в правовій системі України: поняття та структура. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Юридичні науки*. 2000. Вип. 40. С. 63–67.

REFERENCES

1. Baulin, Yu. V. (2018). Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti. *Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti: materialy nauk. Polilohu* (Kharkiv, 7 veres. 2018 r.) / [uporiad.: Yu. V. Baulin, Yu. A. Ponomarenko]. Kharkiv: Pravo, 11–25 [in Ukrainian].

2. Hryshchuk, V.K. (2009). Poniattia, predmet, metody, zavdannia, funktsii, systema, dzherela ta pryntsypy ukraïnskoho kryminalnogo prava. Lviv: Lviv. derzh. un-t vnutr. sprav. 112 p. [in Ukrainian].

3. Dmytruk, M. M. (2014). Kryminalnyi prostupok: pravova pryroda ta oznaky: monohrafiia. Odesa: Yuryd. lit. 224 p. [in Ukrainian].

4. Dudorov, O.O., Khavroniuk, M.I. (2014). Kryminalne pravo: navchalnyi posibnyk / Za zah. red. M. I. Khavroniuka. Kyiv: Vaite. 944 p. [in Ukrainian].

5. Petryshyn, O.V., Lukianov, D.V., Maksymov, S.I., Smorodynskyi, V.S. et al. (2020). Zahalna teoriia prava. O.V. Petryshyn (Ed.). Kharkiv: Pravo, 568 p. [in Ukrainian].

6. Tatsiy, V.Ya., Tiutiuhin, V.I., Borysov, V.I. et al. (2020). Kryminalne pravo Ukrainy: Zahalna chastyna. V.Ya. Tatsiy, V. I. Tiutiuhina, V.I. Borysov (Eds.). Kharkiv: Pravo. 584 p. [in Ukrainian].

7. Tuliakov, V.O., Pimonov, H.P., Mitritsan, N.I. et al. (2012). Kryminalnyi prostupok u doktryni ta zakonodavstvi. V.O. Tuliakov (Ed.). Odesa: Yuryd. lit. 424 p. [in Ukrainian].

8. Naden, O.V. (2012). Teoretychni osnovy kryminalno-pravovoho rehuliuвання v Ukraini. Kharkiv: Pravo. 272 p. [in Ukrainian].

9. Panov, M.I. (2017). Osnovy metodolohii nauky kryminalnogo prava. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnogo prava Ukrainy*, 2(9), 1–41 [in Ukrainian].

10. Ponomarenko, Yu.A. (2020). Zahalna teoriia vyznachennia karanosti kryminalnykh pravoporushen. Kharkiv: Pravo. 720 p. [in Ukrainian].

11. Ponomarenko, Yu.A. (2007). Shchodo spivvidnoshennia kryminalnogo prava i kryminalnogo zakonu. *Suchasni problemy yurydychnoi nauky ta praktyky*:

tezy dop. ta nauk. povidom. vseukr. nauk.-prakt. konf. molod. uchenykh ta zdobuvachiv. M.I. Panov (Ed.). Kharkiv: Nats. yuryd. akad. Ukrainy, 180–183 [in Ukrainian].

12. Andrushko, P.P., Bakumov, O.S., Baulin, Yu.V. et al. (2024). Za Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: peredumovy rozrobky, kontseptualni zasady, osnovni polozhennia. Yu.V. Baulin, M.I. Khavroniuk (Eds.). Kyiv: Kompaniia VAITE. 494 p. [in Ukrainian].

13. Serdiuk, P.P. (2012). Teoretychni y metodolohichni problemy suchasnoho kryminalnoho prava. Zaporizhzhia: Aktsent Invest-Treid. 800 p. [in Ukrainian].

14. Streltsov, Ye.L. (2015). Do pytannia pro predmet kryminalnoho prava. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy*, 12(2), 64–73 [in Ukrainian].

15. Baulin, Yu.V., Buromenskyi, M.V., Holina, V.V. et al. (2015). Suchasna kryminalno-pravova systema v Ukraini: realii ta perspektyvy. Kyiv: VAITE. 686 p. [in Ukrainian].

16. Tatsiy, V.Ya. (1988). Obekt i predmet prestupleniya v sovetskom ugovnom prave. Kharkov: Vishcha shk. Izd-vo pri KhGU. 198 p. [in Ukrainian].

17. Tatsiy, V.Ya. (2018). Kryminalno-pravovi vidnosyny i kryminalna vidpovidalnist. *Fundamentalni problemy kryminalnoi vidpovidalnosti: materialy nauk. Polilohu* (m. Kharkiv, 7 veres. 2018 r.) / [uporiad.: Yu. V. Baulin, Yu. A. Ponomarenko]. Kharkiv: Pravo, 25–30 [in Ukrainian].

18. Tatsiy, V.Ya. (2016). Obiekt i predmet zlochynu v kryminalnomu pravi. Kharkiv: Pravo. 256 p. [in Ukrainian].

19. Tatsiy, V.Ya. (2010). Ukrainska derzhava i pravova systema na pochatku XXI stolittia: vyklyky pravovii nautsi. In: *Tatsiy V. Ya. Vybrani statti, vystupy, interviu* / uporiad.: O. V. Petryshyn, Yu. H. Barabash, V. I. Borysov; vidp. za vyp. O. V. Petryshyn. Kharkiv: Pravo, 608–636 [in Ukrainian].

20. Chuhunukov, I.I. (2001). Pravovidnosyny ta formy yikh realizatsii u kryminalnomu pravi Ukrainy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odes. nats. yuryd. akad., 20 p. [in Ukrainian].

21. Shapchenko, S.D. (2000). Mekhanizm kryminalno-pravovoho rehuliuвання v pravovii systemi Ukrainy: poniattia ta struktura. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Yurydychni nauky*, 40, 63–67 [in Ukrainian].

Ponomarenko Yu. A. The issue of the subject of criminal law regulation in the research of V. Ya. Tatsiy and in modern scientific discourse

The article is devoted to the issue of defining the subject of criminal law regulation. Based on scientific research conducted by Professor V. Ya. Tatsiy, as well as other Ukrainian criminologists, the idea was developed that such a subject is social relations regulated by legal norms. At the same time, the statement is put forward about the need to distinguish: firstly, the subject and object of criminal law regulation (with the understanding of the latter as the activity of one of the

participants in social relations regulated by criminal law); secondly, the subject of criminal law regulation and the subject of regulation of the Criminal Code.

It is argued that the norms contained in the Criminal Code regulate five groups of social relations: (1) between the state and persons who have committed criminal offenses, among which traditional and alternative social relations for criminal law are distinguished; (2) between the state and persons who have committed socially dangerous and unlawful acts that are not criminal offenses; (3) between the state and persons who have not committed criminal offenses or other socially dangerous and unlawful acts; (4) between a person who commits an act under circumstances that exclude criminal liability and another natural or legal person, society or the state to whom harm is caused; (5) between the state and a person who committed an act under circumstances that exclude criminal liability. Only the social relations of the first group and, probably, the fifth are criminal-legal in nature; the remaining social relations, regulated by the norms contained in the Criminal Code, have a different branch-legal affiliation.

The elemental content of the structure of each of the named types of social relations is defined and described, the legal facts that generate them are established, and the object of legal regulation within each of these types of social relations is shown.

Key words: *criminal law; criminal offense; criminal liability; subject of criminal law; criminal law regulation; criminal law relations; norm of criminal law; legal fact in criminal law.*

УДК 343.359.8

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334344>

Т. О. Михайліченко,
канд. юрид. наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінального
права та кримінально-правових
дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

НЕБЕЗПЕЧНА ПРОДУКЦІЯ ЯК ПРЕДМЕТ ЗЛОЧИНУ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ СТ. 227 КК УКРАЇНИ ТА СПАДЩИНА В. Я. ТАЦІЯ

У статті досліджуються положення чинного кримінального законодавства, а саме ст. 227 КК України з позиції переосмислення концептуальних підходів В. Я. Тація щодо небезпечної продукції. Встановлено, що зміни до досліджуваної норми у КК України у порівнянні з кримінальним законом 1960 р. варто сприймати позитивно, так як вони частково скоротили перелік тих недоліків, на які свого часу вказував В. Я. Тацій. У той же час зміни до ст. 227 КК України у 2010 р. варто оцінювати критично. Зокрема, предмет злочину із «недоброякісна або некомплектна продукція чи товари» було змінено на «небезпечна продукція», тобто фактично відбулося звуження предмету. В окремих випадках це призвело до неможливості застосовувати ст. 227 КК України. Однак у контексті товарів військового призначення та медичної продукції, які поставляються захисникам і є неякісними, а отже, в більшості випадків небезпечними для життя і здоров'я, досліджувана норма мала б і надалі застосовуватися. Та аналіз судової практики та контент-аналіз медіа засвідчив, що на практиці ця норма не включається до формули кваліфікації винних осіб.

Доведено, що напрацювання В. Я. Тація по досліджуваній тематиці не втратили своєї актуальності. Ті проблеми, які вказував вчений і нині постають перед практиками, особливо в контексті доказування предмету злочину, передбаченого ст. 227 КК України. Водночас у зв'язку із значними та терміновими потребами у значній кількості продукції військового призначення та медичної продукції, їх виробники та продавці далеко не завжди дотримуються встановлених стандартів. Це у свою чергу становить реальну загрозу для життя та здоров'я українських військовослужбовців. Водночас проведене дослідження засвідчило, що на практиці норма, передбачена ст. 227 КК України, невиправдано не застосовується, хоча і повинна б. Її застосування разом із ст. 191 або 190 КК України при публічних закупівлях товарів військового призначення або медичної продукції для

захисників б дозволило комплексно протидіяти кримінально-правовими засобами таким діям.

Ключові слова: кримінальна відповідальність; кримінально-правове регулювання; кримінальне правопорушення; введення в обіг небезпечної продукції; небезпечна продукція; товари військового призначення; публічні закупівлі; медична продукція; корупційні кримінальні правопорушення.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження питань кримінальної відповідальності за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції зумовлене зростанням постачання, особливо після повномасштабного вторгнення, такої продукції до нашої держави і нашим захисника зокрема. Водночас норма, передбачена ст. 227 КК України, зазначала істотних змін у 2010 р. у зв'язку із прийняттям Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» № 2735-VI¹, що призвело до її вкрай низького рівня застосування. Хоча напрацювання наших вчителів по цій тематиці, як вбачається, не втратили своєї актуальності та чекають на переосмислення та осучаснення. Зокрема, над цією темою свого часу працював і В. Я. Тацій, який наголошував, що «поряд із здійснюваними організаційними, інженерно-технічними, виховними та економічними заходами велике значення мають і кримінально-правові заходи боротьби з випуском недоброякісної промислової продукції. Проте на практиці багато питань застосування ст. 147 КК УРСР (нині ст. 227 КК України – уточнення наше) вирішуються дуже суперечливо, що утруднює ефективну боротьбу із зазначеними злочинами»². Наразі ж питаннями кримінальної відповідальності за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції займаються такі вітчизняні дослідники, як С. І. Балко³,

¹ Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2735-17>.

² Тацій В. Я. Практика притягнення до кримінальної відповідальності за випуск недоброякісної продукції. *Радянське право*. 1987. № 4. С. 31.

³ Балко С. І. Кримінальна відповідальність за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції: системний аналіз. *Наше право*. 2013. № 13. С. 132–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_13_24.

О. А. Морозовська⁴, Н. В. Наумчук⁵, І. Ю. Плаксюк⁶. При цьому варто відмітити, що основна увага дослідників все ж таки сконцентрована на аналізі ознак складу даного кримінального правопорушення і не містять аналізу сучасних викликів, які пов'язані з активними бойовими діями на значній території нашої держави.

Останнє десятиліття історії незалежної України тісно перекликається із низкою викликів. Це і війна, яка триває з 2014 р., і активні євроінтеграційні процеси та пов'язані з цим реформи, і знищення росією значної кількості підприємств, установ, організацій, і підвищення податків, і перманентна суспільна незадоволеність рівнем соціального забезпечення та корупцією тощо. Окрім того, на нашу думку, наша держава повинна докладати значних зусиль для зміни парадигми, щоб після закінчення війни суспільство не розчарувалося в ній, не почало масово покидати країну. Водночас всі ці виклики і складнощі за належної стратегії та політики можуть зробити нашу державу сильнішою та більш успішною. Так, наразі Україні випав шанс відновити та розвинути свій військово-промисловий комплекс (далі – ВПК). За останні роки загальновідомими та успішними стали розробки ракет «Нептун», «Пекло», «Паляниця», «Сапсан», безпілотних надводних апаратів «Sea Baby» та «MAGURA V5», протитанкових ракетних комплексів «Стугна-П», БПЛА «Лелека» «Raybird-3» (ACS-3), «SHARK», «UJ-22 Airborne», АСУ-1 «Валькірія», «Фурія» та багато інших. Саме розвиток ВПК, як видається, може стати значною складовою для відновлення та розвитку нашої економіки

⁴ Морозовська О. А. Проблемні аспекти об'єктивної сторони умисного введення в обіг (випуску на ринок України) небезпечної продукції (стаття 227 Кримінального кодексу України). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3. С. 43–47. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2023-84-43-47>; Морозовська О. А. Кримінальна відповідальність за умисне введення в обіг небезпечної продукції в Україні та країнах ЄС. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 2(4). С. 113–117. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-113-117>.

⁵ Наумчук Н. В. Проблемні аспекти об'єктивної сторони умисного введення в обіг на ринку України (випуску на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227 Кримінального кодексу України). *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (II). С. 270–274.

⁶ Плаксюк І. Ю. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції: проблеми визначення та встановлення обов'язкових ознак цього кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2(20). С. 146–158. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290715>.

і після війни. Сьогодні багато країн світу активно слідкують за українським розробками та їх випробуванням під час реальних бойових зіткнень та готові їх купувати для власних армій⁷.

Водночас не все так добре, як нам би хотілося. Контент-аналіз повідомлень у медіа показав значну кількість випадків, які пов'язані із випуском, реалізацією і часом закупівлею неякісних мін та набоїв⁸, турнікетів та індивідуальних аптечок⁹, бронежилетів та шоломів¹⁰, продуктових наборів для військовослужбовців (сухпайків)¹¹ тощо. Такі дії кваліфікуються як привласнення, розтрата, заволодіння чужими (у більшості випадків державними) коштами (ст. 191 КК України) або ж як шахрайство (ст. 190 КК України). Однак, на нашу думку, така кваліфікація є неповною, адже абсолютно не враховує, що в умовах активних бойових дій неякісні товари військового призначення та неякісна медична продукція¹² для військових

⁷ Михайліченко Т. О. Кримінальна відповідальність за випуск чи реалізацію недоброякісної продукції: минуле, сьогодення, майбутнє. *Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р. / [редкол. Ю. А. Пономаренко та ін.]. Харків: Право. 2025. С. 316–317.

⁸ Тесля О. Постачання бракованих мін на фронт: у Міноборони зробили гучну заяву. 26.11.2024. *Главред*. URL: https://glavred.net/ukraine/postavki-brakovannyh-min-na-front-v-minoborony-sdelali-gromkoe-zayavlenie-10617461.html?utm_source=ukrnet_news; Міністерству оборони продали неякісні боєприпаси на мільйони гривень. 18.08.2023. *Військовий кур'єр*. URL: <https://mil.co.ua/ministerstvu-oborony-prodaly-neyakisni-boeygrupasy-na-miliony-gryven-foto/>.

⁹ М'ясищев О., Скібіцька Ю., Коберник К. За півтора року Нацгвардія, рятувальники й правоохоронці купили 33 тисячі ненадійних турнікетів. 11.06.2024. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/107954-za-pivtora-roki-nacgvardiya-ryatuvalniki-y-pravoohoronci-kupili-33-tisyachi-nenadiynih-turniketiv-u-groshah-ce-ne-tak-bagato-mayzhe-17-milyoniv-griven-ale-velikiy-rizik-babel-rahuye>; Поставили неякісні аптечки для військових на 18 млн гривень: судитимуть групу осіб. 21.04.2025. *Армія інформ*. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/04/21/postavyly-neyakisni-aptechky-dlya-vijskovyh-na-18-mln-gryven-sudytymut-grupu-osib/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%8E%D1%80%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D1%83,%D1%86%D0%B5%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D1%94%2021%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%91%D0%A0>.

¹⁰ Повідомлено про підозру директору підприємства, яке поставило волинським бійцям амуніцію неналежної якості на суму 33 млн грн. 29.07.202. Волинська обласна прокуратура. URL: <https://vol.gp.gov.ua/ua/news.html?m=publications&t=rec&id=317128&fp=1140>; Волокіта В. "Може становити загрозу життю": фірма продала поліції охорони неякісні бронежилети. 27.10.2024. *Українська правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/27/721073/>.

¹¹ Гичко М. Для ЗСУ постачали неякісні сухпайки: Міноборони судиться за 446 млн гривень. 02.09.2023. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/incidents/dlya-zsu-postachali-neyakisni-suhpayki-minoboroni-suditsya-za-446-mln-griven-12380127.html?utm_source=chatgpt.com.

¹² Під медичною продукцією слід розуміти лікарські засоби та медичні вироби.

становлять реальну небезпеку для життя та здоров'я захисників України. Тобто така продукція є не просто неякісною, вона є небезпечною, адже або не здатна захистити життя та здоров'я захисника, або ж напряду становить загрозу для нього під час використання.

Водночас ст. 227 КК України, як засвідчують відкриті дані, майже не перебуває в колі уваги правоохоронних та судових органів. Так, якщо у 2013 р. було обліковано 111 кримінальних проваджень за досліджуваною нормою, лише 2 провадження були направлені до суду і 1 особа була засуджена, після початку війни (у 2014 р.) обліковано 67 проваджень, скеровано до суду – 0, засуджено – 0, то після повномасштабного вторгнення ситуація значно змінилася. У 2022 р. було обліковано 21 провадження, скеровано до суду – 0, засуджено 1 особу, яку було звільнено від покарання; у 2023 р. обліковано 13 проваджень, скеровано до суду – 0, засуджено – 0; у 2024 р. обліковано 7 проваджень, скеровано до суду – 1, засуджено – 0¹³. Єдиний реєстр судових рішень теж вкрай мало містить вироків, де осіб було засуджено за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 227 КК України: лише 13. І у всіх вироків йдеться зовсім не про товари військового призначення, а про олію, рибну ікру тощо, навіть у вирокі за 2025 р.¹⁴.

Тож метою цієї статті є переосмислення положень норми, передбаченої ст. 227 КК України, та надання пропозицій щодо кваліфікації дій осіб, які продають або ввозять в Україну задля подальшої реалізації (вводять в обіг) небезпечну продукцію військового призначення та медичну продукцію для захисників за досліджуваною статтею.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, будь-яке осмислення сучасності та прогнозування майбутнього є неможливим без аналізу минулого. Тож і виклад нашої роботи буде починатися саме з дослідження історичних передумов формулювання норми в чинній редакції.

¹³ Обліковано, скеровано до суду, засуджено. Ст. 227 КК України. CrimeDataLab. Статистика протидії злочинності в Україні (2013–2024). URL: <https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/>.

¹⁴ Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.

Досліджувана норма має попередника – ст. 147 КК УРСР. Цей кримінальний закон після проголошення Україною незалежності ще тривалий час був чинним із незначними змінами. Насамперед варто відмітити правонаступність підходу віднесення аналізованої статті до господарських злочинів. Це, як видається, було обумовлено ще світобаченням, коли саме державні та суспільні інтереси ставилися вище (як відмічав В. Я. Тацій, економічні інтереси обумовлені характером виробничих відносин та економічними законами соціалізму. Задача ж полягає в тому, щоб організувати діяльність окремих осіб, колективів і всього суспільства у суворій відповідності до них¹⁵), ніж інтереси конкретної особи і хоча чинний КК України і будувався вже зі значними новаціями, однак для повного переосмислення ще потрібен був час. Та й перша редакція ст. 227 КК України була дуже подібною із попередницею¹⁶. То які ж ключові моменти та недоліки фіксувалися вже на той час? Як писав В. Я. Тацій, «зазначений злочин завдає шкоди як ... економіці, так і інтересам споживачів», і питанням, яке поставало перед практиками того часу, стосувалося суб'єкта злочину та питання трактування предмету цього злочину. Так, вчений наголошував, що при визначенні понять «недоброякісна» та «некомплектна» промислова продукція варто фіксувати, що перша не може повністю або без істотної переробки використовуватися за призначенням. При цьому В. Я. Тацій наголошував, що «гарантійні показники щодо експлуатації і зберігання промислової продукції часто належать до основних при оцінці її якості, оскільки невідповідність їх

¹⁵ Тацій В. Я.. Объект преступления при выпуске недоброкачественной продукции. Известия высших учебных заведений. *Правоведение*. 1979. № 2. С. 85–88.

¹⁶ Стаття 147. Випуск або реалізація недоброякісної продукції.

Випуск на товарний ринок або інша реалізація споживачам недоброякісної, тобто такої, що не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам, або некомплектної продукції і товарів, здійснені відповідальними за це особами, вчинені протягом року після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення, -

караються ...

Ті ж дії, якщо вони вчинені у великих розмірах або завдали шкоди здоров'ю чи призвели до смерті споживача, -

караються ... (Див. Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): Кодекс України; Закон, Кодекс від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2002-05>).

продукції утруднює, обмежує, а іноді й виключає можливість її використання за цільовим призначенням»¹⁷. Окрім того, наголошувалося на важливості точного розуміння недоброякісної, нестандартної, некомплектної і такої, що не відповідає технічним умовам промислової продукції¹⁸.

Першочергово у ст. 227 КК України також йшлося про випуск або реалізацію недоброякісної продукції. Водночас було розширено предмет злочину, бо у КК України виключили вказівку на те, що продукція має бути виключно промисловою, тобто такою, яка була вироблена на промисловому підприємстві. Видається, що цей крок був абсолютно виправданим, так як у роботах В. Я. Тація неодноразово наголошувалося на тих складнощах з якими стикаються правоохоронні органи при доказуванні, які ж підприємства чи їх частини є промисловими¹⁹. Новелою також стало виключення прямої вказівки на суб'єкта злочину. То теж варто сприймати як слушний підхід.

Важливим аспектом даного складу злочину, як видається, був (і продовжує ним лишатися) саме предмет злочину: недоброякісна або некомплектна продукція та товари. При цьому продукція визнавалася недоброякісною, якщо вона «не відповідає встановленим стандартам, нормам, правилам і технічним умовам... Недоброякісну продукція та товари взагалі не можна використовувати за призначенням або можна лише після суттєвої переробки», а некомплектність означала «невідповідність існуючим вимогам за ознакою комплектності, за якої їх взагалі неможливо використовувати за цільовим призначенням або таке використання є значно утрудненим»²⁰.

Однак, як вже відмічалось, у 2010 р. положення ст. 227 КК України були принципово змінені Законом України «Про державний ринковий нагляд і

¹⁷ Тацій В. Я. Практика притягнення до кримінальної відповідальності за випуск недоброякісної продукції. *Радянське право*. 1987. № 4. С. 33.

¹⁸ Тацій В. Відповідальність за випуск недоброякісної промислової продукції. *Радянське право*. 1979. № 2. С. 46.

¹⁹ Тацій В. Відповідальність за випуск недоброякісної промислової продукції. *Радянське право*. 1979. № 2. С. 46–47; Тацій В. Я. Практика притягнення до кримінальної відповідальності за випуск недоброякісної продукції. *Радянське право*. 1987. № 4. С. 33.

²⁰ Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг.ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. та доповн. Х.: ТОВ «Одісей». 2004. С. 608–609.

контроль нехарчової продукції» № 2735-VI. Зокрема, предмет злочину із «недоброякісна або некомплектна продукція чи товари» було змінено на «небезпечна продукція», тобто фактично відбулося звуження предмету, а форми діянь «випуск» або «реалізація» були замінені на «введення в обіг (випуск)». На жаль, пояснювальна записка до законопроекту «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» № 6694 від 09.07.2010 не містить обґрунтування причин таких новацій²¹. Хоча якраз у контексті випуску військової продукції ситуація змінилася лише щодо ймовірно неякісної військової форми. Натомість в освітлених медіа випадках постачання неякісного озброєння, медичної продукції, засобів індивідуального захисту та харчування така новація лиш призвела, як видається, до ускладнення доказування вчиненого кримінального правопорушення, бо нині варто доказати не лише факт невідповідності продукції визначеним стандартам, а й те, що вони становлять небезпеку для життя чи здоров'я людей, довкілля тощо.

Отже, наразі предметом досліджуваного кримінального правопорушення (злочину) є небезпечна продукція, тобто продукція, яка під час її використання здатна прямо чи опосередковано завдати шкоди життю чи здоров'ю людини, довкіллю тощо. Хоча в науці кримінального права немає єдності думок щодо того, чи може така небезпечна продукція завдавати шкоди і довкіллю, чи має бути доведена саме шкода лише для людей. На нашу думку, враховуючи значний вплив довкілля на стан та якість життя і здоров'я кожної людини та суспільства загалом, доцільність в охопленні цього об'єкту видається очевидною²².

Також слід відмітити, що легального визначення небезпечної продукції, як харчової, так і нехарчової, немає. Тож дослідники виходять із протилежного

²¹ Михайліченко Т. О. Кримінальна відповідальність за випуск чи реалізацію недоброякісної продукції: минуле, сьогодення, майбутнє. *Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р.* / [редкол. Ю. А. Пономаренко та ін.]. Харків: Право. 2025. С. 317.

²² Там само. С. 318.

трактування яка продукція є безпечною. Так, А. М. Ришелюк відмічає, що «безпечною нехарчовою продукцією є будь-яка продукція, яка за звичайних або обґрунтовано передбачуваних умов використання не становить жодного ризику чи становить лише мінімальні ризики, зумовлені використанням такої продукції, які вважаються прийнятними і не створюють загрози суспільним інтересам», а безпечним харчовим продуктом є той, «який не справляє шкідливого впливу на здоров'я людини та є придатним для споживання»²³.

Однак контент-аналіз медіа дозволяє констатувати, як вже зазначалося, дії винних осіб кваліфікують за ст. 190 або 191 КК України без вказівки додатково на ст. 227 КК України. Як справедливо відмічає Т. М. Супрун-Ковальчук, «корупція в оборонному секторі підриває довіру суспільства та послаблює демократичне управління. Коли службові особи сфери оборони беруть участь у корупційній діяльності, це підриває принципи підзвітності, прозорості та чесності. Це сприяє розвитку культури безкарності та нівелює верховенство права, зрештою підриваючи довіру громадян до державних інституцій та їх здатність захищати національні інтереси»²⁴. Однак, як видається, відсутність належної правової оцінки введення в обіг на ринок України небезпечної продукції, зокрема нашим захисникам, не менше підриває довіру громадян до своєї держави. Люди, які ризикують щосекунди заради інших, відчують свою беззахисність, непотрібність. Аналіз Єдиного державного реєстру судових рішень теж підтверджує цей висновок (жодного судового рішення де б ішлося про товари військового призначення або медичну продукцію, яка передавалася ЗСУ, і були неналежної якості та створювали небезпеку їх використання, не знайдено). Тобто із незрозумілих причин практичними працівниками абсолютно не враховується, що в умовах бойових дій неякісні товари військового призначення та неякісна медична

²³ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 764.

²⁴ Супрун-Ковальчук Т. М. Кримінально-правова характеристика корупції у воєнний час: дослідження сфери оборони. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 628. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.104>.

продукція становлять реальну небезпеку для життя та здоров'я захисників України.

Розглянемо всі небезпечні (неякісні) предмети, про які йшлося в медіа-повідомленнях.

1. *Бойовий комплект.* У 2023 та 2024 рр. Україну сколихнуло кілька скандалів щодо неякісних мін. Спочатку виявилось, що Міноборони закупило майже на 270 млн грн неякісних мін та мільйони зіпсованих патронів (порушено кримінальне провадження за ч. 4 ст. 190 КК України), а пізніше – постачання 120 000 дефектних 120-мм мінометних снарядів, які використовувалися на Авдіївсько-Покровському напрямку в 2024 р.²⁵. В останньому кейсі було виявлено, що на 10 пострілів військовими фіксувався тільки 1 розрив! Однією із причин цьому є неякісні т. зв. «вишибні» до цих мін. За таких умов або міна падає за 10–50 метрів від міномета, або «вишибні» взагалі не спрацьовують. За останньої ситуації захисникам доводиться щоразу, ризикуючи життям та здоров'ям, розбирати міномет і діставати міну власними руками²⁶. Як відмічають медіа, експертиза підтвердила системний характер цих дефектів, що свідчить про свідоме порушення технологічних процесів. 4-х осіб наразі підозрюють у розкраданні бюджетних коштів на суму понад 11 млрд грн та підриві обороноздатності країни. Окрім того, також постає питання щодо правової оцінки дій тих осіб, які брали участь у підробці звітів про якість. Є припущення, що будуть виявлені ширші корупційні схеми в оборонному секторі²⁷. Але як бачимо, чомусь у представників правоохоронних органів не постало питання щодо необхідності кваліфікації дій підозрюваних

²⁵ Тесля О. Постачання бракованих мін на фронт: у Міноборони зробили гучну заяву. 26.11.2024. *Главред*. URL: https://glavred.net/ukraine/postavki-brakovannyh-min-na-front-v-minoborony-sdelali-gromkoe-zayavlenie-10617461.html?utm_source=ukrnet_news; Міністерству оборони продали неякісні боєприпаси на мільйони гривень. 18.08.2023. *Військовий кур'єр*. URL: <https://mil.co.ua/ministerstvu-oborony-prodaly-neyakisni-boeyegrupy-na-miljony-gryven-foto/>.

²⁶ Тесля О. Постачання бракованих мін на фронт: у Міноборони зробили гучну заяву. 26.11.2024. *Главред*. URL: https://glavred.net/ukraine/postavki-brakovannyh-min-na-front-v-minoborony-sdelali-gromkoe-zayavlenie-10617461.html?utm_source=ukrnet_news.

²⁷ Корупція на фронті: Суд ув'язнив фігурантів справи про браковані снаряди для ЗСУ. 02.05.2025. ГО «Антикорупційний фронт» Лариси Криворучко». URL: https://www.antikor.foundation/novyny/18118/?utm_source=chatgpt.com.

і за ст. 227 КК України, хоча аналіз інформації, яка є вільному доступі, дозволяє припустити необхідність такої кваліфікації також.

І тут слушною видається пропозиція І. Ю. Пласюк визнавати діяння кримінально караним вже при створенні реальної загрози заподіяння не менш ніж істотної шкоди громадській безпеці²⁸, але водночас варто відмітити, що не лише громадській безпеці, а й життю та здоров'ю хоча б одній людині.

2. *Турнікети та аптечки.* Саме на кейсах постачання захисникам неякісних турнікетів та аптечок яскраво прослідковується потреба в переосмисленні існуючого підходу до об'єкта кримінального правопорушення, адже використання неякісного турнікету в кожному конкретному випадку не порушує ні суспільні відносини у сфері господарської діяльності, ні громадську безпеку. Однак його використання становить реальну небезпеку для життя поранених як захисників, так і цивільних осіб, які, приміром, потрапили під обстріл чи бомбардування й їм будуть намагатися надати домедичну чи медичну допомогу такими турнікетами. У серпня 2023 р. Т. М. Остащенко (командувач Медичних сил ЗСУ у 2021–2023 рр.) зазначила, що кожен 4-й джгут у війську є невідомого походження²⁹. І лише у жовтні 2023 р. (тобто на 10-му році війни) Міноборони створило департамент, який має розробити стандарти, а МОЗ написав проєкт вимог до таких виробів. Але станом на травень 2025 р. цей процес так і не отримав логічного свого завершення. Як відмічає І. Гончарук-Хомин (інструктор з тактичної медицини, представник благодійної організації "Госпітальєри"), «на погані турнікети ніхто не жаліється. Тому що немає кому жалітися», Л. Якимчук же наголошує, що підхід «краще будь-який турнікет, ніж його

²⁸ Пласюк І. Ю. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції: проблеми визначення та встановлення обов'язкових ознак цього кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023, № 2(20). С. 155. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290715>.

²⁹ М'ясищев О., Скібіцька Ю., Коберник К. За півтора року Нацгвардія, рятувальники й правоохоронці купили 33 тисячі ненадійних турнікетів. 11.06.2024. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/107954-za-pivtora-roki-nacgvardiya-ryatuvalniki-y-pravoohoronci-kupili-33-tisyachi-nenadiynih-turniketiv-u-groshah-ce-ne-tak-bagato-mayzhe-17-milyoniv-griven-ale-velikiy-rizik-babel-rahuye>.

відсутність» є базово помилковим. Краще вже щоб турнікета не було взагалі, адже тоді в людини немає ілюзії безпеки, вона усвідомлює повною мірою всі ризики і намагається їх усунути, зокрема звертається до волонтерів, щоб їй надали якісну продукцію³⁰. Тож, з однієї сторони, ми донині не маємо стандарту для турнікетів, які є медичними виробами. Їх фальсифікація мала б охоплюватися ст. 321-1 КК України, але наша держава не повністю імплементувала Конвенцію Ради Європи про підроблення медичної продукції та подібні злочини, що загрожують охороні здоров'я³¹, а у вказаній нормі згадала лиш про фальсифіковані лікарські засоби, тому ця норма не може застосовуватися. З іншої сторони, у випадках неякісності продукції, дії осіб які виробили та поставили (продали) такі вироби мали б отримати належну кримінально-правову оцінку, зокрема, і за ст. 227 КК України. Так, приміром, 6 квітня 2024 р. Є. Діденко (заступник командира роти з лікувальної роботи «Азову») написав: «Одна доба, два випадки: кровотеча з магістральної артерії на кінцівці, з неефективно працюючим турнікетом (затягнутим повністю). В результаті маємо загиблого воїна суміжної бригади»³². Ця ж проблема озвучувалася військовими медиками і раніше³³. Тобто маємо констатувати, що умисне введення в обіг такої медичної продукції має кваліфікуватися за ст. 227 КК України. У випадках же виявлення змови при публічних закупівлях такої продукції між сторонами з метою одержання незаконної вигоди, дії винних осіб мають додатково кваліфікуватися за ст. 191 або 190 КК України відповідно залежно від конкретних обставин справи.

³⁰ Для ЗСУ потрібен перелік турнікетів із конкретними назвами – Лесь Якимчук. 19.01.2025. Українське радіо. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=106328>.

³¹ Детальніше див. «Михайліченко Т. О. Фармацевтичні кримінальні правопорушення: історія та сучасність. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 6. С. 592–595. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/APP_06_2023.pdf».

³² Yevhen Didenko. 06.04.2024. URL: <https://x.com/yevhnddnko/status/1776707389103730967?s=46&t=p0RlgeXPz1-5jUM1UiENOQ>.

³³ Військовий загинув через неякісний турнікет: хто в цьому винен та яким має бути джгут. 03.05.2023. ТСН. URL: <https://tsn.ua/video-novini/viyskoviy-zagynuv-cherez-neyakisniy-turniket-hto-v-comu-vinen-ta-yakim-maye-buti-dzhgut.html>.

3. *Бронежилети та шоломи*. Питання про постачання та закупівлю захисникам неякісних бронежилетів та шоломів постійно піднімається в нашому суспільстві. Так, у 2018 р. Міністерство оборони України придбало понад 11 тисяч бронежилетів марки «Корсар МЗс-1-4», які не відповідали технічним вимогам та прострілювалися після намокання. При цьому за даними ДБР посадовці Міноборони та представники компанії постачальника знали, що за умови намокання (дощування) у бронежилетах змінюється молекулярна структура «кевлару» і він втрачає свої куленепробивні властивості. Збитки державі склали близько 42 млн грн. Підозрюваними стали високопосадовці міністерства та представники компанії-постачальника³⁴. В іншому кейсі особи організували закупівлю неякісних бронежилетів на кошти, виділені з державного бюджету. Наразі вони підозрюються у вчиненні злочинів, передбачених ч. 5 ст. 191, ч. 2 ст. 114-1 КК України. При цьому розслідуванням встановлено, що амуніцію закуповували за завищеними цінами зі 100% оплатою, а засоби індивідуального захисту прийняли без перевірки та передали неякісну продукцію на військові склади. У результаті підрозділи ЗСУ не були належно укомплектовані засобами індивідуального захисту на суму майже 2 млрд грн³⁵, тобто була створена небезпека життя і здоров'я значної кількості осіб, для яких ці бронежилети закупляли. Так само ознаки злочину, передбаченого ст. 227 КК України, вбачаються і у випадках закупівлі для поліції Харківщини неякісних бронежилетів, і постачання прикордонникам неякісних шоломів³⁶ та інші кейси. Всі їх об'єднує вказівка

³⁴ Закупівля неякісних бронежилетів Міноборони – ДБР завершило досудове розслідування. 27/10/2020. ДБР. URL: https://dbr.gov.ua/news/zakupivlya_neyakisnih_bronezhiletiv_minoboroni_-dbr_zavershilo_dosudove_rozsliduvannya?utm_source=chatgpt.com.

³⁵ Експосадовців Міноборони судитимуть через закупівлю неякісної амуніції для військових/ 17/10/2024. Армія inform. URL: https://armyinform.com.ua/2024/10/17/eksposadovciv-minoborony-sudytymut-cherez-zakupivlyu-neyakisnoyi-amunicii-dlya-vijskovyh/?utm_source=chatgpt.com.

³⁶ Повідомлено про підозру директору підприємства, яке поставило волинським бійцям амуніцію неналежної якості на суму 33 млн грн. 29.07.202. Волинська обласна прокуратура. URL: https://vol.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=317128&fp=1140; Волокіта В. "Може становити загрозу життю": фірма продала поліції охорони неякісні бронежилети. 27.10.2024. Українська правда. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/27/721073/>; ДБР передало до суду справу про постачання прикордонникам неякісних шоломів на 36 мільйонів гривень. 12 лютого 2025. Судово-юридична газета. URL:

на те, що ця продукція є неякісною та може становити небезпеку для життя та здоров'я людини, але кваліфікації за ст. 227 КК України в жодному випадку немає.

4. *Продуктових наборів для військовослужбовців (сухпайки).* Серед всього вищеперерахованого з першого погляду вибиваються саме продуктові набори. Але насправді при оцінці неякісних сухпайків як таких, які є небезпечними для життя чи здоров'я людини, слід враховувати, що вони використовуються зазвичай в умовах, коли їжу приготувати неможливо або вкрай складно, зокрема у воєнно-польових умовах, і такі набори є вже готовими для вживання, а також перелік наявної медичної продукції також є обмеженим. Однак що робити захиснику, якому дали неякісний продуктовий набір: їсти з ризиком для життя чи здоров'я (отруїтися, захворіти на дизентерію, ботулізм, отримати загострення гастриту, виразки шлунку та ін.) чи залишатися кілька днів голодним? І в обох варіантах чи буде така людина здатною успішно виконувати бойові завдання? Навряд чи. Повідомлення про неякісні та часто небезпечні продуктові набори для захисників України теж періодично потрапляють в медіа. Так, у 2023 р. військовослужбовець «Ярмак» повідомив про отримання неякісних сухпайків, які були непридатні для споживання, бо мали ознаки псування³⁷. Але й до цього такі постачання не були винятковими³⁸. На жаль, жодна із осіб не була притягнута до кримінальної відповідальності зокрема за ст. 227 КК України.

Окремою проблемою, як вже нами зазначалося, є і те, що до юридичних осіб, які виробили небезпечну продукцію, навіть за умови визнання їх службових осіб винними у вчиненні злочину, передбаченого ст. 227 КК

https://sud.ua/uk/news/ukraine/323047-gbr-peredalo-v-sud-delo-o-postavkakh-pogranichnikam-nekachestvennykh-shlemov-na-36-millionov-griven?utm_source=chatgpt.com.

³⁷ Співак Ярмак, який служить у ЗСУ, розповів про неякісні сухпайки: «Перечекав обстріл і бігав до магазину». ТСН. https://tsn.ua/ato/spivak-yarmak-yakiy-sluzhit-u-zsu-rozpoviv-pro-neyakisni-suhpayki-perechekav-obstril-i-bigav-do-magazinu-2407249.html?utm_source=chatgpt.com.

³⁸ Гичко М. Для ЗСУ постачали неякісні сухпайки: Міноборони судиться за 446 млн гривень. 02.09.2023. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/incidents/dlya-zsu-postachali-neyakisni-suhpayki-minoboroni-suditsya-za-446-mln-griven-12380127.html?utm_source=chatgpt.com.

України, неможливо застосувати заходи кримінально-правового характеру відповідно до ст. 96-3 КК України³⁹. Наразі господарські суди в кращому випадку стягують штрафи з таких підприємств та підприємців⁴⁰, однак такі дії не можуть якісно протидіяти умисному введенню в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції.

Що ж нас очікує в перспективі? Наразі в проєкті нового КК України (далі – Проєкт) є такі статті як ст. 5.1.11 «Незаконне поводження з небезпечною для життя людини продукцією» (злочин 3 ступеня) та ст. 5.1.17 «Незаконне поводження з продукцією, небезпечною для здоров'я людини чи довкілля» (проступок)⁴¹, які є потенційними наступниками ст. 227 КК України. Загалом роботу авторського колективу Проєкту варто оцінити позитивно, хоча вказівка на незаконний характер діянь (виготовлення, переробку, набуття, випуск на ринок, зберігання, переміщення та збут) надто звужує межі кримінально-правової охорони і може стати предметом маніпуляцій на практиці, що у свою чергу матиме ризик до «мертвонародженості» статей, передбачених ст. 5.1.11 та ст. 5.1.17⁴². Адже що робити, якщо виробили продукцію законно, але вона не відповідає стандартам і може становити загрозу для життя, здоров'я людини, довкілля? Приміром, як у ситуаціях із згаданими боєприпасами чи бронежилетами і турнікетами, які виробляли вітчизняні підприємства. За збереження поточної редакції

³⁹ Михайліченко Т. О. Кримінальна відповідальність за випуск чи реалізацію недоброякісної продукції: минуле, сьогодення, майбутнє. *Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р. / [редкол. Ю. А. Пономаренко та ін.]. Харків: Право. 2025. 458 с. С. 321.

⁴⁰ Волокіта В. «Може становити загрозу життю»: фірма продала поліції охорони неякісні бронежилети. 27.10.2024. *Українська правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/27/721073/>; Волокіта В. У фірми відсудили штраф за поставку неякісних бронежилетів і шоломів. 16.11.2024. *Українська правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/11/16/721909/>.

⁴¹ Контрольний текст проєкту нового КК: станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-standom-na-01-08-2024.pdf>

⁴² Михайліченко Т. О. Кримінальна відповідальність за випуск чи реалізацію недоброякісної продукції: минуле, сьогодення, майбутнє. *Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р. / [редкол. Ю. А. Пономаренко та ін.]. Харків: Право. 2025. 458 с. С. 322.

застосувати ст. 5.1.11 Проекту, на нашу думку, буде неможливо, а тому вона потребує уточнення.

Висновки. Підводячи підсумки, слід відмітити, що з однієї сторони, напрацювання В. Я. Тація по досліджуваній тематиці не втратили своєї актуальності. Ті проблеми, які вказував вчений і нині постають перед практиками, особливо в контексті доказування предмету злочину, передбаченого ст. 227 КК України. Водночас у зв'язку із значними та терміновими потребами у значній кількості продукції військового призначення та медичної продукції, їх виробники та продавці далеко не завжди дотримуються встановлених стандартів. Це у свою чергу становить реальну загрозу для життя та здоров'я українських військовослужбовців. Водночас проведене дослідження засвідчило, що на практиці норма, передбачена ст. 227 КК України, не виправдано не застосовується, хоча і повинна б. Її застосування разом із ст. 191 або 190 КК України при публічних закупівлях товарів військового призначення або медичної продукції для захисників б дозволило комплексно протидіяти кримінально-правовими засобами таким діям.

Список використаних джерел

1. Yevhen Didenko. 06.04.2024. URL: <https://x.com/yevehndenko/status/1776707389103730967?s=46&t=p0RlgeXPz1-5jUM1UiENOQ>.
2. Балко С. І. Кримінальна відповідальність за умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції: системний аналіз. *Наше право*. 2013. № 13. С. 132–135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_13_24.
3. Військовий загинув через неякісний турнікет: хто в цьому винен та яким має бути джгут. 03.05.2023. ТСН. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/viyskoviy-zaginu-v-cherез-neyakisniy-turniket-hto-v-comu-vinen-ta-yakim-maye-buti-dzhgut.html>.
4. Волокіта В. «Може становити загрозу життю»: фірма продала поліції охорони неякісні бронежилети. 27.10.2024. *Українська правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/27/721073/>.

5. Волокіта В. У фірми відсудили штраф за поставку неякісних бронежилетів і шоломів. 16.11.2024. *Українська правда*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/11/16/721909/>.
6. Гичко М. Для ЗСУ постачали неякісні сухпайки: Міноборони судиться за 446 млн гривень. 02.09.2023. УНІАН. URL: https://www.unian.ua/incidents/dlya-zsu-postachali-neyakisni-suhpayki-minoboroni-suditsya-za-446-mln-griven-12380127.html?utm_source=chatgpt.com.
7. ДБР передало до суду справу про постачання прикордонникам неякісних шоломів на 36 мільйонів гривень. 12 лютого 2025. *Судово-юридична газета*. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/323047-gbr-peredalo-v-sud-delo-o-postavkakh-pogranichnikam-nekachestvennykh-shlemov-na-36-millionov-griven?utm_source=chatgpt.com.
8. Для ЗСУ потрібен перелік турнікетів із конкретними назвами — Лесь Якимчук. 19.01.2025. Українське радіо. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=106328>.
9. Експосадовців Міноборони судитимуть через закупівлю неякісної амуніції для військових/ 17/10/2024. Армія inform. URL: https://armyinform.com.ua/2024/10/17/eksposadovciv-minoborony-sudytymut-cherez-zakupivlyu-neyakisnoyi-amunicziyi-dlya-vijskovykh/?utm_source=chatgpt.com.
10. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>.
11. Закупівля неякісних бронежилетів Міноборони – ДБР завершило досудове розслідування. 27/10/2020. ДБР. URL: https://dbr.gov.ua/news/zakupivlya_neyakisnih_bronezhiletiv_minoboroni_-_dbr_zavershilo_dosudove_rozsliduvannya?utm_source=chatgpt.com.
12. Контрольний текст проекту нового КК: станом на 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf>.
13. Корупція на фронті: Суд ув'язнив фігурантів справи про браковані снаряди для ЗСУ. 02.05.2025. ГО «Антикорупційний фронт Лариси Криворучко». URL: https://www.anticor.foundation/novyny/18118/?utm_source=chatgpt.com.
14. Кримінальний кодекс України (від статті 147 до статті 263): Кодекс України; Закон, Кодекс від 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2002-05->
15. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. коментар / за заг.ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 2-ге вид., переробл. та доповн. Харків: ТОВ «Одіссей». 2004. 1152 с.
16. Михайліченко Т. О. Фармацевтичні кримінальні правопорушення: історія та сучасність. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 592–595. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/APP_06_2023.pdf.

17. Михайліченко Т. О. Кримінальна відповідальність за випуск чи реалізацію недоброякісної продукції: минуле, сьогодення, майбутнє. *Наукова спадщина професора В. Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права*: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р. / [редкол. Ю. А. Пономаренко та ін.]. Харків: Право. 2025. 458 с. С. 316–322.

18. Міністерству оборони продали неякісні боеприпаси на мільйони гривень. 18.08.2023. *Військовий кур'єр*. URL: <https://mil.co.ua/ministerstvu-oborony-prodaly-neyakisni-boyeprigrasy-na-miljony-gryven-foto/>.

19. Морозовська О. А. Кримінальна відповідальність за умисне введення в обіг небезпечної продукції в Україні та країнах ЄС. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 2(4). С. 113–117. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-113-117>.

20. Морозовська О. А. Проблемні аспекти об'єктивної сторони умисного введення в обіг (випуску на ринок України) небезпечної продукції (стаття 227 Кримінального кодексу України). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 3. С. 43–47. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2023-84-43-47>.

21. М'ясищев О., Скібіцька Ю., Коберник К. За півтора року Нацгвардія, рятувальники й правоохоронці купили 33 тисячі ненадійних турнікетів. 11.06.2024. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/107954-za-pivtora-roki-nacgvardiya-ryatuvalniki-y-pravoohoronci-kupili-33-tisyachi-nenadiynih-turniketiv-u-groshah-ce-ne-tak-bagato-mayzhe-17-milyoniv-griven-ale-velikiy-rizik-babel-rahuye>.

22. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

23. Наумчук Н. В. Проблемні аспекти об'єктивної сторони умисного введення в обіг на ринку України (випуску на ринок України) небезпечної продукції (ст. 227 Кримінального кодексу України). *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4 (II). С. 270–274.

24. Обліковано, скеровано до суду, засуджено. Ст. 227 КК України. CrimeDataLab. Статистика протидії злочинності в Україні (2013–2024). URL: <https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/>.

25. Плаксюк І. Ю. Умисне введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції: проблеми визначення та встановлення обов'язкових ознак цього кримінального правопорушення. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2(20). С. 146–158. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290715>.

26. Повідомлено про підозру директору підприємства, яке поставило волинським бійцям амуніцію неналежної якості на суму 33 млн грн. 29.07.202. Волинська обласна прокуратура. URL: https://vol.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=317128&fp=1140.

27. Поставили неякісні аптечки для військових на 18 млн гривень: судитимуть групу осіб. 21.04.2025. Армія інформ. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/04/21/postavyly-neyakisni-aptechky-dlya-vijskovykh-na-18-mln-gryven-sudytymut-grupu-osib/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%BA%D0%B8%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%8E%D1%80%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D1%83,%D1%86%D0%B5%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D1%94%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%91%D0%A0>.

28. Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції: Закон України від 02.12.2010 № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2735-17>.

29. Співак Yarmak, який служить у ЗСУ, розповів про неякісні сухпайки: «Перечекав обстріл і бігав до магазину». ТСН. https://tsn.ua/ato/spivak-yarmak-yakiy-sluzhit-u-zsu-rozpoviv-pro-neyakisni-suhpayki-perechekav-obstril-i-bigav-do-magazinu-2407249.html?utm_source=chatgpt.com.

30. Супрун-Ковальчук Т. М. Кримінально-правова характеристика корупції у воєнний час: дослідження сфери оборони. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 624–629. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.104>.

31. Тацій В. Я. Объект преступления при выпуске недоброкачественной продукции. Известия высших учебных заведений. *Правоведение*. 1979. № 2. С. 85–88.

32. Тацій В. Я. Відповідальність за випуск недоброякісної промислової продукції. *Радянське право*. 1979. № 2. С. 45–48.

33. Тацій В. Я. Практика притягнення до кримінальної відповідальності за випуск недоброякісної продукції. *Радянське право*. 1987. № 4. С. 31–34.

34. Тесля О. Постачання бракованих мін на фронт: у Міноборони зробили гучну заяву. 26.11.2024. *Главред*. URL: https://glavred.net/ukraine/postavki-brakovannyh-min-na-front-v-minoborony-sdelali-gromkoe-zayavlenie-10617461.html?utm_source=ukrnet_news.

REFERENCES

1. Yevhen Didenko. 06.04.2024. URL: <https://x.com/jevhniddnko/status/1776707389103730967?s=46&t=p0RlgeXPz1-5jUM1UiENOQ>.

2. Balko, S. I. (2013). Kryminalna vidpovidalnist za umysne vvedennia v obih na rynku Ukrainy (vypusk na rynek Ukrainy) nebezpechnoi produktsii: systemnyi

analiz. *Nashe pravo*, 13, 132-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2013_13_24 [in Ukrainian].

3. Viiskovyi zahynuv cherez neiakisnyi turniket: khto v tsomu vynen ta yakym maie buty dzhhut. 03.05.2023. TSN. URL: <https://tsn.ua/video/video-novini/viyskoviy-zagynuv-cherez-neyakisniy-turniket-hto-v-comu-vinen-ta-yakim-maye-buti-dzhgut.html> [in Ukrainian].

4. Volokita, V. «Mozhe stanovyty zahrozu zhyttiu»: firma prodala politsii okhorony neiakisni bronezhylety. 27.10.2024. *Ukrainska pravda*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/10/27/721073/> [in Ukrainian].

5. Volokita, V. U firmy vidsudyly shtraf za postavku neiakisnykh bronezhyletiv i sholomiv. 16.11.2024. *Ukrainska pravda*. URL: <https://epravda.com.ua/news/2024/11/16/721909/> [in Ukrainian].

6. Hychko, M. Dlia ZSU postachaly neiakisni sukhpaiky: Minoborony sudytsia za 446 mln hryven. 02.09.2023. *UNIAN*. URL: https://www.unian.ua/incidents/dlya-zsu-postachali-neyakisni-suhpayki-minoboroni-suditsya-za-446-mln-griven-12380127.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

7. DBR peredalo do sudu spravu pro postachannia prykordonnykam neiakisnykh sholomiv na 36 milioniv hryven. 12 liutoho 2025. *Sudovo-yurydychna hazeta*. URL: https://sud.ua/uk/news/ukraine/323047-gbr-peredalo-v-sud-delo-o-postavkakh-pogranichnikam-nekachestvennykh-shlemov-na-36-millionov-griven?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

8. Dlia ZSU potriben perelik turniketiv iz konkretnymy nazvamy – Les Yakymchuk. 19.01.2025. *Ukrainske radio*. URL: <https://ukr.radio/news.html?newsID=106328> [in Ukrainian].

9. Eksposadovtsiv Minoborony sudytymut cherez zakupivliu neiakisnoi amunitsii dlia viiskovykh/ 17/10/2024. *Armiiia inform*. URL: https://armyinform.com.ua/2024/10/17/eksposadovcziv-minoborony-sudytymut-cherez-zakupivlyu-neyakisnoyi-amunicziyi-dlya-vijskovykh/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

10. Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/>

11. Zakupivlia neiakisnykh bronezhyletiv Minoborony – DBR zavershylo dosudove rozsliduvannia. 27/10/2020. *DBR*. URL: https://dbr.gov.ua/news/zakupivlya_neyakisnih_bronezhiletiv_minoboroni_-_dbr_zavershilo_dosudove_rozsliduvannya?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

12. Kontrolnyi tekst proiektu novoho KK: stanom na 01.08.2024. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/08/02/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-stanom-na-01-08-2024.pdf> [in Ukrainian].

13. Koruptsiia na fronti: Sud uviaznyv fihurantiv spravy pro brakovani snariady dlia ZSU. 02.05.2025. HO «Antykoruptsiinyi front Larysy Kryvoruchko».

URL: https://www.anticor.foundation/novyny/18118/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (vid stat' 147 do stat' 263): Kodeks Ukrainy; Zakon, Kodeks vid 28.12.1960. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2002-05> [in Ukrainian].

15. Maliarenko, V. T., Stashys, V. V. Tatsii, V. Ia. (Eds.). (2004). Kryminalnyi kodeks Ukrainy: nauk.-prakt. komentar. Kharkiv: TOV «Odissei». 1152 p. [in Ukrainian].

16. Mykhailichenko, T. O. (2023). Farmatsevtichni kryminalni pravoporushennia: istoriia ta suchasnist. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 6, 592-595. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/12/APP_06_2023.pdf [in Ukrainian].

17. Mykhailichenko, T. O. (2025). Kryminalna vidpovidalnist za vypusk chy realizatsiiu nedobroiakisnoi produktsii: mynule, sohodennia, maibutnie. *Naukova spadshchyna profesora V.Ia. Tatsiia i aktualni problemy kryminalnoho prava: materialy vseukr. nauk.-prakt. konf., shcho vidbulasia 21 sich. 2025 r. Yu.A. Ponomarenko (Ed.)*. Kharkiv: Pravo, 316–322 [in Ukrainian].

18. Ministerstvu oborony prodaly neiakisni boieprypasy na miliony hryven. 18.08.2023. *Viiskovyi kurier*. URL: <https://mil.co.ua/ministerstvu-oborony-prodaly-neyakisni-boieprypasy-na-miljony-gryven-foto/>.

19. Morozovska, O. A. (2024). Kryminalna vidpovidalnist za umysne vvedennia v obih nebezpechnoi produktsii v Ukraini ta krainakh YeS. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 2(4), 113–117. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-113-117> [in Ukrainian].

20. Morozovska, O. A. (2024). Problemni aspekty obiektyvnoi storony umysnoho vvedennia v obih (vypusku na rynek Ukrainy) nebezpechnoi produktsii (stattia 227 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy). *Pravovyi chasopys Donbasu*, 3, 43–47. <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2023-84-43-47> [in Ukrainian].

21. M'iasyshchev, O., Skibitska, Yu., Kobernyk, K. Za pivtora roku Natshvardiia, riatuvalnyky y pravoohorontsi kupyly 33 tysiachi nenadiinykh turniketiv. 11.06.2024. Babel. URL: <https://babel.ua/texts/107954-za-pivtora-roki-nacgvardiya-ryatuvalniki-y-pravoohorontsi-kupili-33-tisyachi-nenadiynih-turniketiv-u-groshah-ce-ne-tak-bagato-mayzhe-17-milyoniv-griven-ale-velikiy-rizik-babel-rahuye> [in Ukrainian].

22. Melnyk, M. I., Khavroniuk, M. I. (2018). Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. Kyiv: VD «Dakor», 1360 p. [in Ukrainian].

23. Naumchuk, N. V. (2014). Problemni aspekty obiektyvnoi storony umysnoho vvedennia v obih na rynku Ukrainy (vypusku na rynek Ukrainy) nebezpechnoi produktsii (st. 227 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy). *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 4 (II), 270–274 [in Ukrainian].

24. Oblikovano, skеровано do sudu, zasudzheno. St. 227 KK Ukrainy. CrimeDataLab. Statystyka protydii zlochynnosti v Ukraini (2013–2024). URL: <https://crimedatalab.shinyapps.io/platform/> [in Ukrainian].

25. Plaksiuk, I. Yu. (2023). Umysne vvedennia v obih na rynku Ukrainy (vypusk na rynek Ukrainy) nebezpechnoi produktsii: problemy vyznachennia ta vstanovlennia oboviazkovykh oznak tsoho kryminalnoho pravoporushennia. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(20), 146–158. DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2023.20.290715> [in Ukrainian].

26. Povidomleno pro pidozru dyrektoru pidpriemstva, yake postavilo volynskym biitsiam amunitsiiu nenalezhnoi yakosti na sumu 33 mln hrn. 29.07.202. Volynska oblasna prokuratura. URL: https://vol.gp.gov.ua/ua/news.html?_m=publications&_t=rec&id=317128&fp=1140 [in Ukrainian].

27. Postavyly neiakisni aptechky dlia viiskovykh na 18 mln hryven: sudytymut hrupu osib. 21.04.2025. Armiia inform. URL: <https://armyinform.com.ua/2025/04/21/postavyly-neyakisni-aptechky-dlya-vijskovykh-na-18-mln-gryven-sudytymut-grupu-osib/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%B8%20%D0%94%D0%B5%D1%80%D0%B6%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%8E%D1%80%D0%BE%20%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D1%8C%20%D1%83,%D1%86%D0%B5%20%D1%96%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D1%83%D1%94%20%D0%BA%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%91%D0%A0> [in Ukrainian].

28. Pro derzhavnyi rynkovyi nahliad i kontrol nekharchovoi produktsii: Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2735-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2735-17> [in Ukrainian].

29. Spivak Yarmak, yakyy sluzhyt u ZSU, rozpoviv pro neiakisni sukhpaiky: «Perechekav obstril i bihav do mahazynu». TSN. https://tsn.ua/ato/spivak-yarmak-yakyy-sluzhit-u-zsu-rozpoviv-pro-neyakisni-suhpayki-perechekav-obstril-i-bigav-do-magazynu-2407249.html?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

30. Suprun-Kovalchuk, T. M. (2024). Kryminalno-pravova kharakterystyka koruptsii u voiennyi chas: doslidzhennia sfery oborony. *Analitychno-porivnialne pravoznavstvo*, 2, 624–629. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.02.104> [in Ukrainian].

31. Tatsyi, V. Ia. (1979). Obekt prestupleniya pry vypuske nedobrokachestvennoi produktsyy. Yzvestiya vysshykh uchebnykh zavedenyi. *Pravovedenye*, 2, 85–88 [in Russian].

32. Tatsii, V. Ia. (1979). Vidpovidalnist za vypusk nedobroiakisnoi promyslovoi produktsii. *Radianske pravo*, 2, 45–48 [in Ukrainian].

33. Tatsii, V. Ia. (1987). Praktyka prytiahnennia do kryminalnoi vidpovidalnosti za vypusk nedobroiakisnoi produktsii. *Radianske pravo*, 4, 31–34 [in Ukrainian].

34. Teslia, O. Postachannia brakovanykh min na front: u Minoborony zrobyly huchnu zaiavu. 26.11.2024. Hlavred. URL:

https://glavred.net/ukraine/postavki-brakovannyh-min-na-front-v-minoborony-sdelali-gromkoe-zayavlenie-10617461.html?utm_source=ukrnet_news [in Ukrainian].

Mykhailichenko T. O. Dangerous products as the subject of a crime: critical analysis of the evolution of article 227 of the Criminal code of Ukraine and the legacy of V. Ya. Tatsia

The article explores the provisions of the current criminal legislation, namely Article 227 of the Criminal Code of Ukraine, through the lens of reinterpreting the conceptual approaches of V. Ya. Tatsiy regarding dangerous products. It is established that the amendments to this article in comparison with the Criminal Code of 1960 should be positively assessed, as they partially eliminated the shortcomings previously identified by V. Ya. Tatsiy. At the same time, the changes to Article 227 of the Criminal Code in 2010 should be viewed critically. In particular, the object of the crime was changed from “substandard or incomplete products or goods” to “dangerous products,” which, in fact, narrowed its scope. In some cases, this has made it impossible to apply Article 227 of the Criminal Code. However, in the context of military-purpose and medical goods delivered to defenders that are substandard and, therefore, dangerous to life and health, the provision should still be applied. Yet, an analysis of judicial practice and media content reveals that in practice, this norm is not used in the qualification of offenders.

It is proven that the scholarly contributions of V. Ya. Tatsiy on this topic remains relevant. The issues he raised still challenge practitioners today, particularly in the context of proving the object of the crime under Article 227. At the same time, due to the urgent and large-scale demand for military and medical goods, producers and sellers often fail to comply with established standards. This poses a real threat to the life and health of Ukrainian military personnel. The study also shows that Article 227 is unjustifiably underused, although it should be applied. Its application in conjunction with Article 191 or 190 of the Criminal Code of Ukraine in cases of public procurement of military or medical goods for defenders would provide a more comprehensive criminal law response to such acts.

Key words: *criminal liability; criminal law regulation; criminal offense; distribution of dangerous products; dangerous products; military-purpose goods; public procurement; medical products; corruption-related criminal offenses.*

УДК 343.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334410>

В. І. Тютюгін,

канд. юрид. наук, проф., заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

І. В. Суходубова,

канд. юрид. наук, асистент кафедри теорії та історії права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Ю. І. Фільчакова,

аспірантка кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАБІЛЬНІСТЬ ТА ДИНАМІЗМ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ (деякі кількісна та якісні показники)

У статті розглядаються деякі питання стабільності та динамізму чинного кримінального законодавства України. Перш за все, звертається увага на численні зміни та доповнення Кримінального кодексу України і аналізуються кількісні показники таких оновлень, які свідчать про відсутність належного і виваженого балансу між такими властивостями законодавства, як його стабільність та динамізм.

Підкреслюється, що не тільки сам по собі великий загальний обсяг (кількість) змін є показником відсутності належної стабільності чинного кримінального законодавства, а й звертається увага на те, що окремі норми Кримінального кодексу піддавалися неодноразовим змінам (деякі з них піддавалися змінам по 5–10 разів протягом незначного проміжку часу), що, безумовно, позначається і на ефективності застосування цих норм на практиці. Більше того, навіть ті нові норми, якими Кримінальний кодекс було доповнено за часів його чинності, згодом були виключені з нього, що, безумовно, свідчить також і про неналежний рівень як законотворчої, так й законодавчої діяльності.

У статті також наводяться не тільки кількісні показники змін та доповнень норм Кримінального кодексу, а і надається характеристика якісного рівня цих оновлень.

На підставі аналізу конкретних прикладів тих змін та доповнень, які були внесені законодавцем у ті чи інші норми Кримінального кодексу,

доводиться, що деякі з цих новел не враховують системних зв'язків між окремими його нормами та інститутами. Окремі з них суперечать одна іншій, породжують численні колізії та неузгодженості, а у деяких випадках взагалі є відверто помилковими. Причому, незважаючи на те, що деякі з таких норм піддавалися неодноразовим оновленням, суперечливі та помилкові положення в них зберігаються.

Наголошується на тому, що невиправданий динамізм оновлень кримінального законодавства набуває стрімкого, а іноді (особливо в останні роки), навіть бурхливого характеру, коли зміни та доповнення почасти вносяться «на потребу сьогодення», з суто популістських міркувань або з нічим невиправданих сподівань на те, що будь-яке негативне соціальне явище може бути подолане лише шляхом застосування заходів кримінальної репресії.

Між тим, виважений, належний і розумний баланс між стабільністю та динамізмом кримінального законодавства може бути досягнутий лише тоді, коли зміни та доповнення його приписів будуть викликатися дійсно нагальними потребами соціального буття. У цьому контексті у статті також звертається увага Верховного Сулу на необхідність ставити перед законодавцем питання про виправлення припущених помилкових законодавчих рішень.

У статті використані матеріали станом на 01 березня 2025 року.

Ключові слова: кримінальне законодавство; стабільність і динамізм; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю; звільнення від відбування покарання з випробуванням; конфіскація майна; імплементація; співучасть; потурання вчиненню злочину.

Як відомо, стабільність є такою властивістю законодавчої системи, яка відбиває її здатність зберігати певну стійкість, усталеність, відносну незмінність (постійність) основоположних її приписів, норм та інститутів, а також наступність тих концептуальних положень, які довели свою якість та ефективність протягом більш-менш тривалого проміжку часу їх існування та застосування¹. У свою чергу динамізм законодавчої системи означає її змінюваність, доцільність і можливість (а, іноді, й нагальну необхідність) її

¹ Як слушно зазначає О. В. Євдокімова, наступність «...дозволяє адаптувати правові норми, що вже виникли і довели свою ефективність у процесі їх застосування, до нових вимог сьогодення, зберігаючи при цьому їх основний зміст» і «...сприяє ...збереженню цілісності правової системи при трансформації її матерії». (Див.: Євдокімова О. В. Значення наступності для визначення підстав застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова), О. В. Харитонova, Н. В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, каф. кримін. права. Харків: Право, 2023. С. 202.).

оновлення, удосконалення під впливом певних зовнішніх факторів, що дозволяє своєчасно реагувати на відповідні зміни, які відбуваються в суспільстві та державі, і свідчить про здатність законодавства (в тому числі і кримінального) адаптуватися до цих змін і тим самим створити надійну законодавчу базу для забезпечення ефективної охорони відповідних суспільних відносин², в тому числі і від нових викликів з боку злочинного середовища.

Крім того, стабільність кримінального законодавства надає можливість відповідним державним органам та їх повноважним службовим особам належним чином оволодіти його приписами і на цій основі сформулювати усталену, виважену, ефективну, адекватну і, що вкрай важливо, безпомилкову слідчо-судову практику його застосування, а зацікавленим суб'єктам – узгодити свою поведінку з вимогами кримінального законодавства.

Проблема стабільності кримінального законодавства України, належне її співвідношення з динамічним розвитком і оновленням його положень, неодноразово була предметом наукових досліджень багатьох фахівців, таких як, наприклад, В. І. Борисов, В. О. Гацелюк, Д. А. Монастирський, Ю. А. Пономаренко, В. Я. Тацій та ін., які відмічали, що стабільність і динамізм кримінального законодавства нерозривно зв'язані між собою і є його діалектично обумовленими властивостями³. При цьому підкреслювалося, що виважений, розумний баланс між цими властивостями дозволяє зберігати стійкість і рівновагу кримінального законодавства,

² Докладно див.: Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення: монографія / І. В. Суходубова; [наук. ред. О. В. Петришин]. Харків: Право, 2016. 228 с.

³ Монастирський Д. А. Стабільність закону: поняття, сутність та фактори забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 20 с; Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності. Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: *матеріали міжнар. наук.-практ. конф.*, 11–12 жовт. 2012 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 6-13; Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень / В. Гацелюк. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с. та ін.

забезпечує не тільки його ефективне функціонування, а і послідовний розвиток, гарантує створення адекватної, усталеної, якісної і надійної законодавчої бази для забезпечення правої охорони суспільних відносин, позитивно впливає на ефективність практики застосування цього законодавства⁴.

Що ж стосується оцінки рівня збалансованості стабільності та динамізму національного кримінального законодавства, то одним із формальних (кількісних) його показників може слугувати так званий *індекс змін*, доповнень і новел у системі цього законодавства⁵, який характеризує існуючий в дійсності підхід законодавця до новелізації чинного Кримінального кодексу України (далі – КК). Виходячи з цього, перш за все, звернемося до аналізу тих *кількісних* показників, які характеризують рівень збалансованості між стабільністю та динамізмом чинного кримінального законодавства.

Аналіз КК свідчить, що з дня набрання ним чинності (01.09.2001 р.) зміни та доповнення до його статей (станом на 01.03.2025 р.) вносилися **1509** разів⁶. При цьому Загальна частина КК оновлювалася **308** разів, а Особлива – **1201**.

З наведеного випливає, що за 23 роки дії КК його норми кожного року у *середньому* оновлювалися більше **65-ти** разів, а кожного місяця – більше **5-ти** разів.

Із 447-ми статей, які містилися в КК на час набрання ним чинності, різного роду оновленням було піддано **398** статей (89%).

⁴ Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права. *Право України*. 2010. № 9. С. 4-16; Тацій В., Тютюгін В., Пономаренко Ю. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі. *Вісник Нац. акад. прав. наук України*. 2015. № 4 (83). С. 54-66.

⁵ Сухожубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення та засоби забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. С. 11–12.

⁶ Йдеться не про кількість законів, якими вносилися відповідні зміни до статей КК, а про кількість тих конкретних змін та доповнень, якими ці статті були оновлені.

За цей проміжок часу КК було доповнено також **132** новими статтями і виключено з нього **41** статтю, в тому числі і **17** тих нових статей, якими його було доповнено.

При аналізі тих новел, які відбулися у КК за період його дії, привертає до себе увагу і той факт, що переважна більшість його статей піддавалися новелізації *неодноразово*, причому іноді протягом незначного проміжку часу, що у свою чергу, безумовно, свідчить про недостатньо належний якісний рівень цих нововведень.

Так, *двічі* були оновлені **106** статей КК;

тричі – **62** статті;

чотири рази – **43** статті;

п'ять разів – **35** статей;

шість разів – **19** статей;

сім разів – **9** статей;

вісім разів – **10** статей;

дев'ять разів – **4** статті (96⁹, 365², 368⁴, 384 КК).

До своєрідних «рекордсменів» з точки зору кількісних показників їх оновлень можна віднести ст. 364 КК, яка змінювалася **10** разів; ст. 96³ КК – **11** разів і ст. 368 КК, яка піддавалася змінам аж **15** разів.

Більше того, навіть у ті нові статті, якими КК було доповнено (132), зміни вносилися **206** разів, причому деякі з них оновлювалися *неодноразово* (наприклад, у **13** нових статей зміни вносилися *три* рази; у статті 209¹ та 232¹ КК – *п'ять* разів, у статті 96⁴, 159¹ КК – *сім* разів), а **17** цих нових статей згодом взагалі були виключені з КК.

Не кажучи вже про інші можливі наслідки такого об'ємного оновлення норм КК, навіть складно собі уявити, яких титанічних зусиль потрібно докладати суду, вирішуючи, наприклад, питання про зворотну дію кримінального закону у часі (ст. 5 КК), коли йому приходить застосовувати норми КК, які неодноразово піддавалися змінам та доповненням.

Наведені дані, навіть самі по собі, без докладного аналізу змісту тих численних змін, які вже відбулися і продовжують відбуватися у чинному КК, свідчать, що належний та виважений баланс (адекватний рівень співвідношення) між стабільністю і динамізмом кримінального законодавства на сьогодні, на жаль, відсутній і явно простежується тенденція у напрямку стрімкого його динамізму. Причому, динаміка новелізації норм КК є не тільки стрімкою, а іноді набуває, навіть, бурхливого характеру. Так, наприклад, тільки за останні два роки (2023–2024) було прийнято **15** законів, якими були внесені зміни та доповнення до **72** статей КК, і переважна більшість цих нововведень аж ніяк не пов'язана із забезпеченням правової охорони тих суспільних відносин, які виникли і обумовлені дією воєнного стану в країні.

Навряд чи таку тенденцію, такий стрімкий, а іноді і відверто бурхливий характер новелізації можна визнати цілком виправданим і позитивним явищем, бо численні оновлення норм КК, підчас не завжди узгоджені як між собою, так і з іншими його положеннями, почасти недостатньо обґрунтовані та хаотичні, а іноді запроваджені виключно «на потребу сьогодення» чи з не виправданих сподівань, що будь-яке негативне соціальне явище може бути подолане за допомогою кримінально-правових заходів, – все це у багатьох випадках призводить до порушення не тільки системних зв'язків між приписами КК, а і до ігнорування основоположних принципів їх застосування; породжує численні колізії, суперечності та неузгодженості між окремими його нормами та інститутами, а іноді, і до включення в КК відверто помилкових положень, що, у свою чергу, вкрай негативно позначається і на практиці їх застосування⁷.

⁷ На негативні тенденції кримінально-правової політики в галузі оновлення положень кримінального законодавства, звертають увагу й інші фахівці (Див., наприклад: Письменський Є. О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2024. № 1. С. 43–52; Киричко В. М. Імплементация положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права*

На підтвердження наведемо лише декілька, але, на наш погляд, достатньо показових прикладів, які характеризують якісний рівень (є своєрідними *якісними* показниками) такої бурхливої новелізації кримінального законодавства. Розглянемо ці приклади у тій послідовності, в якій відповідні зміни та доповнення вносилися до КК.

Перший приклад. Як відомо, у 2018 році у чинне кримінальне законодавство було втілено інститут *кримінального проступку*, у зв'язку з чим було оновлено більше 200 норм КК. Відповідні зміни та доповнення були внесені і до ст. 49 КК⁸. Зокрема, *друге речення* ч. 2 ст. 49 КК, у якій вирішується питання про зупинення та відновлення строків давності стосовно осіб, які ухиляються від досудового розслідування або суду, було доповнено словами: «а з часу вчинення кримінального проступку – п'ять років». Завдяки цьому доповненню, повністю текст *другого речення* ч. 2 ст. 49 КК, у якому йдеться про відновлення перебігу строку давності стосовно таких осіб, було викладено у такій редакції: «У цих випадках перебіг давності відновлюється з дня з'явлення особи із зізнанням або її затримання, а з часу вчинення кримінального проступку – п'ять років». Між тим, очевидно, що це доповнення необхідно було внести не до *другого*, а до *третього речення* ч. 2 ст. 49 КК, бо саме у ньому встановлюються ті строки давності, по закінченні яких особа все ж таки звільняється від кримінальної відповідальності, незважаючи на те, що вона ухилялася від розслідування або суду. Таким чином, текст *третього речення* ч. 2 ст. 49 КК, завдяки цьому доповненню, мав би бути викладений у такій редакції: «У цьому разі особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з часу вчинення злочину минуло п'ятнадцять років (далі доповнення...), а з часу вчинення кримінального проступку – п'ять років». Однак, незважаючи на те, що законодавець

України: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків. 2024. Вип. 2(22). С. 1–52) та ін.

⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Голос України* від 24.04.2019. № 79.

допустив явну помилку і замість третього речення доповнив цими словами друге, її (цю помилку) й досі не виправлено, хоча ст. 49 КК після 2018 року піддавалася змінам і доповненням ще **чотири** рази (18.02.2021 р., 24.03.2022 р., 01.12.2022 р., 09.10.2024 р.).

Другий приклад. У ряді випадків оновлення норм КК призводить до появи в ньому таких приписів, які, на наш погляд, порушують системні зв'язки між нормами Загальної та Особливої частин КК, породжують певні колізії між ними і суперечать усталеним підходам, напрацьованим багатьма роками застосування певних видів покарань. Це стосується, зокрема, ст. 111¹ КК, якою КК було доповнено 03.03.2022 р. і в санкціях частин 1 та 2 якої передбачено лише один вид основного покарання – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (далі – позбавлення права), а в ч. 2 – ще й таке додаткове покарання, як конфіскація майна⁹.

1. Перше, що привертає до себе увагу при аналізі цих новел, полягає в тому, що як у ч. 1, так й в ч. 2 ст. 111¹ КК встановлено відповідальність за вчинення *кримінального проступку*, тоді як із самої назви Розділу I Особливої частини КК, а також зі змісту всіх інших його статей однозначно випливає, що до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки належать тільки і виключно *злочини*. Уявляється, все-таки, що вчинення кримінального проступку навряд чи здатне заподіяти шкоду саме *основам* (основоположним підвалинам) національної безпеки країни.

2. Суперечить санкція ч. 2 ст. 111¹ КК, у якій передбачена можливість призначення конфіскації майна, і положенням ч. 2 ст. 59 КК, згідно з якою це додаткове покарання застосовується лише за вчинення *злочину*, тоді як за ч. 2 ст. 111¹ КК встановлено, як зазначалось, відповідальність не за злочин, а за *кримінальний проступок*.

⁹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. *Голос України* від 15.03.2022. № 56.

3. За законодавчим рішенням пропонується передбачену в санкції ч. 2 ст. 111¹ КК конфіскацію майна (ст. 59 КК) приєднувати на додаток до позбавлення права (ст. 55 КК), тобто *більш суворе* додаткове покарання (п. 7 ст. 51 КК) має сполучатися (за рішенням законодавця) з *менш суворим* основним покаранням (п. 3 ст. 51 КК). Але таке рішення суперечить усталеному підходу (принципу) щодо сполучення в кумулятивній санкції основного і додаткового покарань, згідно з яким останнє має бути не тільки різнорідним з основним за характером його правообмежень, а і *менш суворим* порівняно з тим основним покаранням, до якого воно приєднується на додаток. Уявляється, що додаток до чогось не може бути більш значним, вагомим чи суворим ніж те головне, значне, основне, вагоме (явище, предмет), до якого цей додаток приєднується. Основа завжди повинна бути більш вагомою ніж додаток до неї. На наш погляд, це правило спрацьовує (повинно спрацьовувати) і при конструюванні (побудові) кумулятивних санкцій Особливої частини КК. У протилежному випадку, саме додаткове покарання, а не основне, виконує (приймає на себе), по суті, функції основного покарання і тим самим «перетворюється» у своєрідне основне покарання..

4. Не узгоджується наведене законодавче рішення і з приписами ст. 98 КК, бо у разі засудження за частинами 1 або 2 ст. 111¹ КК особи, що вчинила передбачені в них діяння у *неповнолітньому віці*, суд взагалі не зможе призначити покарання і вимушений буде постановити *обвинувальний вирок без призначення покарання*, оскільки ні основне покарання (позбавлення права), ні додаткове (конфіскація майна), передбачені в цих санкціях, до таких осіб не можуть бути застосовані.

5. Особливої уваги заслуговує, на наш погляд, рішення законодавця про встановлення в санкціях частин 1 та 2 ст. 111¹ КК лише такого одного (безальтернативного) виду основного покарання, як позбавлення права (ст. 55 КК). Незважаючи на те, що особою, яка вчинила передбачені у частинах 1 та

2 ст. 111¹ КК діяння може бути *загальний* суб'єкт, тобто особою, яка під час вчинення кримінального правопорушення або взагалі не обіймала жодної посади (безробітний, пенсіонер, неповнолітній), або обіймала посаду чи займалася діяльністю, які ніяким чином не були пов'язані зі вчиненням нею кримінальним правопорушенням (слюсар, електрик, столяр), у цих санкціях передбачено лише такий *спеціальний* вид покарання, як позбавлення права.

Зазначено, що як й інші фахівці, один із авторів цієї статті вже неодноразово висловлювався стосовно підстави застосування такого виду покарання, як позбавлення права, підкреслюючи, що відповідно до закону (ст. 55 КК) його призначення можливо лише за умови вчинення особою кримінального правопорушення *за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю*¹⁰. Протягом багатьох років саме таку позицію займав і Верховний Суд¹¹. Поділяється вона (така позиція) і переважною більшістю фахівців-криміналістів¹². Саме тому, включення законодавцем в санкції частин 1 та 2 ст. 111¹ КК покарання, передбаченого ст. 55 КК, було піддано розгорнутому

¹⁰ Див., наприклад: Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 404–405; Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: 2022. Вип. 1(17). С. 190–193.

¹¹ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.10.2003 р. № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>; Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса; Укладачі: В. В. Сташис, В. І. Тютюгін. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 52–54, 55–56; Практика судів України з кримінальних справ (2006–2007) / Укладачі: В. В. Сташис, В. І. Тютюгін; За заг. ред. В. В. Сташиса. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С. 125–126, 130–131, 145–147, 154–156; Практика судів України з кримінальних справ (2012–2013 рр.) / уклад. В. І. Тютюгін; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2014. С. 205–207, 221–224; Постанова Верховного Суду від 01.11.2018 р. у справі № 753/12073/15-к (провадження № 51-2250км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>; Постанова Верховного Суду від 22.01.2019 р. у справі № 708/40/18 (провадження № 51-7569км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79383420> та ін.

¹² Шиян Д. С. Проблема правових підстав призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Запорізького національного університету*. Юридичні науки. 2014. № 1. С. 193; Окрема думка судді Н. Марчук до постанови Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 травня 2018 р. у справі №753/18479/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342649>; В'юнник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. С. 8, 73–74, 176; Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 73, 74; Загіней-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482; Попович О. В., Томаш Л. В. Строковість позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: проблеми теорії та практики. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2023. Вип. 15. Т. 2. С. 293–298 та ін.

критичному аналізу, в тому числі й одним із авторів цієї статті¹³. Щоб уникнути зайвих повторень в аргументації своєї позиції, звернемося лише до деяких із цих критичних зауважень.

По-перше, реалізоване в санкціях частин 1 та 2 ст. 111¹ КК законодавче рішення про можливість застосування покарання, передбаченого ст. 55 КК, щодо осіб, які під час вчинення кримінального правопорушення відповідних посад не обіймали або відповідною діяльністю не займалися, перш за все, суперечить основоположним приписам ч. 1 ст. 50 К, у якій будь-яке покарання визнається заходом примусу, що обмежує *права і свободи* засудженого, тобто ті його блага, правомочності та можливості, які вже *наявні* у нього на час вчинення кримінального правопорушення, а не відсутні і можуть бути набуті ним лише в майбутньому. Достатньо звернутися до аналізу буд-якого виду покарання, передбаченого в ст. 51 КК, щоб переконатися в цьому. Наприклад, якщо суд призначає покарання у виді штрафу (ст. 53 КК) – засуджений позбавляється наявної у нього певної суми грошових коштів; у разі призначення покарань, передбачених статтями 54 та 54¹ КК, – позбавляється наявного у нього звання, рангу, чину, класу або державної нагороди; при застосування громадських чи виправних робіт (статті 56, 57 КК) – обмежуються трудові права особи, а також право на повну оплату її праці; при призначенні конфіскації майна (ст. 59 КК) – особа позбавляється майна, яке належало їй на праві власності; у разі обмеження чи позбавлення волі (статті 61, 63 КК) – засуджений обмежується на певний

¹³ Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету*. Серія юридична. 2022. Вип. 74. С. 162–164; Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»*. Харків. 2023. Вип. 1(19). С. 26–52; Михайліченко Т. О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як безальтернативне основне покарання. Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми»*. 26 травня 2023 р., Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 102–107; Дудоров О., Письменський Є. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного Суду). *Вісник Асоціації кримінального права України: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»*. Харків. 2023. Вип. 2(20). С. 62–86 та ін.

строк в свободі пересування, спілкування, вільного обрання місця проживання та праці, тощо. Таким чином, у будь-якому випадку покарання призводить до обмеження *наявних* на боці засудженого прав, якими він вже наділений і володіє, бо неможливо позбавити особу тих прав, якими вона не володіє (не наділена), а позбавлення її тільки самої *можливості набутти певні права лише у майбутньому* (у перспективі) призводить до втрати покаранням своїх функціональних властивостей, перетворюючи його у *заходи безпеки*, які, як відомо, у чинному КК не передбачені.

Як слушно зазначає Ю. А. Пономаренко, сама сутність покарання у виді позбавлення права недвозначно свідчить, що воно може бути застосоване далеко не до всіх осіб, а лише до тих, які володіють певним правом або обіймають певну посаду, бо неможливо позбавити людину того права, яке їй і не належить¹⁴. Саме з цього виходить і закон, коли в ст. 55 КК вказує не на позбавлення особи лише можливості набуття нею певного права (правомочностей) у майбутньому, а на позбавлення наявного у неї і реально існуючого *права* обіймати певні посади або займатися певною діяльністю¹⁵, оскільки протиправне використання цього права виступає в цих випадках, як справедливо зазначає О. І. Матюшенко, своєрідним способом посягання на об'єкт і знаходиться у причинному зв'язку з наслідками, що настали¹⁶.

По-друге, не можна оминати і той факт, що у ст. 55 КК передбачено не декілька, а лише *один окремий вид покарання*, тому і підстава його застосування має бути *єдиною* і не може залежати від порядку призначення цього покарання – від його наявності або відсутності у конкретній санкції статті Особливої частини КК. Саме тому, сформульована в ч. 2 ст. 55 КК вимога про вчинення особою кримінального правопорушення за посадою або

¹⁴ Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины: монография. Харьков: Изд-во «ФИНН», 2009. С. 76.

¹⁵ Євдокімова О. В. Значення наступності для визначення підстав застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. С. 204.

¹⁶ Матюшенко О. І. Проблемні питання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за колабораційну діяльність. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: 2022. Вип. 1(17). С. 114.

у зв'язку із заняттям певною діяльністю є *універсальною і загальнообов'язковою* умовою (підставою) застосування позбавлення права незалежно від того, чи передбачено воно як основне або додаткове покарання безпосередньо в санкції статті Особливої частини КК, чи за відсутності його в санкції призначається як додаткове на підставі приписів ч. 2 ст. 55 КК¹⁷. Тому цілком слушною уявляється позиція професорів О. О. Дудорова та Є. О. Письменського, які переконливо доводять, що ігнорування при призначенні позбавлення права вимоги ч. 2 ст. 55 КК залежно від того, чи передбачено (або не передбачено) це покарання в санкції, може призвести до порушення таких основоположних правових принципів як справедливість та рівність громадян перед законом¹⁸.

По-третє, якщо стати на позицію законодавця (у тому числі, реалізовану у санкціях частин 1 та 2 ст. 111¹ КК), яку в останні роки підтримав і Верховний Суд¹⁹, то для призначення покарання у виді позбавлення права (ст. 55 КК) цілком достатньо, щоб воно було безпосередньо передбачено (як основне або додаткове) у відповідній санкції статті Особливої частини КК, незалежно як від характеру вчиненого кримінального правопорушення, так і від статусу суб'єкта (загальний чи спеціальний), яким воно було вчинено. Але, виходячи з цієї позиції, за санкціями, наприклад, ч. 2 ст. 308 або ч. 2 ст. 312 КК, у яких передбачено додаткове покарання у виді позбавлення права, воно може бути призначено не тільки особі, яка, обіймаючи певну посаду привласнила чи зловживаючи своїм службовим становищем, незаконно заволоділа наркотичними засобами чи прекурсорами, а й особі, яка заволоділа цими речовинами шляхом

¹⁷ Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. С. 30–31.

¹⁸ Дудоров О., Письменський Є. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного Суду). С. 71–73.

¹⁹ Постанова Верховного Суду від 04.04.2023 р. у справі № 295/5493/22 (провадження № 51-791км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033>; Постанова Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (дата звернення: 12.11.2023); Постанова Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675> (дата звернення: 12.11.2023).

крадіжки, шахрайства чи насильницького грабежу. Цікаво дізнатися, права на заняття яких саме посад чи видів діяльності повинен позбавити суд у цих випадках крадія наркотиків або грабіжника чи шахрая?

По-четверте, неабияке значення має і той факт, що допускаючи при застосування санкцій частин 1 та 2 ст. 111¹ КК можливість призначення позбавлення права щодо осіб, кримінальне правопорушення яких жодним чином не було пов'язано з посадою, яку вони обіймали, чи з діяльністю, якою вони займалися, законодавець тим самим фактично позбавляє суд якихось чітких і зрозумілих орієнтирів (критеріїв), якими він міг би і повинен керуватися (на які має спиратися) при формулюванні (окресленні) правової заборони у вироку. За таких умов суд жодним чином не зв'язаний ні характером посад, ні видом діяльності, заборона на здійснення яких має бути чітко визначена у вироку, і тільки на свій власний розсуд (погляд, ризик) приймає рішення про те, які саме посади заборонити засудженому обіймати у майбутньому або якими видами діяльності він не має права займатися. Але такий підхід до окреслення у вироку характеру і кола тих правообмежень, які становлять зміст правової заборони у разі призначення цього виду покарання, свідчить не тільки про відсутність належної *правової визначеності* у санкціях частин 1 та 2 ст. 111¹ КК, а й може призвести до правового свавілля, бо невинувато і безмежно розширює межі судової дискреції, негативним наслідком чого може стати і порушення принципів *законності* та *справедливості*.

Нарешті, виникає питання і про те, який саме каральний, виправний та попереджувальний ефект, про мету досягнення якого йдеться в ч. 2 ст. 50 КК, може мати покарання у виді позбавлення права, якщо воно призначається особі, яка до вчинення кримінального правопорушення і під час його вчинення не обіймала тієї посади чи не займалася тією діяльністю, а також і не збирається цього робити (наприклад, особа пенсійного віку чи така, що не

має належної для цього освіти), незважаючи на те, що суд своїм вироком позбавив її такого права?

Третій приклад. 23.08.2023 р. КК було доповнено таким новим видом основного покарання, як *пробаційний нагляд* (п. 7¹ ст. 51, ч. 1 ст. 52, ст. 59¹ КК)²⁰. Одночасно арешт (ст. 60 КК) із *загального* виду основного покарання, застосування якого допускалося до будь-якої особи (тобто, до так званого загального суб'єкта кримінального правопорушення), було перетворено в *спеціальний* вид покарання, який відтепер може бути призначений тільки *військовослужбовцю*. Саме тому в Пояснювальній записці до Закону від 23.08.2023 р. № 3342-IX прямо зазначалося, що у зв'язку з цими змінами КК також передбачається *заміна* передбаченого в санкціях статей Особливої частини КК покарання у виді арешту, на покарання у виді пробаційного нагляду (крім санкцій за кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями, тобто крім санкцій статей Розділу XIX Особливої частини КК)²¹.

Здавалося би, що виходячи з цього, із усіх санкцій статей Особливої частини КК (крім санкцій за військові кримінальні правопорушення), арешт підлягає вилученню і замінюється на такий вид покарання, як пробаційний нагляд. Проте цього не сталося, бо в *шести* санкціях статей Особливої частини КК покарання у виді арешту чомусь залишилося. Зокрема, це стосується санкцій ч. 2 ст. 136, ст. 195, ч. 1 ст. 286, частини 1 та 2 ст. 321, ч. 2 ст. 364¹ КК. Причому, у деяких з цих статей у різних їх частинах це питання вирішується по-різному. Наприклад, у санкціях ч. 1 ст. 136 та ч. 1 ст. 364¹ КК арешт вилучено і замінено на пробаційний нагляд, тоді як в санкціях частин 2 цих же самих статей покарання у виді арешту залишилося.

²⁰ Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. *Голос України* від 27.09.2023. № 33.

²¹ Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану». URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/8e16701f-4cd8-480b-b66b-a35849dca355](https://itd.rada.gov.ua/8e16701f-4cd8-480b-b66b-a35849dca355).

Безумовно, можна, очевидно, уявити ситуацію, коли особа, будучи військовослужбовцем, як і будь-який інший суб'єкт, не надав допомогу малолітньому, який перебував в небезпечному для його життя стані (ч. 2 ст. 136 КК), або порушив правила дорожнього руху, керуючи особистим транспортним засобом (ч. 1 ст. 286 КК), але навряд чи можлива ситуація, коли той же самий військовослужбовець *одночасно* був наділений статусом службової особи приватного права і зловживав своїми службовими повноваженнями (ч. 2 ст. 364¹ КК). Тим більше це стає незрозумілим, виходячи з того, що в санкції ч. 1 ст. 364¹ КК арешт замінено законодавцем на пробаційний нагляд, тоді як в ч. 2 цієї ж статті залишилося покарання у виді арешту.

Привертає до себе увагу і те, що встановлюючи пробаційний нагляд замість арешту у переважній більшості санкцій статей Особливої частини КК, законодавець чомусь обминув при цьому питання про внесення відповідних змін і до ст. 89 КК, у якій встановлені підстави погашення судимості стосовно осіб, які відбули покарання у виді арешту. Положення як п. 4, так й п. 5 ст. 89 КК залишилися незмінними, хоча питання про погашення судимості в них вирішується по-різному. Так, у п. 4 ст. 89 КК зазначено, що особами, які не мають судимості, визнаються в тому числі й *«...військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту»*, а в п. 5 – *«особи, засуджені... до арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового кримінального правопорушення»*. Між тим, згідно з розглядуваними змінами закону, місцем відбування арешту є відтепер тільки і виключно гауптвахта (ч. 1 ст. 60 КК, ч. 1 ст. 55 Кримінально-виконавчого кодексу (далі – КВК) і ні про яке відбуття покарання на гауптвахті замість арешту в чинному законі вже не йдеться. Але це не знімає питання про те, з якого ж самого моменту військовослужбовець, який відбув покарання у виді арешту, вважається таким, що не має судимості – одразу після його відбуття (тобто,

згідно з п. 4 ст. 89 КК) або по закінченні одного роду з дня його відбуття (тобто, згідно з п. 5 ст. 89 КК)? Безумовно, це питання може бути вирішено, виходячи з того, що однією з вимог якості закону є його доступність для зацікавлених осіб, чіткість та передбачуваність у своєму застосуванні. Тому існуюче в законі неоднозначне вирішення питання (колізія) про погашення судимості у осіб, які відбули покарання у виді арешту, має вирішуватися на користь того, до кого цей закон застосовується. Однак вважаємо, що це питання повинно вирішуватися ні шляхом тлумачення неоднозначних приписів закону, а має бути чітко і ясно, зрозуміло і однозначно врегульовано безпосередньо в ст. 89 КК.

Четвертий приклад. У деяких випадках при оновленні приписів кримінального законодавства порушуються системні зв'язки не тільки між окремими його нормами та інститутами, а певні неузгодженості виникають, навіть, між положеннями (усередині) однієї і тієї самої статті КК. Наприклад, 29.10.2024 р. ч. 2 ст. 75 КК було доповнено положеннями, згідно з якими при укладенні угоди про визнання винуватості у провадженнях щодо корупційних чи пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, суд приймає рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку, якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування і такого виду покарання, як позбавлення волі, але якщо його призначення узгоджено на строк *не більше восьми років* (абз. другий ч. 2 ст. 75 КК)²².

У той же час як у ч. 1, так й в абз. першому ч. 2 ст. 75 КК залишилося застереження (обмеження), згідно з яким у разі засудження особи до позбавлення волі за вчинення будь-якого (крім корупційного чи пов'язаного з корупцією) кримінального правопорушення, таке звільнення (з урахуванням інших обставин) може бути застосовано судом лише за умови призначення позбавлення волі на строк *не більше п'яти років*.

²² Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29.10.2024 р. № 4033-IX. *Голос України* від 31.10.2024 р. № 158.

Таким чином, завдяки такому оновленню ст. 75 КК склалася ситуація, коли особа, що вчинила *умисний особливо тяжкий корупційний злочин* (наприклад, передбачений ч. 4 ст. 368 КК), уклала угоду про визнання винуватості і на її підставі засуджується до позбавлення волі на строк *до восьми років*, може претендувати на звільнення її від відбування цього покарання з випробуванням (абз. другий ч. 2 ст. 75 КК), тоді як особа, що вчинила *некорупційний необережний злочин* (наприклад, передбачений ч. 2 ст. 286 КК) і уклала таку ж саме угоду, при засудженні її до позбавлення волі може скористатися такою можливістю і претендувати на звільнення від відбування цього покарання з випробуванням лише за умови призначення позбавлення волі на строк *не більше п'яти років*. Уявляється, що такі неузгодженості і розбіжності у підході до застосування ст. 75 КК навряд чи відповідають принципу справедливості.

П'ятий приклад. Внесення змін та доповнень до кримінального законодавства в окремих випадках супроводжується своєрідною «законодавчою чехардою», коли одним законом КК доповнюється якоюсь нормою, але згодом, причому, як правило, у дуже короткий проміжок часу, ця норма виключається (вилучається) із нього, проте потім (і знову-таки дуже швидко) знову з'являється у КК. Яскравим прикладом такої ситуації може слугувати ст. 77 КК, яку 29.10.2024 р. було доповнено ч. 2, згідно з якою при укладенні угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних чи пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень і звільнення особи від відбування основного покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 75 КК), може бути узгоджено сторонами угоди і призначено судом таке додаткове покарання, як конфіскація майна²³. Однак буквально через

²³ Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29.10.2024 р. № 4033-IX. *Голос України* від 31.10.2024 р. № 158.

декілька десятків днів (20.11.2024 р.) ч. 2 було виключено зі ст. 77 КК²⁴, проте вже 05.12.2024 р. цю норму знову було доповнено частиною другою, яка аналогічним чином вирішує питання про можливість призначення у цих випадках конфіскації майна²⁵. Таким чином, протягом усього кількох тижнів одна й та сама норма (ст. 77 КК) змінювалася *тричі* і одне й те саме питання декілька разів вирішувалося законодавцем по-різному, що навряд чи свідчить про належну усталеність закону і якісність законодавчого процесу.

Окрім того, не зовсім вдалою, на наш погляд, є і редакція ч. 2 ст. 77 КК, бо тлумачення її змісту може привести до хибного (помилкового) висновку про те, що у разі укладення угоди про визнання винуватості і звільнення особи від відбування основного покарання з випробуванням (ч. 2 ст. 75 КК), конфіскація майна може бути узгоджена її сторонами і призначена судом незалежно від того, чи передбачено це додаткове покарання в санкції статті, яка встановлює відповідальність за відповідне корупційне чи пов'язане з корупцією кримінальне правопорушення. Тому для правильного вирішення цього питання знов-таки приходить тлумачити цю норму в системі з іншими приписами КК, зокрема, з ч. 2 ст. 59 КК, відповідно до якої конфіскація майна може бути призначена лише у випадках, *спеціально* передбачених в Особливій частині КК. Уявляється, що заради уникнення різних підходів при тлумаченні і можливих помилок при застосуванні, було би доцільно в ч. 2 ст. 77 КК зазначити, що конфіскація майна може бути узгоджена сторонами угоди і призначена судом лише за таке корупційне чи пов'язане з корупцією кримінальне правопорушення, за вчинення якого в санкції відповідної статті Особливої частини КК це додаткове покарання *безпосередньо* передбачено.

²⁴ Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України: Закон України від 20.11.2024 р. № 4074-ІХ. *Голос України* від 20.11.2024. № 172.

²⁵ Про внесення зміни до статті 77 Кримінального кодексу України щодо застосування конфіскації майна в разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням: Закон України від 05.12.2024 р. № 4120-ІХ. *Голос України* від 18.12.2024. № 191.

Значна кількість запроваджених до кримінального законодавства новел пояснюється також і міжнародними зобов'язаннями нашої держави, бо згідно зі ст. 3 КК останній ґрунтується на загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права (ч. 1) і повинен відповідати положенням чинних (у нашої державі) міжнародних договорів (ч. 5). Виходячи з цього, особливого значення набуває проблема *імплементації* положень міжнародно-правових актів до чинного КК. При здійсненні такої імплементації слід ураховувати, що у переважній більшості міжнародно-правових актів підкреслюється, що сформульовані в них положення мають, як правило, рекомендаційний характер, а норми, які в них містяться, якщо і повинні бути втілені в законодавство країн-учасниць, то з обов'язковим урахуванням їх національно-правових традицій, особливостей правової системи, стандартів і основоположних принципів її побудови і функціонування. Так, у багатьох нормах Конвенції ООН 2003 р. проти корупції (наприклад, статті 5-7, 12, 13 та ін.) прямо зазначається, що кожна Держава-учасниця у межах своїх можливостей і згідно з основоположними принципами своєї правової системи (свого внутрішнього права) розглядає можливість прийняття належних нормативно-правових актів й вжиття відповідних заходів, сумісних із цілями цієї Конвенції²⁶.

Звідси випливає, що найбільш прийнятним, доцільним і бажаним способом такої імплементації є, на наш погляд, все ж таки, не *інкорпорація* (дослівне, без усяких змін і уточнень відтворення норм цих актів в національному законодавстві), а їх *трансформація*, тобто включення до національного законодавства приписів норм, наявних у міжнародно-правових актах, на основі певного їх перероблення (пристосування) з урахуванням зазначених вище принципів, стандартів і положень, притаманних національній правовій системі. Порухення саме такого підходу до

²⁶ Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

імплементатії норм міжнародно-правових актів призводить, як правило, до розбалансування усієї системи національного кримінального законодавства і до появи у КК норм, які іноді суперечать базовим (основоположним) його принципам та приписам, що, у свою чергу, породжує безліч питань і складнощів при їх реалізації на практиці²⁷.

Дотримуючись загальної послідовності у наведенні розглядуваних прикладів, звернемося лише до двох, але дуже показових прикладів такої імплементатії, яку, на наш погляд, навряд чи можна визнати цілком вдалою.

Шостий приклад. Так, 23.05.2013 р., реалізуючи стандарти Європейського Союзу стосовно відповідальності юридичних осіб, КК було доповнено Розділом XIV¹, у який увійшла і ст. 96⁴ КК, в абз. другому ч. 2 якої вказано про «... відповідальність... за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, що вчинене державою, суб'єктами державної власності або державного управління»²⁸. І хоча з тих пір (за 11 років) ст. 96⁴ КК оновлювалася ще *сім разів* (15.04.2014 р., 13.05.2014 р., 22.11.2018 р., 06.12.2019 р., 17.06.2020 р., 18.02.2021 р., 04.12.2024 р.), але це положення й досі не змінилося. У зв'язку з цим залишається загадкою, яким чином держава або суб'єкт державної власності чи державного управління можуть бути суб'єктами кримінального правопорушення, якщо згідно з ч. 1 ст. 18 КК ним визнається тільки і виключно *фізична особа*. Навіть у випадках, коли до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового характеру, підставою їх застосування є вчинення її уповноваженою особою (тобто, фізичною особою) від імені та в інтересах цієї юридичної особи одного із діянь, передбачених у пп. 1–6 ст. 96³ КК.

²⁷ Див. про це, наприклад, Тютюгин В. К вопросу об имплементации норм международного уголовного и гуманитарного права в уголовное законодательство Украины. Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементатії до національного законодавства України: *матеріали дискус. панелі IV Харків. міжнар. юрид. форуму* / редкол.: В. Я. Тацій (гол. ред.), Ю. В. Баулін, М. В. Шепітько та ін. Харків: Право, 2021. С. 148–153.

²⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дії щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII. *Голос України* від 22.06.2013. № 116.

Сьомий приклад стосується приписів ст. 31¹ КК, яку було імplementовано до нього 09.10.2024 р. у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут МКС)²⁹. Ст. 31¹ КК фактично відтворює положення ст. 28 цього Статуту³⁰ з кількома редакційними її уточненнями, з урахуванням яких її зміст зводиться до того, що військовий командир або прирівняна до нього особа (далі – керівник) підлягає кримінальній відповідальності за будь-який із злочинів, передбачених статтями 437–439, 442 і 442¹ КК, вчинений підлеглою особою, що перебувала на момент вчинення цього злочину під фактичним командуванням (контролем, владою) такого керівника.

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 31¹ КК відповідальність керівника у цих випадках настає за умов, якщо: **а)** підлегла особа вчинила злочин внаслідок нездійснення керівником належного контролю над нею; **б)** керівник знав або повинен був і міг знати, що підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин (ч. 1), або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин (ч. 2), **в)** проте керівник не вжив дій (заходів), які повинен був і міг вжити для запобігання чи припинення вчинення злочину або **г)** для повідомлення про такий злочин компетентного органу.

У таких випадках відповідно до ч. 3 ст. 31¹ КК керівник підлягає кримінальній відповідальності за ч. 1 або ч. 2 цієї статті та за статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за злочин, вчинений підлеглою особою, а саме за діяння, передбачене статтями 437–439, 442 чи 442¹ КК).

Цілком припустимо, що норма такого роду і змісту може мати право на існування у межах відповідного міжнародно-правового акту, до якого, до речі,

²⁹ Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 р. № 4012-IX. *Голос України* від 23.10.2024. № 151.

³⁰ Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/print.

належить і Статут МКС, але імплементація (впровадження, втілення) її положень без належного урахування основоположних принципів і стандартів національної системи кримінального законодавства породжує багато питань та зауважень.

Перше, що викликає певні нарікання, це рівень (якість) законодавчої техніки, використаною при формулюванні (конструюванні) приписів ст. ст. 31¹ КК³¹. Так, не співпадають не тільки текстуально, а й за змістом положення частин 1 та 2 цієї статті, бо в ч. 1 йдеться про керівника, який *«...знав або повинен був і міг знати, що... підлегла особа вчинила ...злочин»*, тоді як в ч. 2 – який *«...знав або повинен був знати, або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла ...злочин»*. Таким чином, якщо в ч. 1 йдеться і про обов'язок, і можливість керівника знати і перешкодити злочину, що вчиняється підлеглою особою, то в ч. 2 – лише про такий обов'язок. Крім того, у ч. 2 йдеться ще і про свідоме ігнорування керівником інформації, яка явно вказувала на злочин підлеглої особи. Далі, у ч. 1 ст. 31¹ КК вказується на невжиття керівником *«дій»* для запобігання чи припинення вчинення злочину підлеглою особою, тоді як в ч. 2 – про невжиття *«заходів»*, незважаючи на те, що останнє поняття є набагато ширшим за змістом ніж поняття *«дії»*. У ч. 1 ст. 31¹ КК йдеться про злочин, що *«вчинила»* підлегла особа, а у ч. 2 – про злочин, що *«вчиняла»* така особа і доповнено, що керівник несе відповідальність і за умови, якщо він не вжив дій (заходів) *«...для повідомлення про такий злочин компетентного органу»*. Привертає до себе увагу і те, що в ст. 31¹ КК закон указує на злочин, який підлегла особа *«вчинила»* або *«вчиняла»*, тоді як припинити можна лише *«вчинюваний»* злочину, тобто такий, який вже розпочато, але ще не доведено до кінця.

³¹ На це звертають увагу й інші фахівці. (Див, наприклад, Киричко В. М. Імплементація положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. С. 14–24).

По-друге, використані законодавцем в тексті ст. 31¹ КК таких різних мовних зворотів, словосполучень та термінів не виключає і різних підходів до тлумачення її приписів і, отже, не виключає припущення, що у цій нормі передбачено відповідальність не тільки за невжиття дій (заходів), спрямованих на запобігання чи припинення вчинення злочину. Так, вказівка закону на «вчинений» підлеглою особою злочин (тобто, раніше скоєний), а не на «вчинюваний» (тобто, що вчиняється у теперішній час) у поєднанні з посиланням на невжиття керівником заходів «...для повідомлення про такий злочин компетентного органу» може по-різному трактуватися.

Якщо, наприклад, таке повідомлення є способом приховування (укриття) *раніше вчиненого* підлеглою особою злочину, то у такому випадку таке сприяння може оцінюватися або **а)** як співучасть у цьому злочині (ч. 5 ст. 27 КК) – якщо таке сприяння було заздалегідь обіцяним, або **б)** як приховування злочину (ч. 6 ст. 27 КК) – якщо таке сприяння не було заздалегідь обіцяним. У той же час, якщо виходити з того, що зазначене повідомлення є одним із різновидів невжиття заходів «...для запобігання чи припинення вчинення злочину» і, отже,, стосується *незакінченого* злочину (готування або замаху), то у такому випадку таке сприяння може оцінюватися або **а)** як заздалегідь обіцяне повідомлення (недонесення) про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин (ч. 7 ст. 27 КК), або **б)** як заздалегідь не обіцяне *потурання* (неперешкоджання) його вчиненню. Скоріше за все, саме останню ситуацію (потурання злочину) і мав на увазі законодавець при створенні ст. 31¹ КК, бо відповідальність керівника згідно з її приписами настає саме за таку його бездіяльність, яка полягала у невжитті належних заходів «...для запобігання чи припинення злочину...», вчинюваному підлеглою йому особою..

По-третє, навіть, якщо виходити з того, що у ст. 31¹ КК встановлено відповідальність, як мінімум, за такий вид (форму) причетності до злочину, як *потурання* його вчиненню, то і в такому випадку викликає заперечення

обраний в ній підхід до оцінки суб'єктивної сторони такого потурання, бо в цій статті зазначається, що відповідальність керівника настає не тільки тоді, коли він «...знав», а й тоді, коли «... повинен був і міг знати...», що підлегла особа вчиняє злочин. Між тим, встановлення відповідальності за будь-яку форму (вид) причетності до злочину, в тому числі і за потурання його вчиненню, за наявності *необережної* форми вини суперечить основоположним, напрацьованим багатьма роками і усталеним як в теорії, так й на практиці канонам національного кримінального права, згідно з якими заздалегідь не обіцяне неперешкодження злочину визнається потуранням його вчиненню лише за наявності *умисної* форми вини³². Саме умисна форма вини, так би мовити, «наближує» причетність (у тому числі і потурання) до співучасті у злочині й тим самим викликає (породжує) необхідність її відмежування від співучасті в ньому.

По-четверте, зайвою, як уявляється, є і вказівка закону (частини 1 та 2 ст. 31¹ КК) на те, що керівник не тільки *знав*, що підлегла особа вчиняла злочин, а й був обізнаний (знав), що вона лише «...мала намір вчинити такий злочин...». Справа в тому, що відповідно до чинного кримінального законодавства як сам по собі намір (погляди, задуми) підлеглої особи вчинити злочин, так і обізнаність про його існування на боці керівника і, навіть, неповідомлення про цей намір компетентного органу, не можуть (і не тягнуть) за собою кримінальну відповідальність доки такий намір не було реалізовано шляхом вчинення підлеглою особою кримінально-протиправних діянь, які містять ознаки конкретного складу злочину, в тому числі і передбаченого однією із статей 437–439, 442 чи 442¹ КК. Складно уявити ситуацію, коли особа, яка має намір вчинити злочин, але не реалізує його, не несе відповідальності, а інша особа, яка обізнана про такий, не реалізований у дійсності намір, підлягає кримінальній відповідальності. Власно кажучи, і

³² Див., наприклад, Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину. Харків: ФІНІ. 2003. С. 25; 107–116; Беніцький А. С. Характеристика ознак потурання злочину. *Юридичний бюлетень*. Вип. 7. Ч. 2. 2018. С. 195–204 та ін.

зі змісту інших положень ст. 31¹ КК впливає, що керівник несе відповідальність за невжиття дій (заходів) «...для запобігання чи припинення вчинення злочину...» підлеглою особою, про неповідомлення не про намір, а про вчинений підлеглою особою злочин. Таким чином, відповідальність керівника настає не за обізнаність про наявність наміру у підлеглої особи вчинити злочин, а за неперешкоджання реалізації цього наміру, тобто за таку форму причетності до злочину, як *потурання* його вчиненню. Але, як відомо, потурати можна тільки тому, що вже здійснюється, виконується, відбувається, вчинюється³³. Отже, потурання можливо лише після того, як вчинення (здійснення) підлеглою особою злочину розпочалося, але цей злочин ще не було закінчено. Таким чином, поведінка у вигляді потурання полягає не в обізнаності однієї особи (керівника) про намір іншої особи (підлеглої керівнику) вчинити злочин, а виступає як кримінальне правопорушення, що *супроводжує* кримінально протиправне діяння (готування чи замах), яке вчиняється іншою особою і тому потурання завжди виступає як діяння, *супутнє* вчинюваному іншою особою злочину³⁴.

По-п'яте. відповідно до ч. 3 ст. 31¹ КК суб'єкт передбаченого в ній діяння (керівник) підлягає відповідальності за ч. 1 або ч. 2 цієї статті та тією статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за злочин, вчинений підлеглою особою і передбачений статтями 437–439, 442 чи 442¹ КК. Але такий підхід до кваліфікації цього діяння і відповідальності за нього явно суперечить принциповим положенням інституту співучасті (ст.ст. 26-30 КК), бо призводить до того, що *причетність* до злочину, вчиненого підлеглою особою, фактично (по суті) прирівнюється до своєрідної *співучасті* у ньому, незважаючи на відсутність в таких випадках як спільної участі цих осіб у вчиненні одного і того самого злочину, так й спільного (єдиного) їх умислу (взаємної поінформованості) на його

³³ Фільчакова Ю. І. Поняття потурання за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 503–504. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/116.pdf.

³⁴ Фільчакова Ю. І. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 34 (73). 2023. № 1. С. 151–152.

вчинення. Більше того, зі змісту ст. 31¹ КК також випливає, що за своєрідну співучасть в *умисних* злочинах, передбачених статтями 437–439, 442 чи 442¹ КК і вчинених підлеглою особою, керівник несе відповідальність за наявності в його причетному діянні (бездіяльності), навіть, *необережної* форми вини, що, взагалі, неможливо (виключається) за чинним кримінальним законодавством.

Нарешті, привертає до себе увагу і те, що хоча ст. 31¹ КК і розташована в Загальній частині КК, але ця норма не має, так би мовити, *інституціонального* характеру, бо вирішує лише *окреме* конкретне питання приватного (а не загального) порядку щодо відповідальності *одного* суб'єкта (військового командира та прирівняної до нього особи, а за нашої термінологією – керівника) за потурання вчинюваного підлеглою йому особою *одного* зі злочинів, передбачених статтями 437–439, 442 чи 442¹ КК. Тобто йдеться про відповідальність за причетність до вчинення одного зі злочинів, передбачених у Розділі XX Особливої частини КК (Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку).

У зв'язку з цим, виникає цілком закономірне питання: чому ст. 31¹ КК розташована в Загальній частині КК, у якій регламентуються питання *універсального* та *загальнообов'язкового характеру* (напр., йдеться про інститут стадій, співучасті, множинності тощо), а не в Розділі XX Особливої частини КК, у якому як раз і розміщені норми, що встановлюють відповідальність за ті злочини, потурання вчиненню яких здійснює керівник? Саме останнім і, на нашу думку, цілком прийнятним шляхом йде законодавець, встановлюючи відповідальність, наприклад, за бездіяльність (потурання) працівником правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей (ст. 365³ КК) або за умисне неприпинення (бездіяльність) військовою службовою особою кримінального правопорушення, що вчиняється його підлеглим (ст. 426 КК).

Аналогічним чином вирішено це питання і у КК деяких зарубіжних країн, які імплементували норму, подібну ст. 31¹ КК, шляхом її розташування у відповідних розділах Особливої, а не Загальної частини КК (наприклад, ст. 419 КК Болгарії, ст. 221-13 КК Франції, ч. 2 § 418 КК Чехії). До речі, саме таким шляхом пішли і автори законопроекту (який 05.12.2024 р. вже прийнято Верховною Радою у першому читанні), пропонуючи включити норму, аналогічну за змістом ст. 31¹ КК, не в Загальну частину чинного КК, а в окремий Закон «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини»³⁵.

Виходячи з викладеного, вважаємо за доцільне розташувати цю норму в Розділі XX Особливої частини КК, сформулювавши певним чином її диспозицію і санкцію. На наш погляд, найбільш вдало об'єктивні та суб'єктивні ознаки того діяння, про яке йдеться (точніше, повинно йтися) у ст. 31¹ КК, на сьогоднішній день сформульовані в ст. 426 КК (бездіяльність військової влади), приписи якої можуть бути використані (сприйняті) і при конструюванні диспозиції аналогічної статті, яку було би доцільно розташувати у Розділі XX Особливої частини КК. Що стосується санкції такої статті, то при її створенні (формуванні) доцільно було би орієнтуватися на види і розміри тих покарань, які передбачені в статтях 437–439, 442 чи 442¹ КК.

Підводячи підсумок, зазначено, що вже наведені приклади (відповідні кількісні та якісні показники) достатньо переконливо свідчать, що чинне кримінальне законодавство України навряд чи можна віднести до цілком стабільного і збалансованого, що, у свою чергу, безумовно, негативно позначається і на ефективності застосування його приписів. Уявляється, що належний баланс між стабільністю та динамізмом кримінального законодавства може бути досягнутий тільки за умов, якщо і коли новелізація

³⁵ Проект Закону України про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/4da182fb-b0b1-4088-9570-94898757158a](https://itd.rada.gov.ua/4da182fb-b0b1-4088-9570-94898757158a).

КК, внесення до нього певних змін та доповнень дійсно викликаються нагальними потребами соціального буття. При цьому такі оновлення кримінального законодавства не порушують усталених системних зв'язків між тими його нормами та інститутами, які довели свою високу якість та ефективність протягом більш-менш значного проміжку часу; вони не є результатом суто популістських міркувань та рішень і не пов'язані з марними та нічим не виправданими сподіваннями на те, що переважну більшість негативних соціальних явищ можна подолати за допомогою (за рахунок) застосування лише заходів кримінально-правового характеру. У цьому контексті вважаємо за доцільне висловити певні зауваження та побажання і на адресу Верховного Суду, який у деяких випадках замість того, щоб ставити перед законодавцем питання про виправлення припущеним ним помилок, намагається, на жаль, якимось чином розтлумачити такі помилкові законодавчі рішення і сформульовані на цій основі висновки (правові позиції) рекомендувати до застосування в судовій практиці.

Список використаних джерел

1. Євдокімова О. В. Значення наступності для визначення підстав застосування позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Наступність у кримінальному праві: до 70-річчя проф. Ю. В. Бауліна*: матеріали наук. конф. (м. Харків, 8 верес. 2023 р.) / редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова), О. В. Харитонова, Н. В. Маслак та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2023. С. 202–206.
2. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення, засоби забезпечення: монографія. Харків: Право, 2016. 228 с.
3. Монастирський Д. А. Стабільність закону: поняття, сутність та фактори забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д. А. Монастирський. Київ, 2009. 20 с.
4. Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства України як запорука його якості та ефективності. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (11–12 жовт. 2012 р.). / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2012. С. 6–13.

5. Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ: ВАІТЕ, 2021. 228 с.
6. Тацій В., Борисов В., Тютюгін В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права. *Право України*. 2010. № 9. С. 4–16.
7. Тацій В., Тютюгін В., Пономаренко Ю. Проблеми стабільності й динамізму кримінального законодавства України на сучасному етапі. *Вісник Нац. акад. прав. наук України*. 2015. № 4 (83). С. 54–66.
8. Суходубова І. В. Стабільність і динамізм законодавства: поняття, співвідношення та засоби забезпечення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2013. 20 с.
9. Письменський Є. О. Формування кримінально-правової політики України в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2024. № 1. С. 43–52.
10. Киричко В. М. Імплементация положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник Асоціації кримінального права України: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»*. Харків. 2024. Вип. 2(22). С. 1–52.
11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень: Закон України від 22.11.2018 р. № 2617-VIII. *Голос України* від 24.04.2019. № 79.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022 р. № 2108-IX. *Голос України* від 15.03.2022. № 56.
13. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
14. Тютюгін В. І. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як вид покарання. *Вісник Асоціації кримінального права України: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права»*. Харків, 2022. Вип. 1(17). С. 184–212.
15. Про практику призначення судами кримінального покарання: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23.10.2003 р. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.
16. Практика судів України з кримінальних справ (2001–2005) / За заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса; Укладачі: В. В. Сташис, В. І. Тютюгін. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 464 с.

17. Практика судів України з кримінальних справ (2006–2007) / Укладачі: В. В. Сташис, В. І. Тютюгін; За заг. ред. В. В. Сташиса. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 880 с.
18. Практика судів України з кримінальних справ (2012–2013 рр.) / уклад. В. І. Тютюгін; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків: Право, 2014. 704 с.
19. Постанова Верховного Суду від 01.11.2018 р. у справі № 753/12073/15-к (провадження № 51-2250км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>.
20. Постанова Верховного Суду від 22.01.2019 р. у справі № 708/40/18 (провадження № 51-7569км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79383420>.
21. Шиян Д. С. Проблема правових підстав призначення позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2014. № 1. С. 188–195.
22. Окрема думка судді Н. Марчук до постанови Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 травня 2018 р. у справі №753/18479/16-к. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342649>.
23. В'юник М. В. Спеціальні види покарань за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2020. 238 с.
24. Орловська Н. А. Проблеми позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю в контексті пеналізації колабораційної діяльності та пособництва державі-агресору. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 3. С. 71–76.
25. Загіней-Заболотенко З. А. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне покарання за окремі форми колабораційної діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 479–482.
26. Попович О. В., Томаш Л. В. Строковість позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю: проблеми теорії та практики. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія: Право. 2023. Вип. 15. Т. 2. С. 291–298.
27. Бурдін В. Деякі міркування щодо реформи покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (в контексті ст. 111-1 КК України). *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2022. Вип. 74. С. 156–165.
28. Тютюгін В. І. Чергові плоди безсистемної «новелізації» кримінального законодавства України. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків. 2023. Вип. 1(19). С. 26–52.
29. Михайліченко Т. О. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як безальтернативне основне покарання. *Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні*

проблеми: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Кримінальне законодавство воєнного часу: правотворчі та правозастосовні проблеми». (Вінниця, 26 травня 2023 р.). Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 102–107.

30. Дудоров О., Письменський Є. Призначення додаткового покарання у виді позбавлення права обіймати певну посаду або займатися певною діяльністю особі, яка відповідну посаду не обіймає або відповідною діяльністю не займається (аналіз правових позицій Верховного Суду). *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків. 2023. Вип. 2(20). С. 62–86.

31. Пономаренко Ю. А. Види наказаний по уголовному праву Украины: монография. Харьков: Издательство «ФИНН», 2009. 344 с.

32. Матюшенко О. І. Проблемні питання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю за колабораційну діяльність. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків. 2022. – Вип. 1(17). С. 110–119.

33. Постанова Верховного Суду від 04.04.2023 р. у справі № 295/5493/22 (провадження № 51-791км23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033>.

34. Постанова Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (дата звернення: 12.11.2023).

35. Постанова Верховного Суду від 4 вересня 2023 р. у справі № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675>.

36. Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань: Закон України від 23.08.2023 р. № 3342-IX. *Голос України* від 27.09.2023. № 33.

37. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань в умовах воєнного стану». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/8e16701f-4cd8-480b-b66b-a35849dca355>.

38. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29.10.2024 р. № 4033-IX. *Голос України* від 31.10.2024 р. № 158.

39. Про внесення змін до Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів

України щодо позбавлення державних нагород за популяризацію або пропаганду держави-агресора чи вчинення інших протиправних дій проти України: Закон України від 20.11.2024 р. № 4074-IX. *Голос України* від 20.11.2024. № 172.

40. Про внесення зміни до статті 77 Кримінального кодексу України щодо застосування конфіскації майна в разі звільнення від відбування основного покарання з випробуванням: Закон України від 05.12.2024 р. № 4120-IX. *Голос України* від 18.12.2024. № 191.

41. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

42. Тютюгин В. К вопросу об имплементации норм международного уголовного и гуманитарного права в уголовное законодательство Украины. *Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України*: матеріали дискус. панелі IV Харків. міжнар. юрид. форуму / редкол.: В. Я. Тацій (гол. ред.), Ю. В. Баулін, М. В. Шепітько та ін. Харків: Право, 2021. С. 148–153.

43. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дії щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб: Закон України від 23.05.2013 р. № 314-VII. *Голос України* від 22.06.2013. № 116.

44. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 09.10.2024 р. № 4012-IX. *Голос України* від 23.10.2024. № 151.

45. Римський Статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/print.

46. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину. Харків: ФІНИ. 2003. 160 с.

47. Беніцький А. С. Характеристика ознак потурання злочину. *Юридичний бюлетень*. Вип. 7. Ч. 2. 2018. С. 195–204.

48. Фільчакова Ю. І. Поняття потурання за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 502–504. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/116.pdf.

49. Фільчакова Ю. І. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 34 (73). 2023. № 1. С. 148–153.

50. Проект Закону України про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини. URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/4da182fb-b0b1-4088-9570-94898757158a](https://itd.rada.gov.ua/4da182fb-b0b1-4088-9570-94898757158a).

REFERENCES

1. Yevdokimova, O. V. (2023). Znachennja nastupnosti dlja viznachennja pidstav zastosuvannja pozbavlennja prava obijmati pevni posadi abo zajmatisja

pevnoju dijāl'nistju. *Nastupnist' u kriminal'nomu pravi: do 70-richchja prof. Ju.V. Baulina: materiali nauk. konf. (m. kHarkiv, 8 veres. 2023 r.) / redkol.: Ju.A. Ponomarenko (golova), O. V. Haritonova, N. V. Maslak ta in.; Nac. jurid. un-t im. Ja. Mudrogo. Kharkiv: Pravo, 202–206 [in Ukrainian].*

2. Suhodubova, I. V. (2016). *Stabil'nist' i dinamizm zakonodavstva: ponjattja, spivvidnoshennja, zasobi zabezpechennja. Kharkiv: Pravo. 228 s. [in Ukrainian].*

3. Monastyrskyi, D. A. (2009). *Stabil'nist' zakonu: ponjattja, sutnist' ta faktori zabezpechennja. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].*

4. Tatsyi, V. Ia. (2012). *Stabil'nist' ta dinamizm kriminal'nogo zakonodavstva Ukrainy jak zaporuka jogo jakosti ta efektyvnosti. Osnovni naprjamy rozvitku kriminal'nogo prava ta shljahi vdoskonalennja zakonodavstva Ukraïni pro kriminal'nu vidpovidal'nist': materiali mizhnar. nauk.-prakt. konf. (11–12 zhovt. 2012 r.) / redkol.: V. Ia. Tatsyi (golov. red.), V. I. Borisov (zast. golov. red.) ta in. Kharkiv: Pravo, 6–13 [in Ukrainian].*

5. Gaceljuk, V. (2021). *Kriminalizacija suspil'no nebezpechnih dijan' protjagom diï Kriminal'nogo kodeksu Ukrainy 2001 roku: ostanni sjuzheti na foni zagal'noï palitri zakonodavchih rishen. Kyiv: VAITE. 228 p. [in Ukrainian].*

6. Tatsyi, V. Ia., Borisov, V., Tjutjugin, V. (2010). *Aktual'ni problemi suchasnogo rozvitku kriminal'nogo prava. Pravo Ukrainy, 9, 4–16 [in Ukrainian].*

7. Tatsyi, V. Ia., Tjutjugin V., Ponomarenko Ju. (2015). *Problemi stabil'nosti j dinamizmu kriminal'nogo zakonodavstva Ukrainy na suchasnomu etapi. Visnik Nac. akad. prav. nauk Ukrainy, 4(83), 54–66 [in Ukrainian].*

8. Suhodubova, I.V. (2013). *Stabil'nist' i dinamizm zakonodavstva: ponjattja, spivvidnoshennja ta zasobi zabezpechennja. Extended abstract of candidate's thesis. Kharkiv. 20 p. [in Ukrainian].*

9. Pysmenskyi, Ye. O. (2024). *Formuvannja kriminal'no-pravovoï politiki Ukraïni v umovah voennogo stanu: doslidzhennja negativniï tendencij. Naukovij visnik L'vivs'kogo derzhavnogo universitetu vnurishnih sprav. Serija juridichna, 1, 43–52 [in Ukrainian].*

10. Kirichko, V. M. (2024). *Implementacija polozhen' Rims'kogo statutu Mizhnarodnogo kriminal'nogo sudu do Kriminal'nogo kodeksu Ukrainy: rezul'tati i perspektivi. Visnik Asociacii kriminal'nogo prava Ukrainy, 2(22), 1–52 [in Ukrainian].*

11. *Pro vnesennja zmin do dejakih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo sproshhennja dosudovogo rozsliduvannja okremih kategorij kriminal'nih pravoporushen: Zakon Ukrainy vid 22.11.2018 r. № 2617-VIII. Golos Ukraïni vid 24.04.2019. № 79.*

12. *Pro vnesennja zmin do dejakih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo vstanovlennja kriminal'noï vidpovidal'nosti za kolaboracijnu dijāl'nist': Zakon Ukrainy vid 03.03.2022 r. № 2108-IX. Golos Ukraïni vid 15.03.2022. № 56.*

13. Tatsyi, V. Ia., Tjutjugin, V. I., Borisov, V. I. et al. (2020). *Kriminal'ne pravo Ukrainy: Zagal'na chastina*. V. Ia. Tatsyi, V. I. Tjutjugin, V. I. Borisov (Eds.). Kharkiv: Pravo. 584 p. [in Ukrainian].
14. Tjutjugin, V. I. (2022). Pozbavlennja prava objimati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju jak vid pokarannja. *Visnik Asociaції kriminal'nogo prava Ukrainy*, 1(17), 184–212 [in Ukrainian].
15. Pro praktiku priznachennja sudami kriminal'nogo pokarannja: Postanova Plenumu Verhovnogo Sudu Ukrainy vid 23.10.2003 r. № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03#Text>.
16. Maljarenko, V. T., Stashis, V. V. (Eds.). (2005). *Praktika sudiv Ukrainy z kriminal'nih sprav (2001–2005)*. Ukladachi: V. V. Stashis, V. I. Tjutjugin. Kyiv: Jurinkom Inter. 464 p. [in Ukrainian].
17. Stashis, V. V., Tjutjugin, V. I. (2008). *Praktika sudiv Ukrainy z kriminal'nih sprav (2006–2007)*. V. V. Stashis (Ed.). Kyiv: Jurinkom Inter. 880 p. [in Ukrainian].
18. Tjutjugin, V. I. (2014). *Praktika sudiv Ukrainy z kriminal'nih sprav (2012–2013 rr.)*. V. Ia. Tatsyi (Ed.). Kharkiv: Pravo. 704 p. [in Ukrainian].
19. Postanova Verhovnogo Sudu vid 01.11.2018 r. u spravi № 753/12073/15-k (provadzhennja № 51-2250km18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/77654120>.
20. Postanova Verhovnogo Sudu vid 22.01.2019 r. u spravi № 708/40/18 (provadzhennja № 51-7569km18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/79383420>.
21. Shijan, D. S. (2014). Problema pravovih pidstav priznachennja pozbavlennja prava objimati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju. *Visnik Zaporiz'kogo nacional'nogo universitetu. Juridichni nauki*, 1, 188–195 [in Ukrainian].
22. Okrema dumka suddi N. Marchuk do postanovi Kasacijnogo kriminal'nogo sudu Verhovnogo Sudu vid 22 travnja 2018 r. u spravi № 753/18479/16-k. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/74342649>.
23. V'junik, M. V. (2020). *Special'ni vidi pokaran' za kriminal'nim pravom Ukraїni. Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. 238 p. [in Ukrainian].
24. Orlovs'ka, N. A. (2022). Problemi pozbavlennja prava objimati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju v konteksti penalizacii kolaboracijnoi dijal'nosti ta posobnictva derzhavi-agresoru. *Pivdennoukraїns'kij pravnichij chasopis*, 3, 71–76 [in Ukrainian].
25. Zaginej-Zabolotenko, Z. A. (2022). Pozbavlennja prava objimati pevni posadi abo zajmatisja pevno dijal'nistju jak osnovne pokarannja za okremi formi kolaboracijnoi dijal'nosti. *Juridichnij naukovij elektronnij zhurnal*, 5, 479–482 [in Ukrainian].
26. Popovich, O. V., Tomash, L. V. (2023). Strokovist' pozbavlennja prava objimati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju: problemi teorii ta

praktiki. *Naukovo-informacijnij visnik Ivano-Frankivs'kogo universitetu prava imeni Korolja Danila Galic'kogo. Serija: Pravo*, 15(2), 291–298 [in Ukrainian].

27. Burdin, V. (2022). Dejaki mirkuvannja shhodo reformi pokarannja u vigljadi pozbavlennja prava obijmati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju (v konteksti st. 111-1 KK Ukrainy). *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Serija juridichna*, 74, 156–165 [in Ukrainian].

28. Tjutjugin, V. I. (2023). Chergovi plodi bezsistemnoï «novelizacii» kriminal'nogo zakonodavstva Ukrainy. *Visnik Asociacii kriminal'nogo prava Ukrainy*, 1(19), 26–52 [in Ukrainian].

29. Mihajlichenko, T. O. (2023). Pozbavlennja prava obijmati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju jak bezal'ternativne osnovne pokarannja. *Kriminal'ne zakonodavstvo voennogo chasu: pravotvorchi ta pravozastosovni problemi: materiali Vseukraïns'koï naukovo-praktichnoï konferencii*. (Vinnicja, 26 travnja 2023 r.). Vinnicja: DonNU imeni Vasilja Stusa, 102–107 [in Ukrainian].

30. Dudorov, O., Pysmenskyi, Ye. (2023). Priznachennja dodatkovogo pokarannja u vidi pozbavlennja prava obijmati pevnu posadu abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju osobi, jaka vidpovidnu posadu ne obijmae abo vidpovidnoju dijal'nistju ne zajmaet'sja (analiz pravovih pozicij Verhovnogo Sudu). *Visnik Asociacii kriminal'nogo prava Ukrainy*, 2(20), 62–86 [in Ukrainian].

31. Ponomarenko, Ju. A. (2009). Vidy nakazaniy po ugovnomu pravu Ukrainy. Harkov: Izdatel'stvo «FINN». 344 p. [in Russian].

32. Matjushenko, O. I. (2022). Problemni pitannja pozbavlennja prava obijmati pevni posadi abo zajmatisja pevnoju dijal'nistju za kolaboracijnu dijal'nist'. *Visnik Asociacii kriminal'nogo prava Ukrainy*, 1(17), 110–119 [in Ukrainian].

33. Postanova Verhovnogo Sudu vid 04.04.2023 r. u spravi № 295/5493/22 (provadzhennja № 51-791km23). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110055033>.

34. Postanova Verhovnogo Sudu vid 4 veresnja 2023 r. u spravi № 404/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396688> (data zvernennja: 12.11.2023).

35. Postanova Verhovnogo Sudu vid 4 veresnja 2023 r. u spravi № 702/301/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113396675>.

36. Pro vnesennja zmin do Kriminal'nogo, Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksiv Ukrainy ta inshih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo udoskonalennja vidiv kriminal'nih pokaran': Zakon Ukrainy vid 23.08.2023 r. № 3342-IX. *Golos Ukrainy* vid 27.09.2023. № 33.

37. Pojasnjuval'na zapiska do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennja zmin do Kriminal'nogo, Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksiv Ukrainy ta inshih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo udoskonalennja vidiv kriminal'nih pokaran' v umovah voennogo stanu». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/8e16701f-4cd8-480b-b66b-a35849dca355>.

38. Pro vnesennja zmin do Kriminal'nogo kodeksu Ukrainy ta Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukrainy shhodo vdoskonalennja reguljuvannja ugod pro viznannja vinuvatosti u kriminal'nih provadzhennjah shhodo korupciynih kriminal'nih pravoporushen' ta kriminal'nih pravoporushen', pov'jazanih z korupcieju: Zakon Ukrainy vid 29.10.2024 r. № 4033-IX. *Golos Ukrainy* vid 31.10.2024 r. № 158.

39. Pro vnesennja zmin do Kriminal'nogo kodeksu Ukrainy, Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksu Ukraïni ta inshih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo pozbavlennja derzhavnih nagorod za popularizaciju abo propagandu derzhavi-agresora chi vchinennja inshih protipravnih dij proti Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 20.11.2024 r. № 4074-IX. *Golos Ukrainy* vid 20.11.2024. № 172.

40. Pro vnesennja zmini do statti 77 Kriminal'nogo kodeksu Ukrainy shhodo zastosuvannja konfiskacii majna v razı zvil'nennja vid vidbuvannja osnovnogo pokarannja z viprobuvannjam: Zakon Ukrainy vid 05.12.2024 r. № 4120-IX. *Golos Ukrainy* vid 18.12.2024. № 191.

41. Konvencija Organizacii Ob'ednanih Nacij proti korupcii. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.

42. Tjutjugin, V. (2021). K voprosu ob implementacii norm mezhdunarodnogo ugovnogo i gumanitarnogo prava v ugovnoe zakonodatel'stvo Ukrainy. *Rims'kij statut Mizhnarodnogo kriminal'nogo sudu: problemi implementacii do nacional'nogo zakonodavstva Ukrainy*: materiali diskus. paneli IV Harkiv. mizhnar. jurid. forumu / redkol.: V.Ia. Tatsyi (gol. red.), Ju.V. Baulin, M.V. Shepit'ko ta in. Kharkiv: Pravo, 148-153 [in Ukrainian].

43. Pro vnesennja zmin do dejakih zakonodavchih aktiv Ukrainy shhodo vikonannja Planu dii shhodo liberalizacii Evropejs'kim Sojuzom vizovogo rezhimu dlja Ukrainy stosovno vidpovidal'nosti juridichnih osib: Zakon Ukrainy vid 23.05.2013 r. № 314-VII. *Golos Ukrainy* vid 22.06.2013. № 116.

44. Pro vnesennja zmin do Kriminal'nogo ta Kriminal'nogo procesual'nogo kodeksiv Ukrainy u zv'jazku z ratifikacieju Rims'kogo statutu Mizhnarodnogo kriminal'nogo sudu ta popravok do n'ogo: Zakon Ukrainy vid 09.10.2024 r. № 4012-IX. *Golos Ukrainy* vid 23.10.2024. № 151.

45. Rims'kij Statut Mizhnarodnogo kriminal'nogo sudu. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/print.

46. Lemeshko, O. M. (2003). Kriminal'no-pravova ocinka poturannja vchinennju zlochinu. Kharkiv: FINI. 160 p. [in Ukrainian].

47. Benic'kij, A. S. (2018). Harakteristika oznak poturannja zlochinu. *Juridichnij bjuleten'*, 7(2), 195–204 [in Ukrainian].

48. Fil'chakova, Ju. I. (2023). Ponjattja poturannja za kriminal'nim pravom Ukrainy. *Juridichnij naukovij elektronnij zhurnal*, 6, 502–504. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/116.pdf [in Ukrainian].

49. Fil'chakova, Ju. I. (2023). Poturannja jak forma sprijannja vchinennju kriminal'nogo pravoporushennja. *Vcheni zapiski TNU im. V.I. Vernads'kogo. Serija: juridichni nauki*, 34(73), 1, 148–153 [in Ukrainian].

50. Proekt Zakonu Ukrainy pro kriminal'nu vidpovidal'nist' za mizhnarodni zlochini. URL: blob:<https://itd.rada.gov.ua/4da182fb-b0b1-4088-9570-94898757158a>.

Tyutyugin V. I., Sukhodubova I. V., Fil'chakova Yu. I. To the question of stability and dynamism of criminal legislation of Ukraine (some quantitative and qualitative indicators)

Some questions of stability and dynamism of current criminal legislation of Ukraine are examined in the article. Foremost, attention applies on the numerous changing and additions of the Criminal code of Ukraine and the quantitative indexes of such updates, which testify to absence of the proper and self-weighted balance between such properties of legislation, are analysed, as his stability and dynamism.

It is emphasized that not only the large total volume (number) of changes in itself is an indicator of the lack of proper stability of the current criminal legislation, but also attention is drawn to the fact that individual norms of the Criminal Code have been subject to repeated changes (some of them have been subject to changes 5–10 times over a short period of time), which, of course, affects the effectiveness of the application of these norms in practice. Moreover, even those new norms that were supplemented by the Criminal Code during its validity were subsequently excluded from it, which, of course, also indicates an inadequate level of both law-making and legislative activity.

Not only quantitative indexes over of changes and additions of norms of the Criminal code are also brought in the article but also description of high-quality level of these updates is given.

On the basis of analysis of concrete examples of those changes and additions which were brought in a legislator in those or other norms of the Criminal code, it will be that some of these short stories do not take into account system connections between his separate norms and institutes. The separate from them contradict one other, generate numerous collisions and inconsistencies, and in some cases in general is frankly erroneous. Thus, without regard to that some of such norms was added the repeated updates, contradictory and erroneous positions in them are kept.

It is emphasized that the unjustified dynamism of criminal legislation updates is taking on a rapid, and sometimes (especially in recent years), even turbulent, nature, when changes and additions are often made "to meet the needs of the present", for purely populist reasons or with unjustified hopes that any negative social phenomenon can be overcome only by applying criminal repression measures.

Meanwhile, a balanced, proper and reasonable balance between the stability and dynamism of criminal legislation can be achieved only when changes and additions to its provisions are caused by truly urgent needs of social existence. In this context, the article also draws the attention of the Supreme Sulu to the need

to raise the issue of correcting the alleged erroneous legislative decisions before the legislator.

In the article the used materials are by the state on March, 01, 2025.

Key words: *criminal legislation; stability and dynamism; privation of right to hug; positions are certain or to carry on certain activity; release from serving of punishment with a test; confiscation of property; implementation; participation; connivance the commission of crime.*

UDC 343.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334318>

O. Kozachenko,

Doctor of Law, Professor, Director of
the Mykolaiv
Educational and Scientific Institute of
Law
National University «Odessa Academy
of Law»;

V. Kalytayev,

Postgraduate student of the Department
of Criminal
Law and other criminal and legal
studies of
the Mykolaiv Educational and
Scientific Institute of
Law National University «Odessa
Academy of Law»

CRIMINAL AND LEGAL MEASURES TAXONOMY IN THE DRAFT CRIMINAL CODE OF UKRAINE: RELATIVE DIMENSION

The article, based on the applied taxonomic approach to systematisation and classification of artificial (created by people) legal realities in the form of a relational model of socio-legal measures which are predicated on a standard system functionally oriented towards the exercise of legal influence on a person who has committed a tort or committed behaviour related to a tort, the author analyses its relational aspect. It is concluded that the relational aspect of the taxonomy is aimed at substantiating the proper terminology, defining the general substantive features and qualitative properties inherent in measures of legal influence regardless of their sectoral affiliation. The article identifies the features of the predicates of socio-legal impact in law, which are legal measures, among which the following are highlighted: 1) measures have an independent social and legal purpose, which is to regulate the behaviour of participants to social relations which has the characteristics of a tort; 2) measures are formed by combining general methods (encouragement and coercion) and a specific technique of necessary and sufficient influence on the person who committed a tort; 3) legal measures are aimed at exercising such regulatory influence that brings positive, specific and generally beneficial results to individual social relations (micro-level) and society and its institutions (macro-level). The publication denies the expediency of the approach chosen by the members of the Working Group on the Draft Criminal Law of Ukraine, which involves using the category 'means' as the substrate of all legal consequences of a criminal offence. The author uses

arguments from international legal, historical, and etymological considerations and the existing systemic, functional and interdisciplinary links in modern law to substantiate the scientific view.

Key words: *taxonomy of socio-legal measures; relational dimension of the taxonomy; criminal law measure; draft criminal law of Ukraine.*

Statement of the problem. The modern stage of development of law, which is marked by the accumulation by humanity of considerable experience in the application of legal influence as a reaction to torts to counteract them, multi-level diversification of such influence in the context of the emergence of new branches of law and legal institutions, which is dictated by the next stage of civilisational development of society; the latest level of implementation of the ideas of building a social and rule-of-law State and formation of civil society; further development of scientific ideas on the multi-track nature of legal influence which ceases to be a single track. Taxonomy is one of the most compelling scientific approaches that allow for solving this task in the current conditions of multi-level and multi-track legal influence. The taxonomy of legal measures, as a unique way of their systematisation and classification, is characterised by the unity of three interrelated aspects (trichotomy), each of which focuses on a separate manifestation of such systematisation and classification: predicate, functional and relational aspects of the taxonomy. The relational dimension of the taxonomy requires allocating a particular element as a substrate (primary element) of the legal influence exercised, which in its specific dimension provides external influence on a person's behaviour. Separate and special attention should be paid to the taxonomy of legal measures provided for by criminal law – criminal law measures, given not only their significant number and substantive diversity in modern criminal law but also the general trend towards their further increase in quantity and adjustment of their content in quality, as well as the severity (ability to restrict rights and freedoms significantly) of legal influence techniques in the course of their application.

Analysis of current research. It should be emphasised that criminal law measures in general and their structural components (types) remain the subject of

scientific research by many modern representatives of the criminal law doctrine of Ukraine. Among the studies are the scientific works of V. Batyrgareieva, Y. Baulin, V. Burdin, N. Gutorova, V. Holina, V. Hryshchuk, O. Dudorov, O. Kostenko, V. Merkulova, O. Naden, E. Pysmenskyi, Y. Ponomarenko, E. Streltsov, V. Tuliakov, V. Tiutiugin, P. Fries, M. Khavroniuk, P. Khryapinskyi, A. Yashchenko and many others. However, scientific developments focused on the study of various types of criminal law measures are of particular importance in the context of an integrated approach to the systematisation and classification of such measures, which is a taxonomy emphasising its relational aspect.

Objective. The purpose of this publication is to highlight the exclusively relational dimension of the taxonomy of criminal law measures in the context of the analysis of the draft criminal law, which must meet the requirements of ensuring a balance between the proven traditions and the necessary and appropriate innovations in the normative consolidation of the grounds for the application and the application itself of external forms of criminal law influence, which are various types of criminal law measures.

Main material. Taxonomy is a theory of systematisation and classification of complex artificial structures (created by people) legal realities in the form of a relational model of legal measures which predicated fit into a general system functionally oriented to the exercise of legal influence on a person who has committed a tort or committed behaviour related to a tort¹. In its turn, the relational aspect of the taxonomy is aimed at substantiating the proper terminology, defining the general substantive features and qualitative properties inherent in the measures of legal influence regardless of their sectoral affiliation. In the context of the topic of this publication, it is advisable to focus exclusively on forming an appropriate criminal law conceptual framework capable of ensuring the clarity of legal

¹ Kozachenko, O.V., Vasyliaka, O.K., Chornozub, L.V., Musychenko, O.M. (2020). Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts. *Cuestiones Politicas*. Vol. 38. № 67. Especial (2da parte). P. 157. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34688> (accessed 11.11.2024).

provisions² and, as a result, their practical effectiveness in the course of application.

It should be emphasised that the term 'criminal law measure', despite its relatively long doctrinal and regulatory use, is perceived in criminal law science as an intuitive and, therefore, not requiring a strict legal definition category used in connection with the formulation of definitions of certain external forms of criminal law influence. It is evident that the category 'criminal law measure' is formed by combining the term 'measure', which indicates the type of the essential element of legal influence, and the indication of its branch of activity - criminal law. Thus, we can draw the following conclusion: a measure, as a socio-legal category, is the substrate (primary element) of any type of socio-legal influence on the behaviour of a subject of social relations and, therefore, requires mandatory definition.

As an external form of influence, a measure should be understood as a specific element of socio-legal regulation that substantively combines a system of general methods and a specific method of influence and is focused on obtaining a positive socially significant result³.

Thus, the measure has the following features as an external manifestation of social and legal influence.

Firstly, it is defined (in the legal sphere) or perceived (outside legal regulation) as an independent social and legal phenomenon used to regulate the behaviour of participants in social relations, which has the characteristics of a tort when it comes to the legal sphere, and antisocial deviant behaviour (deviation) when it comes to actions in the social sphere in general.

Secondly, each social and legal measure is formed based on a combination of methods and a specific technique of necessary and sufficient influence on a person with behaviour that deviates from social and legal requirements.

² Musychenko, O., Streltsov, Y., Kozachenko, O., Vasyliaka, O., & Chornozub, L. (2021) Intelligibility of a criminal law: Theoretical and practical aspects. *Amazonia Investiga*. № 10 (44). P. 92–102. URL: <https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1714/1863> (accessed 11.11.2024).

³ Kozachenko, O.V. (2011) Kryminalno-pravovi zakhody: kulturo-antropolohichniy vymir [Criminal and legal measures: cultural and anthropological dimension]. Mykolaiv: Ilion, P. 219 [in Ukrainian].

Traditionally, there are two independent but dichotomous social and legal influence methods – encouragement and coercion. Coercion, as one of the ways of external influence on a person's behaviour, is characterised by its use of being indifferent to the person's desire to be subjected to such influence.

Coercive influence is a restriction of certain freedoms and opportunities to satisfy one's own interests by a person who has committed deviant behaviour, restrictions that would not have been imposed on the person if he or she had not committed such behaviour. Instead, encouragement as a way of social and legal influence is directly dependent on the initiative behaviour of a person. It is formed based on his/her awareness of the need for voluntary self-restriction of the freedoms and own interests or on events that do not depend on the will of the person who committed deviant behaviour, but the occurrence of which reduces the social danger of both the behaviour itself and the person who committed it. In turn, encouragement and coercion, as methods of socio-legal influence, form two possible models of behaviour of the subject of influence – voluntary and compulsory. Given the fact that the paradigm of modern social and legal regulation is based on the principles of anthropodicy, which requires a change in the focus of social and legal regulation from collective subjects (the State, society, community, etc.) to a person whose freedom and interests rise to the level of the core factor of social existence in various forms of its existence⁴, it is necessary to emphasise the priority of encouragement over coercion.

Thus, a measure of socio-legal influence should contain either exclusively encouragement of a specific type of behaviour or encouragement and coercion and the latter method of regulation is applied only if the subject fails to comply with the requirements and obligations to comply with the requirements for positive social behaviour voluntarily. In turn, the method of socio-legal influence reflects unique, specific features inherent in each measure of socio-legal influence related

⁴ Kozachenko, O.V. (2008) Antropodytseia yak pidgruntia dlia pidvyshchennia efektyvnosti kryminalnoho prava [Anthropodicea as a basis for improving the effectiveness of criminal law]. *Kryminolohiia v Ukraini ta protydiia zlochynnosti: zbirnyk naukovykh statei. [Criminology in Ukraine and Counteraction to Crime: a collection of scientific articles]*. Library of the journal 'Legal Bulletin'. Odesa, 130–135 [in Ukrainian].

to the substantive characteristics of the influence itself. For example, such a type of criminal law measure as compulsory treatment is characterised by the use of influence aimed at eliminating the symptoms of a disease that is dangerous to other people's health (medical influence). It should be emphasised that methods and techniques of social and legal influence are the dominant features of any measure of influence. In contrast, the methods embody the methods of influence on social relations, and the technique reflects the nature and content of such influence.

Thirdly, socio-legal measures aim to exercise such regulatory influence that brings a positive, specific and generally beneficial result to individual social relations (micro-level), society, and its institutions (macro-level). This feature ensures a direct link between the relational and functional manifestation of the taxonomy of measures of influence on deviant behaviour.

These features acquire certain peculiarities in the process of using a measure as an element of external influence in the legal domain, and this is obvious and consistent given the fact that only law determines the most dangerous type of deviant behaviour of a person - torts, which are unlawful acts of a tortious person for which the application of measures provided for by the rules of law, i.e. legal measures, is envisaged. Within the framework of legal regulation of tortious behaviour, a special place is occupied by criminal law measures applied to a person who has committed a tort with a high level of public danger (criminal offence) and, in terms of methods and techniques of legal influence, are among the most severe of all normatively defined measures of legal influence (punishment, compulsory medical measures, etc.).

Some Ukrainian representatives of criminal law science, who have addressed the problem of defining the basic concepts of criminal legal influence, propose to choose a specific essential element similar to the category of 'measure' as the dominant one and formulate definitions based on it.

So, for example, Professor A.M. Yashchenko suggests that under measures of a criminal nature, which substantively coincide with the category of criminal

law measures, we should understand "means (remedies) of influence, which are provided for by the law on criminal responsibility for the commission of a criminal or outwardly similar act or a socially dangerous act, provided for by a special part of this law, related to restrictions or deprivation of the most important rights and freedoms for a person, or the release of a person from criminal liability and punishment or, even in general, with her not being brought to such responsibility, and aimed at achieving socially useful goals"⁵. In his turn, Doctor of Law Y. Ponomarenko proposes to understand criminal law measures as the means which are 'restrictions of a person's rights or imposition of additional obligations on him/her determined by the criminal law, which are subject to application by the court to a person who committed a criminal offence or other unlawful act provided for by the Criminal Code, in order to achieve the purpose of criminal law'⁶. This approach is subject to criticism because, in the process of its application, the definition of a criminal law measure does not become clearer or more specific since its formulation uses the abstract category of 'means', which requires its dependent definition.

Despite the apparent shortcomings, this scientific approach has been further developed in the draft Criminal Code of Ukraine and requires a more detailed analysis.

On the one hand, the draft criminal law of Ukraine, which is to become one of the bare legal acts in the system of regulations designed to cover the entire system of Ukrainian tort law, attempts to unify the concepts used to determine various types of legal consequences of a criminal offence. Such an intention of the representatives of the Working Group on the Draft Criminal Law of Ukraine is to

⁵ Yashchenko, A.M. (2013) Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru: poniattia, zmist i sutnist [Measures of criminal law nature: concept, content and essence]. *Forum prava [Forum of Law]*. № 3. P. 781 [in Ukrainian].

⁶ Ponomarenko, Y.A. (2023) Rozvytok instytutu kryminalno-pravovykh zasobiv: nastupnist i novatsii [Development of the Institute of Criminal Law Remedies: Continuity and Innovation]. *Nastupnist u kryminalnomu pravi: do 70-richchia prof. Yu. V. Baulina: materialy naukov. konf. [Continuity in Criminal Law: to the 70th anniversary of Prof. Y. V. Baulin]*: materials of the scientific conference (Kharkiv, 8 September 2023) / edited by Y. Ponomarenko (chairman), O. Kharytonova, N. Maslak and others; Yaroslav Mudryi National Law University, Department of Criminal Law. Kharkiv: Pravo. P. 187 [in Ukrainian].

be welcomed, as it ensures the formation of a systematic understanding of all legal consequences of criminal conduct, on the one hand, and, on the other hand, indicates the possibility of further systematisation and classification of legal measures applied to persons who have committed a criminal offence.

It is clear that such a system's development is impossible without determining the substrate (primary element), which, having specific additional properties, can be transformed into certain types of criminal legal measures. The authors of the draft criminal law of Ukraine, among the various proposals of researchers, preferred the least studied term 'means', justifying their choice by the desire to use the approach common in tort law, according to which various means are used in the process of counteracting torts or preventing tort manifestations, which have legal, organisational and other forms.

Using the category 'means' as the substrate of all legal consequences of a criminal offence raises several counterarguments, considering international legal, historical, and etymological considerations and the existing systemic, functional and interdisciplinary links in modern law⁷. Let us consider each of these aspects in more detail.

In modern international law, when defining the system of techniques and methods of exercising a legal influence on a person who has committed a tort or in a situation related to it, the term measures is used in the plural, which gives grounds to conclude that the term measures in the singular is used to denote the substrate of the external form of legal influence. Let us take as an example one of the most recently signed Council of Europe conventions on preventing and combating violence against women and domestic violence, better known as the Istanbul Convention⁸ in the official text of the Convention, which is translated into English in the titles of specific chapters (e.g. Chapter II 'Investigation, prosecution,

⁷ Kozachenko, O. (2024). *Taksonomiia kryminalno-pravovykh zakhodiv* [Taxonomy of criminal law measures]. *Taksonomiia pravovykh zakhodiv n[Taxonomy of legal measures]* / za red. prof. O. Kozachenka. [ed. by Professor O. Kozachenko]. Mykolaiv: Ilion. P.320 [in Ukrainian].

⁸ Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=210> (accessed 11.11.2024).

procedural law and protective measures'), articles (e.g. Art. 63 'Measures relating to persons at risk'), and in the dispositions of specific legal provisions (e.g., Article 4(1) 'Parties shall take the necessary legislative and other measures to promote and protect the right for everyone'), the term measure, which translates into Ukrainian as 'захід', is used as a substrate (primary element). Similar to English is the term's origin in French 'mesure', Italian 'misura' and German 'Maßnahmen'.

The application of the method of historicism gives some idea of the origin of the term 'measure'. Criminal law, at least in the recent history of its existence, has accumulated considerable experience using terms and categories, among which the category under study occupies a special place. Firstly, a criminal law measure is an independent form of external criminal law influence (compulsory medical and educational measures, criminal law measures against legal entities, restrictive measures) reflected in the current criminal law. Secondly, the category of criminal law measure is the basic one when the criminal law doctrine defines such external forms of criminal law influence which do not use the term 'measure' in their names (punishment, conviction, compulsory treatment, etc.). However, in content, they are such measures, as indicated in the draft criminal law of Ukraine. Thirdly, the category under study allows us to determine the range of such external forms of criminal legal influence that are not reasonably attributed by the doctrine and legislation to legal measures of other sectors (preventive and preventive, restitution and compensation measures, etc.). A fundamental change in the term used to determine the legal effect should have, among other things, a historical justification if the purpose of formulating a new criminal law is to ensure historical continuity. It seems that if a new term, according to the literature, needs to be introduced, it is advisable to justify such a novelty while proving that the term used previously does not meet the requirements of reforming criminal law.

To clarify their position on this issue, the authors of the draft criminal law of Ukraine emphasise that the term 'means' is a traditional term for any influence exercised by an entity vested with power. However, when entering into a

discussion with such a statement, it should be noted that this approach to the use of the term 'means' is because the subject of state power, in the course of its functioning, uses a significant number of different forms of its activity, among which legal forms are not the only ones. Even when it comes to them, the State's ability to determine the legal consequences of tortious conduct is only a separate manifestation of legal regulation.

The etymological aspect of the subject of discussion also requires special attention. A look at the origin of the term 'means' used in the draft criminal law of Ukraine informs that 'means' etymologically means a technique, some particular action that makes it possible to do something, to achieve something; something that serves as an instrument in some action, business. The definition is given in the Academic Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes edited by Academician Ivan Bilodid, published in 1972⁹. According to the generally accepted definition, when it comes to the use of several methods and techniques of legal influence in the aggregate, this definition of a criminal law measure is the most meaningful since it embodies incentive and coercive influence as two ways of regulating a person's behaviour and a technique of legal influence (in fact, a means of legal influence), it is etymologically appropriate to use the term 'measure', which covers the entire set of methods and techniques (means) of legal influence, thereby forming the internal architecture of this measure.

The systemic and functional approach allows for an analysis of both the source of criminal law itself and the sources of other branches and individual legal disciplines. A review of the provisions of the draft criminal law indicates that the authors allow the use of homonyms, which negatively affects the understanding of both individual provisions and the law as a whole. For example, in the draft criminal law of Ukraine (Article 2.2.8), the term 'means' is used to define things, information or energy used by a subject to influence an object, victim or object or

⁹ Slovník ukraïnskoi movy v 11 tomakh (1971) / [za zah. red. I. K. Bilodida]. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes / [edited by I.K. Bilodid]]. Kyiv: Naukova Dumka, T. 3: D–Z. P. 181 [in Ukrainian].

to facilitate the commission of a criminal offence, and in clause 2 of Article 6.1.2 to define the object with which a payment transaction is carried out. It is worth noting that this approach does not raise any objections, considering the developments of the criminal law doctrine in determining optional features of the objective side of a criminal offence, among which the means of committing a criminal offence occupy a special place. Such an approach is also justified from the perspective of the etymological origin of the term 'means', which was cited above. It seems that the simultaneous use of one lexeme with different meanings, i.e. homonyms, does not add to the legal certainty and clarity of the provisions of any legal act¹⁰. However, it is directly unacceptable in relation to criminal law, given the severity of the consequences provided for the persons who have committed criminal offences.

The existing interdisciplinary links also require special attention. In general theoretical jurisprudence and certain branches of law, the term 'measures of legal (or measures of the relevant branch) influence' is used. For example, criminal procedural legislation, as the closest to criminal law, regulates measures to ensure criminal proceedings, which have not only a structure similar to criminal law measures: statutory grounds for application, objectives, subject composition, procedural procedure determined by law, but also similar features that were discussed earlier. Thus, the term 'criminal law measure' aligns with the general trends in developing modern Ukrainian legal theory and the regulatory provisions of various branches of law. An attempt to use the term 'measure' as a primary category in criminal law will create preconditions for the artificial autonomisation of criminal law.

Conclusions. Summing up the study of the relational dimension of the taxonomy of criminal law measures and the possibility of using the term 'means' in the future criminal law as a substrate (primary element) of external forms of

¹⁰ Musychenko, O.M. (2021) Zrozumilist suchasnoho kryminalnoho zakonu [Clarity of modern criminal law]. Mykolaiv: Ilion. P. 181 [in Ukrainian].

criminal law impact, it should be emphasised that, firstly, the taxonomic approach to the systematisation and classification of social and legal measures as consequences of tortious acts requires universalisation of external forms of impact, which begins with the definition of proper terminology, and secondly, the novelties of criminal law should be assessed not so much from the standpoint of the desire to bring something uniquely subjective to criminal law, something that corresponds to personal scientific achievements, but should be based on the principles of objective research of both the need and expediency of applying the relevant novelties and their compliance with the traditions of national legal regulation that have proven their vitality.

REFERENCES

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=210> (accessed 11.11.2024).
2. Kozachenko, O.V., Vasyliaka, O.K., Chornozub, L.V., Musychenko, O.M. (2020). Taxonomy of compulsory and incentive legal consequences (legal measures) of committing illegal acts. *Cuestiones Politicas*, 38(67). Especial (2da parte), 151–168. URL: <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/34688> (accessed 11.11.2024).
3. Kozachenko, O. (2024). Taksonomiia kryminalno-pravovykh zakhodiv [Taxonomy of criminal law measures]. *Taksonomiia pravovykh zakhodiv [Taxonomy of legal measures]* / za red. prof. O. Kozachenka. [ed. by Professor O. Kozachenko]. Mykolaiv: Ilion, 312–349 [in Ukrainian].
4. Kozachenko, O.V. (2008). Antropodytseia yak pidgruntia dlia pidvyshchennia efektyvnosti kryminalnoho prava [Anthropodicea as a basis for improving the effectiveness of criminal law]. *Kryminolohiia v Ukraini ta protydiia zlochynnosti: zbirnyk naukovykh statei. [Criminology in Ukraine and Counteraction to Crime: a collection of scientific articles]*. Library of the journal 'Legal Bulletin'. Odesa, 130–136 [in Ukrainian]/
5. Kozachenko, O.V. (2011). Kryminalno-pravovi zakhody: kulturo-antropolohichni vymir. [Criminal and legal measures: cultural and anthropological dimension]. Mykolaiv: Ilion, 504 p. [in Ukrainian].
6. Musychenko, O., Streltsov, Y., Kozachenko, O., Vasyliaka, O., & Chornozub, L. (2021). Intelligibility of a criminal law: Theoretical and practical aspects. *Amazonia Investiga*, 10(44), 92–102. URL:

<https://amazoniainvestiga.info/index.php/amazonia/article/view/1714/1863>
(accessed 11.11.2024).

7. Musychenko, O.M. (2021). Zrozumilist suchasnoho kryminalnoho zakonu [Clarity of modern criminal law]. Mykolaiv: Ilion. 308 p. [in Ukrainian].
8. Ponomarenko, Y.A. (2023). Rozvytok instytutu kryminalno-pravovykh zasobiv: nastupnist i novatsii [Development of the Institute of Criminal Law Remedies: Continuity and Innovation]. *Nastupnist u kryminalnomu pravi: do 70-richchia prof. Yu. V. Baulina: materialy nauk. konf. [Continuity in Criminal Law: to the 70th anniversary of Prof. Y. V. Baulin]: materials of the scientific conference* (Kharkiv, 8 September 2023) / ed. by Y. Ponomarenko (chairman), O. Kharytonova, N. Maslak and others; Yaroslav Mudryi National Law University, Department of Criminal Law. Kharkiv: Pravo. 187–194 [in Ukrainian].
9. Slovyk ukrainskoi movy v 11 tomakh (1971). / [za zah. red. I.K. Bilodida]. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 vol. / [edited by I.K. Bilodid]]. Kyiv: Naukova Dumka, Vol. 3: D–Z. 550 p. [in Ukrainian].
10. Yashchenko, A.M. (2013). Zakhody kryminalno-pravovoho kharakteru: poniattia, zmist i sutnist [Measures of criminal law nature: concept, content and essence]. *Forum prava*, 3, 775–783 [in Ukrainian].

Козаченко О. В., Калитаєв В. В. Таксономія кримінально-правових заходів у проєкті Кримінального кодексу України: реляційний вимір

У статті, на підставі застосованого таксономічного підходу до систематизації та класифікації штучних (створених людьми) правових реалій у формі реляційної моделі соціально-правових заходів, які предикатно укладаються у загальну систему, функціонально орієнтовану на здійснення правового впливу на особу, яка вчинила делікт або допустила поведінку, пов'язану з деліктом, здійснено аналіз її реляційного аспекту. Зроблено висновок, що безпосередньо реляційний аспект таксономії орієнтований на обґрунтування належного термінологічного забезпечення, визначення загальних змістовних ознак та якісних властивостей, притаманних заходам правового впливу незалежно від їх галузевої належності. В статті виділено ознаки предикати соціально-правового впливу в праві, якими виступають правові заходи, серед яких виділяються наступні: 1) заходи мають самостійне соціально-правове призначення, що полягає в регулюванні поведінки учасників суспільних відносин, якій притаманні ознаки делікту; 2) заходи формуються шляхом поєднання загальних способів (заохочення та примус) та конкретного прийому необхідного і достатнього впливу на особу, яка вчинила делікт; 3) правові заходи мають за мету здійснення такого регулятивного впливу, який приносить окремим суспільним відносинам (мікрорівень) та суспільству і його інституціям (макрорівень) позитивний, конкретно- та загальнокорисний результат. В публікації заперечується доцільність обраного членами Робочої групи по формуванню проєкту кримінального закону України підходу, який передбачає використання

категорії «засіб» як субстрату всіх правових наслідків вчинення кримінально-протиправного діяння. Для обґрунтування наукового погляду використовуються аргументи, що виведені з міжнародно-правових, історичних, етимологічних міркувань, наявних системно-функціональних та міждисциплінарних зав'язків у сучасному праві.

Ключові слова: *таксономія соціально-правових заходів; реляційний вимір таксономії; кримінально-правовий захід; проєкт кримінального закону України.*

УДК 343.214

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334432>

Ю. О. Ткачук,
здобувач кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ САНКЦІЇ: ПЕРСПЕКТИВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В ПРОЄКТІ НОВОГО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу санкцій та покарань, що їх наповнюють, у проєкті нового Кримінального кодексу України.

Зазначено, що у проєкті нового Кримінального кодексу України покарання розглядається як вид кримінально-правових засобів, а також визначається їх поняття та мета, система та види покарань. Потребує схвалення пропозиція членів робочої групи з підготовки проєкту нового Кримінального кодексу України щодо зрушення кількості основних покарань. Акцентується увага на недоцільності розгляду пробаційного нагляду як виду покарання. Заслуговує підтримки позиція щодо наявності дисциплінарно-правових ознак у позбавленні військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, на підставі чого доводиться необхідність виключення даного виду покарання із системи покарань.

Проаналізовані чітко визначені межі санкцій, що пропонуються до законодавчого встановлення у проєкті нового Кримінального кодексу України. Заслуговує на увагу запровадження так званих типових санкцій, сутність яких полягає в тому, що покарання, яке в них передбачається, повинно відповідати ступеню тяжкості групи кримінальних правопорушень одного ступеня тяжкості.

Обґрунтовується доцільність подальшого застосування відносно визначених та альтернативних кримінально-правових санкцій, адже передбачення законодавцем такого виду санкцій дає суду, враховуючи всі обставини вчиненого діяння, реальну можливість призначенні покарання в повній мірі реалізувати принцип особистої відповідальності.

Зроблено висновок про поширення безальтернативних санкцій, що передбачають відповідальність за особливо тяжкі злочини, і включають позбавлення волі з визначеними верхньою та нижньою межами.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; кримінально-правова санкція; покарання; штраф; обмеження волі; позбавлення волі; проєкт нового Кримінального кодексу України.

Постановка проблеми. У відповідності з Концепцією реформування кримінального законодавства України та Указу Президента України № 584/2019 від 07.09.2019 р. «Питання Комісії з питань правової реформи»¹, в Україні активізувалася підготовка та узагальнення пропозицій стосовно змін до законодавства про кримінальну відповідальність шляхом розроблення нового Кримінального кодексу України (далі – КК). Одним з питань, яке потребує законодавчого вирішення, є неузгодженість кримінально-правових санкцій та покарань, які їх наповнюють. Тому **метою даної статті** є аналіз кримінально-правових санкцій у проєкті нового КК для виявлення спірних моментів, які потребують удосконалення в частині побудови санкцій та визначення їх меж.

Стан дослідження. Серед вчених, які досліджували проблемні визначення покарань та конструювання кримінально-правових санкцій, слід зазначити таких, як З. А. Загиней-Заболотенко, О. О. Книженко, Н. А. Мирошниченко, Р. О. Мовчан, Н. А. Орловська, Є. О. Письменський, Ю. А. Пономаренко, Т. І. Слуцька, О. В. Степаненко та ін. Незважаючи на значну наукову і практичну цінність робіт зазначених дослідників, багато питань, пов'язаних із побудовою кримінально-правових санкцій та їх межами, залишаються дискусійними. Тому актуальність дослідження кримінально-правових санкцій у проєкті нового КК не викликає сумнівів.

Виклад основного матеріалу. Як зазначають Мирошниченко Н. А. та Степаненко О. В., у проєкті КК покарання розглядається як основний, але не єдиний кримінально-правовий засіб впливу на винну особу². Так, відповідно до ст. 3.1.2 «Види кримінально-правових засобів» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», видами кримінально-правових засобів, окрім покарання, є: пробація; засоби безпеки;

¹ Указ Президента України №584/2019 «Питання Комісії з Питань Правової Реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.

² Мирошниченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

реституція чи компенсація; конфіскація майна чи вилучення речі; судимість; кримінально-правові засоби щодо юридичної особи³.

У проєкті КК визначається поняття та мета кримінально-правових засобів, а також система та види покарань. Так, відповідно до ст. 3.1.1 «Поняття та мета кримінально-правового засобу» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», кримінально-правовим засобом є передбачені цим Кодексом обмеження прав особи або покладення на неї обов'язків, що застосовуються судом у разі вчинення кримінального правопорушення чи іншого передбаченого цим Кодексом протиправного діяння. Метою кримінально-правового засобу є убезпечення людини, суспільства та держави від кримінальних правопорушень та інших передбачених цим Кодексом протиправних діянь⁴.

Робоча група з підготовки проєкту КК пропонує відмовитися від певних видів покарання, які на сьогодні передбачаються в чинному КК, залишивши такі види покарання, як громадські роботи, штраф, обмеження свободи, строкове ув'язнення та довічне ув'язнення. Мирошніченко Н. А. та Степаненко О. В. вважають слушною думку розробників проєкту КК щодо виключення таких видів покарання, як виправні роботи, конфіскація майна, арешт (короткострокове ув'язнення)⁵. Вчені вважають, що пробаційний нагляд, який у 2023 р. з'явився в системі покарань чинного КК, не може вважатися видом покарань, він має наглядовий та соціально-виховний вплив, що застосовується під час або після відбуття покарання (при призначенні покарання у виді обмеження свободи до засудженої особи можуть бути застосовані наглядові засоби пробації)⁶. Разом з тим, дослідниці підтримують позицію робочої групи з підготовки проєкту КК щодо наявності у нині чинного виду покарання у вигляді позбавлення військового, спеціального

³ Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-archiv>.

⁴ Там само.

⁵ Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

⁶ Там само.

звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу дисциплінарно-правових ознак, що слід вважати підставою для вилучення вказаного виду покарання із системи покарань⁷.

Проаналізувавши проєкт нового КК⁸, ми виявили, що система санкцій в разі прийняття даного проєкту буде змінена.

Відповідно до положень ст. 3.2.8 «Санкції за кримінальні правопорушення» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», за вчинення кримінальних правопорушень певного виду встановлюються чітко визначені межі санкцій.

Так, за провину пропонується встановити основні покарання у виді громадських робіт на строк від 60 до 180 години, штрафу від 50 до 100 розрахункових одиниць, обмеження свободи від 6 місяців до 1 року або строкового ув'язнення від 15 днів до 3 місяців (ч. 1 ст. 3.2.8 проєкту КК).

Залежно від ступеня тяжкості злочину пропонується встановити наступні основні покарання у чітко визначених межах: 1) за злочин 1 ступеня тяжкості – штраф від 100 до 500 розрахункових одиниць або обмеження свободи від 1 до 2 років, або строкове ув'язнення від 3 місяців до 2 років; 2) за злочин 2 ступеня тяжкості – штраф від 500 до 1000 розрахункових одиниць або обмеження свободи від 2 до 3 років, або строкове ув'язнення від 2 до 3 років; 3) за злочин 3 ступеня тяжкості – обмеження свободи від 3 до 4 років або строкове ув'язнення від 3 до 4 років; 4) за злочин 4 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 4 до 6 років; 5) за злочин 5 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 6 до 8 років; 6) за злочин 6 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 8 до 10 років; 7) за злочин 7 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 10 до 13 років; 8) за злочин 8 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 13 до 16 років або довічне ув'язнення; 9) за злочин 9 ступеня тяжкості – строкове ув'язнення від 16 до 20 років або

⁷ Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

⁸ Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-archiv>.

довічне ув'язнення; 10) за злочин 9 ступеня тяжкості, який є злочином геноциду, злочином агресії, або злочином проти людяності чи воєнним злочином, пов'язаним з умисним позбавленням життя людини, – строкове ув'язнення від 16 до 30 років або довічне ув'язнення (ч. 1 ст. 3.2.8 проєкту КК).

З аналізу вищевикладеного матеріалу випливає, що члени робочої групи з підготовки проєкту КК взяли до уваги результати неодноразових наукових досліджень щодо запровадження так званих типових санкцій. Суть типових санкцій полягає в тому, що покарання, яке в них передбачається, повинно відповідати ступеню тяжкості однієї групи кримінальних правопорушень одного ступеня тяжкості. В типових санкціях повинна бути визначена мінімальна і максимальна межа розміру покарання, яка повинна пропорційно відповідати тяжкості кримінального правопорушення одного і того ж ступеня. Типові санкції повинні бути закріплені в Загальній частині КК, що і демонструють нам розробники нового проєкту КК.

Але не можна погодитися з виключенням санкцій зі статей Особливої частини КК, адже структура норм Особливої частини КК, поряд із диспозицією, повинна мати свою санкцію, які відповідатимуть типовим санкціям, закріпленим у Загальній частині КК. Це є загально теоретичним положенням про структуру норм. Крім того, на практиці зручніше користуватися статтями Особливої частини КК, де поряд із диспозицією, що описує кримінальне правопорушення, вказується санкція, яка визначає види та розміри покарання за конкретне правопорушення⁹.

Як впливає зі змісту ст. 3.2.8 «Санкції за кримінальні правопорушення» Розділу 3.2 «Покарання» Книги третьої «Про кримінально-правові засоби та їх застосування», до застосування у проєкті нового КК пропонуються такі види кримінально-правових санкцій, як відносно

⁹ Мирошниченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.

визначена, альтернативна та безальтернативна. Натомість, існування абсолютно визначених санкцій, які вказують конкретний захід державного впливу, що повинен бути застосований у випадку вчинення кримінального правопорушення, в проєкті КК не передбачається. Відмінність абсолютно визначених санкцій від інших їх видів полягає в тому, що законодавець вирішує питання про вид та розмір покарання за вчинення кримінального правопорушення незалежно від його індивідуальних особливостей (вчинення діяння вперше, неповнолітньою особою, вагітною жінкою)¹⁰. Тобто, абсолютно визначена санкція – це санкція, яка містить вказівку на єдиний розмір чи термін кожного з включених до санкції видів покарань.

Відношення більшості вчених до наявності в структурі КК абсолютно визначених санкцій різко у зв'язку з тим, що абсолютно визначена санкція позбавляє суд можливості індивідуалізувати покарання. Але така позиція є повноцінною лише у випадку існування безальтернативних абсолютно визначених санкцій. При альтернативних абсолютно визначених санкціях можливість вибору покарання, хоча і досить обмежена, у суду є¹¹.

До прикладу, у випадку поєднання позбавлення волі строком 15 років та довічного позбавлення волі (що спостерігається у чинних ч. 2 ст. 111, ч. 8 ст. 111-1, ч. 2 ст. 113, ч. 6 ст. 152, ч. 6 ст. 153 КК¹²), принцип особистої відповідальності при призначенні покарання судом не буде порушуватися у зв'язку з наявністю у суду можливості вибору виду покарання. Тому практика застосування абсолютно визначених санкцій у випадку їх конструювання як альтернативних не викликає заперечень, є цілком виправданою з огляду на ступінь тяжкості вчинених діянь та можливості

¹⁰ Ткачук Ю. О. Санкції в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека*: IX Міжнародна науково-практична конференція. м. Дніпро, 14.03.2025 р.

¹¹ Там само.

¹² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

суду реалізовувати принцип диференціації кримінальної відповідальності та покарання¹³.

Подальше застосування відносно визначених санкцій, тобто санкцій, в яких із кожного передбаченого виду покарання вказані його верхня і нижня межі або одна з них, є обґрунтованим і логічним. Відносно-визначена санкція передбачає покарання певного виду у певних межах, вказуючи або не вказуючи його вищу межу. В чинному КК відносно визначеними санкціями є всі санкції Особливої частини КК, так само, як і в положеннях проєкту нового КК. На обґрунтування позиції про необхідність подальшого застосування відносно визначених санкцій слід навести аргумент, що і альтернативні, і безальтернативні кримінально-правові санкції мають обов'язково визначені законом межі (і нижчу, і верхню, що спостерігається в положеннях і чинного КК, і проєкту нового КК) або лише верхню межу (до 5 років позбавлення волі, що наявно лише в положеннях чинного КК і не виявлено в положеннях проєкту нового КК).

Так само науково обґрунтованим і слушним є існування альтернативних санкцій, тобто тих санкцій, які дозволяють обирати із двох або декількох можливих варіантів заходів державного впливу один – найбільш відповідний конкретним обставинам вчиненого діяння. Таким чином, альтернативна санкція передбачає не один, а два і більше видів основних покарань, із яких суд може призначити тільки одне. У формулюванні такої санкції присутній сполучник «або», який стоїть між назвами основних видів покарань. Існування альтернативних санкцій є доцільним, адже передбачення законодавцем в КК такого виду санкцій дає реальну можливість суду при призначенні покарання в повній мірі реалізувати принцип особистої відповідальності, враховуючи всі обставини вчиненого діяння¹⁴.

¹³ Ткачук Ю. О. Санкції в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека*: IX Міжнародна науково-практична конференція. м. Дніпро, 14.03.2025 р.

¹⁴ Там само.

Сьогодні найбільш поширеними в положеннях чинного КК є безальтернативні санкції, що передбачають відповідальність за особливо тяжкі злочини, і включають в якості основного покарання виключно позбавлення волі з визначеними верхньою та нижньою межами. Винятком із даного правила є поєднання позбавлення волі з довічним позбавленням волі, що фіксується в більш, ніж десяти санкціях. Подібна ситуація щодо поширення безальтернативних кримінально-правових санкцій спостерігається, на жаль, і у тексті проєкту нового КК.

Викликає схвалення той принцип конструювання кримінально-правових санкцій, за якого законодавець розміщує конкретні види покарання у конкретній кримінально-правовій санкції від найменш суворого до найбільш суворого. Зазначена конструкція санкції сприяє тому, що суд спочатку повинен розглянути можливість призначення найменш суворого виду покарання. У випадках, коли таке покарання не забезпечить досягнення мети покарання у кожному конкретному випадку, суд може призначити більш суворе покарання. Від чіткості конструювання кримінально-правових санкцій та визначення їх виду залежать питання, пов'язані з індивідуалізацією покарання, а саме: врахування характеру і ступеня суспільної небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання. Тому однією з основних вимог до кримінально-правових санкцій є побудова їх з дотриманням принципу справедливості, що може досягатися завдяки врахування співрозмірності тяжкості діяння, що описується в конкретній нормі КК, та його узгодженості із санкціями за вчинення інших, близьких за характером кримінальних правопорушень¹⁵.

¹⁵ Уманець Б. Б. Поняття кримінально-правових санкцій та сучасна проблематика встановлення їх меж. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 317.

Висновки. Отже, найбільш поширеними до застосування в нормах КК на сьогодні залишаються такі види санкцій, як відносно визначені, альтернативні та безальтернативні.

Чинні положення норм КК потребують змін і доповнень, спрямованих на сферу розширення застосування санкцій, які містять альтернативні позбавленню волі види покарань та на зменшення кола санкцій, що передбачають покарання, пов'язані з ізоляцією засудженого від суспільства. Дана теза свідчить про необхідність посиленої уваги до застосування таких видів покарання, як штраф, обмеження волі, громадські роботи, арешт при формуванні та наповненні санкцій, і в нормах пропонованих санкцій проєкту нового КК, в тому числі. Саме такі види покарання сприятимуть удосконаленню кримінально-правових санкцій.

Таким чином, що ефективно і логічно обґрунтоване конструювання кримінально-правових санкцій є серйозним питанням, адже його метою встановлено приведення положень КК у відповідність до умов сьогодення та вимог міжнародного права в галузі кримінального правосуддя.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Мирошніченко Н. А., Степаненко О. В. Деякі законодавчі новели у проєкті КК України в порівнянні з чинним КК України. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2024. № 2(22). С. 110–111.
3. Проєкт нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>.
4. Ткачук Ю. О. Санкції в проєкті нового Кримінального кодексу України. *Міжнародна та національна безпека: IX Міжнародна науково-практична конференція*. м. Дніпро, 14.03.2025 р.
5. Указ Президента України № 584/2019 «Питання Комісії з Питань Правової Реформи». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.
6. Уманець Б. Б. Поняття кримінально-правових санкцій та сучасна проблематика встановлення їх меж. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 315–321.

REFERENCES

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Myroshnychenko, N.A., Stepanenko, O.V. (2024). Deiaki zakonodavchi novelty u proiekti KK Ukrainy v porivnianni z chynnym KK Ukrainy. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*, 2(22), 110–111 [in Ukrainian].
3. Proekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code-arhiv>.
4. Tkachuk, Yu.O. (2025). Sanktsii v proehti novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: IX Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia* (Dnipro, 14.03.2025 r.) [in Ukrainian].
5. Ukaz Prezidenta Ukrainy № 584/2019 «Pytannia Komisii Z Pytan Pravovoi Reformy». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/5842019-28949>.
7. Umanets, B.B. (2016). Poniattia kryminalno-pravovykh sanktsii ta suchasna problematyka vstanovlennia yikh mezh. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*, 1, 315–321 [in Ukrainian].

Tkachuk Yu. O. Criminal-legal sanctions: prospects for introduction in the draft of the new Criminal Code of Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of sanctions and punishments that fill them in the draft of the new Criminal Code of Ukraine.

It is noted that in the draft of the new Criminal Code of Ukraine, punishment is considered as a type of criminal-legal means, and their concept and purpose, system and types of punishments are also determined. The proposal of the members of the working group for the preparation of the draft of the new Criminal Code of Ukraine to narrow the number of basic punishments requires approval. Attention is focused on the inexpediency of considering probation supervision as a type of punishment. The position on the presence of disciplinary and legal signs in the deprivation of a military, special rank, rank, rank or qualification class deserves support, on the basis of which the need to exclude this type of punishment from the system of punishments is proved.

The clearly defined limits of sanctions proposed for legislative establishment in the draft of the new Criminal Code of Ukraine are analyzed. The introduction of the so-called standard sanctions is noteworthy, the essence of which is that the punishment provided for in them must correspond to the severity of a group of criminal offenses of the same degree of severity.

The expediency of further application of relatively certain and alternative criminal law sanctions is substantiated, since the legislator's provision of this type of sanction gives the court, taking into account all the circumstances of the committed act, a real opportunity to fully implement the principle of personal responsibility when imposing punishment.

The conclusion is made about the spread of non-alternative sanctions that provide for liability for especially serious crimes and include deprivation of liberty with certain upper and lower limits.

Key words: *criminal offense; criminal liability; criminal law sanction; punishment; fine; restriction of liberty; deprivation of liberty; draft of the new Criminal Code of Ukraine.*

УДК 343.3/.7:355.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.321583>

Р. О. Мовчан,
докт. юрид. наук, проф.,
професор кафедри
конституційного,
міжнародного і кримінального
права
Донецького національного
університету
імені Василя Стуса

ПОШИРЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МОБІЛІЗАЦІЙНИХ ЗАХОДІВ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОЦІНКИ ТА ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА

У статті здійснено критичне осмислення актуальної практики кримінально-правового реагування на прояви поширення інформації про проведення мобілізаційних заходів. За наслідком проведеного аналізу були виявлені наявні у відповідній сфері проблеми, а також розроблені спрямовані на їхнє усунення науково обґрунтовані рекомендації щодо застосування та вдосконалення норм чинного кримінального законодавства.

Виявлено, що на поточному етапі російсько-української війни поведінка осіб, які поширюють (переважно у месенджерах) інформацію про проведення мобілізаційних заходів, у абсолютній більшості випадків кваліфікується за ст. 114-1 Кримінального кодексу України. Обґрунтовано, що суто формально (de lege lata) такий підхід не може вважатися незаконним. Водночас підтримано позицію, відповідно до якої, по-перше, кримінально-правову оцінку за цією нормою мали б (de lege ferenda) отримувати діяння зовсім іншого характеру, по-друге, подібна практика склалась лише через відсутність інших належних кримінально-правових інструментів реагування на зазначені різновиди суспільно небезпечної поведінки.

Доводиться необхідність або ж видалення абстрактної ст. 114-1 Кримінального кодексу України, або ж здійснення її відповідного редагування, головним результатом якого має стати виключення з неї вказівки на загальне та невиправдано широке за змістом поняття «перешкоджання», замість якого у її оновленій казуальній диспозиції має бути (за умови її збереження) наведений чіткий, конкретизований та вичерпний перелік діянь, які мають кваліфікуватися за нею.

Запропоновані зміни до кримінального та регулюючого законодавства, направлені на унормування відповідальності за поширення інформації про проведення мобілізаційних заходів.

Ключові слова: поширення; інформація; перешкоджання; законна діяльність Збройних Сил України; соціальні мережі та месенджери;

національна безпека; забезпечення призову та мобілізації; ухилення від мобілізації; незаконний перетин державного кордону; неправомірна вигода; збройна агресія; особливий період / воєнний стан; виготовлення, збут, використання підроблених документів; пособництво; співучасть.

Як відомо, з початком здійсненого 24 лютого 2022 р. відкритого нападу російської федерації (далі – рф) наша держава зіштовхнулась із низкою спродукованих цією трагічною подією масштабних викликів, майже кожен із яких призвів до відповідного – хоча далеко не завжди виправданого та виваженого – кримінально-правового реагування вітчизняних парламентаріїв. До прикладу:

- збільшення кількості випадків співпраці громадян України з ворогом мало наслідком посилення відповідальності за державну зраду (ч. 2 ст. 111 Кримінального кодексу України (далі – КК)) та доповнення КК нормами про колабораційну діяльність (ст. 111-1) та пособництво державі-агресору (ст. 111-2);

- масові прояви раніше невідомого в таких обсягах несанкціонованого поширення так званої «військово значущої інформації» та виправдовування російської агресії – до доповнення КК ст. 114-2 та ст. 436-2;

- отримавші неабиякий суспільний резонанс епізоди з розкраданням гуманітарної допомоги – до появи ст. 201-2 КК;

- а непоодинокі прояви «мародерства» у широкому (не тому, який мається на увазі у ст. 432 КК) сенсі цього поняття – до включення у склади «класичних» кримінальних правопорушень проти власності кваліфікуючої ознаки «в умовах воєнного або надзвичайного стану».

Однак, крім названих вище, наша країна гостро відчула і низку проблем, пов'язаних із ефективним проведенням мобілізації. Причому йдеться не лише про традиційне, яке є супутником будь-якої війни, ухилення від мобілізації, а й про масові прояви дій, які, не будучи ухиленням, водночас можуть уважатися своєрідною перепорою, перешкоджанням мобілізації. Зокрема,

найбільш поширеним прикладом такої поведінки стало створення та / або адміністрування у різноманітних месенджерах груп (каналів, чатів)¹, в яких поширюється інформація про місця роздачі повісток, розташування блокпостів, а також про проведення інших мобілізаційних заходів.

Але найцікавіше те, що, на відміну від усіх згаданих раніше випадків, у цьому разі законодавець обмежився оновленням лише регулюючого – мобілізаційного законодавства, вочевидь вважаючи, що вже наявні в арсеналі держави кримінально-правові засоби є достатніми для адекватної протидії згаданим вчинкам, а тому КК у цій частині змін та доповнень не потребує.

Так яка ж кримінально-правова оцінка відповідній поведінці надається на практиці? Чи є така оцінка виваженою та аргументованою? І чи є істинною гіпотеза про відсутність підстав для оновлення відповідних приписів КК?

Потребою отримання науково обґрунтованої відповіді на ці та деякі інші злободенні питання і зумовила необхідність написання представленої увазі читача статті.

Окремі аспекти розглядуваної проблематики висвітлювались у працях таких вітчизняних науковців, як С. Колісник, В. Людвік, Є. Пилипенко, Є. Письменський, С. Стецюк, М. Туркот, М. Хавронюк, Р. Чорний, П. Ясиновський та інших. Водночас варто визнати, що, попри неабияке значення робіт названих авторів, багато питань в окресленій царині і досі залишаються невирішеними.

Метою статті є критичне осмислення актуальної практики кримінально-правового реагування на прояви поширення інформації про проведення мобілізаційних заходів, за наслідком чого мають бути виявлені наявні у відповідній сфері проблеми, а також розроблені спрямовані на їхнє усунення

¹ Абсолютними лідерами у цьому сегменті залишаються Telegram і Viber. Так, у результаті проведеного аналізу даних ЄДРСР було виявлено 80 винесених у 2024 р. обвинувальних вироків стосовно осіб, які вчиняли описані вище дії: 40 з них для скоєння останніх використовували Viber, 39 – Telegram, а ще один засуджений одночасно послуговувався як Viber, так і Telegram.

рекомендації щодо застосування та вдосконалення норм чинного кримінального законодавства.

Проаналізувавши релевантні правозастосовні матеріали та офіційні статистичні дані, можна констатувати, що ще на початку широкомасштабного вторгнення РФ аналізовані прояви перешкоджання мобілізації найчастіше залишалися без належної уваги та відповіді уповноважених органів кримінальної юстиції. Та з плином часу, а особливо починаючи з 2023 р., коли наша держава почала відчувати гострий мобілізаційний «голод», який з кожним наступним днем війни ставав і продовжує ставати лише дедалі сильнішим, ситуація докорінно змінилась. На цьому тлі, не маючи більше змоги «заплющувати очі» на все зростаючі масштаби мобілізаційної проблеми, правоохоронні органи вдалися до активного пошуку кримінально-правових ресурсів для протидії відповідній поведінці.

І врешті-решт такий ресурс був віднайдений – ним виявилась ст. 114-1 КК «Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань» (далі – перешкоджання законній діяльності ЗСУ), яка почала застосовуватися ледь не до всіх осіб, котрі так чи інакше сприяли уникненню мобілізації військовозобов'язаними, у такий спосіб перешкоджаючи її ефективному проведенню. Так, за офіційними даними Офісу Генерального прокурора лише у 2024 р. було обліковано 840 кримінальних правопорушень відповідної категорії, розслідування яких у 301 випадку завершилося врученням повідомлення про підозру, а ще у 170 – направленням проваджень до суду.

Водночас тут постає вже інше питання – а чи є правомірною така кваліфікація?

Задаючись питанням подібного ґатунку, Є. Письменський дає на нього негативну відповідь. Обґрунтовуючи свою позицію, вчений найперше покликається на те, що відповідні діяння не становлять посягання на об'єкт злочину, передбаченого ст. 114-1 КК. Зокрема, криміналіст переконаний у

тому, що зазначені посягання спричиняють шкоду не соціальним цінностям, які безпосередньо (прямо) пов'язані зі сферою національної безпеки, а відносинам у сфері забезпечення мобілізації, кримінально-правову охорону яких мають забезпечувати норми, консолідовані у розд. XIV Особливої частини КК. «Фактичні ознаки поведінки у вигляді створення та / або адміністрування групи (каналу, чату) в інтернет-месенджерах задля збору, консолідації і трансляції повідомлень про проведення мобілізаційних заходів представниками військових формувань свідчать, – наполягає Є. Письменський, – що вчинення відповідних дій становить один з різновидів противоправного посягання на встановлений законом порядок проведення мобілізації»².

Однак, оцінюючи викладену позицію, хотілося б навести деякі застереження відносно неї.

Насамперед варто пригадати, що при трактуванні родового об'єкту деліктів, поміщених до розд. XIV Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації», вітчизняні криміналісти майже одностайні в тому, що відповідні діяння посягають саме на окремі сфери *національної безпеки України*, яка, як відомо, так само являється і родовим об'єктом злочинів, зосереджених у межах розд. I Особливої частини КК.

Так, визначаючи згаданий родовий об'єкт, Р. Орловський зазначає, що ним є сукупність суспільних відносин, які забезпечують обороноздатність України, її незалежність, територіальну цілісність та недоторканість³ – тобто саме ті складові, захищеність яких і утворює зміст визначеного на

² Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 66–67.

³ Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид. переробл. і допов. Харків: Право, 2015. С. 431.

законодавчому рівні поняття «національна безпека України» (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про Національну безпеку України»).

Подібним чином розмірковує і А. Данилевський, який, проте, прямо відмічає, що відповідні кримінальні правопорушення посягають саме на різні сфери національної безпеки України (обороздатність, недоторканність державних кордонів тощо)⁴.

Про те, що кримінальні правопорушення, які створюють загрозу безпеці держави в інформаційній сфері (статті 328, 329, 330 та ст. 422 КК), посягають саме на безпеку держави, писали і М. Хавронюк⁵ та Р. Чорний⁶.

Зважаючи на сказане, теза Є. Письменського про те, що законодавець чітко розрізняє об'єкти кримінальних правопорушень, передбачених, з одного боку, розд. I, а, з іншого, – розд. XIV Особливої частини КК, виглядає занадто категоричною.

«Спорідненість» національної безпеки та мобілізаційних відносин засвідчується і авторами проєкту КК, які кримінальні правопорушення проти порядку виконання військового, **мобілізаційного обов'язків**, проходження альтернативної служби чи служби цивільного захисту (розд. 9.8) включили до кн. 9 «Кримінальні правопорушення проти держави та **національної безпеки України**», таким чином прямо визнавши їх частиною останніх. До речі, аналогічний підхід сповідується і законодавцями багатьох інших європейських країн, які теж виходять із того, що мобілізаційні відносини є складовою національної безпеки.

У тому, що дії осіб, які у згаданий спосіб перешкоджають мобілізації, не можна безапеляційно вважати такими, що безпосередньо не посягають на національну безпеку, переконаний і С. Стецюк. Пояснюючи свою думку,

⁴ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: «ВД «Дакор», 2013. С. 541.

⁵ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. С. 1010–1012.

⁶ Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2021. С. 10.

дослідник відмічає, що забезпечення мобілізаційної готовності є підґрунтям бойової готовності та в цілому їх необхідно відносити до загальної готовності ЗСУ до оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності тощо. Тому й створення перепон до законної діяльності стосовно забезпечення мобілізаційної готовності ЗСУ посягає на основи національної безпеки України (родовий об'єкт злочинів, передбачених розд. І Особливої частини КК) загалом та на нормальну діяльність ЗСУ в частині забезпечення національної безпеки України (як основний безпосередній об'єкт відповідного злочину) зокрема⁷. Факт того, що підтримання на належному рівні мобілізаційної готовності перебуває в безпосередньому зв'язку із можливістю реалізації ЗСУ покладених на них функцій, не викликає сумнівів і у Р. Чорного⁸.

Водночас варто зауважити, що, демонструючи різне ставлення до безпосереднього об'єкта «поширення інформації про проведення мобілізаційних заходів», зокрема, стосовно кореляції цього діяння з порушенням національної безпеки України, Є. Письменський та С. Стецюк одностайні в тому, що в згаданій поведінці, яка сьогодні перманентно кваліфікується за ст. 114-1 КК, відсутня інша обов'язкова ознака цього складу злочину – суспільно небезпечне діяння у виді «перешкоджання законній діяльності» відповідних формувань.

Зокрема, аргументуючи наведений вище погляд, Є. Письменський передусім апелює до того, що в розглядуваних ситуаціях обвинувачені не створювали характерних для перешкоджання перешкод, їхня поведінка **кардинально не впливала** (тут і далі виділено мною – *М. Р.*) на можливість Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі – ТЦК)

⁷ Стецюк С. С. Перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань vs співучасть в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації: проблеми кваліфікації в судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 762.

⁸ Чорний Р. Проблеми удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Нац. юрид. журнал: теорія та практика*. 2015. Лютий. С. 160.

вільно і в законний спосіб здійснювати свою діяльність (хоча певною мірою обмежувала, впливаючи на ефективність). Продовжуючи свою думку, вчений звертає увагу і на ту обставину, що не всі дії, які полягають у перешкоджанні законній діяльності військових формувань, можуть розглядатись як такі, що створюють загрозу національній безпеці України. «Тобто, – констатує криміналіст, – йдеться лише про такий тип поведінки (переважно активний), який полягає у створенні **істотних перешкод** з виконання певними суб'єктами своїх функцій (здійснення діяльності)...»⁹.

Подібних висновків дійшов і С. Стецюк. Юрист також наполягає на тому, що перешкоджання матиме місце виключно тоді, коли вчиняються дії, спрямовані **на припинення чи ускладнення** відповідної законної діяльності, створення саме таких перешкод, які **паралізують** відповідну законну діяльність – тобто дії, які хоча й не обмежуються лише фізичним насильством та погрозами його застосування, але при цьому мають бути близькими як до фізичного насильства, так і до погроз. «Попри те, – зауважує дослідник, – що у ст. 114-1 та в інших нормах Особливої частини КК, де вживається таке саме поняття (статті 157, 170, 171, 174, 180, 340, 341 тощо), йдеться про перешкоджання законній діяльності певного органу чи утворення загалом, все ж сам вплив здійснюється стосовно **конкретного представника** відповідного органу або утворення»¹⁰.

Утім, і ці аргументи правників не переконують у формальній незаконності інкримінування ст. 114-1 КК особам, які у відповідний спосіб перешкоджають мобілізації.

Зокрема, у цьому контексті передусім хотілося б звернути увагу на етимологічний зміст вживаного в аналізованій кримінально-правовій нормі

⁹ Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 67–68.

¹⁰ Стецюк С. С. Перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань vs співучасть в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації: проблеми кваліфікації в судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 762.

поняття «перешкоджання» («перешкодити»), яке згідно з тлумаченням словників означає: 1) створювати перепони для чого-небудь; 2) бути завадою, заважати кому-, чому-небудь¹¹. Як бачимо, йдеться про надзвичайно широке і неконкретизоване коло діянь, що ставить під сумнів доцільність здійсненого криміналістами і такого, яке не спирається на буквальне тлумачення положень ст. 114-1 КК, обмеження змісту терміну «перешкоджання» лише тими посяганнями, які *«кардинально впливають», «паралізують відповідну законну діяльність», «є близькими до фізичного насильства чи погроз його застосування», «стосуються конкретного представника відповідного органу»* тощо. Як з цього приводу резонно відмічає Р. Чорний, коло таких суспільно небезпечних діянь є надзвичайно широким, а конкретні форми їх прояву залежать від конкретних функцій, прав та обов'язків ЗСУ та інших військових формувань в особливий період, проти реалізації яких вони спрямовані¹².

Водночас продемонстрований зміст поняття «перешкоджання» спонукає поставити і інше питання, яке, швидше за все, є підстави визнавати риторичним: невже ж дії осіб, які створюють (адмініструють) відповідні групи, не виступають згаданою і Є. Письменським, і С. Стецюком істотною перепорою, не заважають, не ускладнюють відповідну законну діяльність працівників ТЦК щодо проведення мобілізаційних заходів?

На мою думку, негативна відповідь на озвучене питання є очевидною. І саме через це розглядувана поведінка за бажання – якого, як свідчить офіційна і вже наведена вище статистика, у правозастосовних органів більше ніж удосталь – цілком здатна кваліфікуватися за ст. 114-1 КК. До речі, у цьому контексті знову хотілося б процитувати Є. Письменського, який, закликаючи

¹¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Вид. 2-ге. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. С. 935.

¹² Чорний Р. Проблеми удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Нац. юрид. журнал: теорія та практика*. 2015. Лютий. С. 161.

тлумачити ст. 114-1 КК у цій частині не буквально, а обмежувально¹³, тим самим фактично визнає, що за умови саме буквального, а не обмежувального трактування невинувато широкого за своїм змістом термінологічного звороту «перешкоджання законній діяльності», останнім (для потреб застосування досліджуваної норми) цілком може охоплюватись і поведінка осіб, які перешкоджають (сприяють уникненню) мобілізації.

Вище автор цих рядків намагався довести, що, попри резонні сумніви деяких науковців, перешкоджання мобілізації суто формально (*de lege lata*) все ж підпадає під ознаки ст. 114-1 КК, а тому її застосування в описаних випадках не може однозначно вважатися незаконним.

Водночас вважаю, що відсутні підстави не погодитись із Є. Письменським у тому, що *de lege ferenda* кримінально-правову оцінку за цією нормою мали б отримувати діяння зовсім іншого характеру, на що одночасно вказують:

1) як покарання, передбачене ч. 1 ст. 114-1 КК (позбавлення волі на строк від 5 до 8 років), адже дії, які фактично ускладнюють законну діяльність працівників ТЦК, заважають їм здійснювати суто мобілізаційні заходи (але: не унеможливають чи припиняють таку діяльність) навряд чи мали б розглядатись як тяжкий злочин;

2) так і аналіз пояснювальної записки до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України» (реєстр. № 4524-1 від 24.03.2014 р.). Як слушно зазначає Є. Письменський, цей законопроект, ухвалення якого як закону і призвело до появи у КК ст. 114-1, був покликаний посилити відповідальність за посягання на національну безпеку і навряд чи зв'язувався з потребою забезпечити захист мобілізаційних відносин, використовуючи для цього механізм кримінально-правового регулювання. Адже ст. 114-1 КК з'явилася в умовах початкової стадії першої фази російсько-

¹³ Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 68.

української війни, у межах якої поширювалися випадки, коли деякі громадяни України ставали на заваді переміщенню військової техніки в межах заходів з відбиття (гібридної) агресії: блокували військові частини, блокпости, рух військових колон, незаконно захоплювали та утримували військові об'єкти, знищували або пошкоджували лінії зв'язку тощо¹⁴.

Отже, наведені положення дають підстави констатувати, що наразі фактично існує різючий дисонанс між тим, що, за задумом законодавця (*de lege ferenda*), мало б, і що в умовах сьогодення реально кваліфікується за ст. 114-1 КК з позиції *de lege lata*, що не залишає сумнівів у необхідності якнайшвидшого нормативного втручання у відповідну сферу.

Зважаючи на те, що кваліфікація різноманітних проявів перешкоджання мобілізації за ст. 114-1 КК передусім пов'язана з відсутністю інших норм, які могли б забезпечити належне кримінально-правове реагування на таку поведінку, Є. Письменський пропонує доповнити КК новою ст. 337-1, в якій мало б йтися про «перешкоджання мобілізації чи інші дії, які сприяють вчиненню уникнення мобілізації третьої особи в особливий період»¹⁵. До слова, норми подібного змісту, в яких встановлено кримінальну відповідальність саме за «перешкоджання нормальному проведенню мобілізаційних заходів», вже існують у КК Литви (ст. 282-2) та КК Болгарії (ст. 367).

Концептуально така ідея заслуговує на цілковиту підтримку, адже її реалізація унеможливить невинуватене застосування ст. 114-1 КК не лише до осіб, які створювали / адміністрували відповідні групи в месенджерах, а й вчиняли безліч інших згаданих Є. Письменським проявів перешкоджання /

¹⁴ Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 236; Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 67.

¹⁵ Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 69.

сприяння уникненню мобілізації, які *de lege ferenda* за жодних умов не мали б визнаватися перешкоджанням законній діяльності ЗСУ. Наприклад, йдеться про випадки, коли розглядувана норма була інкримінована:

– заступнику міністра оборони України, який безпідставно змінив умови освіження продуктів харчування та істотні умови укладених з певними суб'єктами господарювання договорів, а після цього забезпечував тривале виконання цих угод;

– особі, яка за винагороду надала військовослужбовцю ЗСУ тимчасове посвідчення військовозобов'язаного та довідку у ВЛК, які підтверджують факт зняття з військового обліку, дають можливість бути звільненим з військової служби у ЗСУ за фактичного непроходження ВЛК;

– охоронцю одного з житлових комплексів, який повідомляв мешканців останнього про прибуття працівників ТЦК;

– багатьом особам, які з корисливих спонукань намагалися переправити військовозобов'язаних через державний кордон України, забезпечували їх підробленими документами, організовували їхнє неправомірне зарахування до закладів вищої освіти, а також використовували інші схеми ухилення від мобілізації¹⁶.

Водночас вважаю, що вказівка у проєктованій Є. Письменським новелі на все той же загальний, всеохоплюючий і неконкретизований термін «перешкоджання», хоч навіть і з прив'язкою виключно до мобілізаційних заходів, не вирішить проблему того, що за бажання під цю норму все рівно можна буде «підігнати» надзвичайно і невинуватно широке коло інших діянь, які сьогодні оцінюються з покликанням на ст. 114-1 КК. Так, проаналізувавши практику застосування останньої, було виявлено, що за нею, крім згаданих вище прикладів, також було кваліфіковано дії осіб, які:

¹⁶ Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 68.

а) «інструктували як поводитись із патрулями, рекомендували придбати форму військово-тактичного зразка для обов'язкового постійного носіння разом із шевронами для демонстрації іншим особам і створення у них уяви про начебто належність до військового формування; закликали про виниклі конфліктні ситуації із представниками ТЦК негайно повідомляти відповідних осіб для надання консультативної та практичної допомоги»¹⁷;

б) вже не створювали чи адміністрували відповідні групи у месенджерах, а просто розповсюджували у них інформацію про місця роздачі повісток¹⁸;

в) у **приватних** повідомленнях надавали лише **одній особі** (хоча й неодноразово) «інформацію про виконання заходів представниками ТЦК за певними адресами»¹⁹, чи «надсилали повідомлення з фотознімками, в яких міститься інформація про дати і місце проведення мобілізаційних заходів»²⁰;

г) а в одному з випадків ст. 114-1 КК була, подібно до описаної Є. Письменським ситуації з охоронцем житлового комплексу «Софіївський квартал», інкримінована заступнику Чернечинського сільського голови з питань діяльності виконавчих органів, який, отримавши доручення оповістити військовозобов'язаних, які перебувають на військовому обліку та мешкають у Дмухайлівському старостинському окрузі Чернечинської сільської ради, по телефону повідомив одному зі своїх знайомих про те, що у списку мобілізованих є і його вітчим²¹.

Проаналізувавши наведені судові рішення, виникає питання: а чи мають описані в них дії справді визнаватися кримінально протиправними? Адже за

¹⁷ Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 11 липня 2024 р. у справі № 404/5866/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120344174>.

¹⁸ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 25 жовтня 2024 р. у справі № 522/17338/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122689625>.

¹⁹ Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 24 липня 2024 р. у справі № 204/6423/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120620652>.

²⁰ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 5 липня 2024 р. у справі № 522/8730/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120261522>.

²¹ Вирок Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 18 листопада 2024 р. у справі № 179/2033/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123093006>.

такою логікою кримінальну відповідальність теоретично можуть тягнути, наприклад, і дії адвокатів, які зараз вряди-годи надають відповідні консультації; і дії особи, яка повідомляє іншій особі про зміну запланованого місця зустрічі, адже саме там стоять представники ТЦК тощо. За умови превалюючого сьогодні на практиці буквального (чи навіть поширювального) тлумачення кримінального закону всі ці діяння потенційно можуть бути розцінені як такі, які сприяють уникненню мобілізації третьої особи в особливий період, і тому здатні бути кваліфіковані за проєктованою Є. Письменським нормою, що навряд чи виправдано.

Але якщо не цим, то яким же тоді шляхом має бути вирішена позначена проблема?

На мою думку, в такій ситуації, коли існує надтонка межа між діяннями, які мають / не мають визнаватися кримінально протиправними, для чіткого визначення цієї межі та забезпечення правової визначеності необхідно відмовитися від позначення відповідних дій за допомогою широкого за змістом, всеохоплюючого та, головне, неконкретизованого терміну «перешкоджання» (абстрактний спосіб), замість цього вказавши на конкретний перелік дій, які є заборонені кримінальним законом (казуальний спосіб). При цьому, намагаючись обґрунтувати необхідність застосування саме такого, на перший погляд, доволі контрверсійного способу, вважаю за доцільне навести два приклади-аргументи на його користь.

Приклад-аргумент № 1. Уважно проаналізувавши розглядувану ситуацію, коли за відповідною нормою може бути – причому виключно залежно від волі правозастосувача – кваліфіковано необмежено і невинувато широке коло діянь, автор цих рядків врешті-решт дійшов висновку, що вона є доволі подібною до кейсів із двома іншими нормами чинного КК, для яких притаманні проблеми подібного характеру: ст. 296 «Хуліганство» та ст. 364 (особливо її стара редакція) «Зловживання владою або службовим становищем».

А вже далі пригадався той факт, що, попри всю складність, яка передусім пов'язана з необхідністю наведення вичерпного переліку конкретних діянь, у проєкті КК його розробники при конструюванні норм-наступників двох згаданих вище «проблемних» заборон (ст. 7.5.3 «Агресивна поведінка», ст. 7.5.7 «Бешкет» та статті 9.5.4–9.5.6 «Зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, що спричинило певну майнову шкоду») врешті-решт відмовилися від застосування апробованого десятиріччями абстрактного на користь казуального способу їхнього викладення, навівши у них вичерпне і конкретне коло діянь, які мають розцінюватись як бешкет (агресивна поведінка) та зловживання службовими повноваженнями чи пов'язаними з ними можливостями, відповідно. Видається, що в такий спосіб автори проєкту КК фактично визнали, що в цих випадках використання традиційного, зручного і не вимагаючого значних нормотворчих зусиль абстрактного способу не є ефективним саме через те, що не здатне забезпечити чітке відмежування кримінально протиправної поведінки від такої, яка нею вважатися не повинна, – тобто гарантувати таку бажану і необхідну правову визначеність норм закону.

Зважаючи ж на те, що аналогічна нечіткість, така ж тонка межа між незаконним та правомірним характерна і для ситуації щодо перешкоджання / сприяння уникненню мобілізації, переконаний, що і в цьому випадку єдиним способом забезпечення правової визначеності є використання казуального способу з чіткою вказівкою – причому бажано не в нормах КК (як це відбулося в ст. 114-2, про яку йтиметься нижче), а в нормах регулюючого законодавства – на дозволене та заборонене в цій сфері.

Прикладом-аргументом № 2 є доповнення КК присвяченою несанкціонованому поширенню військово значущої інформації і вже згаданою в попередньому абзаці ст. 114-2, яка, попри всі свої вади, все ж провела межу

(хоч, необхідно визнати, і доволі нечітку²²) між тим, яку інформацію дозволено, а яку заборонено поширювати в умовах воєнного стану. При цьому варто нагадати, що, намагаючись вплинути на небажані факти поширення військово значущої інформації, вже 3 березня 2022 р. Головнокомандувачем ЗСУ було видано Наказ № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками засобів масової інформації на час дії правового режиму воєнного стану», у Додатку 2 до якого було наведено перелік інформації, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складових сил оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану.

У зв'язку з цим вважаю за необхідне поставити на розгляд питання про можливість удосконалення чинного законодавства в один із принаймні двох таких способів, коли:

а) або ж командування ЗСУ (чи інший правотворчий орган, зокрема, Кабінет Міністрів України) на нормативному рівні затвердить і окремий чіткий перелік інформації, розголошення якої може призвести до зриву (чи ж невиконання) мобілізаційних заходів, а законодавець – доповнить КК релевантною нормою про несанкціоноване поширення такої інформації.

При цьому мною чітко усвідомлюється той факт, що подібна норма допоможе протидіяти лише одному з різновидів дій, які сприяють уникненню мобілізації, і нею не будуть охоплюватися прояви, наприклад, збуту підроблених документів для уникнення мобілізації, згаданого в одному з вироків зарахування за неправомірну вигоду на денну форму навчання до ЗВО, допомоги у незаконному переправленні за кордон тощо. Однак, на мою думку, оцінка таких деліктів має здійснюватися за допомогою покликання на загальні норми про підроблення документів та їхній збут, отримання / надання

²² Детальніше про це див.: Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330.

неправомірної вигоди, незаконне переправлення осіб через державний кордон України тощо;

б) або ж будуть внесені зміни до Наказу № 73 (або ж його наступника чи аналога), за наслідком яких інформація про проведення мобілізаційних заходів теж буде визнана військово значущою, тобто такою, поширення якої є шкідливим, а отже – і забороненим в умовах воєнного стану поруч із розповсюдженням інших відомостей, які вже сьогодні вказані у ст. 114-2 КК. За умови внесення пропонованих змін та релевантного редагування відповідних положень кримінального законодавства стане зрозумілим, що поширення зазначеної інформації потрібно буде кваліфікувати саме за оновленою ст. 114-2 КК (або ж її наступницею).

При цьому на особливу увагу заслуговує та обставина, що деякі суди «не чекають» рекомендованих змін до законодавства і, враховуючи те, що у відповідних повідомленнях у месенджерах фактично поширюється інформація про розташування також (поруч із працівниками поліції) і військовослужбовців ЗСУ, вже сьогодні кваліфікують аналізовану поведінку за ч. 2 ст. 114-2 КК. Наприклад, саме таку кримінально-правову оцінку отримували дії:

– *Особи-1 та Особи-2, які в однотипний спосіб, використовуючи власні мобільні телефони та облікові записи соціальної мережі «TikTok», розміщували публікації у вигляді відеороликів, на яких виконували свої службові обов'язки співробітники ТЦК²³;*

– *Особи-3, яка 26 червня 2023 р. з використанням мобільного телефону здійснювала відеозйомку дій працівників поліції та військовослужбовців, під час якої, всупереч неодноразових вимог припинити відеозйомку, здійснила відеофіксацію розташування спеціального правоохоронного формування у*

²³ Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 7 червня 2024 р. у справі № 932/3302/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119576444>; вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 3 липня 2024 р. у справі № 205/6211/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120196845>.

складі ЗСУ – ТЦК, з можливістю ідентифікації цього військового підрозділу на місцевості, озвучуючи і вказуючи місцезнаходження відповідного об'єкту. Надалі Особа-3 розмістила вказаний відеозапис на особистому каналі відеохостингу «YouTube»²⁴.

І варто визнати, що, попри деяку «нестандартність» такої кваліфікації, як з позиції *de lege lata*, так і з позиції *de lege ferenda* вона є більш виправданою за застосування ст. 114-1 КК. Адже в усіх наведених виразах чітко зазначається про те, що винні в умовах воєнного стану несанкціоновано поширювали інформацію про розташування військовослужбовців ЗСУ, яка давала можливість ідентифікувати їх на місцевості, – тобто вчиняли дії, прямо передбачені у ч. 2 ст. 114-2 КК.

Водночас, поглянувши на існуючу ситуацію більш комплексно та системно, виникає питання – а чому ж ч. 2 ст. 114-2 КК не була застосована в абсолютній більшості інших згаданих раніше випадків, коли винні поширювали інформацію про проведення мобілізаційних заходів працівниками ТЦК? Адже і в них так само, по-перше, несанкціоновано і в умовах воєнного стану, по-друге, поширювалась, по-третє, дійсна інформація про розташування ЗСУ (працівників ТЦК), по-четверте, яка безпроблемно давала можливість їх ідентифікації на місцевості? Що ж до потенційної апеляції до того, що ці підрозділи ЗСУ безпосередньо не виконували бойові завдання, то хотілося б нагадати, що, як і в ст. 114-1 (у контексті «перешкоджання»), у ч. 2 ст. 114-2 КК також відсутня вказівка на те, що поширюватися має інформація саме про «бойові» підрозділи ЗСУ.

Отже, є підстави висновувати, що поведінка, яка виявляється у поширенні дійсної інформації про місця виконання мобілізаційних заходів працівниками ТЦК, за бажання може бути одночасно визнана як передбаченим ч. 2 ст. 114-2 КК несанкціонованим поширенням військово значущої

²⁴ Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 9 грудня 2024 р. у справі № 725/4553/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123596508>.

інформації, так і описаним у ст. 114-1 КК перешкоджанням законній діяльності ЗСУ. А тому не виключеними є випадки, коли розглядувані діяння кваліфікуються з покликанням не на одну з названих норм, а за їхньою сукупністю. Власне, приклади такої, на перший погляд, доволі нелогічної кримінально-правової оцінки вже мають місце на практиці.

Так, в одному з випадків Першотравневим районним судом м. Чернівці було встановлено, що Особа-1 спочатку розповсюдив у Telegram-каналі текстові повідомлення з інформацією про місця розташування спільних блокпостів ТЦК та поліції, а згодом здійснив приховану фотофіксацію роботи спільного контрольного пункту ТЦК та поліції, після чого розповсюдив у відповідному месенджері його фотографію, підписавши фото «Жд блок пост». Попри змістовну ідентичність цих дій із тими, про які йшлося у цитованих раніше výroках і які діставали кримінально-правову оцінку з покликанням або ж (частіше) лише на ч. 1 ст. 114-1, або ж (значно рідше) лише на ч. 2 ст. 114-2 КК, Особа-1 була визнана винною і засуджена за вчинення обох цих злочинів²⁵.

Та чи є така формально законна кваліфікація виправданою?

На моє глибоке переконання, ні. Адже тут ми маємо справу з типовим прикладом штучної сукупності кримінальних правопорушень, яка стала можливою через все ту ж неконкретизованість та всеохоплюючий характер вжитого у ст. 114-1 КК терміну «перешкоджання». Через це вважаю, що у процесі вдосконалення кримінального законодавства з нього має бути вилучена абстрактна норма саме про «перешкоджання» законній діяльності ЗСУ. Поведінка ж осіб, до яких сьогодні застосовується чинна ст. 114-1 КК у майбутньому має кваліфікуватися:

²⁵ Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 26 вересня 2024 р. у справі № 725/8737/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121890454>

– або ж за іншими вже наявними в Особливій частині КК нормами (статті 114-2, 332, 358, 368, 369 тощо), зокрема, за потреби визнаючись і пособництвом в ухиленні від мобілізації (ст. 336 КК);

– або ж за новими нормами, які мають з'явитися зокрема і за допомогою редагування вже існуючих заборон (наприклад, статей 342, 345 КК тощо), казуальні диспозиції яких міститимуть максимально чіткий та вичерпний перелік діянь, які мають визнаватися кримінально протиправними.

Висновки. Отже, проаналізувавши матеріали актуальної судової практики, є підстави констатувати, що сьогодні дії осіб, які створюють та / або адмініструють у відповідних месенджерах групи, в яких повідомляється інформація про проведення мобілізаційних заходів, переважно визнаються перешкоджанням законній діяльності ЗСУ та кваліфікуються за ст. 114-1 КК.

Однак, будучи формально (з позиції *de lege lata*) законним, водночас такий підхід необхідно визнавати, по-перше, таким, який *de lege ferenda* не відповідає цільовому призначенню та юридичній природі і, як наслідок, спотворює (про що резонно пише Є. Письменський) справжній зміст ст. 114-1 КК, по-друге, вимушеним, який склався через відсутність інших належних кримінально-правових інструментів реагування на зазначені різновиди суспільно небезпечної поведінки.

З метою усунення відповідної прогалини у законодавстві, яка і створює підґрунтя для згаданих правозастосовних помилок, вітчизняні парламентарії мають або ж видалити абстрактну ст. 114-1 КК, або ж здійснити її відповідне редагування, головним наслідком якого має стати виключення з неї вказівки на загальне та невинуватно широке за змістом поняття «перешкоджання», замість якого у її оновленій казуальній диспозиції має бути (за умови її збереження та потреби в цьому) наведений чіткий, конкретизований та вичерпний перелік не охоплених іншими нормами Особливої частини діянь, які мають кваліфікуватися за нею. Відносно ж відповіді на питання про те, який саме із двох запропонованих способів є оптимальним, то вона має

бути отримана в результаті проведення окремих досліджень, присвячених цій кримінально-правовій тематиці, що являється перспективним напрямом наукових розвідок у відповідній царині.

Що ж до кримінально-правової оцінки вчинків осіб, які поширюють (зокрема, у месенджерах) інформацію про проведення мобілізаційних заходів, то в майбутньому вона мала б відбуватися за допомогою покликання:

– або ж на спеціальну статтю про несанкціоноване поширення такої інформації – за умови доповнення КК нормою подібного ґатунку та чіткого закріплення в нормах регулюючого законодавства того, поширення якої інформації в умовах воєнного стану (особливого періоду) є забороненим;

– або ж на ст. 114-2 КК, приклади чого зустрічаються вже сьогодні і в будь-якому випадку є більш обґрунтованими за застосування в аналогічних ситуаціях ст. 114-1 КК – але теж лише за умови чіткого закріплення (визнання) в нормах регулюючого законодавства того, що поширення відповідної інформації (як і інших відомостей, що вже зазначені в ч. 1 та ч. 2 цієї заборони) в умовах воєнного стану є шкідливим. При цьому очевидно, що за умови пропонованого редагування давно очікуваних змін має зазнати і санкція ст. 114-2 КК (усіх її частин), суворість передбачених якою покарань має бути зменшена і стати співставною зі ступенем суспільної небезпеки описаних у ній діянь, на необхідність чого, зокрема, неодноразово вказував і автор цих рядків²⁶.

Список використаних джерел

1. Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення законодавства). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 65–71.
2. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В. Я. Тація,

²⁶ Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. С. 113–115.

В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид. переробл. і допов. Харків: Право, 2015. 680 с.

3. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. 2-ге вид. Київ: «ВД «Дакор», 2013. 786 с.

4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ: ВД «Дакор», 2018. 1360 с.

5. Чорний Р. Л. Поняття, система та кримінально-правова характеристика складів злочинів проти основ національної безпеки України: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. Харків, 2021. 39 с.

6. Стецюк С. С. Перешкоджання законній діяльності Збройних сил України та інших військових формувань vs співучасть в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації: проблеми кваліфікації в судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 757–764.

7. Чорний Р. Проблеми удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Нац. юрид. журнал: теорія та практика*. 2015. Лютий. С. 159–162.

8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Вид. 2-ге. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

9. Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 234–238.

10. Вирок Кіровського районного суду м. Кіровограда від 11 липня 2024 р. у справі № 404/5866/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120344174>.

11. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 25 жовтня 2024 р. у справі № 522/17338/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122689625>.

12. Вирок Красногвардійського районного суду м. Дніпропетровська від 24 липня 2024 р. у справі № 204/6423/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120620652>.

13. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 5 липня 2024 р. у справі № 522/8730/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120261522>.

14. Вирок Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 18 листопада 2024 р. у справі № 179/2033/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123093006>.

15. Мовчан Р. О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330.

16. Вирок Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 3 липня 2024 р. у справі № 205/6211/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120196845>.
17. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпропетровська від 7 червня 2024 р. у справі № 932/3302/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119576444>.
18. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 9 грудня 2024 р. у справі № 725/4553/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123596508>.
19. Вирок Першотравневого районного суду м. Чернівці від 26 вересня 2024 р. у справі № 725/8737/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121890454>.
20. Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми: монографія. Київ: Норма права, 2022. 241 с.

REFERENCES

1. Pysmenskyi, Ye.O. (2024). Kryminalno-pravova kvalifikatsiia pereshkodzhannia mobilizatsii (potochna praktyka pravozastosuvannia ta perspektyvy vdoskonalennia zakonodavstva). *Pravovyi chasopys Donbasu – Legal journal of Donbass*, 1, 65–71 [in Ukrainian].
2. Baulin, Yu.V., Borysov, V.I., Tiutiuhin, V.I. (2015). *Kryminalne pravo Ukrainy: Osoblyva chastyna*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
3. Dudorova, O.O., Pysmenskyi, Ye.O. (Eds.). (2013). *Kryminalne pravo (Osoblyva chastyna)*. Kyiv: «VD «Dakor» [in Ukrainian].
4. Melnyk, M.I., Khavroniuk, M.I. (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. Kyiv: VD «Dakor» [in Ukrainian].
5. Chorny, R.L. (2021). *Poniattia, systema ta kryminalno-pravova kharakterystyka skladiv zlochyniv proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy. Doctor's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Stetsiuk, S.S. (2024). *Pereshkodzhannia zakonnoi diialnosti Zbroinykh syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan vs spivuchast v ukhylenni vid pryzovu na viiskovu sluzhbu pid chas mobilizatsii: problemy kvalifikatsii v sudovii praktytsi. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo – Analytical and comparative jurisprudence*, 5, 757–764 [in Ukrainian].
7. Chorny, R. (2015). *Problemy udoskonalennia zakonu Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnist za pereshkodzhannia zakonnoi diialnosti Zbroinykh Syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh formuvan. Nats. yuryd. zhurnal: teoriia ta praktyka – National law journal: theory and practice*, Liutyi, 159–162 [in Ukrainian].
8. Busel, V.T. (2005). *Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
9. Liudvik, V.D. (2015). *Kryminalno-pravova kharakterystyka pereshkodzhanniu zakonnoi diialnosti Zbroinykh Syl Ukrainy ta inshykh viiskovykh*

formuvan. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 234–238 [in Ukrainian].

10. Vyrok Kirovskoho raionnoho sudu m. Kirovohrada vid 11 lytnia 2024 r. u spravi № 404/5866/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120344174> [in Ukrainian].

11. Vyrok Prymorskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 25 zhovtnia 2024 r. u spravi № 522/17338/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122689625> [in Ukrainian].

12. Vyrok Krasnohvardiiskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 24 lytnia 2024 r. u spravi № 204/6423/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120620652> [in Ukrainian].

13. Vyrok Prymorskoho raionnoho sudu m. Odesy vid 5 lytnia 2024 r. u spravi № 522/8730/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120261522> [in Ukrainian].

14. Vyrok Mahdalynivskoho raionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 18 lystopada 2024 r. u spravi № 179/2033/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123093006> [in Ukrainian].

15. Movchan, R.O. (2022). Analiz kryminalno-pravovoi novely pro nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii (st. 114-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy). *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal scientific electronic journal*, 4, 326–330 [in Ukrainian].

16. Vyrok Leninskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 3 lytnia 2024 r. u spravi № 205/6211/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120196845> [in Ukrainian].

17. Vyrok Babushkinskoho raionnoho sudu m. Dnipropetrovska vid 7 chervnia 2024 r. u spravi № 932/3302/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119576444> [in Ukrainian].

18. Vyrok Pershotravnevoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 9 hrudnia 2024 r. u spravi № 725/4553/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123596508> [in Ukrainian].

19. Vyrok Pershotravnevoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 26 veresnia 2024 r. u spravi № 725/8737/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121890454> [in Ukrainian].

20. Movchan, R.O. (2022). «Voieni» novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy. Kyiv: Norma prava [in Ukrainian].

Movchan R. O. Dissemination of information on the conduct of mobilization measures: problems of criminal-legal assessment and improvement of legislation

The article provides a critical understanding of the current practice of criminal law response to manifestations of the spread of information about the

implementation of mobilization measures. As a result of the analysis, existing problems in the relevant field were identified, and scientifically based recommendations on the application and improvement of the norms of the current criminal legislation aimed at their elimination were developed.

It was revealed that at the current stage of the Russian-Ukrainian war, the behavior of persons who spread (mainly through messengers) information about mobilization measures, in the absolute majority of cases, is qualified under Art. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine. It is justified that purely formally such an approach cannot be considered illegal. At the same time, the position was supported, according to which, firstly, acts of a completely different nature should receive a criminal-legal assessment according to this norm, and secondly, a similar practice developed only due to the lack of other appropriate criminal-legal instruments for responding to the specified varieties of socially dangerous behavior.

The necessity or removal of the abstract article is proven. 114-1 of the Criminal Code of Ukraine, or the implementation of its corresponding editing, the main consequence of which should be the exclusion from it of the indication of the general and unreasonably broad concept of "obstruction", instead of which in its updated casual disposition there should be (provided it is preserved) a clear, specific and comprehensive list of actions that should qualify under it is provided.

Proposed changes to the criminal and regulatory legislation aimed at normalizing responsibility for disseminating information about mobilization activities.

Key words: *spread; information; obstruction; legal activity of the Armed Forces of Ukraine; social networks and messengers; national security; provision of conscription and mobilization; evasion of mobilization; illegal crossing of the state border; undue advantage; armed aggression; special period / martial law; production, sale, use of forged documents; assistance; complicity.*

УДК 343.326

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.327399>

О. О. Пашенко,

докт. юрид. наук, доцент, завідувач
відділу дослідження проблем
кримінального права Науково-
дослідного
інституту вивчення проблем
злочинності імені академіка
В. В. Сташиса НАПрН України

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАСТОСУВАННЯ СТ. 114¹ КК УКРАЇНИ¹

У статті розглянуто проблемні питання, що стосуються деяких ознак перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (злочину, передбаченого ст. 114¹ КК України): суспільно небезпечного діяння, часу вчинення кримінального правопорушення, особливостей усвідомлення як частини інтелектуального елементу (моменту) вини.

Відзначається наявність у доктрині кримінального права консенсусу щодо того, що відповідне перешкоджання, як ознака об'єктивної сторони складу розглядуваного злочину, може полягати як в суспільно небезпечній дії, так і в суспільно небезпечній бездіяльності.

Аналізується наукова концепція, згідно якої діяльність, про яку йдеться в диспозиції ст. 114¹ КК, – це соціально сформована і організована активність, що передбачає наявність двох обов'язкових елементів: особи, яка діє та предмета дії, тобто суб'єкта й об'єкта. Акцентується увага, що такий підхід орієнтує на структуру відповідних суспільних відносин, що є, з точки зору автора, є додатковим обов'язковим об'єктом розглядуваного злочину і дозволяє відслідкувати механізм заподіяння шкоди цьому об'єкту. Перешкоджаючи названій законній діяльності суб'єкт злочину руйнує (чи, принаймні, деформує) соціальний зв'язок між суб'єктами суспільного відношення, внаслідок чого спричинюється шкода його предмету. Така шкода може бути заподіяна як «зовні» так і «зсередини», тобто як учасниками аналізованого суспільного відношення, якими, як вже зазначалося, можуть бути посадові особи ЗСУ та інших військових формувань, так і сторонніми особами (які не мають стосунку до розглядуваної діяльності).

Здійснено порівняння видів поведінки, що характеризує поняття «перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань» в практиці застосування ст. 114¹ КК, із тими, що наводились науковцями до

¹ Наукову статтю підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Теоретичні та правозастосовні проблеми кримінально-правового забезпечення основ національної безпеки та оборони України» (державний реєстраційний номер: 0124U005179; термін виконання: I кв. 2025 р. – IV кв. 2027 р.).

початку повномасштабного вторгнення РФ до України. На підставі цього зроблено висновок про їх повне неспівпадіння.

Наголошується, що усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру діяння, передбаченого ст. 114¹ КК, характеризується усвідомленням перешкодження законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань. При цьому, з точки зору автора, особа не має усвідомлювати наявність правової підстави конкретної діяльності відповідних суб'єктів (наказу, розпорядження тощо, який вони на даний час виконують або намагаються виконати).

Ключові слова: кримінальне право; Особлива частина Кримінального кодексу України; основи національної безпеки України; зовнішня безпека; перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

Постановка проблеми. У зв'язку із подіями на сході України, що розпочалися в лютому-березні 2014 р., КК України було доповнено ст. 114¹, яка встановила кримінальну відповідальність за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших військових формувань. Вирішенню питань, що стосуються змісту окремих ознак аналізованого злочину, присвятили свої дослідження такі правники як І. Б. Газдайка-Василишин, Л. В. Дорош, О. О. Книженко, В. Г. Кундеус, В. Д. Людвік, С. О. Нікішкіна, Д. О. Олейніков, Є. О. Письменський, М. А. Рубашенко, В. В. Сичевський, С. С. Стецюк, В. Я. Тацій, В. В. Федосєєв, М. І. Хавронюк, Є. І. Харитонов, Р. Л. Чорний, О. А. Чуваков, В. І. Шакур, П. В. Ясиновський та інші дослідники. І якщо в доктрині кримінального права існує консенсус щодо того, що перешкодження, як ознака об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 114¹ КК, може полягати як в суспільно небезпечній дії, так і в суспільно небезпечній бездіяльності², то підходи до розуміння його деяких інших ознак у

² Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Пріоритети національного реформування держави і права: теорія та практика*: зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф.: тези наук. доп. (Київ, 8 жовт. 2014 р.). Київ: [б. в.], 2014. С. 179; Нікішкіна С. О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України (перешкодження законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань). *Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та*

зазначених науковців різняться. Окрім цього, їх інтерпретація значною мірою залежить від часу виходу наукових публікацій – до початку повномасштабного вторгнення РФ до України чи після нього. Переважно це стосується переліку дій (або способів) за допомогою яких вчиняється перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань. Викладене зумовлює необхідність дослідження окремих питань застосування ст. 114¹ КК, пов'язаних, передусім, із змістом таких ознак її складу як суспільно небезпечне діяння, час вчинення кримінального правопорушення, а також усвідомлення як частини інтелектуального елементу (моменту) вини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На переконання В. Г. Кундеуса, під перешкоджанням законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань України слід розуміти умисне створення перешкод або встановлення будь-яких обмежень у законній діяльності військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України при виконанні ними службових обов'язків в особливий період³. З цього приводу варто зауважити, що тут поняття визначається через однокорінне слово: «перешкоджання – це створення перешкод», що, з точки зору логіки, не можна визнати розкриттям його змісту. Зазначене стосується і позиції Л. В. Дорош і В. В. Федосєєва⁴. Крім того, вказівка на особливий період характеризує не суспільно небезпечне діяння, а іншу ознаку об'єктивної сторони – час вчинення кримінального правопорушення. Також іншу ознаку

військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 груд. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 126; Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальне право України. Особлива частина*: підручник / за ред.: В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. II. С. 41; Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії та практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. С. 259; Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Право. Вип. 27. 2014. Т. 3. С. 56.

³ Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. С. 179.

⁴ Дорош Л. В., Федосєєв В. В. Перешкоджання законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань: питання правозастосування. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (23 груд. 2016 р.). Сєверодонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 110.

характеризує вжите у визначенні слово «умисне» – це характеристика вини, як суб'єктивної ознаки складу аналізованого злочину.

На думку В. Д. Людвіка, перешкоджання може полягати у вчиненні дій або бездіяльності, що спрямовані на створення перепон, завад законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань, наприклад, блокування військових частин, блокпостів, блокування руху військових колон, незаконне захоплення військових об'єктів та їх утримання, знищення або пошкодження ліній зв'язку тощо⁵. З приводу цього зазначаємо, що наведені приклади стосуються виключно активних дій, тоді як можливість вчинення розглядуваного злочину шляхом бездіяльності науковцем не проілюстрована.

Діяльність, про яку йдеться в диспозиції ст. 114¹ КК, – це соціально сформована і організована активність, що передбачає наявність двох обов'язкових елементів: особи, яка діє, предмета дії, тобто суб'єкта й об'єкта. Суб'єктом діяльності є ЗСУ та інші військові формування та їх посадові особи як носії державної влади. Об'єктом є функції, які виконують зазначені суб'єкти шляхом реалізації наданих ним законами України⁶. Такий підхід одразу орієнтує на структуру відповідних суспільних відносин, що є, з нашої точки зору, додатковим обов'язковим об'єктом розглядуваного злочину. Зазначені науковцем функції виступають як предмет цих суспільних відносин, суб'єктами – зазначені нею утворення та особи, а соціальним зв'язком між ними – відповідна діяльність з приводу реалізації цих функцій. Зазначене дозволяє відслідкувати механізм заподіяння шкоди цьому об'єкту. Перешкоджаючи названій законній діяльності суб'єкт злочину руйнує (чи, принаймні, деформує) соціальний зв'язок між суб'єктами суспільного відношення внаслідок чого спричинюється шкода його предмету. Така шкода може бути заподіяна як «зовні» так і «зсередини», тобто як учасниками

⁵ Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 236.

⁶ Нікішкіна С. О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України. С. 126.

аналізованого суспільного відношення, якими, як вже зазначалося, можуть бути посадові особи ЗСУ та інших військових формувань, так і сторонніми особами (які не мають стосунку до розглядуваної діяльності).

Метою статті є з'ясування особливостей суспільно небезпечного діяння, часу вчинення кримінального правопорушення, а також змісту усвідомлення як частини інтелектуального елементу (моменту) вини у складі злочину, передбаченого ст. 114¹ КК України.

Виклад основного матеріалу. Законодавець не конкретизує, яким же чином необхідно перешкоджати, щоб таке діяння вважалось злочином⁷. З точки зору Д. О. Олейнікова, воно може виражатися в блокуванні, перекритті та знищенні шляхів, шляхопроводів (1) захопленні, пошкодженні, викраденні, знищенні засобів, необхідних для виконання задач, поставлених перед ЗСУ та іншими військовими формуваннями (2), застосуванні насильства щодо військовослужбовців (3), а також у невиконанні необхідних дій, які залежать від суб'єкта, якщо внаслідок такого невиконання створюються перешкоди законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань (4); підкупі чи обмані для недопущення чи припинення здійснення відповідними суб'єктами своєї законної діяльності (5)⁸. Тобто перешкоджання пов'язується дослідником із вчиненням певних діянь, які, залежно від предмета протиправного впливу, можна згрупувати таким чином: 1) пов'язані впливом на шляхи сполучення і шляхопроводи; 2) пов'язані впливом на певні засоби; 3) пов'язані з насильницьким впливом на військовослужбовців; 4) пов'язані з ненасильницьким впливом на військовослужбовців (підкуп, обман). Що ж стосується такого виокремленого науковцем виду як «невиконання необхідних дій, які залежать від суб'єкта, якщо внаслідок такого невиконання створюються перешкоди

⁷ Конський В. Публічні заклики як форма об'єктивної сторони перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Острог, 14 черв. 2019 р.). Київ: АртЕк, 2019. С. 266.

⁸ Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України. С. 56.

законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань», то він, з нашої точки зору, відрізняється від інших видів тим, що вчиняється виключно шляхом бездіяльності (а не активних дій), і саме тому його було виділено науковцем в окрему групу, оскільки вказівок на якусь конкретну поведінку він не вважає за потрібне надавати. При нагоді зауважимо, що, з нашої точки зору, деякі із наведених вище діянь також можуть вчинятися шляхом бездіяльності. Зокрема, це стосується блокування шляхопроводів. Так, особа, відповідальна за опущення розвідного моста може цього не зробити, і тоді її діяння одночасно можна класифікувати і за першою і за четвертою групою перешкоджань, що були наведені правником. Крім того, ця четверта група, як видно, відрізняється від інших тим, що виділена за допомогою іншого критерію, тут не можна чітко визначити предмет впливу, як в інших групах, більш того, цей предмет може збігатися із предметами, на які здійснюється вплив в деяких інших групах. Так, невиконання необхідних дій, які залежать від суб'єкта, може стосуватися як шляхів сполучення та шляхопроводів, так і засобів, необхідних для виконання задач, поставлених перед ЗСУ та іншими військовими формуваннями, і, навіть обману, як засобу впливу на військовослужбовців – у тих випадках, коли він застосовується в пасивній формі (замовчування відомостей, що мали бути повідомлені). Звісно, такі діяння як застосування насильства та підкуп неможливо вчинити шляхом бездіяльності, а тому слід зробити застереження, що «невиконання необхідних дій, які залежать від суб'єкта» стосується лише деяких груп, а не всіх.

Час вчинення кримінального правопорушення – особливий період, який охоплює час мобілізації, воєнний час і, частково відбудовний період після закінчення воєнних дій⁹. Наявність цієї ознаки свідчить, що аналізована норма діє не постійно, а лише впродовж особливого періоду. Водночас,

⁹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. ст. 416. (абз. 5 ст. 1).

зауважують науковці, ЗСУ здійснюють свою діяльність із забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіально цілісності і недоторканості постійно, а, отже, і перешкоджання такій діяльності, на їх думку, має бути караним, незалежно від наявності особливого періоду¹⁰. З цього приводу вважаємо за необхідне зауважити, що необхідність швидкого переміщення військової техніки, особового складу наявна саме в особливий період, а не в якийсь інший час. Зважаючи на те, що зараз ст. 114¹ КК застосовується на практиці зовсім в інших випадках, ніж ті, що зумовили її прийняття у 2014 році, – і складається ситуація, що наявність цієї ознаки складу відповідного кримінального правопорушення оцінюється як недолік його законодавчого конструювання. За спостереженням С. С. Стецюк (-ка), найчастіше, за ст. 114¹ КК кваліфікуються такі випадки: 1) створення та / або адміністрування в інтернет-месенджерах каналів для розміщення на них інформації про вручення повісток працівниками ТЦК та СП (що було раніше відзначено Є. О. Письменським¹¹), 2) складання завідомо неправдивих документів, що слугували підставою для направлення чоловіків для проходження лікарсько-консультативної та медико-соціальної експертної комісії для отримання ними відповідних груп інвалідності; 3) підробка та видача довідок про перебування транспортних засобів на військовому обліку, що фактично унеможливлювало їх постановку на військовий облік у ТЦК та СП; 4) видача посвідчень, шевронів про членство у громадській організації та про зарахування до складу добровольчого військового формування, що створювало у працівників ТЦК та СП хибне уявлення приналежності цих осіб до військового підрозділу та хибне сприйняття цих осіб, як таких, що не підлягали призову на військову службу під час мобілізації; 5) зарахування на денну форму навчання до ВНЗ без відповідних військово-облікових документів та видача довідок про зарахування на навчання, які давали

¹⁰ Дорош Л. В., Федосєєв В. В. Перешкоджання законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань: питання правозастосування. С. 111.

¹¹ Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 66.

можливість не бути мобілізованим до ЗСУ¹². Окрім цього, останнім часом почастишали випадки підпалів транспортних засобів, що належать військовослужбовцям та членам інших військових формувань. І якщо в ситуаціях, коли це відбувається у районах бойових дій чи у прифронтовій місцевості, шкода обороноздатності нашої держави є безсумнівною, то вчинення таких дій в інших місцях (скажімо, у Києві, Львові тощо) такої шкоди не заподіюють. Уявимо ситуацію, а що ж трапляється у разі спалення транспортного засобу військовослужбовця, який проходить військову службу в м. Києві? Якщо зацентувати увагу на вартості транспортного засобу – вчинене можна оцінити як злочин проти власності (ч. 1 або 2 ст. 194 КК). Якщо в тому, що це перешкоджає йому вчасно дістатися місця служби, – то він може викликати інший службовий транспортний засіб, скористатися громадським транспортом, чи, в крайньому разі викликати таксі (коли поспішає, або коли потрібне йому місце маршрутами громадського транспорту не обслуговується). В цьому разі, з нашої точки зору, зниження обороноздатності України не відбувається, принаймні до такого рівня, щоб визнати відповідну поведінку злочином. Тим паче, ст. 114¹ КК розташовано в розділі I Особливої частини КК «Злочини проти основ національної безпеки України», де зосереджені діяння, вчинення яких *посягає на саме існування народу України та створеної ним суверенної, незалежної, демократичної, правової держави*¹³. Нічого із цього не характеризує розглядувані нами діяння, не є їм притаманним.

¹² Стецюк С. С. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань VS співучасть в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації: проблеми кваліфікації в судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 758–760.

¹³ Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. С. 41; Хавронюк М. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України. *Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення*: монографія / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін.; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ, 2024. Розд. 9. С. 346; Ясиновський П. В. Родовий об'єкт перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України*: матеріали кругл. столу (Харків, 26 трав. 2017 р.): уклад.: В. І. Борисов, Л. М. Демидова. Харків: Юрайт, 2017. С. 99.

Для порівняння наведемо позицію В. Г. Кундеуса, який у публікації 2014 р. наводить такі способи перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань: *блокування* органів військового управління, об'єднань, з'єднань, військових частин, військових навчальних закладів, установ та організацій, стратегічних об'єктів, окремих підрозділів, шляхів сполучення, руху військового транспорту шляхом перекриття руху, виставлення пікетів або постів, організації скупчення людей, тварин або транспорту, влаштування перепон, барикад, завалів, руйнування або пошкодження шляхів сполучення, обладнання, споруд, засобів зв'язку чи сигналізації, транспортних засобів тощо; *пошкодження, знищення, захоплення або незаконне утримання* військових об'єктів, споруд, будівель, транспорту та об'єктів інфраструктури; примушення шляхом шантажу, насильства чи обману військовослужбовця до виконання незаконних дій або невиконання законних дій; інші дії, що спрямовані на створення перепон у діяльності або виконанні військовослужбовцями ЗСУ та інших військових формувань України своїх службових обов'язків¹⁴.

Як бачимо, порівняння переліків поведінки, що може характеризувати поняття «перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань» наведених у публікаціях С. С. Стецюк (-ка) та Є. О. Письменського з одного боку, і В. Г. Кундеуса (а також Д. О. Олейнікова та В. Д. Людвіка що були наведені вище) – з другого, призводить до висновку про їх повне неспівпадіння.

Викладене дозволяє стверджувати, що ст. 114¹ КК переважно застосовується зовсім не у тих випадках, заради протидії яким її було туди внесено у 2014 році. Тому, якщо на момент доповнення КК України ст. 114¹, поява цього нормативно-правового припису оцінювалася як обґрунтована,

¹⁴ Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. С. 179, 180.

своєчасна і актуальна¹⁵, то на сьогодні, з нашої точки зору, цього вже стверджувати неможна. Недарма в проєкті нового Кримінального кодексу України, підготовленому членами Робочої групи з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, не збереглося окремої статті, як би передбачала відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. Це діяння визнано як різновид диверсії, якщо воно було вчинено у формі збройного нападу на військову частину, військову установу, військовий підрозділ чи військовий корабель або кримінальне правопорушення проти порядку публічного управління, якщо його вчинено у формі перешкоджання діяльності особи, що виконує службові повноваження чи професійні обов'язки в публічних інтересах¹⁶.

Вина – лише прямий умисел¹⁷, особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, усвідомлює що вона цим діянням перешкоджає законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань в особливий період і бажає так діяти¹⁸. З цього приводу зауважимо, що ведучи мову про *законність* такої діяльності, варто мати на увазі фактичний, а не юридичний бік такої поведінки. Особа не має усвідомлювати наявності правової підстави конкретної діяльності відповідних суб'єктів (конкретного наказу, розпорядження тощо, який вони на даний час виконують або

¹⁵ Чорний Р. Л. Деякі аспекти удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 18-19 квіт. 2014 р.). Запоріжжя: Запорізь. нац. ун-т, 2014. С. 257; Нікішкіна С. О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України. С. 125; Дорош Л. В., Федосєєв В. В. Перешкоджання законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань: питання правозастосування. С. 109.

¹⁶ Хавронюк М. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України. С. 346.

¹⁷ Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу І Особливої частини Кримінального кодексу України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. С. 195; Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії та практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. С. 313.

¹⁸ Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. С. 41; Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 237.

намагаються виконати). Тобто фактичні обставини не мають бути такими, що свідчать про незаконність дій цих суб'єктів (таких як, наприклад, направлення на розгін Майдану в лютому 2014 р.).

В науковій літературі було висловлено точку зору, що, на підставі того, що діяння, передбачене ч. 2 ст. 114¹ КК, спричиняє злочинну шкоду іншим об'єктам (життя, здоров'я, власність тощо) кримінально-правової охорони, – вчинене має кваліфікуватися за сукупністю злочинів¹⁹. У зв'язку із цим виникає питання: а навіщо тоді ця стаття містить ч. 2, та ще й з такою суворою санкцією? З нашої точки зору, життя, здоров'я та інші об'єкти, негативні зміни в яких кореспондують відповідним суспільно небезпечним наслідкам (що являють зміст поняття «інші тяжкі наслідки»), охороняються ч. 2 ст. 114¹ КК. Сенс передбачення кваліфікуючих ознак, у тому випадку, коли ними є суспільно небезпечні наслідки, полягає саме в тому, щоб віддзеркалити негативні зміни в інших об'єктах кримінально-правової охорони, а не в основному безпосередньому об'єкті, у зв'язку із захистом якого існує відповідна норма закону про кримінальну відповідальність. Ці «інші об'єкти» мають знаходитись в іншій площині порівняно з основним безпосереднім, тобто посягання на них володіє іншим характером суспільної небезпечності, рідше – іншим ступенем суспільної небезпечності (ч. 2 ст. 121, ч. 3 ст. 133, ч. 2 ст. 139 КК). Викладене, на наш погляд, переконує в тому, що наведені правником об'єкти, все ж таки охороняються ч. 2 ст. 114¹ КК, а тому не існує потреби у кваліфікації за сукупністю злочинів випадків заподіяння ним шкоди внаслідок перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань.

Висновки. Викладене дозволяє стверджувати, що:

- розгляд діяльності, про яку йдеться у ст. 114¹ КК, як соціально сформованої і організованої активності, що передбачає наявність двох

¹⁹ Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. С. 180.

обов'язкових елементів (суб'єкта й об'єкта), орієнтує на структуру відповідних суспільних відносин, що є додатковим обов'язковим об'єктом розглядуваного злочину. При цьому, суб'єктами цих відносин є ЗСУ та інші військові формування та їх посадові особи як носії державної влади, предметом виступають функції, які виконують зазначені суб'єкти шляхом реалізації наданих ним законами України, а соціальним зв'язком між ними – відповідна діяльність з приводу реалізації цих функцій;

- необхідність швидкого переміщення військової техніки, особового складу наявна в особливий період, а не в якийсь інший час, а тому законодавець передбачив у ст. 114¹ КК, таку ознаку, як час вчинення кримінального правопорушення;

- усвідомлення особою суспільно небезпечного характеру діяння, передбаченого ст. 114¹ КК, характеризується усвідомленням перешкоджання законній діяльності ЗСУ та інших військових формувань. При цьому, особа не має усвідомлювати наявності правової підстави конкретної діяльності відповідних суб'єктів (наказу, розпорядження тощо, який вони на даний час виконують або намагаються виконати). Тобто фактичні обставини, які охоплюються усвідомленням особи, не мають бути такими, що свідчать про незаконність дій цих суб'єктів;

- дослідження наукових публікацій свідчить про те, що ст. 114¹ КК застосовується на практиці зовсім не у тих випадках, заради протидії яким її було туди внесено у 2014 році. Тому, якщо тоді її поява оцінювалася в доктрині кримінального права як обґрунтована, своєчасна і актуальна, то на сьогодні цього вже стверджувати неможна. Недарма в проєкті нового Кримінального кодексу України окремої статті, як би передбачала відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань, не збереглося.

Список використаних джерел

1. Дорош Л. В., Федосєєв В. В. Перешкоджання законній діяльності збройних сил України та інших військових формувань: питання правозастосування. *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. (23 груд. 2016 р.). Сєвєродонецьк: Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2017. С. 108–112.
2. Конський В. Публічні заклики як форма об'єктивної сторони перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Освіта і наука у сфері національної безпеки: проблеми та пріоритети розвитку*: матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (Острог, 14 черв. 2019 р.). Київ: АртЕк, 2019. С. 266–268.
3. Кундеус В. Г. Правові підстави кримінальної відповідальності за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Пріоритети національного реформування держави і права: теорія та практика*: зб. матеріалів Міжнар. юрид. наук.-практ. Інтернет-конф.: тези наук. доп. (Київ, 8 жовт. 2014 р.). Київ: [б. в.], 2014. С. 177–181.
4. Людвік В. Д. Кримінально-правова характеристика перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 234–238.
5. Нікішкіна С. О. Кримінально-правова характеристика об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 114-1 Кримінального кодексу України (перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань). *Актуальні проблеми захисту прав та представництва законних інтересів військовослужбовців та військовозобов'язаних у кримінальному та адміністративному законодавстві України: сучасний стан та перспективи*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 11 груд. 2015 р.). Харків: Право, 2015. С. 124–128.
6. Олейніков Д. О. Кримінально-правова характеристика злочину, передбаченого ст. 114-1 КК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Сер.: Право. Вип. 27. 2014. Т. 3. С. 54–58.
7. Письменський Є. О. Кримінально-правова кваліфікація перешкоджання мобілізації (поточна практика правозастосування та перспективи вдосконалення). *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 1. С. 65–71.
8. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 № 3543-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 44. ст. 416.
9. Сичевський В. В., Харитонов Є. І., Олейніков Д. О. Науково-практичний коментар до розділу I Особливої частини Кримінального кодексу

України (Злочини проти основ національної безпеки України). Харків: Право, 2016. 232 с.

10. Стецюк С. С. Перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань VS співучасть в ухиленні від призову на військову службу під час мобілізації: проблеми кваліфікації в судовій практиці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 5. С. 757–764.

11. Тацій В. Я. Злочини проти основ національної безпеки України. *Кримінальне право України. Особлива частина: підручник* / за ред.: В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. Розд. II. С. 29–42.

12. Хавронюк М. Кримінальні правопорушення проти держави та національної безпеки України. *Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія* / П. П. Андрушко, О. С. Бакумов, Ю. В. Баулін та ін.; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: ВАІТЕ, 2024. Розд. 9. С. 346–365.

13. Чорний Р. Л. Деякі аспекти удосконалення закону України про кримінальну відповідальність за перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Право і держава сучасної України: проблеми розвитку та взаємодії: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 18-19 квіт. 2014 р.)*. Запоріжжя: Запорізь. нац. ун-т, 2014. С. 257–260.

14. Чуваков О. А. Злочини проти основ національної безпеки України: проблеми кримінально-правової теорії та практики: монографія. Одеса: Фенікс, 2017. 362 с.

15. Ясиновський П. В. Родовий об'єкт перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони основ національної безпеки України: матеріали кругл. столу (Харків, 26 трав. 2017 р.)*: уклад.: В. І. Борисов, Л. М. Демидова. Харків: Юрайт, 2017. С. 97–101.

REFERENCES

1. Dorosh, L.V., Fjedosjejev, V.V. (2016). Pereshkodzhannja zakonnij dijajlnosti zbrojnykh syl Ukrajinjy ta inshykh vijsjkovykh formuvanj: pytannja pravozastosuvannja [Obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations: law enforcement issues]. *Aktualjni problemy pravookhoronnoji dijajlnosti: zbirnyk materialiv Vseukrajinskoji naukovo-praktychnoji Internet-konferenciji* (Sjeverodonecjk, 23 ghrud. 2016 r.), 108–112 [in Ukrainian].

2. Konsjkyj, V. (2019). Publichni zaklyky jak forma ob'jektyvnoji storony pereshkodzhannja zakonnij dijajlnosti Zbrojnykh Syl Ukrajinjy ta inshykh vijsjkovykh formuvanj [Public appeals as a form of objective side of obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations]

Osvita i nauka u sferi nacionaljnoji bezpeky: problemy ta priorytety rozvytku: materialy III mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji (Ostrogh, 14 cherv. 2019 r.), 266–268 [in Ukrainian].

3. Kundeus, V.Gh. (2014). Pravovi pidstavy kryminaljnoji vidpovidalnosti za pereshkodzhannja zakonnij dijalnosti Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijsjkovykh formuvanj [Legal grounds for criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations] *Priorytety nacionaljnogho reformuvannja derzhavy i prava: teorija ta praktyka: zbirnyk materialiv Mizhnarodnoji jurydychnoji naukovo-praktychnoji Internet-konferenciji: tezy naukovykh dopovidej* (Kyiv, 8 zhovt. 2014 r.), 177–181 [in Ukrainian].

4. Ljudvik, V.D. (2015). Kryminaljno-pravova kharakterystyka pereshkodzhannja zakonnij dijalnosti Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijsjkovykh formuvanj [Criminal-legal characteristics of obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 2, 234–238 [in Ukrainian].

5. Nikishkina, S.O. (2015). Kryminaljno-pravova kharakterystyka ob'ektyvnoji storony zlochynu, peredbachenogho st. 114-1 Kryminalnogho kodeksu Ukrainy (pereshkodzhannja zakonnij dijalnosti Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijsjkovykh formuvanj) [Criminal-legal characteristics of the objective side of the crime provided for in Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine (obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations)] *Aktualjni problemy zakhystu prav ta predstavnytstva zakonnykh interesiv vijsjkovosluzhbovciv ta vijsjkovozobov'jazanykh u kryminalnomu ta administratyvnomu zakonodavstvi Ukrainy: suchasnyj stan ta perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoji konferenciji* (Kharkiv, 11 ghrud. 2015 r.), 124–128 [in Ukrainian].

6. Oljejniov, D.O. (2014). Kryminaljno-pravova kharakterystyka zlochynu, peredbachenogho st. 114-1 KK Ukrainy [Criminal-legal characteristics of the crime provided for in Article 114-1 of the Criminal Code of Ukraine] *Naukovyj visnyk Uzhghorodskogho nacionaljnogho universytetu. Serija: Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series: Law*, 27(3), 54–58 [in Ukrainian].

7. Pysjmenskyj, Je.O. (2024). Kryminaljno-pravova kvalifikacija pereshkodzhannja mobilizaciji (potochna praktyka pravozastosuvannja ta perspektyvy vdoskonalennja) [Criminal legal qualification of obstruction of mobilization (current law enforcement practice and prospects for improvement)]. *Pravovyj chasopys Donbasu – Law Journal of Donbass*, 1, 65–71 [in Ukrainian].

8. Pro mobilizaciju pidghotovku ta mobilizaciju: Zakon Ukrainy vid 21.10.1993 # 3543-XII. (1993). *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*, 44, art. 416, 71 [in Ukrainian].

9. Sychevskyi, V.V., Kharytonov, Ye.I., Oleinikov, D.O.) 2016). Naukovo-praktychnyi komentar do rozdil I Osoblyvoi chastyny Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (Zlochyny proty osnov natsionalnoi bezpeky Ukrainy) [Scientific and practical commentary on Chapter I of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine (Crimes against the foundations of national security of Ukraine)]. Kharkiv: Pravo. 232 p. [in Ukrainian].

10. Stecjuk, S.S. (2024). Pereshkodzhannja zakonnij dijalnosti Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijskovykh formuvanj VS spivuchastj v ukhylenni vid pryzovu na vijskovu sluzhbu pid chas mobilizaciji: problemy kvalifikaciji v sudovij praktyci [Obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations VS complicity in evasion of military service during mobilization: problems of qualification in judicial practice]. *Analitychno-porivnjajne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 5, 757–764 [in Ukrainian].

11. Tacij, V.Ja. (2020). Zlochyny proty osnov nacionaljnoi bezpeky Ukrainy *Kryminaljne pravo Ukrainy. Osoblyva chastyna* [Criminal law of Ukraine. Special part]. Kharkiv: Pravo, 29–42 [in Ukrainian].

12. Khavronjuk, M. (2024). Kryminaljni pravoporushennja proty derzhavy ta nacionaljnoi bezpeky Ukrainy [Criminal offenses against the state and national security of Ukraine] *Projekt novogho Kryminalnogho kodeksu Ukrainy: peredumovy rozrobky, konceptualjni zasady, osnovni polozhennja: monohrafija* / P. P. Andrushko, O. S. Bakumov, Ju. V. Baulin ta in.; za zagh. red. Ju. V. Baulina, M. I. Khavronjuka. Kyiv: VAITE. Rozdil 9, 346–365 [in Ukrainian].

13. Chornyj, R.L. (2014). Dejaki aspekty udoskonalennja zakonu Ukrainy pro kryminalnu vidpovidalnistj za pereshkodzhannja zakonnij dijalnosti Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijskovykh formuvanj [Some aspects of improving the law of Ukraine on criminal liability for obstructing the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations] *Pravo i derzhava suchasnoji Ukrainy: problemy rozvytku ta vzajemodiji: materialy mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji* (Zaporizhzhja, 18-19 kvit. 2014 r.), 257–260 [in Ukrainian].

14. Chuvakov, O.A. (2017). Zlochyny proty osnov nacionaljnoi bezpeky Ukrainy: problemy kryminaljno-pravovoji teorii ta praktyky [Crimes against the foundations of national security of Ukraine: problems of criminal law theory and practice] Odesa: Feniks. 362 p. [in Ukrainian].

15. Jasynovs'kyj, P.V. (2017). Rodovyj ob'jekt pereshkodzhannja zakonnij dijalnosti Zbrojnykh Syl Ukrainy ta inshykh vijskovykh formuvanj. *Aktualjni problemy kryminaljno-pravovoji okhorony osnov nacionaljnoi bezpeky Ukrainy: materialy kruglogho stolu* (Kharkiv, 26 trav. 2017 r.), 97–101 [in Ukrainian].

Pashchenko O. O. Some issues of the application of article 114¹ of the Criminal Code of Ukraine

The article considers problematic issues related to some signs of obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations (a crime provided for in Article 114¹ of the Criminal Code of Ukraine): a socially dangerous act, the time of the commission of a criminal offense, the features of awareness as part of the intellectual element (moment) of guilt.

It is noted that there is a consensus in the doctrine of criminal law that obstruction, as a sign of the objective side of the considered corpus delicti, may consist of both a socially dangerous act and a socially dangerous inaction.

The scientific concept is analyzed, according to which the activity referred to in the disposition of Art. 114¹ of the Criminal Code is a socially formed and organized activity, which assumes the presence of two mandatory elements: the acting person and the subject of the action. It is emphasized that such an approach focuses on the structure of the relevant social relations, which, from the author's point of view, is an additional mandatory object of the crime under consideration and allows us to trace the mechanism of causing harm to this object. By obstructing the mentioned lawful activity, the criminal offender destroys (or, at least, deforms) the social connection between the participants of the social relation, as a result of which harm is caused to its subject. Such damage may be caused both «from the outside» and «from the inside,» that is, both by participants in the analyzed social relationship, which, as already noted, can be officials of the Armed Forces of Ukraine and other military formations, and by third parties (who are not related to the activity under consideration).

A comparison of the types of behavior that characterize the concept of «obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations» in the practice of applying Article 114¹ of the Criminal Code was made with those cited by scholars before the start of the full-scale invasion of the Russian Federation into Ukraine. Based on this, a conclusion was made about their complete discrepancy.

It is emphasized that a person's awareness of the socially dangerous nature of an act provided for in Article 114¹ of the Criminal Code is characterized by the awareness of obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations. At the same time, from the author's point of view, a person should not be aware of the existence of a legal basis for the specific activities of the relevant subjects (an order, instruction, etc., which they are currently executing or trying to execute).

Key words: *criminal law; Special Part of the Criminal Code of Ukraine; fundamentals of national security of Ukraine; external security; obstruction of the lawful activities of the Armed Forces of Ukraine and other military formations.*

УДК 343.9.01

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.329301>

Вячеслав Туляков,
Національний університет
«Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального
права,
гостьовий професор університету
ESIC (Іспанія),
суддя ad hoc Європейського суду
з прав людини,
доктор юридичних наук,
професор,
член-кореспондент Національної
академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки
України

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ФЕМІЦИДУ

Стаття присвячена аналізу феміциду як окремого кримінального явища, що відображає глибоко вкорінені гендерні стереотипи та насильство проти жінок. Автор досліджує історичні, соціокультурні та кримінально-правові аспекти феміциду, розкриваючи причини та форми його прояву. У процесі криміналізації феміциду особливу роль відіграє визначення об'єкта злочину як життя, свободи та гідності жінки, що є фундаментальними цінностями демократичного суспільства. Потерпіла у цьому контексті постає не лише як індивідуальна жертва, а як репрезентантка вразливої соціальної групи, що систематично зазнає дискримінації та насильства. Визнання гендерного чинника як кваліфікуючої обставини підкреслює потребу в особливій правовій охороні таких осіб. У деяких суспільствах це зумовлює необхідність впровадження норм, які враховують віктимологічний контекст злочину. Відтак, криміналізація феміциду є не лише юридичним інструментом, а й засобом утвердження принципу справедливості для постраждалих. Наголошено на необхідності розгляду питання можливості виокремлення феміциду як окремого складу злочину в кримінальному законодавстві для належної кваліфікації таких діянь та забезпечення ефективного захисту жінок від смертельного гендерно зумовленого насильства. Особливу увагу приділено міжнародному досвіду криміналізації феміциду, а також порівняльному аналізу підходів окремих країн. Автор обґрунтовує, що можливе запровадження окремої кримінально-правової норми щодо феміциду сприятиме не лише боротьбі з безкарністю, а й трансформації суспільного уявлення про роль жінки та неприйнятність насильства на ґрунті статі.

Ключові слова феміцид; гендерно зумовлене насильство; кримінальне право; дискримінація; правова реформа; захист жертв; криміналізація.

Відомо, що майбутнє кримінального права полягає не в домінуванні однієї парадигми над іншою, а в їхньому співіснуванні, сприянні розвитку динамічної правової системи, яка відображає різноманітні потреби та прагнення суспільств у всьому світі.

Звідси сучасна кримінальна політика характеризується принципами превентивної орієнтації (зосередження на усуненні першопричин злочинності, а не тільки на покаранні правопорушників), пропорційності та субсидіарності кримінально-правових заходів, використання метаданих, віктим-орієнтованості, та глобальних впливів з урахуванням транскордонного характеру найбільш серйозних злочинів¹, контексту міжнародних стандартів щодо прав людини та процесуальної справедливості².

У контексті криміналізації посягань на право на життя, було б доцільним нагадати, що саме об'єкт (потерпілий від) злочину стає центральним елементом визначення кримінальних правопорушень, їхньої класифікації та диференціації кримінальної відповідальності. Об'єкт злочину – це те, на що посягає злочинне діяння і чому воно заподіює або може заподіяти шкоду. Насильницькі злочини посягають насамперед на життя, здоров'я, фізичну недоторканність та свободу особи як найвищі соціальні цінності. Механізм криміналізації таких діянь пов'язаний з особливою суспільною небезпечністю насильства як способу вчинення злочину, що зумовлює необхідність застосування найбільш суворих заходів кримінально-правового характеру. Криміналізація насильницьких посягань зумовлена не лише значущістю об'єкта (життя, здоров'я, свобода), а й особливою небезпечністю способу

¹ Туляков В. О. Транснаціональне кримінальне право та динаміка кримінальної політики. *Вісник Національної академії правових наук України*. Харків: Право, 2025. Т. 32. № 2. С. 157–177. URL: https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-2_157; <https://hdl.handle.net/11300/29878>.

² Туляков В. О. Транснаціональна кримінальна політика: деякі погляди на проблему. *Матеріали V Яценківських читань*: Збірка тез доповідей учасників наук.-практич. конф. «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри» (27 груд. 2024 р.). Київ, 2025. 148 с. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29093>.

заподіяння шкоди – насильства як прояву агресії та жорстокості, що свідчить про підвищену суспільну небезпечність особи злочинця³.

Кажуть, що наступне кримінальне законодавство повинно керуватися наступними трьома міркуваннями: повага до загальновизнаних принципів кримінального права, таких як принцип законності і принцип *ultima ratio*, а також захист основних прав людини в цілому; необхідність забезпечення внутрішньої узгодженості наднаціонального кримінального законодавства, повага до різних правових систем і традицій держав-членів і надання є необхідної гнучкості для їх імплементації таким чином, щоб не порушувати систему і послідовність національного кримінального законодавства⁴. Це ж стосується і криміналізації феміциду.

Цікаво, що ця тема зараз є однією із робочих тем відділу кримінального права Інституту Макса Планка по вивченню злочинності, безпеки та кримінології⁵. Вважається, що використання терміну «феміцид» у сучасну епоху пов'язане з Міжнародним трибуналом щодо злочинів проти жінок, який відбувся в Брюсселі в 1976 році, його визначення еволюціонувало протягом багатьох років, і жодне з тлумачень не отримало загального визнання. Наприклад, у 2012 році Віденська декларація про феміцид визнала 11 різних форм феміциду⁶. Констанс Харверс зосереджується насамперед на вбивствах жінок у наступних п'яти контекстах: вбивства інтимного партнера (вбивства в контексті відкинутого, існуючого або припиненого партнерства); вбивства в сім'ї (так звані вбивства честі, вибір статі до або після народження, вбивства, пов'язані з приданим, спалення вдів); вбивства у зв'язку зі скоєнням гендерно

³ Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016. 208 с.

⁴ Doughty, Frances. *Lesbians and International Women's Year: A Report on Three Conferences, in Our Right to Love: A Lesbian Resource Book*, Ginny Vida, Prentice Hall, 1978.

⁵ The Criminalization of Femicide: A Comparative Legal Perspective URL: <https://csl.mpg.de/en/projects/criminalization-of-femicide?c=63063>.

⁶ Vienna Declaration on Femicide Statement submitted by the Academic Council on the United Nations System, a non-governmental organization in consultative status with the Economic and Social Council – UN 01.02.2013 – Doc. E/CN.15/2013/NGO/1 URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf.

зумовлених злочинів, таких як сексуальні злочини, побиття і нанесення тілесних ушкоджень, переслідування; вбивства у зв'язку з організованою злочинністю, такою як торгівля людьми; вбивства, що є вираженням ненависті, а також інші вбивства на гендерному ґрунті – вбивства, що скоюються т. зв. «дикунами», та вбивства, що скоюються у контексті міжсекторальної дискримінації. Мета проєкту Харверс – отримати уявлення про те, як окремі правові системи вирішили боротися з феміцидом. Наприклад, вони можуть карати одну або декілька з вищезгаданих категорій вбивств більш суворо, менш суворо або не відрізнятися від інших вбивств. Також будуть розглянуті законодавчі підходи, прийняті для реалізації цієї політики, а також ступінь впливу конституційних міркувань (зокрема, принципу рівності) на рішення про те, чи слід розглядати феміцид як самостійний злочин або як фактор, який слід враховувати при винесенні рішення про призначення покарання⁷.

Національне кримінальне право, глибоко вкорінене в суверенітет держави, довгий час було вираженням суспільних норм і цінностей у межах певної територіальної юрисдикції. Правове розмаїття, культурні відмінності та різний рівень економічного розвитку створюють значні перешкоди на шляху до мети створення цілком континентальної системи кримінального права. Так, переваги уніфікованої системи є переконливими. Поруч з тим в практиці криміналізації окремих країн виникають пені новації, які є формою фрагментарного розвитку кримінальної політики на континенті в контексті загальних трендів. Ото ж бо й воно – закон про феміцид в Італії!

Уряд Італії був з останніх, який вирішив увести кримінальну відповідальність за вбивство жінки через гендерну дискримінацію, ненависть або бажання придушити її права та свободи.

⁷ The Criminalization of Femicide: A Comparative Legal Perspective URL: <https://csl.mpg.de/en/projects/criminalization-of-femicide?c=63063>.

Останнім часом у світі посилюються намагання законодавчо закріпити феміцид як окреме злочинне діяння. У березні 2025 року італійський уряд передав до парламенту законопроект, який вводить кримінальну відповідальність за вбивство жінки через гендерну дискримінацію, ненависть або бажання позбавити її прав та свобод. Цей крок став предметом активної дискусії серед юридичних фахівців, соціологів та правозахисників. Чи справді цей закон є прогресивним рішенням, чи ж він лише політичний маневр? Давайте розглянемо це питання детальніше.

Феміцид: що це таке? Термін «феміцид» (від лат. *femina* – жінка та *caedere* – вбивати) вперше став широко вживаним у Латинській Америці, де він позначає систематичні вбивства жінок на ґрунті гендерної ненависті. У Латинській Америці термін «феміцид» став символом боротьби проти масового насильства над жінками. Там він не лише описує злочин, а й вказує на системну безпорадність державних інституцій перед цим явищем. Згідно з новим Концептуальним документом Міжнародної асоціації кримінального права (AIDP), феміцид часто поєднується з інституційною безкарністю, коли держава не може забезпечити ефективну реакцію на подібні злочини⁸. Проте, як кажуть у Одесі, «сумніви завжди ходять парою». Чи дійсно потрібно виділяти феміцид у окрему категорію злочинів, чи це лише юридична декорація?

За даними Європейського інституту гендерної рівності (EIGE), феміцид слід розглядати як крайню форму гендерного насильства, яке завжди має структурний компонент, пов'язаний із нерівністю та дискримінацією жінок. У контексті кримінального права феміцид визначається як умисне вбивство жінки, мотивоване її статтю або роллю у суспільстві. Це не просто акт насильства, а результат глибоко вкорінених стереотипів, які перетворюють

⁸ Thomas Wahl. Council Conclusions on Future of EU Criminal Law 17 July 2024 *EUCRIM* Published in printed Issue 2/2024 URL: <https://eucrim.eu/news/council-conclusions-on-future-of-eu-criminal-law/>.

жінку на об'єкт контролю, володіння або наказництва⁹. Доречі, гендерно-зумовлене насильство може мати як приватний (сімейно-побутовий), так і публічний характер, охоплюючи злочини на тлі культурних, соціальних або політичних факторів¹⁰.

Італійський досвід: новий законопроект та його значення. Новий законопроект уряду Італії передбачає введення окремої статті до Кримінального кодексу, яка кваліфікує феміцид як особливо тяжкий злочин. Законопроект передбачає широке та системне втручання з метою реагування на нагальну потребу у захисті від надзвичайно актуального явища зловживань та насильства щодо жінок. Запроваджується нова кримінальна категорія «феміцид», яка, з огляду на крайню кримінологічну терміновість цього явища та особливу структуру злочину, карається довічним позбавленням волі. Зокрема, передбачено, що *«будь-хто, хто спричинить смерть жінки, якщо цей акт скоєний як акт дискримінації або ненависті щодо потерпілої особи через її стать, або з метою придушення здійснення нею своїх прав чи свобод або, у будь-якому разі, вираження її особистості»* підлягає покаранню у вигляді довічного ув'язнення¹¹. У рамках цього втручання обставини вчинення злочину вводяться як обтяжуючі фактори для найбільш типових злочинів «червоного коду» із передбаченим збільшенням покарання щонайменше на третину та до половини або двох третин, залежно від характеру злочину¹². Термін «злочини червоного коду» (італ. reati del Codice Rosso) використовується в італійському законодавстві для позначення категорії злочинів, пов'язаних із насильством щодо жінок і домашнім насильством, які

⁹ Femicide. URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1192?language_content_entity=en&fbclid=IwY2xjawJC0oZleHRuA2FlbQIxMAABHS HCWGlGAhVv-9SndX79iujqWSZqutvDcdwwj89AvKJH6mQh7t2fxKxNlA_aem_lzTN7bagaJd4XHWxBpRBYw.

¹⁰ André Klip. Core Values for Criminal Justice Systems. URL: <https://www.penal.org/sites/default/files/files/AIDPConcept%20PaperXXIIthPenalCongressFinal.pdf>.

¹¹ Giada Zampano. Italy approves a draft law targeting femicide, with punishments of up to life in prison. URL: https://apnews.com/article/italy-femicide-crime-life-prison-meloni-cecchettin-c253498f58502aecaflcfb3086ee4392?fbclid=IwY2xjawJCmCZleHRuA2FlbQIxMAABHUDmWx_cdLcoL3HSUH WogW7q6VK4vgYqLs8MTwA8tFkXC4QDX-w0t-X-Rg_aem_flnJxns4R1Uh2mLF730tmg.

¹² 8 marzo 2025 dalla parte delle donne. URL: https://www.sistemapenale.it/pdf_contenuti/1741432750_dallapartedelledonne-2025.pdf.

потребують невідкладного втручання правоохоронних органів та судової системи. Закон «Codice Rosso» (Закон № 69 від 19 липня 2019 року) був ухвалений в Італії для посилення захисту жертв гендерно зумовленого насильства та передбачає пріоритетний розгляд таких справ із прискореними процедурами. До «злочинів червоного коду» зазвичай належать:

Домашнє насильство (побої, фізичне або психологічне насильство).

Сталкінг (переслідування).

Сексуальне насильство та зґвалтування.

Феміцид (вбивство жінки на ґрунті ненависті або дискримінації за статтю).

Інші злочини, пов'язані з гендерним насильством або примусом.

Основна мета введення «червоного коду» – забезпечити негайне реагування та підтримку жертв, а також швидке притягнення винних до відповідальності¹³.

Вважається, що це положення входить у рамки міжнародних зобов'язань Італії, зокрема тих, що були прийняті після ратифікації Стамбульської конвенції та нещодавньої Директиви ЄС № 1385/2024 щодо насильства проти жінок. За скоєння такого діяння передбачено покарання у вигляді довічного ув'язнення. Цей крок сприймається Італійським урядом та прем'єром Мелоні як важливий сигнал про неприйняття гендерного насильства на державному рівні. Особливо символічним є те, що законопроект був поданий саме навесні, в Міжнародний день жінок.

З точки зору правозахисників, цей проєкт може мати декілька переваг, таких як: а) чітка ідентифікація проблеми: визначення феміциду як окремого злочину дозволяє більш точно відстежувати статистику та аналізувати тренди б) адекватне покарання та заходи впливу: наявність спеціальної норми дозволяє судам застосовувати строгіше покарання для злочинців, враховуючи

¹³ Femicide becomes an autonomous crime punishable by life imprisonment. Meloni: "Government step forward" URL: <https://www.agenzianova.com/en/news/il-femminicidio-diventa-reato-autonomo-punibile-con-lergastolo-meloni-un-altro-passo-avanti-del-governo>.

гендерний аспект. в) привернення уваги суспільства: закон стає інструментом просвітницької роботи, наголошуючи на важливості гендерного мейнстрімінгу.

Проте не всі юристи кримінального профілю так оптимістично оцінюють цей крок.

Критика закону: аргументи проти. Професор Джованні Фіандака, відомий італійський криміналіст, висловив скептичну думку щодо ефективності нового закону¹⁴.

Його аргументи можна згрупувати у наступні три ключові групи:

Юридичні проблеми. Складність доведення мотиву: як суддям визначити, що вбивство було мотивоване саме гендерною ненавистю? Наприклад, якщо чоловік вбиває свою дружину під час суперечки, чи це автоматично вважається феміцидом? Дублювання існуючих норм та надмірна спеціалізація. У більшості країн Європи, включаючи Італію, уже існують статті, які карають вбивства з певними мотивами (наприклад, злочини на тлі ненависті). Новий закон може створити непотрібну надмірність у правовій системі. Перевантаження судової системи та процесуальна недоведеність: введення нової категорії злочинів потребує додаткових ресурсів для розслідування, судового розгляду та статистичного обліку.

Концептуальні питання. Кримінальне право не є інструментом соціальної інженерії: професор Фіандака підкреслює, що Кримінальний кодекс не повинен стати «універсальним ключем» до вирішення соціальних проблем. Політики уникають проблеми реальної превентивної та керівної ефективності покарання в першу чергу з такої причини: створюючи нові злочини або вводячи обтяжуючі обставини, чергові політики демонструють, що вони оперативно реагують на очікування захисту та страхів громадян.

¹⁴ Giovanni Fiondaca Cari prof. Di diritto penale, è ora di protestare contro il delitto di femminicidio. URL: https://www.sistemapenale.it/it/articolo/fiondaca-cari-prof-di-diritto-penale-e-ora-di-protestare-contro-il-delitto-di-femminicidio?fbclid=IwY2xjawJCnPNleHRuA2FlbQlXMAABHTUAu_f_5xskXYT_DochZSWmtrmU4fY2mbFFXami3lr-4ut0vHy-OOuYw_aem_Br_zPsouzUu0ywTB_6VGMQ.

Штраф є інструментом екстреного втручання та нейтралізації соціальної тривоги, крім того, безкоштовним. Водночас розробка стратегій профілактики (соціального, економічного, освітнього характеру тощо), спрямованих на більш ефективний вплив на першопричини зла, з якими потрібно боротися, передбачає можливості проєктування, навички та ресурси, як економічні, так і людські. Занадто складно: набагато простіше і швидше роздути і без того велику масу кримінальних злочинів, навіть ціною створення законодавчих монстрів. Якщо почати карати за ідеологічні мотиви, це може призвести до порушення принципу правової визначеності. Існує й ризик силового впливу на мислення: спроби виправити суспільні стереотипи через кримінальне право можуть виявитися контрпродуктивними. Люди не завжди готові змінювати своє ставлення під тиском закону. Фахівцям здається, що новий закон трохи "причепурили", але насправді він юридично "кульгає на обидві ноги". Пропозиція вважає феміцид особливо тяжким злочином через мотиви ненависті до жінок. Та от біда: як суддям зрозуміти, що хтось був мотивований саме ненавистю? Тут вже потрібен не суддя, а Шерлок Голмс із парочкою експертів-психологів. Проте навіть вони не завжди зрозуміють, де закінчується неприязнь і починається гендерна ненависть.

Практичні аспекти та радикальні реакції. Ефективність існуючих норм: На думку професора Фіандака, існуючі статті Кримінального кодексу можуть ефективно покарати злочинців, якщо їх правильно застосовувати. Необхідність системних змін: замість надмірної криміналізації краще зосередитися на розробці науково обґрунтованих програм профілактики насильства та підвищення рівня освіти. Спроба виправити мислення силовими методами виглядає як відоме побажання законодавцям. «Якщо ти пишеш закон, то краще напиши рецепт для гарного соусу – принаймні, його можна випробувати на вечерю».

Отже за підсумками професора Фіандака: Запропонована конструкція нового злочину не може не зустріти однозначного несприйняття. Принаймні,

на думку тих, хто відстоює не опортуністичну і не моралізаторську концепцію кримінального права. І тут я також наважуся на провокацію (звісно, без жодного наміру ухилитися від відповіді або обумовити вільний вибір Італійської асоціації професорів кримінального права). Іншими словами, я сподіваюся, що критична опозиція до цієї безкінечної політичної інструменталізації кримінального права цього разу проявиться у видимій і гучній формі з боку більшості діючих професорів, які, як я маю підстави припускати, рішуче виступають проти задуманого таким чином злочину феміциду. Чому б не висловити свій протест, призупинивши на кілька днів лекції та іспити, організувавши публічні демонстрації, піднявши критичний голос за межами академічних кіл, подібно до того, як це роблять судді, виступаючи проти реформ, які їм не подобаються? Можливо, хтось заперечить, що такі реакції несумісні з академічною гідністю. Але чи гідніше продовжувати бути об'єктом злочинної політики, яку ми, як професори, вважаємо такою, що суперечить усім принципам, і давати волю своїй критиці лише у фахових виданнях? ¹⁵

Цікаво, якщо б українська юридична спільнота почала б бастувати проти нормативного свавілля у кримінальній політиці... Питання риторичне.

Міжнародний досвід та український контекст. Наше дослідження, підкреслює важливість віктим-спрямованого підходу до розвитку кримінально-правової доктрини в контексті примата аксіології загальнолюдських цінностей та прав людини при конструюванні нових кримінально-правових норм¹⁶. У контексті України, наприклад, також важливо враховувати специфіку гендерного насильства та його зв'язок із

¹⁵ Giovanni Fiondaca Cari prof. Di diritto penale, è ora di protestare contro il delitto di femminicidio. URL: https://www.sistemapenale.it/it/articolo/fiondaca-cari-prof-di-diritto-penale-e-ora-di-protestare-contro-il-delitto-di-femminicidio?fbclid=IwY2xjawJCnPNleHRuA2FlbQIxMAABHTUAu_f_5xskXYT_DochZSWmtrmU4fY2mbFFXami3lr-4ut0vHy-OOuuYw_aem_Br_zPsouzUu0ywTB_6VGMQ.

¹⁶ Viacheslav Tuliakov. Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions - January 2025 *International Annals of Criminology* URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-annals-of-criminology/article/victimization-and-victimoriented-development-of-ukrainian-doctrine-of-criminal-law-through-european-union-dimensions/7D258E10CF26934CBCE40BEE4F6D359> DOI: 10.1017/cri.2024.22.

загальними проблемами безпеки та прав людини¹⁷. Поруч з цим, за даними EIGE, більшість європейських країн поки що не ввели феміцид як окрему категорію злочинів¹⁸.

До того ж досвід країн Латинської Америки демонструє, що такий підхід може бути ефективним лише якщо його доповнювати комплексними заходами: навчанням правоохоронних органів, розвитком мережі кризисних центрів, створенням спеціалізованих судових механізмів.

Висновки: шлях до компромісу. Сучасна дискусія навколо криміналізації феміциду демонструє, що проблема набагато ширша, ніж просто внесення нової статті до Кримінального кодексу.

Баланс між різними підходами повинен базуватись на поступовій імплементації ідеології захисту жертви злочину та програмах профілактики, соціальної реабілітації, підтримки та сатисфакції жертв кримінальних правопорушень. Не менш важливим є залучення громадських організацій до моніторингу ситуації.

Потрібні додаткові дослідження ефективності новеллізації кримінального права, методології оцінки випадків феміциду та створення баз даних для аналізу трендів гендерних упереджень у системі кримінальної юстиції. Важливий подальший критичний аналіз дискримінаційних положень діючого законодавства щодо досягнення гендерної рівності, та вивчення системних проблем у захисті прав вразливих груп населення у кримінальному праві.

У підсумку, законопроект Італійського уряду є цікавим, але вельми дискусійним політичним кроком у боротьбі з гендерним насильством. Проте

¹⁷ Tuliakov V. O. Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code / V. O. Tuliakov, N. A. Savinova. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків, 2024. Вип. 2(22). С 53–74. URL: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>

¹⁸ Measuring femicide in the EU and internationally: an assessment URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/measuring-femicide-eu-and-internationally-assessment>.

він не повинен стати юридичним «капучіно»: багато піни, а суть десь там на дні чашки.

Проблема дійсно існує, проблема серйозна. Хоча при сучасній відносно негативній тенденції в динаміці вбивств жінок, саме чоловіки домінують у розподілі жертв кримінального насильства. До того ж, чи повинні ми використовувати кримінальні санкції у якості політичного важеля протидії віктимізації без відповідної фахової кримінологічної та правової експертизи – вирішувати треба виважено.

Дослідники Світового Банку з'ясували, що у 2023 році приблизно 51 100 жінок та дівчат у всьому світі були вбиті своїми інтимними партнерами або іншими членами сім'ї: цифра, яка, ймовірно, не повною мірою відображає справжні масштаби феміциду в глобальному вимірі. Проте в більшості правових систем ці вбивства кваліфікуються як звичайні вбивства, що стирає гендерно-обумовлений мотив та обмежує цілеспрямовані зусилля щодо запобігання. Саме тому специфічне правове визнання феміциду є критично важливим. Закони, які називають та криміналізують феміцид, слугують не лише для належного покарання правопорушників, але й для покращення запобігання, підвищення обізнаності та забезпечення справедливості для жертв та їхніх сімей.

Загроза феміциду є не лише кризою правосуддя, це також глибока економічна проблема та проблема розвитку. Ще до того, як відбувається смертельний акт, страх перед насильством накладає кардинальні обмеження на життя жінок та дівчат. Це впливає на їхню мобільність, фізичне та психічне здоров'я. Коли феміцид дійсно відбувається, наслідки поширюються далі: кожна вбита жінка, – це втрачений член суспільства, замовчений агент розвитку, і часто основний опікун, чия відсутність дестабілізує домогосподарства. Міжпоколінні наслідки є серйозними: діти, які втрачають своїх матерів через феміцид, зазнають тривалої травми, що впливає на їхню освіту та загальне благополуччя. Ці витрати несуть не лише сім'ї, але

й системи охорони здоров'я, освіти та правосуддя, і зрештою більш широка економіка. Отже, дослідження «Жінки, бізнес та закон» збило історичні дані про закони щодо феміциду в 190 економіках: найбільш повний глобальний набір даних про прийняття законів про феміцид на сьогоднішній день. Він охоплює понад п'ять десятиліть, з 1970 по 2023 рік, що дозволяє відстежувати правові реформи та визначати, де потрібен терміновий прогрес.

Дані показують, що лише 29 економік у всьому світі прийняли закони, які стосуються феміциду. Серед 3,97 мільярда жінок, які живуть у 190 економіках, лише невелика частка (приблизно 450 мільйонів) проживає в країнах, де діють правові засоби захисту від феміциду. Це означає глобальну статистику, де лише 11 з кожних 100 жінок юридично захищені від феміциду¹⁹.

Отже, як говорить старий анекдот: «Якщо проблему офіційно визначили, то її хоча б почнуть шукати». Тому, чи є законопроект про криміналізацію феміциду в Італії революцією у праві? Ні, це лише крок. Але якщо він допоможе хоча б одній жінці вижити, то, можливо, це вартість ризику. Чи не так, навпаки?

Список використаних джерел

1. Туляков В. О. Транснаціональне кримінальне право та динаміка кримінальної політики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 32, no. 2 (2025): 157–177. https://doi.org/10.31359/1993_0909_2025_32_2_157; <https://hdl.handle.net/11300/29878>.
2. Туляков В. О. Транснаціональна кримінальна політика: деякі погляди на проблему. *Матеріали V Яценківських читань: Збірка тез доповідей учасників наук.-практич. конф. «Сучасне кримінальне право України: конституційний, міжнародно-правовий та порівняльно-правовий виміри»* (December 27, 2024). Київ, 2025. <https://hdl.handle.net/11300/29093>.
3. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві: монографія. Харків: Право, 2016.

¹⁹ Elefante, Marina, and Siyi Wang. "Femicide laws worldwide: 50 years of evolution and ongoing gaps." *World Bank Blogs*, June 16, 2025. <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/femicide-laws-worldwide--50-years-of-evolution-and-ongoing-gaps>.

4. Doughty, Frances. "Lesbians and International Women's Year: A Report on Three Conferences." In *Our Right to Love: A Lesbian Resource Book*, edited by Ginny Vida. Prentice Hall, 1978.
5. Max Planck Institute for Comparative and International Criminal Law. "The Criminalization of Femicide: A Comparative Legal Perspective." Accessed 10/05/2025 <https://csl.mpg.de/en/projects/criminalization-of-femicide?c=63063>.
6. Academic Council on the United Nations System. "Vienna Declaration on Femicide." Statement submitted to the Economic and Social Council. UN Doc. E/CN.15/2013/NGO/1, February 1, 2013. https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf.
7. Wahl T. "Council Conclusions on Future of EU Criminal Law." *EUCRIM*, no. 2 (July 17, 2024). <https://eucrim.eu/news/council-conclusions-on-future-of-eu-criminal-law/>.
8. European Institute for Gender Equality. "Femicide." Accessed 10/05/2025 https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1192?language_content_entity=en.
9. Klip A. "Core Values for Criminal Justice Systems." International Association of Penal Law. Accessed 10/05/2025 <https://www.penal.org/sites/default/files/files/AIDPConcept%20PaperXXIIthPenalCongressFinal.pdf>.
10. Zampano, Giada. "Italy approves a draft law targeting femicide, with punishments of up to life in prison." *Associated Press*. Accessed 10/05/2025 <https://apnews.com/article/italy-femicide-crime-life-prison-meloni-cecchettin-c253498f58502aecaf1cfb3086ee4392>.
11. "8 marzo 2025 dalla parte delle donne." *Sistema Penale*, 2025. https://www.sistemapenale.it/pdf_contenuti/1741432750_dallapartedelledonne-2025.pdf.
12. "Femicide becomes an autonomous crime punishable by life imprisonment. Meloni: 'Government step forward'." *Agenzia Nova*. Accessed 10/05/2025 <https://www.agenzianova.com/en/news/il-femminicidio-diventa-reato-autonomo-punibile-con-lergastolo-meloni-un-altro-passo-avanti-del-governo/>.
13. Fiandaca G. "Cari prof. Di diritto penale, è ora di protestare contro il delitto di femminicidio." *Sistema Penale*. Accessed 10/05/2025 <https://www.sistemapenale.it/it/articolo/fiandaca-cari-prof-di-diritto-penale-e-ora-di-protestare-contro-il-delitto-di-femminicidio>.
14. Tuliakov V. "Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions." *International Annals of Criminology* (January 2025). <https://www.cambridge.org/core/journals/international-annals-of-criminology/article/victimization-and-victimoriented-development-of-ukrainian-doctrine-of-criminal-law-through-european-union-dimensions/7D258E10CF26934CBCE40BEE4F6D359>. DOI: 10.1017/cri.2024.22.

15. Tuliakov V. O., Savinova N. A. "Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code." *Вісник Асоціації кримінального права України* 2, no. 22 (2024): 53–74. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>.
16. European Institute for Gender Equality. "Measuring femicide in the EU and internationally: an assessment." Accessed 10/05/2025 <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/measuring-femicide-eu-and-internationally-assessment>.
17. Elefante M., Siyi Wang. "Femicide laws worldwide: 50 years of evolution and ongoing gaps." *World Bank Blogs*, June 16, 2025. <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/femicide-laws-worldwide--50-years-of-evolution-and-ongoing-gaps>.

REFERENCES

1. Tuliakov, V.O. (2025). "Transnatsionalne kryriminalne pravo ta dynamika kryriminalnoi polityky" [Transnational Criminal Law and Dynamics of Criminal Policy]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(2), 157–177. <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-2> 157; <https://hdl.handle.net/11300/29878> [in Ukrainian].
2. Tuliakov, V.O. (2025). "Transnatsionalna kryriminalna polityka: deiaki pohliady na problemu" [Transnational Criminal Policy: Some Views on the Problem]. In *Materialy V Yatsenkivskykh chytan: Zbirka tez dopovidei uchasnykiv nauk.-praktych. konf. «Suchasne kryriminalne pravo Ukrainy: konstytutsiinyi, mizhnarodno-pravovyi ta porivnialno-pravovyi vymiry»* [Proceedings of the V Yatsenko Readings: Collection of Abstracts of Scientific-Practical Conference Participants "Modern Criminal Law of Ukraine: Constitutional, International Legal and Comparative Legal Dimensions"] (December 27, 2024). Kyiv. URL: <https://hdl.handle.net/11300/29093> [in Ukrainian].
3. Tatsii, V.Ia. (2016). *Obiekt i predmet zlochynu v kryriminalnomu pravi*: [Object and Subject of Crime in Criminal Law]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
4. Doughty, F. (1978). "Lesbians and International Women's Year: A Report on Three Conferences." In *Our Right to Love: A Lesbian Resource Book*, ed. by Ginny Vida. Prentice Hall.
5. Max Planck Institute for Comparative and International Criminal Law. "The Criminalization of Femicide: A Comparative Legal Perspective." URL: <https://csl.mpg.de/en/projects/criminalization-of-femicide?c=63063>.
6. Academic Council on the United Nations System. "Vienna Declaration on Femicide." Statement submitted to the Economic and Social Council. UN Doc. E/CN.15/2013/NGO/1, February 1, 2013. URL: https://www.unodc.org/documents/commissions/CCPCJ/CCPCJ_Sessions/CCPCJ_22/_E-CN15-2013-NGO1/E-CN15-2013-NGO1_E.pdf.

7. Wahl, T. (2024). "Council Conclusions on Future of EU Criminal Law." *EUCRIM*, no. 2 (July 17, 2024). URL: <https://eucrim.eu/news/council-conclusions-on-future-of-eu-criminal-law/>.
8. European Institute for Gender Equality. "Femicide." URL: https://eige.europa.eu/publications-resources/thesaurus/terms/1192?language_content_entity=en.
9. Klip, A. "Core Values for Criminal Justice Systems." International Association of Penal Law. URL: <https://www.penal.org/sites/default/files/files/AIDPConcept%20PaperXXIIthPenalCongressFinal.pdf>.
10. Zampano, G. "Italy approves a draft law targeting femicide, with punishments of up to life in prison." *Associated Press*. URL: <https://apnews.com/article/italy-femicide-crime-life-prison-meloni-cecchettin-c253498f58502aecaf1cfb3086ee4392>.
11. "8 marzo 2025 dalla parte delle donne." *Sistema Penale*. (2025). URL: https://www.sistemapenale.it/pdf_contenuti/1741432750_dallapartedelledonne-2025.pdf.
12. "Femicide becomes an autonomous crime punishable by life imprisonment. Meloni: 'Government step forward'." *Agenzia Nova*. URL: <https://www.agenzianova.com/en/news/il-femminicidio-diventa-reato-autonomo-punibile-con-lergastolo-meloni-un-altro-passo-avanti-del-governo/>.
13. Fiandaca, G. "Cari prof. Di diritto penale, è ora di protestare contro il delitto di femminicidio." *Sistema Penale*. URL: <https://www.sistemapenale.it/it/articolo/fiandaca-cari-prof-di-diritto-penale-e-ora-di-protestare-contro-il-delitto-di-femminicidio>.
14. Tuliakov, Viacheslav. "Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions." *International Annals of Criminology* (January 2025). URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/international-annals-of-criminology/article/victimization-and-victimoriented-development-of-ukrainian-doctrine-of-criminal-law-through-european-union-dimensions/7D258E10CF26934CBCE40BEE4F6D359>. DOI: 10.1017/cri.2024.22.
15. Tuliakov, V.O., & Savinova, N.A. (2024). Colonizing criminal law: towards new architecture of criminal code. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy – Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2(22), 53-74. <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2024.22.313732>.
16. European Institute for Gender Equality. "Measuring femicide in the EU and internationally: an assessment." URL: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/measuring-femicide-eu-and-internationally-assessment>.
17. Elefante, M., & Siyi Wang. "Femicide laws worldwide: 50 years of evolution and ongoing gaps." *World Bank Blogs*, June 16, 2025. URL: <https://blogs.worldbank.org/en/opendata/femicide-laws-worldwide--50-years-of-evolution-and-ongoing-gaps>.

Tuliakov V. Criminalisation of femicide

The article analyses femicide as a separate criminal phenomenon that reflects deep-rooted gender stereotypes and violence against women. It explores the phenomenon of femicide as a distinct form of gender-based violence that demands specific criminal legal recognition. It delves into the historical, sociocultural, and legal dimensions of femicide, emphasizing its roots in systemic gender discrimination and entrenched stereotypes. The study argues for defining the object of such crimes not only as the life of the victim but as the protection of women's dignity and freedom as fundamental democratic values. Femicide is examined not merely as an act of individual violence but as a manifestation of broader structural inequality, necessitating legal responses that incorporate victimological perspectives. The article offers a comparative analysis of international approaches, focusing particularly on Italy's 2025 legislative initiative to criminalize femicide as a separate offense punishable by life imprisonment. While this law signals progress in acknowledging the specific harm of gender-based killings, the paper also highlights substantial legal, conceptual, and procedural criticisms from scholars like Giovanni Fiandaca. The article concludes that criminalization alone is insufficient; it must be part of a broader strategy involving prevention, education, and systemic reform. In some societies, this necessitates the introduction of norms that take into account the victimisation context of the crime. Therefore, the criminalisation of femicide is not only a legal instrument, but also a means of establishing the principle of justice for victims. The study calls for critical evaluation of legislative innovations through the lens of human rights, proportionality, and legal certainty to ensure effective protection of vulnerable groups and to foster a justice system responsive to the realities of gender-based violence.

Key words: *femicide; gender-based violence; criminal law; discrimination; legal reform; victim protection; criminalization.*

УДК 343.345

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334433>

Т. Кравчук,

канд. юрид. наук,
старший викладач кафедри
кримінального права
Національної академії внутрішніх
справ;

І. Поштаренко,

старший викладач кафедри
кримінального права Національної
академії внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ВИКОРИСТАННЯ МАЛОЛІТНЬОЇ ДИТИНИ ДЛЯ ЗАНЯТТЯ ЖЕБРАЦТВОМ

Стаття присвячена аналізу суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. Визначено, що використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом визнається вчиненням умисно у випадку усвідомлення винною особою суспільно небезпечного характеру використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, передбачення його суспільно небезпечних наслідків, бажанні їх настання або свідомому припусканні їх настання. Ставлення винної особи до наслідків у вигляді спричинення дитині середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 Кримінального кодексу України) може характеризуватися тільки необережністю.

Констатовано необхідність усвідомлення суспільної небезпечності використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і бажання такого використання, що і є свідченням умисного вчинення діяння.

Аргументовано, що вина стосовно дій з використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом може характеризуватись як прямим, так і непрямим умислом, а щодо факту малолітства потерпілого – як умислом (прямим чи непрямим), так і необережністю у вигляді кримінальної протиправної недбалості. Тому обов'язковим є усвідомлення винною особою віку дитини, яка використовується для зайняття жебрацтвом.

Доведено наявність корисливого мотиву щодо отримання матеріальної вигоди або прибутку і необов'язковий характер мета даного кримінального правопорушення.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; склад кримінального правопорушення; кримінальна відповідальність; суб'єктивна сторона; вина; умисел; необережність; малолітня дитина; жебрацтво.

Постановка проблеми. Суб'єктивна сторона будь-якого кримінального правопорушення відіграє дуже важливу роль під час його кваліфікації. Це пояснюється тим, що саме вказаний елемент складу кримінального правопорушення дає можливість оцінити ступінь суспільної небезпеки особи, а також встановити мотивацію протиправного вчинку. Тобто, суб'єктивна сторона є психологічним змістом кримінального правопорушення та характеризує його внутрішню сторону. Суб'єктивна сторона нерозривно пов'язана з іншими елементами складу, оскільки в психіці суб'єкта знаходять відображення усі об'єктивні якості діяння. Особливого значення потребує встановлення ознак суб'єктивної сторони вчиненого при наявності деяких категорій потерпілих, в першу чергу тих, які перебувають у безпорадному стані або відносяться до вразливих категорій громадян.

Аналіз останніх досліджень. Особливості суб'єктивної сторони загалом, в тому числі – щодо кримінальної відповідальності за використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом досліджували І. О. Бандурка, О. І. Белова, Р. В. Вереша, В. В. Дзундза, І. М. Доляновська, Л. В. Дорош, М. Г. Заславська, В. О. Іващенко, В. В. Кузнецов, С. Я. Лихова, Р. О. Мовчан, Н. О. Семчук, І. О. Топольскова, Н. С. Юзікова та ін.

Метою даної статті є аналіз обов'язкових та факультативних ознак суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом.

Основний зміст. Кримінальне правопорушення, передбачене ст. 150-1 Кримінального кодексу України (далі – КК) «Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом», не містить вказівки на форму вини, тому для визначення її форми слід давати цілісну характеристику суб'єктивним ознакам ст. 150-1 КК.

Говорячи про склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 150-1 КК, слід пам'ятати, що аналізоване діяння має формальний

склад. Тому для кваліфікації достатньо лише встановити, щоб малолітня дитина почала використовуватися для зайняття жебрацтвом. Як зазначає з цього приводу О. І. Белова¹, така законодавча конструкція складу виключає можливість вчинення діянь з необережності, оскільки, якщо суспільно небезпечні наслідки винесені за межі складу, то особа не має можливості їх передбачити або легковажно розраховувати на відвернення останніх, або не передбачати можливості їх настання за умови, що вона мала і могла це передбачити. Таким чином, для ч. 1 ст. 150-1 КК характерною є лише умисна форма вини, причому умисел – лише прямий. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом визнається вчиненням умисно, якщо винна особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання або свідомо їх припускала. Ставлення винної особи до наслідків у вигляді спричинення дитині середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК) може характеризуватися тільки необережністю².

Що стосується ставлення особи до використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом, то воно має бути усвідомленим, що і свідчить про умисне ставлення до діяння. В свою чергу, усвідомлення особою змісту і характеру вчиненого діяння супроводжується бажанням його вчинення. Саме така оцінка психічного ставлення суб'єкта до вчиненого ним суспільно небезпечного діяння впливає зі змісту ст. 24 КК «Умисел і його види». Отже, усвідомлення суспільної небезпечності використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом і бажання такого використання свідчить про умисне вчинення діяння. У разі

¹ Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2006. С. 121.

² Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. С. 14.

встановлення того, що суб'єкт не усвідомлював фактичної сторони вчиненого діяння, не слід говорити про умисну форму вини.

Відомо, що використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом посягання має формальний склад. У науці кримінального права відомі дві основні позиції щодо питання про зміст вини при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом. Перша розглядає вину як психічне ставлення не тільки до дій, а й до суспільно небезпечних наслідків. Однак така конструкція умислу в формальних складах не одержала визнання, тому що:

1) у ній змішуються два різні питання: про те, що не буває кримінальних правопорушень без наслідків, тобто таких, що не заподіюють шкоди суспільним відносинам, і про те, що є цілий ряд кримінальних правопорушень, котрі виражаються у заподіянні цілком конкретних наслідків, прямо передбачених законом;

2) вона ігнорує об'єктивне розходження між матеріальними і формальними складами, обумовлене їх законодавчою конструкцією;

3) у спробі довести можливість непрямого умислу в формальних складах вона відступає від законодавчого опису умислу і робить предметом бажання не наслідки, а соціальні властивості діяння (особа свідомо допускає суспільно небезпечний характер дії);

4) вона, всупереч законодавчому умислу, ігнорує вольовий чинник, без якого взагалі неможливо оцінювати ту чи іншу поведінку³.

Інша позиція стосується того, що воля суб'єкта в цих випадках спрямована на саме діяння, тобто вольовий момент при вчиненні кримінальних правопорушень з формальним складом переміщається з наслідків на діяння. Тому правильним є висновок, що суб'єктивна сторона

³ Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 142–143.

аналізованого діяння знаходить свій вираз у психічному ставленні особи саме до діяння, яке може бути вчиненням лише з прямим умислом⁴.

Крім того, при дослідженні суб'єктивної сторони використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом необхідно точно встановити факт обізнаності винної особи про те, що потерпілий не досяг 14 років і є малолітнім. Це важливий момент для правильної юридичної оцінки дій винної особи, оскільки не виключені випадки, коли суб'єкт, використовуючи малолітню дитину для заняття жебрацтвом, не обізнаний про її вік. Винний може припускати, що потерпілий є малолітнім, але байдуже до цього ставиться. В той же час неможливо виключити випадки, коли винна особа не знає про вік особи, яку вона використовує для заняття жебрацтвом, хоча за обставинами справи в нього була можливість мати точне уявлення про це. Тому правильно сформулювати позицію, що вина суб'єкта кримінального правопорушення стосовно дій з використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом може характеризуватись як прямим, так і непрямим умислом, а щодо факту малолітства потерпілого – як умислом (прямим чи непрямим), так і необережністю у вигляді кримінальної протиправної недбалості. Отже, обов'язково слід наголосити на усвідомленні винною особою віку дитини, яка використовується для зайняття жебрацтвом, оскільки дане діяння наявне лише за умови, що дитина є малолітньою.

Наведене дає підстави стверджувати, що ставлення особи до віку дитини, яка використовується для зайняття жебрацтвом, характеризується прямим умислом, за якого винний усвідомлює факт залучення дитини такої вікової категорії, а до того ж бажає цього.

Теоретичний аналіз вини передбачає також розгляд її інтелектуального і вольового моментів, тобто характеристики внутрішнього ставлення суб'єкта до вчиненого з погляду сформульованих у законі комбінацій інтелектуальних

⁴ Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 143.

і вольових процесів, що відбуваються в психіці особи в зв'язку зі вчиненням, зокрема, використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. При цьому інтелектуальний момент умислу – це усвідомлення суб'єктом об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, відображення в його психіці фактичної і юридичної сторін посягання⁵.

Ю. В. Орел визначає інтелектуальний момент вини як усвідомлення особою характеру здійснюваних дій, тобто засновану на мисленні здатність людини розуміти як фактичну сторону своїх дій і обставин, за яких вони відбуваються, так і їх соціальний зміст і значення. Найважливішою передумовою усвідомлення характеру своїх дій є здатність людини передбачати їх можливі наслідки (фактичну сторону і соціальний зміст), тобто сприймати причинний зв'язок між діями і наслідками⁶. У літературі правильно відзначається, що реальна можливість передбачення особою наслідків своєї діяльності означає, що особа мала достатні знання у відповідній галузі, досвід, накопичений у результаті попередньої роботи. На ці можливості впливають зорові, слухові й інші рецептори індивіда, рівень його темпераменту. Будь-яка з цих якостей залежить від багатьох обставин і може визначатися віком особи. Однак інтелектуальна сторона його психічної діяльності не обмежена лише усвідомленням фактичних ознак вчиненого. Суб'єкт усвідомлює і соціальне значення вчинюваного ним посягання, тим самим розуміння цієї обставини являє собою ні що інше, як усвідомлення суб'єктом безпосереднього об'єкта діяння – волі особи, право на яку встановлено Конституцією України.

Таким чином, викладене дає можливість сформулювати інтелектуальну ознаку прямого умислу при використанні малолітньої дитини для заняття

⁵ Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2007. С. 144.

⁶ Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 146.

жебракством як усвідомлення особою суспільної небезпечності свого діяння в тому, що вона обмежує свободу потерпілого.

Характеристика прямого умислу при використанні малолітньої дитини для заняття жебракством не вичерпується лише розглядом його інтелектуальної ознаки, оскільки остання нерозривно пов'язана з вольовим ставленням до вчиненого. Встановлення того факту, що особа, усвідомлюючи фактичні ознаки і суспільно небезпечний характер діяння, бажала його вчинення, є достатнім для констатації прямого умислу. Отже, вольовий момент умислу при використанні малолітньої дитини для заняття жебракством виявляється в бажанні суб'єкта вчинити певні дії щодо обмеження волі потерпілого.

Інтелектуальний момент кримінальної протиправної самовпевненості характеризується в законі словами «особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності)». Деякі вчені вважають, що при цьому виді необережності у суб'єкта відсутнє усвідомлення суспільної небезпечності вчинюваного діяння, а ознакою самовпевненості є лише обов'язок і можливість такого усвідомлення⁷. Інші, навпаки, вважають, що усвідомлення потенційної суспільної небезпечності діяння охоплюється змістом самовпевненості⁸. При кримінальній протиправній самовпевненості ставлення суб'єкта до наслідків використання малолітньої дитини для заняття жебракством виражається в спричиненні середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК).

Вольовий момент кримінальної протиправної самовпевненості відображається в законі вказівкою на те, що особа легковажно розраховує на відвернення суспільно небезпечних наслідків. Такого роду розрахунок

⁷ Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. С. 153–154.

⁸ Євко В. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект. *Право України*. 2001. № 8. С. 107.

при самовпевненості має передумовою наявність певних обставин, які здатні нейтралізувати можливість настання передбачуваних наслідків. Ці обставини за своїми властивостями повинні бути об'єктивно здатними запобігти настанню наслідків (життєвий досвід, професійна майстерність, дії інших осіб, у тому числі самого потерпілого).

У юридичній науці багато уваги приділялося питанню мотиву кримінального правопорушення: поняттю, зв'язку з виною та її формами, класифікації, юридичному значенню та іншим аспектам. Але, як зазначає з цього приводу А. В. Савченко, ні в психологічній, ні в юридичній літературі поки що не вироблено загальновизнаного поняття як мотиву людської поведінки або діяльності, так і поняття мотиву кримінального правопорушення. Вчений пропонує власне визначення мотиву кримінального правопорушення як інтегрального психічного утворення, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою. Сам мотив треба вважати початковою спонукальною причиною, витоком правопорушення⁹.

Мотив для різних кримінальних правопорушень має різне значення, але у діянні, передбаченому ст. 150-1 КК, мотив не названий, та його можна з'ясувати із сутності самого діяння. У цьому разі психологічна потреба, яка є основою мотиву вчинення кримінального правопорушення, може бути задоволена шляхом отримання матеріальної вигоди або прибутку, що можливо лише за умови використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом. У таких випадках¹⁰ вчинення дій, суспільна небезпека яких не передбачена законом, залежно від настання наслідків, є засобом задоволення потреб, які покладені в основу мотиву кримінального правопорушення.

Отже, враховуючи формальний склад аналізованого кримінального правопорушення, слід зауважити, що в основі вчинення винною особою дій

⁹ Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ: Атіка, 2002. С. 9, 14–15.

¹⁰ Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. С. 135.

лежить корисливий мотив, який має на меті отримання матеріальної вигоди або прибутку.

Мета у вигляді отримання матеріальної вигоди притаманна лише кримінальним правопорушенням з корисливих мотивів. Це означає, що задоволення даної потреби можливо лише при використанні малолітньої дитини для заняття, але в жодному разі не внаслідок завдання шкоди здоров'ю, фізичному розвитку або освітньому рівню дитини.

Серед всіх кримінальних правопорушень, передбачених Особливою частиною КК, емоційний стан є обов'язковою ознакою лише двох складів діянь (ст. 116 «Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання» та ст. 123 «Умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання»), в яких згадується стан сильного душевного хвилювання. При вчиненні інших кримінальних правопорушень емоційний стан особи може мати й інший вияв, проте в такому випадку може враховуватися судом лише при призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності та покарання. Отже, стан сильного душевного хвилювання є емоційним станом особи (видом емоції), і його слід розглядати як ознаку, що характеризує суб'єктивну сторону складу кримінального правопорушення в цілому¹¹.

Висновки. Суб'єктивна сторона використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом характеризується лише прямим умислом. При цьому винна особа усвідомлює, що використовує для заняття жебрацтвом малолітню дитину і бажає вчинити зазначені дії. Ставлення винного до наслідків у вигляді спричинення малолітньому середньої тяжкості чи тяжких тілесних ушкоджень (ч. 3 ст. 150-1 КК) характеризується необережністю. При наявності умислу на заподіяння наслідків кваліфікація буде

¹¹ Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2008. С. 79.

здійснюватися за сукупністю діянь, передбачених ч. 3 ст. 150-1 і ст. 122 чи ст. 121 КК.

Ставлення особи до віку дитини, яка використовується для зайняття жебрацтвом, характеризується прямим умислом, за якого винний усвідомлює факт залучення дитини такої вікової категорії, а до того ж бажає цього.

Враховуючи формальну конструкцію даного складу кримінального правопорушення, приходимо до висновку, що в основі вчинення винною особою дій, зазначених у диспозиції ст. 150-1 КК, лежить корисливого мотиву щодо отримання матеріальної вигоди або прибутку. На сьогодні, на відміну від редакції КК до 05.07.2011 р., мета не є обов'язковою ознакою складу аналізованого кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Белова О. І. Кримінально-правова характеристика системи злочинів проти сім'ї та неповнолітніх: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08. Харків, 2006. 194 с.
2. Дегтярьова І. В. Використання малолітньої дитини для заняття жебрацтвом: кримінально-правова та кримінологічна характеристика і запобігання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2012. 19 с.
3. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Донецьк, 2007. 241 с.
4. Орел Ю. В. Суб'єктивна сторона злочинів, спрямованих на функціонування органів і установ пенітенціарної служби України. *Інформація і право*. 2015. № 1. С. 145–151.
5. Заславська М. Г. Кримінальна відповідальність за неналежне виконання обов'язків щодо охорони життя та здоров'я дітей: соціальна обумовленість і склад злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 228 с.
6. Євко В. Охорона дітей, позбавлених батьківського піклування: історичний аспект. *Право України*. 2001. № 8. С. 107–110.
7. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину: монографія. Київ: Атіка, 2002. 144 с.
8. Доляновська І. М. Кримінальна відповідальність за експлуатацію дітей (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2008. 228 с.

9. Авраменко О.В. Стан сильного душевного хвилювання: кримінально-правові та психологічні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2008. 222 с.

REFERENCES

1. Belova, O.I. (2006). Kryminalno-pravova kharakterystyka systemy zlochyniv proty simi ta nepovnolitnikh. *PhD thesis*. Kharkiv. 194 p. [in Ukrainian].
2. Dehtiarova, I.V. (2012). Vykorystannia malolitnoi dytyny dlia zaniattia zhebratstvom: kryminalno-pravova ta kryminolohichna kharakterystyka i zapobihannia. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv. 19 p. [in Ukrainian].
3. Politova, A.S. 2007. Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv proty svobody osoby za zakonodavstvom Ukrainy. *PhD thesis*. Donetsk. 241 p. [in Ukrainian].
4. Orel, Yu.V. (2015). Subiektyvna storona zlochyniv, spriamovanykh na funktsionuvannia orhaniv i ustanov penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy. *Informatsiia i pravo*, 1, 145–151 [in Ukrainian].
5. Zaslavska, M.H. (2006). Kryminalna vidpovidalnist za nenalezhne vykonannia oboviazkiv shchodo okhorony zhyttia ta zdorovia ditei: sotsialna obumovlenist i sklad zlochynu. *PhD thesis*. Kharkiv. 228 p. [in Ukrainian].
6. Yevko, V. (2001). Okhorona ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: istorychnyi aspekt. *Pravo Ukrainy*, 8, 107–110 [in Ukrainian].
7. Savchenko, A.V. (2002). Motyv i motyvatsiia zlochynu. Kyiv: Atika. 144 p. [in Ukrainian].
8. Dolianovska, I.M. (2008). Kryminalna vidpovidalnist za ekspluatatsiiu ditei (analiz skladu zlochynu). *PhD thesis*. Kyiv. 228 p. [in Ukrainian].
9. Avramenko, O.V. (2008.). Stan sylnoho dushevnogo khvyliuvannia: kryminalno-pravovi ta psykholohichni aspekty. *PhD thesis*. Lviv. 222 p. [in Ukrainian].

Kravchuk T., Poshtarenko I. Peculiarities of determining the subjective side of using a minor child for begging

The article is devoted to the analysis of the subjective side of using a minor child for begging. It is determined that the use of a minor child for begging is recognized as committed intentionally in cases of awareness by the guilty person of the socially dangerous nature of the use of a minor child for begging, anticipation of its socially dangerous consequences, desire for their establishment or conscious assumption of their occurrence. The attitude of the guilty person to the consequences in the form of causing moderate or serious bodily harm to a child (Part 3 of Article 150-1 of the Criminal Code of Ukraine) can only be characterized by negligence.

It has been established that there is a need to be aware of the social danger of using a minor child for begging and a desire for such use, which is evidence of

intentional commission of the act. It is argued that guilt regarding actions of using a minor child for begging can be characterized by both direct and indirect intent, and regarding the fact of the victim's minor age – both intent (direct or indirect) and carelessness in the form of criminal unlawful negligence.

Therefore, it is mandatory for the guilty person to be aware of the age of the child being used for begging.

The existence of a selfish motive for obtaining material benefit or profit and the optional nature of the purpose of this criminal offense have been proven.

Key words: *criminal offense; elements of a criminal offense; criminal liability; subjective side; guilt; intent; negligence; minor child; begging.*

УДК 343.54

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334407>

В. Р. Філіпенко,
докторка філософії,
асистентка кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету
імені Ярослава Мудрого

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛІСНЕ НЕВИКОНАННЯ ОБОВ'ЯЗКІВ ПО ДОГЛЯДУ ЗА ДИТИНОЮ

Статтю присвячено дослідженню гендерних аспектів кримінальної відповідальності за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною. Піддано аналізу 725 обвинувальних вироків, проголошених у період з 2010 р. до травня 2025 р., за ст. 166 КК України, та виявлено, що тільки у 59 вироках винними визнано обох батьків, а у 55 – лише батька. При цьому, матерів було засуджено переважною більшістю решти вироків (аж 611) за цією статтею. Встановлено, що, здебільшого, аналізовані рішення не містять й згадки про особу, яка є батьком потерпілої дитини, його ролі у процесі догляду за нею. Це свідчить про ігнорування суддями принципу гендерної рівності. Зроблено висновок, що давно існуючі гендерні стереотипи у сімейно-побутовій сфері мають помітний вплив навіть на процес здійснення правосуддя.

Наведено положення низки міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності, у тому числі, і щодо спільного виконання сімейних обов'язків обома батьками. Окрему увагу приділено вивченню правових позицій Європейського суду з прав людини, яка є однорідною та взірцевою. З'ясовано, що у них наголошується на необхідності подолання гендерних стереотипів у цій сфері, визначній ролі батька при догляді за дитиною та пріоритетності спільної батьківської опіки над нею.

Встановлено, що 2024 р. у національній судовій системі вперше застосовано модель спільної фізичної батьківської опіки над дитиною. Зроблено висновок про активізацію процесу подолання гендерних стереотипів у цій сфері і на правозастосовчому рівні. Обґрунтовується необхідність використовувати вказаний підхід як орієнтир для суддів при розгляді гендерно чутливих справ, у тому числі, за ст. 166 КК України. Наголошується на потребі проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед правозастосувачів з метою підвищення їх обізнаності щодо цінності гендерної рівності та прийняття рішень з урахування гендерного підходу.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; гендерна рівність; гендерні стереотипи у сім'ї; невиконання обов'язків по догляду за дитиною.

Цілеспрямований рух України до членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) передбачає процес адаптації національного законодавства до європейського, а також практичної реалізації його положень. Так, однією з пріоритетних для держав ЄС, у тому числі, й України, є політика у сфері гендерної рівності. Тому дотримання та врахування гендерних аспектів є необхідним при реалізації будь-якого напрямку діяльності держави, зокрема, й кримінально-правового регулювання.

У ст. 166 КК України передбачено відповідальність за злісне невиконання обов'язків по догляду за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування. Суб'єктами цього злочину можуть бути батьки. Водночас, аналіз 725 обвинувальних вироків за ст. 166 КК України у період з 2010 р. до травня 2025 р. продемонстрував, що тільки у 59 вироків винними визнано обох батьків, а у 55 – лише батька. Натомість матерів було засуджено переважною більшістю решти вироків (аж 611) за цією статтею.

Очевидним є те, що давно існуючі в українському суспільстві гендерні стереотипи та упередження в сімейно-побутовій сфері (наприклад, щодо пріоритетної ролі фігури матері під час догляду за дитиною та другорядної ролі батька в цьому процесі) безпосередньо відображаються і на правозастосуванні. Зазначене, у свою чергу, негативно впливає на ефективність кримінально-правового регулювання, штучно обмежує кримінально-правову охорону права дитини на нормальне існування та зростання, а також ставить під сумнів реалізацію визнаного принципу гендерної рівності на практиці. Викладене свідчить про необхідність приділити увагу зазначеній проблемі.

Протягом тривалого часу в суспільстві сформувались стійкі упередження та уявлення в сімейно-побутовій сфері, що пов'язані з піклуванням, вихованням, турботою, забезпеченням необхідними для життя засобами, у цілому, доглядом за дитиною. До найпоширеніших гендерних стереотипів у цій сфері відноситься, так зване, традиційне функціонування сім'ї, у якій основний об'єм зобов'язань по догляду за дитиною покладається

саме на жінку. Підтвердженням цього слугують результати низки досліджень. Так, 70 % опитаних чоловіків запевняють, що піклування про оселю, родину та дітей є найважливішою роллю саме жінки. Це ж дослідження показало, що чоловіки проводять з дітьми лише 22 години на тиждень, у той час як жінки – близько 49 годин, що свідчить про очевидний дисбаланс¹. Схвалюючи Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року, Кабінетом Міністрів України також визначено, що саме жінки «...через існуючі стереотипи є відповідальними за організацію побуту домогосподарства, піклування про дітей та непрацездатних членів родини»². У 2025 р. в Україні вперше розробили Індекс гендерної рівності відповідно до методології Європейського інституту гендерної рівності. Так, у документі зазначено, що до щоденного здійснення догляду за дітьми залучається 33,4% жінок та лише 19,1% чоловіків³. Очевидно, що низка соціально-економічних чинників, пов'язаних з повномасштабним вторгненням, покладають на жінок додаткові зобов'язання. Так, вимушена евакуація, мобілізація чоловіка, втрата житла, роботи, годувальника тощо змушує жінок освоювати нові ролі та, фактично, нести одноособову відповідальність за своїх дітей. У суспільстві ж це розглядається як «...цінний внесок у військові зусилля», а жінки вважаються «...ключовими рушіями та захисниками національної стійкості»⁴. Як бачимо, з початком війни очікування соціуму та тиск на жінок підсилюється. Безумовно, вказане прямо впливає і на правозастосовчу діяльність, що і обґрунтовується кількістю вироків за ст. 166 КК України, у яких винною визнано матір.

¹ Сучасне розуміння маскулинності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок. Київ, 2018. С. 9, 51. URL: <https://bit.ly/35GQMBX> (дата звернення: 05.05.2025).

² Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядж. Каб. Мін. Укр. від 12 серпня 2022 р. № 752-р. с. 16–17. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhhvaleno-derzhavnu-strategiiu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 05.05.2025).

³ Індекс гендерної рівності в Україні. Київ, 2025. С. 28. URL: <https://uwf.org.ua/gender-equality-index/> (дата звернення: 05.05.2025).

⁴ Жінки в Україні: як змінити гендерні ролі та ставлення?: брифінг. С. 4, 6. URL: <https://www.bbc.co.uk/mediaaction/documents/bbc-media-action-research-briefing-roles-ukrainian.pdf> (дата звернення: 05.05.2025).

Одним із пріоритетних напрямів діяльності низки міжнародних організацій є створення та впровадження стандартів у сфері гендерної рівності, зокрема, щодо порядку виконання сімейних обов'язків. Тож, необхідно приділити увагу положенням міжнародних документів, що їх містять. Так, їх держави-учасниці, у тому числі й Україна, зобов'язані забезпечити: щоб сімейне виховання включало правильне розуміння материнства як соціальної функції і визначення загальної відповідальності чоловіків і жінок за виховання та розвиток своїх дітей; однакові права і обов'язки чоловіків і жінок як батьків незалежно від їхнього сімейного стану в питаннях, що стосуються їхніх дітей (ст.ст. 5b, 16 Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р.)⁵; рівноправність кожного з подружжя у їхніх відносинах зі своїми дітьми (ст. 5 Протоколу № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1984 р.)⁶; визнання принципу загальної та однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини (ч. 1 ст. 18 Конвенції про права дитини 1995 р.)⁷; рівний розподіл сімейних обов'язків між чоловіками і жінками і гармонійне партнерство між ними (п. 15 Пекінської декларації 1995 р.); рівність прав і відповідальність жінок і чоловіків в сім'ї (п. 1 Платформи дій 1995 р.)⁸; спільної відповідальності чоловіків та жінок за виховання дітей, а також боротьби проти стереотипів, за якими турбота про дітей в основному розглядається як обов'язок жінки (п. 3 ст. 16 Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад 2004 р.)⁹; заохочення спільної відповідальності у веденні господарства у сім'ї (п. 5.4. Цілі 5

⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 05.05.2025).

⁶ Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 22 листопада 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804#Text (дата звернення: 05.05.2025).

⁷ Конвенція про права дитини від 20 листопада 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.05.2025).

⁸ Пекінська декларація: прийнята на IV Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507?find=1&text=закріпити#w1_1 (дата звернення: 05.05.2025).

⁹ Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад 2004 р. URL: <https://gender.auc.org.ua/?p=90> (дата звернення: 05.05.2025).

Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року»¹⁰) тощо.

Викладені вище міжнародні стандарти імплементовані і в систему національного законодавства. Так, саме формування відповідального материнства і батьківства віднесено до основних напрямів державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків¹¹. Принцип рівності прав та обов'язків щодо дитини як матері, так і батька передбачено і положеннями регулюючого законодавства (ст. 141 Сімейного кодексу (далі – СК) України, ст. 11 Закону України «Про охорону дитинства»¹²). Гендерно обумовлений підхід стосовно спільної відповідальності чоловіків та жінок у сім'ї втілено і у положеннях законодавства, які закріплюють конкретні обов'язки по догляду за дитиною на обох батьків (ст. 150 Сімейного кодексу (далі – СК) України, ст.ст. 8, 12 Закону України «Про охорону дитинства»¹³ тощо). Необхідним кроком у забезпеченні рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною стало законодавче закріплення права батька на відпустку при народженні дитини¹⁴. У період до 2030 року планується проведення низки заходів, що спрямовані саме на подолання гендерних стереотипів та формування відповідального батьківства¹⁵ тощо.

Окремої уваги заслуговують правові позиції Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо гендерних стереотипів у сімейно-побутовій сфері.

¹⁰ Цілі 5 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року». URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> (дата звернення: 05.05.2025).

¹¹ Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

¹² Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. ст. 142.

¹³ Там само.

¹⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною: Закон України від 15.04.2021 р. № 1401-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 27. Ст. 230.

¹⁵ Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядж. Каб. Мін. Укр. від 12 серпня 2022 р. № 752-р. С. 63. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 05.05.2025).

Так, у справі «Костянтин Маркін проти Росії» від 22 березня 2012 р¹⁶. зміст скарги заявника полягав у відмові в наданні йому як батьку-військовослужбовцю відпустки по догляду за малолітніми дітьми, оскільки за національним законодавством це право надане тільки жінкам-військовослужбовицям. ЄСПЛ сформулював обґрунтовану позицію, згідно з якою визнав гендерними стереотипами розуміння жінки як головної доглядальниці дітей, а чоловіка – головного годувальника сім'ї. При цьому, Суд вказав, що неможливо посилались на традиційний розподіл гендерних ролей у суспільстві при виправданні різного ставлення до жінок та чоловіків у праві на відпустку по догляду за дитиною. Суд наголосив на рівному розподілі відповідальності за виховання дітей між чоловіками та жінками, а також зазначив про визнану роль чоловіків у догляді за дітьми.

У наступній справі «М. С. проти України» від 11 жовтня 2017 р. в частині визначення національним судом місця проживання дитини з матір'ю, суддя Ранзоні справедливо зазначив, що «...презумпція на користь матері в справах про опіку над дитиною не підтримується ані практикою на рівні ООН після прийняття Декларації, ані судовою практикою нашого Суду і не відповідає позиції Ради Європи і більшості держав-членів ... Рада Європи декілька разів засуджувала нерівне ставлення до батьків і наголошувала на тому, що роль батька щодо дітей необхідно краще визнавати і належно цінувати»¹⁷. Таким чином, у частині визнання необхідності подолання гендерних стереотипів у сімейній сфері, аналіз правових позицій ЄСПЛ свідчить про їх однорідність.

У національній судовій системі врахування принципу рівності прав та обов'язків обох батьків при розгляді справ про визначення місця проживання дитини прослідковується відносно нещодавно. Так, спершу Верховний Суд (далі – ВС) у цих категоріях справ вказував лише на можливість застосування

¹⁶ Case of Konstantin Markin v. Russia (*Application no. 30078/06*): judgement, 22 March 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-109868> (дата звернення: 05.05.2025).

¹⁷ «М. С. проти України»: огляд рішень ЄСПЛ. ЮрФЕМ.ua. URL: <https://jurfem.com.ua/m-s-proty-ukrainy-oglyad/> (дата звернення: 05.05.2025).

моделі спільної батьківської опіки на дитиною (почергового проживання з кожним із батьків за відповідним графіком)¹⁸. Особливої уваги заслуговує окрема думка судді в одному з вказаних рішень, що була присвячена обґрунтуванню рівності обох батьків при догляді за дитиною та необхідності застосування цієї моделі у даному спорі¹⁹. Очевидно, що саме ця позиція і лягла в основу Постанови ВС від 16 лютого 2024 р., де було вперше застосовано модель спільної фізичної батьківської опіки над дитиною²⁰. Аргументуючи вказаний підхід, Суд зазначив п. 4 Резолюції «Рівність і спільна батьківська відповідальність: роль батька» від 2 жовтня 2015 р. № 2079 Парламентської Асамблеї Ради Європи, згідно з яким «...розвиток спільної батьківської відповідальності допомагає подолати гендерні стереотипи щодо ролей, які нібито призначаються жінкам і чоловікам у сім'ї, і є очевидним відображенням соціологічних змін, які відбулися за останні п'ятдесят років в організації приватної та сімейної сфер»²¹. Викладене означає, що тенденція до практичної реалізації гендерно обумовленого принципу спільної, однакової, рівної відповідальності батьків все більше актуалізується. Відповідно, поступово процес подолання гендерних стереотипів у цій сфері забезпечується не тільки на законодавчому, а й на правозастосовчому рівнях. Отже, зазначений підхід повинен стати орієнтиром для суддів при розгляді гендерно чутливих справ, у тому числі, за ст. 166 КК України.

¹⁸ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 жовтня 2022 р., судова справа № 750/9620/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011850> (дата звернення: 05.05.2025); Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 грудня 2022 р., судова справа № 742/2571/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059552> (дата звернення: 05.05.2025); Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 4 жовтня 2023 р., судова справа № 208/4667/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985421> (дата звернення: 05.05.2025).

¹⁹ Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Синельникова Є. В. від 4 жовтня 2023 р., судова справа № 208/4667/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985425> (дата звернення: 05.05.2025).

²⁰ Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 лютого 2024 р., судова справа № 465/6496/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074192> (дата звернення: 05.05.2025).

²¹ Там само.

Задля того, щоб встановити чи дотримуються судді принципу гендерної рівності при ухваленні обвинувальних вироків за ст. 166 КК України, необхідно проаналізувати окремі їх приклади. Тільки матір визнано винною у невиконанні обов'язків по догляду (забезпечення харчуванням, належними умовами проживання, медичною допомогою) за дитиною впродовж п'яти місяців. З тексту вироку відомо, що у офіційному шлюбі жінка не перебуває, але проживає зі співмешканцем, що допомагає коштами на утримання дитини²². Що стосується батька останньої, то суд встановив особу, яка ним записана, одна, водночас, не надав жодної правової оцінки його бездіяльності щодо сина. Слід звернути увагу, що проживання батька окремо від дитини не звільняє його від обов'язків щодо неї (ч. 2 ст. 141, ч. 2 ст. 157 СК України). Таким чином, зазначені у вироці обставини справи (утримання дитини співмешканцем матері, а не рідним батьком, тривалість невиконання обов'язків) вказують на необхідність надати кримінально-правову оцінку поведінки не лише матері, а й іншого з батьків. Відповідно, у проаналізованому випадку судом було проігноровано принцип гендерної рівності обох батьків під час догляду за дитиною. Слід зазначити, що переважна більшість вироків не містять навіть згадки про батька потерпілої дитини²³.

На противагу вищенаведеному, у наступному прикладі винними у злісному невиконанні обов'язків по догляду за дитиною було визнано обох батьків. У вироці зазначено, що за словами батька, він неодноразово звертав увагу дружини на неналежне здійснення нею догляду за дітьми, але самотійно активних дій для належного забезпечення умов для проживання дітей не вживав, оскільки, на його думку, цим займалась дружина, а він постійно був на

²² Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 18 травня 2023 р., судова справа № 444/668/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111081680> (дата звернення: 05.05.2025).

²³ Вирок Краснокутського районного суду Харківської області від 20 січня 2025 р., судова справа № 627/1301/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124512678> (дата звернення: 05.05.2025); Вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 13 лютого 2025 р., судова справа № 349/2211/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125151811> (дата звернення: 05.05.2025); Вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 11 березня 2025 р., судова справа № 550/736/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125726052> (дата звернення: 05.05.2025).

роботі²⁴. Очевидно, що в цій сім'ї панують упередження та стереотипи щодо зобов'язань матері та батька. Однак, прийняття судом саме такого рішення означає, що в його основу покладено гендерний підхід.

Висновки. Тривалий час існуючі в українському суспільстві гендерні стереотипи та упередження в сімейно-побутовій сфері здійснюють безпосередній вплив на усі сфери життя. Нові виклики, пов'язані з повномасштабним вторгненням, тільки загострили існуючу проблему. Тому такий вплив відображається навіть на результатах здійснення правосуддя у кримінальних провадженнях за ст. 166 КК України. У переважній більшості обвинувальних вироків за цією статтею з 2010-травень 2025 рр., винними за злісне невиконання обов'язків по догляду за дітьми визнано їх матерів. Як правило, прийняті рішення не містять й згадки про особу, яка є батьком потерпілої дитини, його ролі у процесі догляду за нею. Це свідчить про ігнорування суддями принципу гендерної рівності.

У той же час, імплементація низки міжнародних стандартів у сфері гендерної рівності у національне законодавство, тісна міжнародна співпраця, започаткування та реалізація важливих проєктів з цього напрямку свідчить про пріоритетність політики гендерної рівності для України. У 2024 р. у національній судовій системі вперше застосовано модель спільної фізичної батьківської опіки над дитиною. Це означає, що поступово процес подолання гендерних стереотипів у цій сфері забезпечується і на правозастосовчому рівні. Вказаний підхід повинен стати орієнтиром для суддів при розгляді гендерно чутливих справ, у тому числі, за ст. 166 КК України. Взірцевою є практика ЄСПЛ, у правових позиціях якої неодноразово наголошувалось на необхідності подолання гендерних стереотипів у цій сфері, визначній ролі батька при догляді за дитиною та пріоритетності спільної батьківської опіки над нею. Безумовно, обґрунтованою потребою є проведення інформаційно-

²⁴ Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 2 травня 2023 р., судова справа № 554/12100/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110646153> (дата звернення: 05.05.2025).

роз'яснювальної роботи серед правозастосувачів, зокрема суддів, задля підвищення їх обізнаності щодо цінності гендерної рівності, необхідності її забезпечення, а також прийняття правових рішень з урахування гендерного підходу.

Список використаних джерел

1. Case of Konstantin Markin v. Russia (*Application no. 30078/06*): *judgement*, 22 March 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-109868> (дата звернення: 05.05.2025).
2. Вирок Жовківського районного суду Львівської області від 18 травня 2023 р., судова справа № 444/668/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111081680> (дата звернення: 05.05.2025).
3. Вирок Краснокутського районного суду Харківської області від 20 січня 2025 р., судова справа № 627/1301/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124512678> (дата звернення: 05.05.2025).
4. Вирок Октябрського районного суду м. Полтави від 2 травня 2023 р., судова справа № 554/12100/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110646153> (дата звернення: 05.05.2025).
5. Вирок Рогатинського районного суду Івано-Франківської області від 13 лютого 2025 р., судова справа № 349/2211/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125151811> (дата звернення: 05.05.2025).
6. Вирок Чутівського районного суду Полтавської області від 11 березня 2025 р., судова справа № 550/736/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125726052> (дата звернення: 05.05.2025).
7. Європейська хартія рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад 2004 р. URL: <https://gender.auc.org.ua/?p=90> (дата звернення: 05.05.2025).
8. Жінки в Україні: як змінити гендерні ролі та ставлення?: брифінг. 11 с. URL: <https://www.bbc.co.uk/mediaaction/documents/bbc-media-action-research-briefing-roles-ukrainian.pdf> (дата звернення: 05.05.2025).
9. Індекс гендерної рівності в Україні. Київ, 2025. 64 с. URL: <https://uwf.org.ua/gender-equality-index/> (дата звернення: 05.05.2025).
10. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок від 18 грудня 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 05.05.2025).
11. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 05.05.2025).
12. «М. С. проти України»: огляд рішень ЄСПЛ. *ЮрФЕМ.ua*. URL: <https://jurfem.com.ua/m-s-proty-ukrainy-oglyad/> (дата звернення: 05.05.2025).
13. Окрема думка судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Синельникова Є. В. від 4 жовтня 2023 р., судова справа

№ 208/4667/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985425> (дата звернення: 05.05.2025).

14. Пекінська декларація: прийнята на IV Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507?find=1&text=закріпити#w1_1 (дата звернення: 05.05.2025).

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення рівних можливостей матері та батька у догляді за дитиною: Закон України від 15.04.2021 р. № 1401-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 27. Ст. 230.

16. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 р. № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.

17. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 р. № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.

18. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року: розпорядж. Каб. Мін. Укр. від 12 серпня 2022 р. № 752-р. 82 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiiu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku> (дата звернення: 05.05.2025).

19. Протокол № 7 до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 22 листопада 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 (дата звернення: 05.05.2025).

20. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 жовтня 2022 р., судова справа № 750/9620/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011850> (дата звернення: 05.05.2025).

21. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 14 грудня 2022 р., судова справа № 742/2571/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059552> (дата звернення: 05.05.2025).

22. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 4 жовтня 2023 р., судова справа № 208/4667/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985421> (дата звернення: 05.05.2025).

23. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 16 лютого 2024 р., судова справа № 465/6496/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074192> (дата звернення: 05.05.2025).

24. Сучасне розуміння маскулиності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок. Київ, 2018. 126 с. URL: <https://bit.ly/35GQMBX> (дата звернення: 05.05.2025).

25. Цілі 5 Резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Перетворення нашого світу: порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 року». URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> (дата звернення: 05.05.2025).

REFERENCES

1. Case of Konstantin Markin v. Russia (*Application no. 30078/06*): *judgement*, 22 March 2012. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-109868> [in English].
2. Vyrok Zhovkivskoho raionnoho sudu Lvivskoi oblasti vid 18 travnia 2023 r., sudova sprava № 444/668/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111081680> [in Ukrainian].
3. Vyrok Krasnokutskoho raionnoho sudu Kharkivskoi oblasti vid 20 sichnia 2025 r., sudova sprava № 627/1301/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124512678> [in Ukrainian].
4. Vyrok Oktiabrskoho raionnoho sudu m. Poltavy vid 2 travnia 2023 r., sudova sprava № 554/12100/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110646153> [in Ukrainian].
5. Vyrok Rohatynskoho raionnoho sudu Ivano-Frankivskoi oblasti vid 13 liutoho 2025 r., sudova sprava № 349/2211/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125151811> [in Ukrainian].
6. Vyrok Chutivskoho raionnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 11 bereznia 2025 r., sudova sprava № 550/736/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125726052> [in Ukrainian].
7. Yevropeiska khartiia rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad 2004 r. URL: <https://gender.auc.org.ua/?p=90> (data zvernennia: 05.05.2025). [in Ukrainian].
8. Zhinky v Ukraini: yak zminyty henderni roli ta stavlennia?: bryfinh. 11 s. URL: <https://www.bbc.co.uk/mediaaction/documents/bbc-media-action-research-briefing-roles-ukrainian.pdf> [in Ukrainian].
9. Indeks hendernoi rivnosti v Ukraini. Kyiv, 2025. 64 s. URL: <https://uwf.org.ua/gender-equality-index/> [in Ukrainian].
10. Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok vid 18 hrudnia 1979 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text [in Ukrainian].
11. Konventsiiia pro prava dytyny vid 20 lystopada 1995 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
12. «M. S. proty Ukrainy»: ohliad rishen YeSPL. YurFEM.ua. URL: <https://jurfem.com.ua/m-s-proty-ukrainy-oglyad/> [in Ukrainian].
13. Okrema dumka suddi Kasatsiinoho tsyvilnogo sudu u skladi Verkhovnoho Sudu Synelnykova Ye. V. vid 4 zhovtnia 2023 r., sudova sprava № 208/4667/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985425> [in Ukrainian].

14. Pekinska deklaratsiia: pryiniata na IV Vsesvitnii konferentsii zi stanovyshcha zhinok 15 veresnia 1995 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507?find=1&text=zakripty#w1_1 [in Ukrainian].

15. Law of Ukraine on amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding ensuring equal opportunities for mothers and fathers in caring for a child № 1401-IX. (2021, April 15). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 27, 230 [in Ukrainian].

16. Law of Ukraine on ensuring equal rights and opportunities for women and men № 2866-IV. (2005, September 8). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 52, 561 [in Ukrainian].

17. Law of Ukraine on the protection of childhood № 2402-III. (2001, April 26). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 30, 142 [in Ukrainian].

18. Pro skhvalennia Derzhavnoi stratehii zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv na period do 2030 roku: rozporiadzh. Kab. Min. Ukr. vid 12 serpnia 2022 r. № 752-r. 82 s. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriadom-skhvaleno-derzhavnu-stratehiiu-zabezpechennia-rivnykh-prav-ta-mozhlyvostei-zhinok-i-cholovikiv-na-period-do-2030-roku> [in Ukrainian].

19. Protokol № 7 do Konventsii pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod vid 22 lystopada 1984 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_804 [in Ukrainian].

20. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 26 zhovtnia 2022 r., sudova sprava № 750/9620/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107011850> [in Ukrainian].

21. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 14 hrudnia 2022 r., sudova sprava № 742/2571/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059552> [in Ukrainian].

22. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 4 zhovtnia 2023 r., sudova sprava № 208/4667/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113985421> [in Ukrainian].

23. Postanova Verkhovnoho Sudu u skladi kolehii suddiv Pershoi sudovoi palaty Kasatsiinoho tsyvilnoho sudu vid 16 liutoho 2024 r., sudova sprava № 465/6496/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117074192> [in Ukrainian].

24. Suchasne rozuminnia maskulynosti: stavlennia cholovikiv do hendernykh stereotypiv i nasylstva shchodo zhinok. Kyiv, 2018. 126 s. URL: <https://bit.ly/35GQMBX> [in Ukrainian].

25. Tsili 5 Rezoliutsii Heneralnoi Asamblei OON «Peretvorennia nashoho svitu: poriadok denniy u haluzi staloho rozvytku na period do 2030 roku». URL:

<https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/peretvorennya-nashoho-svitu-poryadok-dennyu-u-sferi-staloho-rozvytku-do-2030-roku> [in Ukrainian].

Filipenko V. R. Gender Aspects of Criminal Liability for Persistent Failure to Perform Duties Related to the Care of a Child

The article is devoted to the study of gender aspects of criminal liability for persistent failure to perform duties related to the care of a child. Based on the analysis of 725 guilty verdicts under Article 166 of the Criminal Code of Ukraine, delivered between 2010 and May 2025, it was found that only 59 verdicts found both parents guilty, and 55 verdicts found only the father guilty. Moreover, mothers were convicted in the vast majority of the remaining verdicts (as many as 611) under this article. It has been established that, in general, the analyzed decisions do not contain any mention of the person who is the father of the victim child, or his role in the process of caring for him. This indicates that judges ignore the principle of gender equality. It is concluded that long-standing gender stereotypes in the family and domestic sphere (the mother's priority role in childcare, different distribution of responsibilities between parents for the child, etc.) have a significant impact even on the administration of justice. It is proved that the new challenges associated with the full-scale invasion (evacuation, loss of housing, breadwinner, forced sole responsibility of the mother for the child) have only exacerbated the existing problem.

The author cites the provisions of a number of international standards in the field of gender equality, including those concerning the joint fulfillment of family responsibilities by both parents. Particular attention is paid to the legal positions of the ECHR, which are uniform and exemplary. The author shows that they emphasize the need to overcome gender stereotypes in this area, the prominent role of the father in caring for the child, and the priority of joint parental custody.

It is established that in 2024, the national judicial system for the first time applied the model of joint physical parental custody of a child. The author concludes that the process of overcoming gender stereotypes in this area has intensified at the law enforcement level. The author substantiates the need to use this approach as a guideline for judges when considering gender-sensitive cases, including those under Article 166 of the Criminal Code of Ukraine. The author emphasizes the need to conduct awareness-raising activities among law enforcement officers, in particular judges, to raise their awareness of the value of gender equality, the need to ensure it, and to make legal decisions based on a gender approach.

Key words: *criminal law; criminal offence; criminal liability; gender equality; gender stereotypes in the family; failure to perform duties related to the care of a child.*

УДК 343.4

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334359>

О. Е. Радутний,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ПОРУШЕННЯ НЕДОТОРКАНОСТІ ПРИВАТНОГО ЖИТТЯ У ВІРТУАЛЬНИХ ТА МАТЕРІАЛЬНО ОБ'ЄКТИВОВАНИХ СВІТАХ

У статті розглянуто окремі актуальні питання забезпечення недоторканності приватного життя в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, зокрема, Метавсесвіту та Великих даних. Виявлено значну увагу з боку творців законодавчих актів на міжнародному та національному рівнях, а так само широкого кола науковців, до проблематики недоторканності приватного життя та кримінально-правових аспектів її охорони, системну невідповідність між назвою статті 182 КК України та її диспозицією, цінність для користувачів Метавсесвіту тих самих законних прав та охоронюваних інтересів, які є важливими для суб'єктів правовідносин як у віртуальних середовищах, так і в матеріально об'єктивованому світі, зокрема, право на фізичну і моральну недоторканність, розвиток особистості без втручання ззовні, найменування, громадянство або належність до певної спільноти, бажану зовнішність, гендерну ідентичність, етнічну ідентичність, сексуальне життя, збереження персональних даних, захист медичних даних, репродуктивні права, завершення життя, професійну та ділову діяльність, захист репутації, доступ до особистої інформації, власне зображення і фотографії, оприлюднення фотографій, зображень і статей, статус житла, недоторканність кореспонденції, використання комп'ютерного електронного простору тощо, у випадку порушення яких може наставати, з певними уточненнями, відповідальність за ст.ст. 132, 145, 151-2, 154, 162, 163, 168, 171, 180, 181, 182 КК України тощо. Виявлено актуальні виклики сьогодення та сформульовано дискусійні питання для подальшого обговорення. Сформульовано висновок про те, що відсутність чітко закріплених меж і обсягу приватного життя порушує принцип правової визначеності, зокрема, у тому випадку, коли національним законодавством передбачено юридичну відповідальність за порушення таких меж. Рекомендовано законодавцю уточнити назву ст. 182 КК України шляхом її формулювання, наприклад, як «Порушення недоторканності приватного життя щодо конфіденційної інформації про особу», узгодити між собою визначення конфіденційної інформації, які містяться в Законах України «Про доступ до публічної інформації» та «Про інформацію», в тому числі, з метою неухильного дотримання принципу верховенства права.

Ключові слова: кримінальне право; кримінальна відповідальність; приватне життя; приватність; недоторканність; інформація; персональні

дані; конфіденційна інформація; вразлива інформація; кримінальне правопорушення; предмет кримінального правопорушення; суспільно небезпечна поведінка; суспільно небезпечні наслідки; спосіб порушення недоторканності приватного життя; анонімізація; деанонімізація; аватар; Метавсесвіт; Великі дані; Всеосяжний Інтернет; право на забуття

Вступ. Актуальність забезпечення недоторканності приватного життя в умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій, зокрема, штучного інтелекту, Метавсесвіту, Великих даних, Всеосяжного інтернету, блокчейну, криптовалют та віртуальних активів тощо, обумовлюється низкою системних чинників, але не обмежується виключно тими, які привернули увагу у межах цього дослідження.

В якості фундаментальної цінності демократичного суспільства недоторканність приватного життя (приватність, лат. *privatus*, англ. *privacy*, фр. *la vie privée* тощо) відноситься до категорії основних прав людини, пріоритетність та відносна незмінність яких закріплена у численних міжнародних та національних правових актах, зокрема, таких як Загальна декларація прав людини (1948 р.), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Хартія основних прав ЄС (2000 р.), Директива ОЕСР «Про базові принципи захисту недоторканності приватного життя і транскордонних потоків персональних даних» (1980 р.), Конвенція РЄ про захист фізичних осіб при автоматизованій обробці персональних даних ETS № 108 (Конвенція № 108, 1981 р.), Загальний регламент про захист даних (GDPR, 2016 р.), Американська конвенція про права людини (1969 р.), закони про захист персональних даних/приватної інформації ФРН, Великої Британії та Японії тощо, а також Конституція України, ЦК України, КУпАП, КК України, Закони України «Про захист персональних даних», «Про доступ до публічної інформації», «Про інформацію» тощо.

Певний стан недоторканності приватного життя характеризує релевантний рівень загальної та інформаційної безпеки у конкретному суспільстві, в тому числі щодо персональних, медичних та інших вразливих даних. Ефективні запобіжники від незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу, а так само від незаконної зміни такої інформації, виступають ознаками поточного рівня моральних цінностей суспільства та свідчать про його розвиток з точки зору психологічного комфорту і благополуччя індивідів, сприяють підвищенню якості життя, свободі вираження поглядів і вільному висловленню думок і оцінок без страху переслідування. Завдяки захисту приватності утворюється можливість підтримувати високі етичні стандарти у відносинах, захищати особисту інформацію, родинне життя і сімейні стосунки від небажаного стороннього втручання, ефективно протидіяти дискримінації, в тому числі на підґрунті особистих даних. Дотримання міжнародних стандартів в сфері захисту недоторканності приватного життя вказує на повагу до принципів демократії, верховенства права та правової захищеності.

Зазначені обставини у поєднанні з підвищеним суспільним інтересом до забезпечення недоторканності приватного життя у всіх сферах соціальної взаємодії в умовах стрімкого науково-технічного прогресу обумовлюють обрання теми та формулювання цілей і завдань цієї публікації.

Літературний огляд. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти інформаційної безпеки, в тому числі, охорони недоторканності приватного життя, були і продовжують перебувати у сфері наукових інтересів таких дослідників, як Д. Азаров, О. Андрієвська, А. Андрушко, П. Андрушко, М. Бажанов, О. Барабаш, О. Баранов, В. Басай, В. Батиргарєєва, Ю. Баулін, К. Беляков, М. Бем, В. Борисов, В. Брижко, О. Білоусов, В. Бобрик, В. Гальцова, М. Гнетнев, К. Голдзіцький, І. Городинський, О. Горпинюк, О. Готін, Н. Гуторова, Ю. Дем'яненко, О. Дмитренко, О. Дудоров, Л. Ємчук, С. Єсімов, І. Зінченко,

С. Лихова, А. Калініна, А. Кардаш, М. Карчевський, Ю. Когут, М. Колодяжний, Д. Кондратов, І. Король, О. Кулініч, О. Литвинов, М. Мазур, М. Мельник, К. Мельник, І. Михайленко, І. Митрофанов, Т. Михайліченко, А. Музика, В. Навроцький, Ю. Орлов, М. Панов, В. Парасюк, В. Пилипчук, Є. Полях, В. Породько, О. Посикалюк, І. Присяжнюк, Р. Радейко, О. Радкевич, О. Радутний, О. Родіоненко, І. Романюк, М. Рубашенко, Н. Савінова, А. Самодін, В. Серьогін, О. Сидельников, М. Сисоєнко, О. Сосніна, І. Спасибо-Фатєєва, В. Сташис, Є. Стрельцов, Р. Стефанчук, В. Тацій, В. Туляков, О. Фаїзова, Н. Філатова-Білоус, П. Фрис, М. Хавронюк, О. Храмцов, О. Червякова, Н. Уханова тощо.

Перманентне зростання наведеного і далеко не повного переліку згаданих науковців свідчить про важливість тематики і можливість її подальшого дослідження з урахуванням специфіки стрімких змін, які обумовлені науково-технічним прогресом.

Цілі та завдання публікації полягають у дослідженні основного змісту феномену приватного життя та його нормативного окреслення у співвідношенні з принципом правової визначеності, в тому числі, з посиланням на практику ЄСПЛ та Конституційного Суду України, виявленні окремих недоліків законодавчого регулювання кримінально-правової охорони його недоторканості, формулюванні пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства в цій сфері, дослідженні можливості охорони релевантних суспільних відносин у віртуальних та матеріально об'єктивованих світах з позитивно зростаючим ступенем ефективності.

Основна частина. Приватне життя є багатовимірним феноменом, який відповідно до практики ЄСПЛ належить до сфери безпосередньої особистої автономії та охоплює фізичну і моральну недоторканність (рішення у справі «X and Y v. the Netherlands», 1985), розвиток особистості без втручання ззовні (рішення у справі «Niemiets v. Germany», 1992; «Botta v. Italy», 1998), право на ім'я (рішення у справі «Guillot v. France», 1993) та прізвище (рішення у справі

«Stjerna v. Finland», 1994), право на громадянство (рішення у справі «Genovese v. Malta», 2011), право на бажану зовнішність (рішення у справі «Tig v. Turkey», 2005), право на гендерну ідентичність (рішення у справі «A. P., Garçon and Nicot v. France», 2017), право на етнічну ідентичність (рішення у справі «R. B. v. Hungary», 2016), право на сексуальне життя (рішення у справі «Dudgeon v. the United Kingdom», 1981), збереження персональних даних (рішення у справі «Amann v. Switzerland», 2000), захист медичних даних (рішення у справі «Z v. Finland», 1997), репродуктивні права (рішення у справі «S. H. and Others v. Austria», 2011; «A, B and C v. Ireland», 2010), право на завершення життя (рішення у справі «Haas v. Switzerland», 2011), право на поховання (рішення у справі «Lozovyye v. Russia», 2018), екологічні питання (рішення у справі «López Ostra v. Spain», 1994), право на професійну та ділову діяльність (рішення у справі «Oleksandr Volkov v. Ukraine», 2013), право на захист репутації (рішення у справі «Petrina v. Romania», 2008), право на доступ до особистої інформації (рішення у справі «Odièvre v. France», 2003), право на власне зображення і фотографії, оприлюднення фотографій, зображень і статей (рішення у справі «Von Hannover v. Germany», 2012; «Toma v. Romania», 2009), право на приватність під час ув'язнення (рішення у справі «Szafranski v. Poland», 2016), статус житла (рішення у справі «Gillow v. the United Kingdom», 1986), право на недоторканність кореспонденції (рішення у справі «Craxi (№2) v. Italy», 2003), право на використання комп'ютерного електронного простору (рішення у справі «Peck v. the United Kingdom», 2003) тощо.

Завдяки цьому стає можливим виокремити низку норм у КК України, які присвячені питанням регламентації кримінально-правової охорони недоторканності приватного життя, зокрема, ст. 132 («Розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби»), ст. 145 («Незаконне розголошення лікарської таємниці»), ст. 151-2 («Примушування до шлюбу»), ст. 154 («Примушування до вступу в статевий зв'язок»), ст. 162 («Порушення

недоторканності житла»), ст. 163 («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»), ст. 168 («Розголошення таємниці усиновлення (удочеріння)»), ст. 171 («Перешкоджання законній професійній діяльності журналістів»), ст. 180 («Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»), ст. 181 («Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів»), ст. 182 («Порушення недоторканності приватного життя») КК тощо. Всі вони мають різні безпосередні об'єкти кримінально-правового охорони та, в окремих випадках, не співпадають за родовими об'єктами, втім цілком обґрунтовано можуть бути віднесені до загальної сфери захисту недоторканності приватного життя як загальної концепції. В тих випадках, коли порушення недоторканності приватного життя вчинюється у формах, які не передбачені спеціальними нормами (такими, як ст. 162 («Порушення недоторканності житла»), ст. 163 («Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер») КК тощо), кваліфікація дій винної особи за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про потерпілу особу або незаконна зміна такої інформації може відбуватися за ст. 182 («Порушення недоторканності приватного життя») КК, що вказує на їх співвідношення як загальної (ст. 182 КК) та спеціальних норм (ст.ст. 162, 163 КК та інші).

Разом з тим, практично перед кожним дослідником кримінально-правових аспектів недоторканності приватного життя постає фундаментальна проблема системної невідповідності між назвою статті 182 «Порушення недоторканності приватного життя» КК (складається початкове враження, що вона охоплює своїм захистом всі його прояви) та її диспозицією (ч. 1 ст. 182 КК – «Незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації, крім ви-

падків, передбачених іншими статтями цього Кодексу»), за яку назва є ширшою, ніж реальний зміст кримінально-правової норми, що є абсолютно неприйнятним, адже встановлення ознак кримінального правопорушення відбувається не за назвою статті, натомість за описом суспільно небезпечної поведінки в її диспозиції. У зв'язку з цим вбачаються підстави рекомендувати законодавцю уточнити назву ст. 182 КК шляхом її формулювання, наприклад, як «Порушення недоторканності приватного життя щодо конфіденційної інформації про особу».

З свого боку, суспільна небезпечність незаконного збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації (ч. 1 ст. 182 КК) з урахуванням кваліфікуючих обставин, якими відповідно до положень ч. 2 ст. 182 КК виступають повторність та заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам особи, полягає у порушенні прав людини на приватне життя, утворенні підґрунтя для незаконного фізичного або психологічного впливу (погрози, стрес, соціальна ізоляція, погіршення соціальних відносин, відчуття незахищеності та постійного спостереження), репутаційних та економічних втратах, в тому числі, через переслідування на підставі отриманої інформації, у створенні передумов для вчинення інших кримінальних правопорушень (яким можуть бути, зокрема, зловживання службовим становищем, перевищення службових повноважень, шахрайство з використанням особистих даних або так звана крадіжка особистості тощо), у різних формах дискримінації за окремими ознаками, у зниженні загального рівня демократичних свобод для всього суспільства у цілому.

Всі вищезгадані права та свободи, які пов'язані з різними аспектами приватного життя (зокрема, фізична і моральна недоторканність, розвиток особистості без втручання ззовні, право на ім'я та прізвище, громадянство, бажану зовнішність, гендерну ідентичність, етнічну ідентичність, сексуальне життя, збереження персональних даних, захист медичних даних, репродуктивні

права, завершення життя, професійну та ділову діяльність, захист репутації, доступ до особистої інформації, власне зображення і фотографії, оприлюднення фотографій, зображень і статей, статус житла, недоторканність кореспонденції, використання комп'ютерного електронного простору тощо), можуть бути повною мірою розповсюджені на суспільну взаємодію між акторами (діючими персонажами, активними суб'єктами) у Метавсесвіті (англ. Metaverse, від грецьк. *μετά*- та *universe*). Останній являє собою мережу віртуальних світів нової соціальної взаємодії, віртуальний простір, в якому суб'єкти правовідносин (фізичні або юридичні особи, їх об'єднання, держава тощо) та їх аватари (графічні двомірні або тривимірні зображення, персоніфікації користувача у віртуальному середовищі), можуть взаємодіяти між собою та іншими цифровими об'єктами за допомогою технологій віртуальної, доповненої та змішаної реальності тощо¹.

Можливість такого поширення прав і свобод з виміру матеріально об'єктивованого світу у віртуальні середовища обумовлюється цілком реальним аксіологічним аспектом останніх.

Так, за прогнозом А. Ясуда (Arisa Yasuda) Метавсесвіт може невдовзі стати цифровим двійником усього фізичного всесвіту, він може бути розроблений як цілком окремий всесвіт із новими фізичними законами, тож з часом стане виокремленою інфраструктурою, тобто, штучним загальним всесвітом Artificial General Universe (AGU)². Спираючись на технології розширеної реальності, відповідно до переконань С. Містакідіса (Stylianos Mystakidis)³, забезпечує у Метавсесвіті поглиблену мультисенсорну взаємодію між віртуальними середовищами, цифровими об'єктами та людьми.

¹ Радутний О. Е. Метавсесвіт та загальна економіка добра і зла (кримінально-правовий вимір). *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 40–68.

² Arisa Yasuda. (2024) Metaverse ethics: exploring the social implications of the metaverse / Springer, AI, and Ethics, 27 June 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00507-5> (дата: звернення 09.12.2024).

³ Mystakidis, S. (2022) Metaverse. *Encyclopedia* 2(1), 486–497 (2022). URL: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031> (дата: звернення 09.12.2024).

За своєю визначальною архітектурою Метавсесвіт потребує значної кількості індивідуалізованої та потенційно вразливої інформації для того, щоб побудувати персоналізований та захоплюючий світ для кожного користувача індивідуально⁴ і для всіх разом.

Як було виявлено у попередніх дослідженнях⁵, для презентації себе у просторі Метавсесвіту користувачі можуть застосовувати спеціальні програмні засоби, зокрема, фільтри для покращення зовнішнього вигляду, його персоналізації або докорінної зміни. Психологічне поєднання себе з власним аватаром залежить не стільки від схожості між персонажем та його власником (користувачем), натомість, від тих зусиль та ресурсів (зокрема, часу або грошей для придбання додаткових функцій), які були витрачені на створення певного образу. У зв'язку з цим може бути сформоване цілком реальне відчуття ідентичності зі своїми віртуальними тілами або образами. Користувачі можуть сприймати такі тіла в якості частини свого справжнього або автентичного «я», відслідковувати фізичні прояви свого віртуального тіла або голосу, зазнавати дотиків, ударів, будь якого тактильного впливу тощо. Для більш переконливої ілюстрації можливо навести в якості прикладу феномен фантомного болю, який описують як відчуття стосовно кінцівки чи органу, що фізично з тих або інших причин не належать до конкретного біологічного тіла людини. Подібне на кшталт цього можуть відчувати власники (користувачі) відносно своїх аватарів.

Тому у просторі Метавсесвіту для користувача особисто або через свого аватара (персонажа) є однаково цінними і важливими, в тому числі, у порівнянні з матеріально об'єктивованим світом, право на фізичну і моральну не-

⁴ Huang, Y., Li, Y. J., Cai, Z. (2023) Security and privacy in metaverse: A comprehensive survey. *Big Data Mining and Analytics* 6(2), 234–247 (2023). URL: <https://doi.org/10.26599/BDMA.2022.9020047> (дата: звернення 09.12.2024).

⁵ Радутний О. Е. Віртуальні кримінальні посягання на статеву свободу або недоторканність у просторі Метавсесвіту. *Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В. Г. Пилипчук та ін. К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2024. № 3 (50)/2024. С. 82–99.*

доторканність, розвиток особистості без втручання ззовні, найменування, громадянство або належність до певної спільноти, бажану зовнішність, гендерну ідентичність, етнічну ідентичність, сексуальне життя, збереження персональних даних, захист медичних даних, репродуктивні права, завершення життя, професійну та ділову діяльність, захист репутації, доступ до особистої інформації, власне зображення і фотографії, оприлюднення фотографій, зображень і статей, статус житла, недоторканність кореспонденції, використання комп'ютерного електронного простору тощо. Таким чином, з певними уточненнями, у випадку порушення вказаних прав, свобод та законних інтересів можуть бути застосовані норми, які передбачають відповідальність за ст.ст. 132, 145, 151-2, 154, 162, 163, 168, 171, 180, 181, 182 КК України тощо.

Разом з тим, вбачаються підстави виокремити наступні виклики сьогодення, які обумовлюються стрімким розвитком інформаційних технологій, можуть бути однаково релевантними для віртуальних та матеріально об'єктивованих світів і потребують належного осмислення з боку кримінального права, в тому числі, шляхом зацікавленого обговорення та виважених дискусій:

- в окремих випадках⁶ вилучення певної інформації з обігу та(або) набору даних може дорівнювати її наявності (так, розмитий вигляд окремих будинків на Google Street View, який був запроваджений під тиском громадськості через побоювання щодо привертання уваги потенційних грабіжників до заможних господарств або з інших слушних питань приватності, в решті решт вказує правопорушникам на найбільш цікаві об'єкти, власники або користувачі яких висунули обґрунтовані вимоги щодо їх знеособлення);
- можливість спостереження за окремою особою сьогодні вбудована практично у кожний прилад або інструмент, в тому числі у трекери активності,

⁶ Graff, Amy. Why some houses on Google Street View are blurred out / SFGATE, July 15, 2019. URL: <https://www.sfgate.com/local/article/Google-Street-View-blurred-houses-14096605.php> (дата: звернення 09.12.2024).

смартфони, розумні годинники, програмне забезпечення, застосунки, прилади, датчики, сенсори та об'єкти «розумного дому» або мережі Інтернету речей (Всеосяжного Інтернету), всі інші засоби переносної електроніки (wearable electronics), технологічна природа яких дозволяє обмінюватися даними з виробником, оператором та(або) іншими зацікавленими особами (державою, роботодавцем, медичною установою або страховою компанією), не вимагаючи обізнаності або участі з боку кінцевого власника або користувача;

- традиційний обсяг інформації про особу (прізвище, ім'я та по-батькові, дата і місце народження, реквізити документів, банківські рахунки, етапи навчання, кар'єри та працевлаштування, освіта, професія, стать, національність, мова, ставлення до релігії або гендерних питань тощо) завдяки соціальним мережам (Facebook(Meta), Twitter(X), LinkedIn тощо) доповнюється даними про особисті зв'язки, реакціями (не-)уподобання, висловленими думками або затримкою погляду понад визначений алгоритмом час, розкладом, пошуковими запитами, голосовими висловлюваннями поряд з пристроями, загальною тривалістю перегляду певного контенту тощо⁷;

- анонімізація (тобто, вилучення з наборів даних персональних ідентифікаторів, зокрема, прізвища, ім'я та по-батькові, адреси, дати і місця народження, номерів банківських рахунків, соціального забезпечення, реквізитів документів тощо) не є достатньо ефективним засобом у випадку використання Великих даних (Big Data), які дозволяють здійснити повторне (зворотне) встановлення особи (так, для алгоритмів Netflix виявилось не занадто складним ідентифікувати особу жінки (матері двох дітей та прихованої лесбійки з консервативного Середнього Заходу США, яка вжила заходів щодо знеособлення своїх персональних даних) під псевдонімом Jane Doe, навіть за умови, що її

⁷ Радутний О. Е. Великі дані: поняття, ознаки та виклики (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В. Г. Пилипчук та ін.* Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2023. № 1 (44)/2023. С. 88–105.

особисті ідентифікатори були ретельно видалені з усіх баз даних⁸); на підставі порівняння даних від Netflix з іншими загально доступними відомостями дослідники з Техаського університету виявили, що оцінки анонімізованих користувачів відповідають оцінкам осіб з конкретними іменами на сайті Internet Movie Database (IMDb), тож їх вдалося ідентифікувати у 84% випадків, а за наявності інформації про дату оцінки певного фільму – з точністю до 99%⁹;

- право на забуття (право бути забутим, англ. right to be forgotten), що є протилежністю «постійній пам'яті» (гарантування того, що ніхто і ніщо не укріється від свого минулого, адже записи завжди можливо дослідити та використати), входить у конфлікт з парадигмою феномену Великих даних (Big Data), відповідно до якої «кожна інформація має первинну та повторну цінність, тож жодні дані не повинні бути втраченими»¹⁰, гострота дискусії з приводу чого підсилюється рішенням ЄСПЛ у справі «Google Spain SL, Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González» (2014 p.) тощо.

Між тим, огляду на відсутність обов'язку кожної окремої особи самостійно охороняти інформацію про своє приватне життя, а так само неможливості відмови з боку держави від її захисту у випадку невиконання або неналежного виконання цього удаваного обов'язку, залишається відкритим питання визначення конкретних меж приватного життя, а так само питання виокремлення кордонів «винятково конкретної особи» від сфери, що стосується членів сім'ї або близьких осіб (тобто, чи входить інформація про них до змісту поняття

⁸ Singel, Ryan. Netflix Spilled Your Brokeback Mountain Secret, Lawsuit Claims // Wired. December 17, 2009. URL: <http://www.wired.com/threatlevel/2009/12/netflix-privacy-lawsuit/> (дата: звернення 09.12.2024).

⁹ Narayanan, Arvind. Robust De-Anonymization of Large Sparse Datasets / Arvind Narayanan and Vitaly Shmatikov // Proceedings of the IEEE Symposium on Security and Privacy. 2008. P. 111. URL: http://www.cs.utexas.edu/~shmat/shmat_oak08netflix.pdf (дата: звернення 09.12.2024); Narayanan Arvind, Vitaly Shmatikov. How to Break the Anonymity of the Netflix Prize Dataset // Cornell University: Cryptography and Security, October 16, 2006. URL: <https://arxiv.org/abs/cs/0610105> (дата: звернення 09.12.2024).

¹⁰ Радутний О. Е. Великі дані: поняття, ознаки та виклики (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право: науковий журнал / редкол.: В. Г. Пилипчук та ін.* Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2023. № 1 (44)/2023. С. 88–105.

приватне життя), які після їх формулювання потребують подальших наукових досліджень, в тому числі, з приводу наступної проблематики:

- чи повинна особа самостійно окреслити межі свого приватного життя (яким чином, у який спосіб), або можливо діє певний принцип «вся інформація є приватною та перебуває під охороною, крім тієї, яка відкрита (певним чином, у певний спосіб)», напр., шляхом розміщення інформації у соціальній мережі;
- який зміст та обсяг може передбачати ознака об'ємності в якості однієї з характеристик поняття приватного життя у зв'язку з практичною неможливістю наведення вичерпного переліку відомостей, які підлягають виокремленню в якості конфіденційної інформації про особу;
- як співвідносяться між собою право на приватність і право суспільства на інформацію, якщо особа реалізує своє природне право у межах, встановлених нормами законодавства, та у спосіб, що не може порушувати права та свободи інших членів суспільства, а також легітимні інтереси держави;
- яким чином, відповідно до ознаки динамічності (здатність права на недоторканність приватного життя набувати нових ознак, змісту, способів захисту та змінювати свої межі) в якості однієї з характеристик поняття приватного життя, відбуваються зміни його меж, у який спосіб закріплюються і стають відомими іншим суб'єктам відносин тощо.

У зв'язку з відсутністю універсальної дефініції та вичерпного переліку проявів права на недоторканність приватного життя також постає проблема правової невизначеності, неможливості прозорого окреслення меж суспільно корисної, нейтральної або небезпечної поведінки в сфері обігу конфіденційної інформації про особу, що надає підстави для наступного висновку: відсутність чітко закріплених меж і обсягу будь-чого (у розглядуваному випадку – меж приватного життя) порушує принцип правової визначеності, зокрема, у тому випадку, коли національним законодавством передбачено юридичну відповідальність за порушення таких меж.

Між тим, принцип правової визначеності (певності) є загальним принципом права, який гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту права і можливість скористатися цим правом у разі необхідності. Одними з його складових є вимоги прозорості та ясності, чіткого формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи, обов'язковості оприлюднення нормативно-правових актів тощо.

На неприпустимість порушення вказаного принципу неодноразово звертав увагу ЄСПЛ у своїх рішеннях, зокрема, у справах «Гешмен і Герруп проти Сполученого Королівства» (Case of Hashman and Harrup v. The United Kingdom, Application № 25594/94) від 25.11.1999 р., «Пухк проти Естонії» від 10.02.2004 р. (Case of Puhk v. Estonia, Application № 55103/00, 10 February 2004), «Єлоєв проти України» від 06.11.2008 р., заява № 17283/02 (Case of Yeloyev v. Ukraine), «Новік проти України» від 18.12.2008 р., заява № 48068/06 (Novik v. Ukraine), «Litschauer v. the Republic of Moldova» (Application no. 25092/15, Strasburg, 13 November 2018, Final 13 Feb 2019), «Стіл та інші проти Сполученого Королівства» (Case of Steel and others v. the United Kingdom, рішення від 23.09.1998 р.). Аналогічною щодо цього принципу є практика Конституційного Суду України, яка зафіксована, зокрема, у рішеннях від 22 вересня 2005 р. № 5-рп/2005 у справі про постійне користування земельними ділянками, від 1 квітня 2008 р. № 4-рп/2008 у справі про Регламент Верховної Ради України Конституційний Суд України тощо.

Таким чином, відсутність чіткої конкретизації у бланкетній нормі КК України (ст. 182 КК України), або в іншому нормативному акті, до якого вона може відсилати, обсягу і змісту поняття «приватне життя» може вказувати на невідповідність законодавчого формулювання об'єктивної сторони правопорушення за ст. 182 КК критерію правової визначеності як складового елементу верховенства права, закріпленого в ст. 8 Конституції України.

З приводу дискусійного питання про форму, в якій може об'єктивуватися предмет кримінального правопорушення за ст. 182 КК (конфіденційна інформація про особу), вбачаються підстави для визнання ним як збережених на матеріальних носіях або відображених в електронному вигляді даних, так і тих, які *можуть бути збережені* на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді (тобто, на певний момент часу ще не збережені або зафіксовані, натомість, можуть бути збережені або зафіксовані), підстави для чого надає визначення інформації, закріплене в ст. 1 Закону України «Про інформацію» № 2657-ХІІ від 2 жовтня 1992 р.

Утім, залишається невирішеною проблема часткового неспівпадіння законодавчих формулювань поняття конфіденційної інформації, якою згідно з положеннями ч. 2 ст. 21 згаданого Закону України «Про інформацію» є інформація про фізичну особу, інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, а також інформація, визнана такою на підставі закону, у той час як відповідно до положень ч. 1 ст. 7 Закону України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13 січня 2011 р. конфіденційною є інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень, та яка може поширюватися у визначеному ними порядку за їхнім бажанням відповідно до передбачених ними умов. Вбачаються підстави для рекомендації законодавцю узгодити між собою вказані визначення з метою дотримання принципу правової визначеності.

Результати дослідження. У межах, які обумовлені форматом цієї публікації, дослідженням було виявлено значну увагу з боку творців законодавчих актів на міжнародному та національному рівнях, а так само широкого кола науковців, до проблематики недоторканності приватного життя та кримінально-правових аспектів її охорони, системну невідповідність між назвою статті 182 КК України та її диспозицією, цінність для користувачів Метавсесвіту тих са-

мих законних прав та охоронюваних інтересів, які є важливими як у віртуальних середовищах, так і в матеріально об'єктивованому світі, зокрема, право на фізичну і моральну недоторканність, розвиток особистості без втручання ззовні, найменування, громадянство або належність до певної спільноти, бажану зовнішність, гендерну ідентичність, етнічну ідентичність, сексуальне життя, збереження персональних даних, захист медичних даних, репродуктивні права, завершення життя, професійну та ділову діяльність, захист репутації, доступ до особистої інформації, власне зображення і фотографії, оприлюднення фотографій, зображень і статей, статус житла, недоторканність кореспонденції, використання комп'ютерного електронного простору тощо, у випадку порушення яких може наставати, з певними уточненнями, відповідальність за ст.ст. 132, 145, 151-2, 154, 162, 163, 168, 171, 180, 181, 182 КК тощо. Виявлено актуальні виклики сьогодення та сформульовано дискусійні питання для подальшого обговорення.

Висновки. На підставі вищевикладеного сформульовано висновок про те, що відсутність чітко закріплених меж і обсягу приватного життя порушує принцип правової визначеності, зокрема, у тому випадку, коли національним законодавством передбачено юридичну відповідальність за порушення таких меж, рекомендовано законодавцю уточнити назву ст. 182 КК України шляхом її формулювання, наприклад, як «Порушення недоторканності приватного життя щодо конфіденційної інформації про особу», узгодити між собою визначення конфіденційної інформації, які містяться в Законах України «Про доступ до публічної інформації» № 2939-VI від 13 січня 2011 р. та «Про інформацію» № 2657-XII від 2 жовтня 1992 р., в тому числі, з метою неухильного дотримання принципу верховенства права.

Список використаних джерел

1. Arisa Yasuda. Metaverse ethics: exploring the social implications of the metaverse / Springer, AI, and Ethics, 27 June 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00507-5> (дата: звернення 09.12.2024).

2. Graff Amy. Why some houses on Google Street View are blurred out / SFGATE, July 15, 2019. URL: <https://www.sfgate.com/local/article/Google-Street-View-blurred-houses-14096605.php> (дата: звернення 09.12.2024).
3. Huang Y., Li Y. J., Cai Z. Security and privacy in metaverse: A comprehensive survey. *Big Data Mining and Analytics*. 2023. 6(2), 234–247. URL: <https://doi.org/10.26599/BDMA.2022.9020047> (дата: звернення 09.12.2024).
4. Narayanan Arvind. Robust De-Anonymization of Large Sparse Datasets / Arvind Narayanan and Vitaly Shmatikov // *Proceedings of the IEEE Symposium on Security and Privacy*. 2008. P. 111. URL: http://www.cs.utexas.edu/~shmat/shmat_oak08netflix.pdf (дата: звернення 09.12.2024).
5. Narayanan Arvind, Vitaly Shmatikov. How to Break the Anonymity of the Netflix Prize Dataset // Cornell University: Cryptography and Security, October 16, 2006. URL: <https://arxiv.org/abs/cs/0610105> (дата: звернення 09.12.2024).
6. Mystakidis, S. Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486–497. URL: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031> (дата: звернення 09.12.2024).
7. Singel, Ryan. Netflix Spilled Your Brokeback Mountain Secret, Lawsuit Claims // *Wired*. December 17, 2009. URL: <http://www.wired.com/threatlevel/2009/12/netflix-privacy-lawsuit/> (дата: звернення 09.12.2024).
8. Радутний, О. Е. Метавсесвіт та загальна економіка добра і зла (кримінально-правовий вимір). *Питання боротьби зі злочинністю*: зб. наук. пр. / редкол.: В. С. Батиргарєєва (голов. ред.) та ін. Харків: Право, 2022. Вип. 44. С. 40–68.
9. Радутний, О. Е. Великі дані: поняття, ознаки та виклики (кримінально-правовий аспект). *Інформація і право*: науковий журнал / редкол.: В. Г. Пилипчук та ін. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2023. № 1 (44)/2023. С. 88–105.
10. Радутний, О. Е. Віртуальні кримінальні посягання на статеву свободу або недоторканність у просторі Метавсесвіту. *Інформація і право*: науковий журнал / редкол.: В. Г. Пилипчук та ін. Київ: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, 2024. № 3 (50)/2024. С. 82–99.

REFERENCES

1. Arisa, Yasuda. (2024). Metaverse ethics: exploring the social implications of the metaverse / Springer, AI, and Ethics, 27 June 2024. URL: <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00507-5>.
2. Graff, Amy. (2019). Why some houses on Google Street View are blurred out / SFGATE, July 15, 2019. URL: <https://www.sfgate.com/local/article/Google-Street-View-blurred-houses-14096605.php>.

3. Huang, Y., Li, Y.J., Cai, Z. (2023). Security and privacy in metaverse: A comprehensive survey. *Big Data Mining and Analytics*, 6(2), 234–247 (2023). URL: <https://doi.org/10.26599/BDMA.2022.9020047>.
4. Narayanan, Arvind. (2008). Robust De-Anonymization of Large Sparse Datasets / Arvind Narayanan and Vitaly Shmatikov // Proceedings of the IEEE Symposium on Security and Privacy. P. 111. URL: http://www.cs.utexas.edu/~shmat/shmat_oak08netflix.pdf.
5. Narayanan Arvind, Vitaly Shmatikov. (2006). How to Break the Anonymity of the Netflix Prize Dataset // Cornell University: Cryptography and Security, October 16, 2006. URL: <https://arxiv.org/abs/cs/0610105>.
6. Mystakidis, S. (2022). Metaverse. *Encyclopedia*, 2(1), 486–497. URL: <https://doi.org/10.3390/encyclopedia2010031>.
7. Singel, Ryan. (2009). Netflix Spilled Your Brokeback Mountain Secret, Lawsuit Claims // Wired. December 17, 2009. URL: <http://www.wired.com/threatlevel/2009/12/netflix-privacy-lawsuit/>.
8. Radutniy, O.E. (2022). Metavsesvit ta zahalna ekonomika dobra i zla (kryminalno-pravovyi vymir). *Pytannia borotby zi zlochynnistiu*, 44, 40–68 [in Ukrainian].
9. Radutniy, O.E. (2023). Velyki dani: poniattia, oznaky ta vyklyky (kryminalno-pravovyi aspekt). *Informatsiia i pravo*, 1(44), 88–105 [in Ukrainian].
10. Radutniy, O.E. (2024). Virtualni kryminalni posiahannia na statevu svobodu abo nedotorkannist u prostori Metavsesvitu. *Informatsiia i pravo*, 3(50), 82–99 [in Ukrainian].

Radutniy O. E. Violation of privacy in the virtual and materially objectified worlds

The article deals with some topical issues of ensuring privacy in the context of the rapid development of information technologies, in particular, the Metaverse and Big Data. The author reveals significant attention of the authors of legislative acts at the international and national levels, as well as a wide range of scholars, to the issues of privacy and criminal law aspects of its protection, and a systemic discrepancy between the title of Article 182 of the Criminal Code of Ukraine and its disposition, the value for users of the Metaverse of the same legal rights and protected interests that are important for subjects of legal relations both in virtual environments and in the materially objectified world, in particular, the right to physical and moral integrity, personal development without external interference, naming, citizenship or belonging to a specific community, preferred appearance, gender identity, ethnic identity, sexual life, storage of personal data, protection of medical data, reproductive rights, end of life, professional and business activities, protection of reputation, access to personal information, own image and photographs, publication of pictures, photos and articles, housing status, inviolability of correspondence, use of computer electronic space, etc. Articles 132, 145, 151-2, 154, 162, 163, 168, 171, 180, 181, 182 of the Criminal Code of Ukraine, etc. The author identifies

the current challenges and formulates discussion issues for further discussion. The author concludes that the absence of clearly defined boundaries and scope of private life violates the principle of legal certainty, in particular, when national legislation provides for legal liability for violation of such boundaries. The author recommends that the legislator clarify the title of Article 182 of the Criminal Code of Ukraine by formulating it, for example, as 'Violation of privacy about confidential information about a person', and harmonize the definitions of confidential information contained in the Laws of Ukraine 'On Access to Public Information' and 'On Information', including to strictly adhere to the rule of law.

Key words: *criminal law; criminal liability; private life; privacy; inviolability; information; personal data; confidential information; vulnerable information; criminal offense; the subject matter of a criminal offense; socially dangerous behavior; socially dangerous consequences; method of violation of privacy; anonymization; de-anonymization; avatar; Metaverse; Big Data; Internet of Everything; right to be forgotten.*

УДК 343.7

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.331560>

І. Е. Щеглаков,
аспірант кафедри кримінально-
правової політики
Національного юридичного
університету імені Ярослава
Мудрого

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ КРИПТОТЕРМІНІВ ПРИ КВАЛІФІКАЦІЇ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ

У статті проаналізовано проблеми розмежування «криптермінів», що використовуються в українському законодавстві та правозастосовній практиці під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності. Досліджено такі поняття, як «цифрові речі», «віртуальні активи», «криптоактиви» та «криптовалюта». Наголошено на необхідності дотримання принципу правової визначеності при використанні «криптермінології» під час кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності. Визначено, що відсутність чітких дефініцій та єдиного підходу до тлумачення зазначених термінів призводить до неоднозначності в розумінні природи предмета кримінального правопорушення, що може порушувати принцип правової визначеності. З'ясовано, що судова практика часто демонструє неправильне використання криптермінології, наприклад, ототожнення криптоактивів із грошовими коштами чи їх синонімічне вживання, що суперечить принципу передбачуваності застосування закону.

Особливу увагу приділено співвідношенню родових і видових понять у криптермінології: встановлено, що «цифрові речі» є найбільш загальною категорією, тоді як «віртуальні активи», «криптоактиви» та «криптовалюта» є вузькими поняттями, причому криптовалюта виступає видом криптоактивів із ознаками засобу платежу чи накопичення. Досліджено легальні дефініції, а також родові та видові ознаки кожного з термінів. Проаналізовано європейський досвід, зокрема Регламент МiСA, який пропонує чітке визначення криптоактивів, та наголошено на необхідності гармонізації українського законодавства з ним. Зроблено висновок про те, що для забезпечення правової визначеності необхідно систематизувати криптермінологію в законодавстві України. Зроблено висновок про необхідність уникнення в правозастосованні використання понять без легальних дефініцій, таких як «цифрові активи» чи «віртуальна валюта». Запропоновано надавати перевагу вузьким термінам при кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності для підвищення передбачуваності правозастосування, що сприятиме ефективності

кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення, пов'язані з криптоактивами.

Ключові слова: *цифрові речі; віртуальні активи; криптоактиви; криптовалюта; кримінальні правопорушення проти власності.*

Постановка проблеми. Результати технологічного прогресу доволі стрімко популяризуються в суспільстві. Криптоактиви не є виключенням із такої тенденції: за даними дослідження компанії Triple-A за 2024 рік, 10,2% населення України є власниками криптовалют¹. Зростання популярності та цінності певного предмета суспільних відносин закономірно має наслідком і збільшення кількості суспільно небезпечних діянь, спрямованих на заволодіння таким предметом. Так, голова підрозділу протидії онлайн-шахрайств Департаменту кіберполіції О. Ульянєнков в інтерв'ю «Українським новинам» заявив про те, що зловмисники дедалі частіше вигадують нові способи для протиправного заволодіння криптовалютою². Зростання кількості криптовалют, що перебуває у власності громадян, і супутнє їй збільшення протиправних посягань на таку власність потребує правового реагування з боку держави, зокрема, у вигляді кримінально-правових заходів, спрямованих на покарання осіб, що вчиняють суспільно небезпечні діяння. Разом із тим, притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності повинно відповідати принципу правової визначеності, серед проявів якого, як правильно відзначив М. І. Хавронюк, є ясність та однозначність закону, а також єдність застосування та тлумачення закону³.

Із аналізу практики правоохоронних та судових органів можна побачити позитивну тенденцію в посиленні боротьби з кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з заволодінням чужими криптоактивами.

¹ Triple-A. The State of Global Cryptocurrency Ownership in 2024. URL: <https://www.triple-a.io/cryptocurrency-ownership-data> (дата звернення: 22.03.2025).

² Українські новини: Глава підрозділу протидії онлайн-шахрайств Кіберполіції Олександр Ульянєнков: про топові шахрайські схеми, російських хакерів, «дропи» та крипту. URL: <https://ukranews.com/ua/interview/3178-nachalnyk-viddiluprotydyiyi-onlajn-shahrajstv-kiberpolitsiyi-ulyanekov-pro-topovi-shahrajjski-shemy> (дата звернення: 22.03.2025).

³ Хавронюк М. І. Щодо [не]відповідності Кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 8. С. 69–84. С. 71.

Однак, варто зауважити, що відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності може наставати виключно за умови точного встановлення природи та розміру предмету кримінального правопорушення, проте законодавство та правозастосовна практика використовують значну кількість так званих «криптермінів» для позначення предметів, які мають однакові чи схожі якості (віртуальні активи, криптовалюта, цифрові речі тощо), що може призводити до неоднозначного розуміння сутності предмета кримінального правопорушення. Така багатоманітність, а часто й незрозумілість криптермінології свідчить про неоднозначність як самого закону, так і практики його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На необхідності дотримання принципу правової визначеності при застосуванні кримінального закону неодноразово наголошували видатні дослідники в галузі кримінального права. В. О. Навроцький зазначає, що складовою правової визначеності є чіткість, ясність та однозначність правових норм, зокрема, дефінітивних⁴. У свою чергу, М. І. Панов вказував на те, що використання та тлумачення юридичною наукою понять із суміжних галузей знань не повинні мати довільного характеру, а зміст та обсяг понять при їхньому запозиченні не повинен змінюватись⁵. В іншій своїй роботі М. І. Панов також наполягав на необхідності при конструюванні правових понять уникнення використання «розмитих понять» без чітко визначеного змісту, а також на акцентуванні уваги на видових поняттях замість родових⁶.

Слід відмітити, що спеціалістами з цивільного та фінансового права вже зроблені суттєві кроки для розмежування понять, які так чи інакше використовуються для позначення криптоактивів. Зокрема, Р. А. Майдаником

⁴ Навроцький В. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України. *Право України*. 2017. № 2. С. 59–67. С. 62. С. 60.

⁵ Панов М. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2-3 (33-34). С. 54–67. С. 67.

⁶ Панов М. Точність правових норм як необхідна умова якості правотворення. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання*: матеріали наук.-практ. конф., м. Харків, 30 верес. – 1 жовт. 2015 р. Харків, 2015. С. 12–14. С. 13.

проведений комплексний аналіз правової природи цифрової речі як об'єкта цивільних правовідносин, а також наведені основні види цифрових речей⁷. А. С. Овчаренко висловлюється позиція про те, що криптовалюта є лише одним з видів віртуальних активів, і ці поняття не можуть використовуватись як синоніми⁸. Із такою позицією в цілому погоджується і О. О. Дмитрик⁹.

Наведені вище дослідження складають важливе наукове підґрунтя для проведення розмежування так званих «криптотермінів», що використовуються в законодавстві, доктрині та судовій практиці. Разом із тим, переважна більшість наукових праць зосереджена на дослідженні криптоактивів як об'єктів цивільних прав. Водночас, дослідженню криптотермінології при кваліфікації кримінальних правопорушень до цього часу майже взагалі не приділяється увага. Напевно, що кримінально-правова наука не повинна розробляти власних криптодефініцій, однак виклики, що постають перед практикою кваліфікації кримінальних правопорушень проти власності, предметом яких є криптоактиви, змушують вчених-криміналістів підключатися до наукової розвідки в цьому напрямку.

Метою статті є проведення комплексного аналізу термінів, що використовуються для позначення криптоактивів у законодавстві та судовій практиці з обвинувачень у вчиненні кримінальних правопорушень проти власності, а також формування науково обґрунтованих рекомендацій з їх розмежування для коректного вживання.

Виклад основного матеріалу. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК) не містить дефініції поняття «майно», через що в кримінально-правовій доктрині точаться дискусії щодо його змісту та обсягу. Не занурюючись в зазначену дискусію, зауважимо лише, що правозастосовна

⁷ Майданик Р. Цифрова річ як майно та її оборотоздатність. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1 (4). С. 19–59.

⁸ Овчаренко А. С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202. С. 202.

⁹ Дмитрик О. О. Віртуальні активи і цифрові активи: до питання про співвідношення понять. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 2 (17). С. 248–254. С. 250.

практика свідчить про те, що криптоактиви, як правило, також розглядаються судами як майно, тобто як предмет кримінальних правопорушень проти власності. Проте, через новизну такого явища, як криптоактиви (у найбільш їх широкому розумінні), вітчизняне законодавство ще недостатньо систематизоване та використовує значну кількість термінів, що схожі за змістом, часто не проводячи чіткої грані між ними. У кримінальному законі використовується такий термін як «криптовалюта»¹⁰, у той же час у правових актах інших галузей права вживаються терміни цифрові речі, віртуальні активи та криптоактиви.

До того ж, у науковій літературі також нерідко можна зустріти використання таких категорій як цифровий актив, віртуальна валюта та ін.

Внаслідок такої багатоманітності термінів (які часто або взагалі не мають легальної дефініції, або дефініція яких не дозволяє відмежувати їх один від одного), а також певного рівня довільності в інтерпретаціях зі сторони суб'єктів правозастосування виникає ситуація, яку можна охарактеризувати як «герменевтичний хаос», і продемонструвати на прикладі декількох обвинувальних вироків по ст. 190 КК.

Так, у вироку Оболонського районного суду міста Києва від 10.12.2024 р. у справі № 756/12186/24 по відношенню до криптоактиву USDT (Tether) суд одночасно використовує декілька термінів: криптовалюта, криптовалютні кошти, кошти¹¹. У вироку Саратського районного суду Одеської області від 23.10.2024 р. у справі № 513/1179/24 спостерігається схожий підхід – суд не приділяє детальної уваги аналізу правової природи криптоактиву USDT, яким заволодів обвинувачений, ототожнюючи його з грошовими коштами¹². У вироку від 19.05.2023 р. в справі № 751/2258/23

¹⁰ Кримінальний кодекс України: закон № 2341-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

¹¹ Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 10.12.2024 р. у справі № 756/12186/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123696369> (дата звернення: 22.03.2025).

¹² Вирок Саратського районного суду Одеської області від 23.10.2024 р. у справі № 513/1179/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122489352> (дата звернення: 22.03.2025).

Новозаводський районний суд міста Чернігова називає криптоактив Litecoin (LTC) одночасно і віртуальним активом, і криптовалютними коштами, використовуючи ці поняття як синоніми¹³.

Привертає увагу й те, що прийняття і розробка нових нормативно-правових актів, як правило, не вирішує категоріальної проблеми у правозастосуванні. Так, у мотивувальній частині вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці від 03.03.2023 р. у справі № 727/1945/23 суд використав визначення віртуального активу, яке наведене у ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» (який станом на момент винесення вироку не набрав чинності), замість визначення, що використовується в чинному на час винесення вироку Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»¹⁴.

Зазначимо також, що в проєкті нового Кримінального кодексу України, розробленого робочою групою з питань розвитку кримінального права, одночасно використовуються терміни віртуальна валюта, криптовалюта та цифрові речі, проте в статті 1.1.1 «Значення термінів Кримінального кодексу» визначення ним не надається¹⁵.

Вищенаведені обставини можуть свідчити про порушення принципу правової визначеності, адже як правильно зазначає В. О. Навроцький, суть даного принципу зводиться не лише до розуміння суб'єктом кримінального правопорушення караності свого діяння, а й до усвідомлення потенційним потерпілим того, як будуть захищатися його права в разі їх порушення. Через різноманіття цифрових речей, віртуальних активів та криптоактивів (які можуть мати абсолютно різну природу, цінність та функції) та наявні

¹³ Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 19.05.2023 р. в справі № 751/2258/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111080286> (дата звернення: 22.03.2025).

¹⁴ Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 03.03.2023 р. у справі № 727/1945/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109415131> (дата звернення: 22.03.2025).

¹⁵ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 22.03.2025).

категоріальні суперечності потенційний порушник не здатний до кінця усвідомлювати юридичні наслідки свого протиправного діяння. Так само й потенційний потерпілий в повній мірі не зможе зрозуміти засоби правового захисту, що застосовуються до його власності. Більше того, термінологічні неточності можуть призвести до неправильного розуміння суб'єктами правозастосування, зокрема, судом предмету кримінального правопорушення, який є обов'язковим елементом кримінальних правопорушень проти власності. Навряд чи можна зробити висновок про викрадення чи незаконне заволодіння тим предметом, який не має ані чіткого визначення, ані зрозумілого правового режиму.

Тому необхідним є визначення єдиного підходу до співвідношення понять, які закріплені в законодавстві та найчастіше застосовуються в кримінальній правозастосовній практиці для позначення криптоактивів.

Цифрові речі

Термін «цифрові речі» не дуже часто використовується в кримінальній судовій практиці, проте в проекті нового КК в розділі 6.1. «Кримінальні правопорушення проти власності» цифрові речі згадуються як один із видів чужого майна. Це нове поняття для українського права, яке вперше з'явилося в Цивільному кодексі України (далі – ЦК) в 2023 році. Законодавець визначив цифрові речі як «благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність» та назвав декілька видів цифрових речей, а саме віртуальні активи, цифровий контент та інші блага¹⁶.

Із самого визначення, наведеного в ЦК, слідує, що цифровій речі притаманні такі основні ознаки:

1) вона існує в цифровому середовищі, тобто зафіксована в електронних позначеннях, формах, символах тощо на електронному носії (носіях), і певним

¹⁶ Цивільний кодекс України: закон № 435-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

чином об'єктивізована у програмному коді, зображеннях, тексті, звуках чи в інший спосіб;

2) має майнову цінність, тобто може бути або безпосередньо оцінена в певному грошовому еквіваленті, або використовуватись для отримання іншого майна.

Р. А. Майданик до цифрових речей відносить криптоактиви, цифрові товаророзпорядчі документи, доменні імена, цифрові файли й цифровий контент, облікові записи в соціальних мережах, внутрішньоігрові цифрові активи, вуглецеві цифрові активи.

Вочевидь наданий Р. А. Майдаником перелік не є вичерпним, адже запропоноване законодавцем широке визначення поняття «цифрові речі» не дозволяє перелічити всі існуючі види таких речей. Цю думку підтверджує й А. М. Ісаєв, зазначаючи про те, що до цифрових речей належить не обмежене коло об'єктів¹⁷.

Більше того, враховуючи невинний технологічний прогрес, такий перелік буде лише поповнюватись.

З цього слідує висновок про те, що категорія «цифрові речі» є найбільш загальною (родовою) серед всіх категорій, яке законодавство та судова практика використовують для позначення криптоактивів.

Віртуальні активи

В українському законодавстві міститься одразу декілька дефініцій поняття віртуальні активи. Перша з них наведена в п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі – Закон № 361-IX) і звучить як «цифрове вираження вартості, яким можна торгувати у цифровому форматі

¹⁷ Ісаєв А. Цифрові речі та цифрові гроші за цивільним законодавством України. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1 (4). С. 167–178. С. 172.

або переказувати і яке може використовуватися для платіжних або інвестиційних цілей»¹⁸.

Друга з них міститься в п. 1 ст. 1 Закону України «Про віртуальні активи» (який не набрав чинності) і визначає віртуальний актив як «нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі»¹⁹.

У двох цих визначеннях законодавець зосередився на різних суттєвих ознаках віртуальних активів. Значна кількість дослідників, зокрема, В. О. Яроцький та О. В. Бондаренко, також акцентують на невідповідності змісту вищенаведених визначень один одному²⁰.

Разом із тим, Розділ VI «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про віртуальні активи» передбачає внесення змін до п. 13 ч. 1 ст. 1 Закону № 361-IX, завдяки чому в законодавстві буде встановлений єдиний підхід до визначення поняття «віртуальні активи».

До моменту набрання чинності Законом України «Про віртуальні активи» судам та правоохоронним органам для визначення того, чи має предмет кримінального правопорушення ознаки віртуального активу, слід керуватись саме тим визначенням, яке надано в ст. 1 Закону № 361-IX, адже саме ця норма-дефініція на даний момент є чинною.

Не зважаючи на те, що законом визначено поняття «віртуальні активи», у науковій літературі є різні погляди щодо його тлумачення. Аналізуючи положення закону, А. С. Овчаренко визначає віртуальний актив як актив в електронній формі, створений із використанням криптографічних засобів, що існує у вигляді цифрового програмного коду й не має фізичної форми, право

¹⁸ Закон України № 361-IX від 06.12.2019 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

¹⁹ Закон України № 2074-IX від 17.02.2022 «Про віртуальні активи». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20> (дата звернення: 22.03.2025).

²⁰ Яроцький В. О. Поняття та види віртуальних активів, що можуть перебувати в обігу за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2023. № 4. Том 34 (73). С. 101–107, С. 102; Бондаренко О. В. Віртуальні активи: теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 624.

власності на яке засвідчується шляхом внесення цифрових записів до реєстру цифрових транзакцій, і має економічну цінність. До ще більш вузького тлумачення терміну «віртуальний актив» приходять А. Й. Іванський, який визначає його як аналог віртуальної валюти, що створена на основі технології розподіленого реєстру і є одним із видів нерегульованих цифрових грошей²¹.

На нашу думку, визначення, надані вищенаведеними вченими, штучно звужують обсяг поняття віртуальні активи, адже Закон № 361-IX не визначає як необхідну ознаку віртуального активу використання при його створенні криптографічних засобів чи технології розподіленого реєстру.

Більш переконливою виглядає позиція М. Рехлицького, який наголошує на трьох основних ознаках віртуального активу, зокрема: 1) наявність вартості; 2) можливість обігу в цифровому форматі; 3) можливість обміну на інші об'єкти цивільного права, наголошуючи при цьому на критерії технологічної нейтральності, що дозволяє не звужувати перелік віртуальних активів до криптовалют або інших інструментів, що створені відповідно до технології DLT (distributed ledger technology)²².

У такому розумінні віртуальні активи слід розглядати як вид цифрових речей, особливістю яких є:

1) наявність вартості, яка згідно з Академічним тлумачним словником розглядається як «виражена у грошах ціна чого-небудь»²³. Це якісно виділяє віртуальні активи з-поміж інших цифрових речей, ознакою яких є майнова цінність, що не обов'язково повинна виражатись у наявності ціни;

2) здатність бути предметом цифрової торгівлі або передачі, що відрізняє їх від інших видів цифрових речей, можливість торгівлі чи передача

²¹ Іванський А. Й. *Фінансове право: підручник*. 2-ге вид., перероб. та доп. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2022, 721 с.

²² Рехлицький М. Віртуальні активи: що це таке і навіщо нам їх законодавче регулювання? *Юридична газета онлайн*. 2020. № 10 (716) URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/informaciynе-pravotelekomunikaciyi/virtualni-aktivi-shcho-ce-take-i-navishcho-nam-yih-zakonodavcheregulyuvannya.html> (дата звернення: 22.03.2025).

²³ Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 22.03.2025).

яких може бути прямо заборонена договором або законом (наприклад, Угода підписника Steam – онлайн-сервісу цифрового розповсюдження комп'ютерних ігор та програм – прямо забороняє здійснювати продаж та передачу облікових записів, зареєстрованих на цій платформі²⁴).

3) можливість використання як засобу платежу або інвестицій.

Із цього випливає, що віртуальні активи включають в себе не лише криптоактиви (Bitcoin, Ethereum, USDT тощо), а й інші об'єкти, зокрема приватні цифрові валюти (наприклад, AmazonCoin, що використовується для внутрішніх покупок в сервісі Amazon), внутрішньоігрові валюти (які використовуються для придбання окремих цифрових речей в межах комп'ютерної гри), скіни (засіб індивідуалізації віртуального персонажу або внутрішньоігрових предметів) у певних іграх (наприклад, у популярній грі Counter-Strike 2 скіни на зброю можуть бути предметом продажу чи обміну між гравцями, при цьому ціна деяких скінів може сягати декількох тисяч доларів. За даними Bloomberg, капіталізація такого ринку вже перевищила 4,3 млрд дол. США²⁵).

У той же час зазначимо, що наведений перелік є лише приблизним, адже віртуальним активом у розумінні Закону № 361-IX може бути будь-яка цифрова річ, що відповідає ознакам, встановленим законом для віртуального активу.

Щодо визначення віртуальних активів, яке надане в Законі України «Про віртуальні активи», то слід зазначити, що в цілому за обсягом воно майже ідентичне тому, що проаналізоване вище. Ключова ж різниця полягає в тому, що законодавець прямо не зазначає, що віртуальний актив може бути предметом торгівлі, проте це слідує як із системного тлумачення змісту закону, так і з такої характеристики віртуального активу, як наявність вартості.

²⁴ Steam® Subscriber Agreement. URL: https://store.steampowered.com/subscriber_agreement/english/ (дата звернення: 22.03.2025).

²⁵ Bloomberg: Market for 'Counter-Strike 2' Digital Items Hits New High. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-03-07/market-for-counter-strike-2-digital-items-hits-all-time-high> (дата звернення: 22.03.2025).

Цілком логічно припустити, що вартість може мати лише те, що може виступати предметом купівлі-продажу, міни або подібного до них правочину.

В юридичній літературі дослідники досить часто вказують на розбіжність обох понять, обґрунтовуючи це, серед іншого, й тим, що Закон «Про віртуальні активи» містить норму, у якій встановлено, що віртуальні активи не є засобом платежу на території України та не можуть бути предметом обміну на майно (товари), роботи (послуги)¹.

На нашу думку, зазначене формулювання слід розглядати не як необхідну характеристику віртуального активу, а як державно-владний припис у формі заборонної норми, дія якої спрямована на суб'єктів права власності на віртуальний актив.

Криптоактиви

Як вже вказувалось вище, термін «криптоактиви» не фігурує в чинних нормативно-правових актах, хоча й згадується в деяких офіційних документах, наприклад, у зверненні Верховної Ради України до Європейського Союзу та країн Групи Семи як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами, які використовує Російська Федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України²⁶. Цей термін зазвичай рідше використовується в наукових дослідженнях, порівняно з суміжними термінами, такими як криптовалюта та віртуальні активи.

Разом із тим, було би неправильним залишити аналіз змісту поняття «криптоактиви» поза увагою, враховуючи євроінтеграційні зобов'язання, у

²⁶ Звернення Верховної Ради України до Європейського Союзу та країн Групи Семи як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі коштів кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами, які використовує Російська Федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України: постанова № 2496-IX від 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-20#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

тому числі щодо гармонізації законодавства, які взяті Україною перед Європейським Союзом.

У 2023 р. на рівні ЄС був прийнятий регламент (ЄС) 2023/1114 Європейського Парламенту та Ради від 31.05.2023 р. про ринки криптоактивів (далі – Регламент МіСА), який визначив криптоактив як цифрове вираження вартості або права, яке можна передавати та зберігати в електронному вигляді за допомогою технології розподіленого реєстру або подібної технології²⁷.

Регламент МіСА поділяє криптоактиви на три види:

1) токени електронних грошей (electronic money tokens), тобто криптоактиви, вартість яких прив'язана до певної фіатної валюти, і які по суті є аналогом електронних грошей, але, на відміну від них, функціонують за допомогою системи розподіленого реєстру;

2) токени, прив'язані до активу (asset-referenced tokens), тобто криптоактиви, які не є токенами електронних грошей, і мають прив'язку до іншої вартості, права або їхньої комбінації. Простіше кажучи, це криптоактиви, ціна яких забезпечена іншими активами: грошовими коштами, майном або правом на майно;

3) інші криптоактиви, що не є токенами електронних грошей та не прив'язані до активу. Цей вид криптоактивів включає переважну більшість існуючих на сьогодні криптоактивів (зокрема, найбільш популярних Bitcoin та Ethereum), вартість яких не забезпечена іншими активами. До складу таких криптоактивів входять також утилітарні токени (utility tokens) – це підвид криптоактивів, що надають доступ до певних товарів чи послуг, що пропонуються емітентом таких криптоактивів. Найчастіше утилітарні токени діють у рамках однієї крипто-системи: наприклад, у браузері Brave токен BAT (Basic Attention Token) використовуються для оплати реклами всередині браузеру зі сторони рекламодавців. За перегляд реклами користувачі також

²⁷ Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (дата звернення: 22.03.2025).

отримують VAT, які в подальшому можуть використовувати для оплати певного ексклюзивного контенту.

Регламент MiCA в ст. 2 також називає й інші види криптоактивів (наприклад, унікальні невзаємозамінні криптоактиви, а також криптоактиви, які кваліфікуються як фінансові інструменти), прямо виключаючи їх обіг із предмету свого регулювання.

Із вищенаведеного можна зробити висновок, що криптоактиви – є видом віртуального активу, основною (видовою) ознакою яких є функціонування та зберігання на основі технології розподіленого реєстру чи подібної технології.

У свою чергу, технологію розподіленого реєстру можна описати як децентралізовану цифрову мережу обліку даних, у якій інформація про транзакції, права чи обов'язки фіксується одночасно декількома учасниками мережі й синхронізується між ними на основі консенсусного механізму без необхідності існування будь-якого централізованого органу. Характерною ознакою такої технології є використання криптографічних методів для забезпечення цілісності та незмінюваності інформації про транзакції. Найвідомішим прикладом такої технології є блокчейн, на основі якого функціонують більшість найвідоміших сьогодні криптоактивів (зокрема, Bitcoin, Ethereum, Solana, Tether та ін).

Криптовалюта

Термін «криптовалюта» почав отримувати розповсюдження після появи Bitcoin у 2009 р. і здебільшого використовувався в неформальних розмовах та повідомленнях. На сьогодні криптовалюта, без сумніву, стала юридичним поняттям, яке використовується в багатьох нормативно-правових актах, зокрема, Кримінальному кодексі України, Законі України «Про запобігання корупції», постановах Правління Національного банку, актах центральних органів виконавчої влади.

Проте відсутність нормативно закріпленої дефініції створює труднощі при визначенні співвідношення з іншими термінами, зокрема, такими як

віртуальний актив та криптоактив. При цьому така проблема характерна не лише для України. Так, наприклад, турецькі дослідники Muhammet Durdu та Ümit Süleyman Üstün намагалися проаналізувати співвідношення цих понять, зазначаючи, що термін «криптоактиви» значить те саме, що й «криптовалюта», проте «криптоактив» більше використовується державами аби уникати використання слова «валюта» (currency), що може кинути тінь на монополію держави щодо емісії засобів платежу. Цю позицію дослідники підкріплюють публікацією Банку Англії, в якій терміни «криптоактив» та «криптовалюта» вживаються як синоніми, зазначаючи що останній термін є більш поширеним серед громадськості²⁸.

На нашу думку, криптовалюта не може ототожнюватись із криптоактивом, що впливає із самої етимології цих слів. З одного боку, криптовалюта дійсно не є валютою в класичному розумінні як грошової одиниці, прийнятої за основу грошової системи певної країни. Разом із тим, використання основи «валюта» в терміні «криптовалюта» вказує на спільність деяких її ознак із фіатною валютою, зокрема:

1) можливість виступати альтернативним засобом платежу (хоча ця ознака здебільшого притаманна криптовалютам, що мають стабільну вартість, зокрема, токенам електронних грошей та токенам, прив'язаним до активу, її не можна виключати й для волатильних криптовалют, таких як Bitcoin);

2) можливість виступати засобом накопичення та збереження вартості. Зокрема, у білому листі (англ. – Whitepaper) Bitcoin перша криптовалюта визначалась саме як альтернатива фіатній валюті²⁹.

Варто наголосити на тому, що зазначені ознаки притаманні далеко не всім криптоактивам, які можуть виконувати й інші функції: наприклад, security-токени по своїй природі є записаними в блокчейн цифровими

²⁸ Durdu M., Üstün Ü. S. Taxation of Crypto Assets: The Example of U.S. Federal Income Tax. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*. 2023. № 74. P. 19 – 40. P. 24.

²⁹ Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 22.03.2025).

аналогами цінних паперів (акцій), що надають права на участь в управлінні компанією, розподіл дивідендів тощо. NFT (non-fungible tokens, невзаємозамінні токени), як правило, посвідчують певні майнові права по відношенню до індивідуалізованого об'єкта (простими словами NFT можна описати як запис в блокчейні про володіння певним об'єктом із індивідуальними ознаками, наприклад, цифровим зображенням).

Із цього можна зробити висновок, що далеко не всім криптоактивам притаманні функції, подібні до функцій валют, а отже неправильним буде ототожнювати їх із криптовалютами.

На нашу думку, криптовалюта є видовим поняттям по відношенню до криптоактивів, основною ознакою якої є можливість виступати засобом платежу та/або накопичення.

Висновки. Часто право не встигає за розвитком суспільних відносин. Не є виключенням і так звані «криптовідносини»: аналіз законодавства та наукової літератури свідчить про те, що в законодавстві використовуються терміни, схожі за змістом (віртуальні активи, криптовалюта та ін.), що створює складнощі при їхньому розмежуванні.

Якщо проаналізувати судову практику в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти власності, то можна спостерігати, що суди часто не до кінця розуміють природу криптоактивів і не розмежовують поняття, що їх позначають, і це, у свою чергу, може призвести до неправильного розуміння природи предмету кримінального правопорушення.

На нашу думку, законодавство України потребує системного доопрацювання для того, щоб привести його у відповідність із законодавством ЄС. Зокрема, у вітчизняному законодавстві повинно бути наведене визначення поняттю «криптоактиви» на основні того визначення, що надано в регламенті MiCA. Окрім того, слід чітко розмежувати поняття «криптоактиви» та «криптовалюта» з урахуванням того, що вони співвідносяться як родо-видові.

Такі зміни є необхідними для дотримання принципу правової визначеності, що сприятиме як підвищенню рівня чіткості закону, так і однозначності його застосування.

На сьогодні слід дійти висновку про таке співвідношення криптермінів (від найбільш широкого до найменш вузького поняття): цифрові речі – віртуальні активи – криптоактиви – криптовалюта. Використання усіх цих термінів по відношенню до предметів кримінальних правопорушень проти «криптовласності» є допустимим. Разом із тим, при кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень слід віддавати пріоритет більш вузьким поняттям. Наприклад, при кваліфікації окремих кримінальних правопорушень проти власності, предметом яких є Bitcoin, доцільніше використовувати такі поняття, як «криптовалюта» чи «криптоактив», замість родового «цифрова річ». Адже різноманіття правових титулів, що застосовуються до цифрової речі, може призвести до помилок у кваліфікації чи ускладнити розуміння особою пред'явлених їй підозри чи обвинувачення).

Вважаємо, що в правозастосовній практиці слід уникати використання таких понять, як «криптовалютні кошти», «цифрові активи», «віртуальна валюта», адже відсутність їхнього легального закріплення та визначення може призвести до неправильної оцінки предмета кримінального правопорушення.

Список використаних джерел

1. Triple-A. The State of Global Cryptocurrency Ownership in 2024. URL: <https://www.triple-a.io/cryptocurrency-ownership-data> (дата звернення: 22.03.2025).
2. Українські новини: Глава підрозділу протидії онлайн-шахрайств Кіберполіції Олександр Ульянєнков: про топові шахрайські схеми, російських хакерів, «дропи» та крипту. URL: <https://ukranews.com/ua/interview/3178-nachalnyk-viddiluprotydyi-onlajn-shahrajstv-kiberpolitsiyi-ulyanekov-pro-topovi-shahrajski-shemy> (дата звернення: 22.03.2025).
3. Хавронюк М. І. Щодо [не]відповідності Кримінального кодексу України принципу юридичної визначеності. *Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки*. 2021. Том 8. С. 69–84.

4. Навроцький В. Правова визначеність і забезпечення її реалізації у кримінальному праві України. *Право України*. 2017. № 2. С. 59–67.
5. Панов М. Проблеми формування понятійного апарату юридичної науки: методологічні аспекти. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3 (33–34). С. 54–67.
6. Панов М. Точність правових норм як необхідна умова якості правотворення. *Юридична техніка: доктринальні основи та проблеми викладання: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 верес. – 1 жовт. 2015 р.)*. Харків, 2015. С. 12–14.
7. Майданик Р. Цифрова річ як майно та її оборотоздатність. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1(4). С. 19–59.
8. Овчаренко А. С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалют в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 200–202.
9. Дмитрик О. О. Віртуальні активи і цифрові активи: до питання про співвідношення понять. *Право та інноваційне суспільство*. 2021. № 2(17). С. 248–254.
10. Кримінальний кодекс України: Закон № 2341-III від 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 22.03.2025).
11. Вирок Оболонського районного суду міста Києва від 10.12.2024 р. у справі № 756/12186/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123696369> (дата звернення: 22.03.2025).
12. Вирок Саратського районного суду Одеської області від 23.10.2024 р. у справі № 513/1179/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122489352> (дата звернення: 22.03.2025).
13. Вирок Новозаводського районного суду міста Чернігова від 19.05.2023 р. в справі № 751/2258/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111080286> (дата звернення: 22.03.2025).
14. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 03.03.2023 р. у справі № 727/1945/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109415131> (дата звернення: 22.03.2025).
15. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 22.03.2025).
16. Цивільний кодекс України: Закон № 435-IV від 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.03.2025).
17. Ісаєв А. Цифрові речі та цифрові гроші за цивільним законодавством України. *Цивілістична платформа*. 2025. № 1(4). С. 167–178.
18. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України № 361-IX від 06.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 22.03.2025).

19. Про віртуальні активи: Закон України № 2074-IX від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20> (дата звернення: 22.03.2025).
20. Яроцький В. О. Поняття та види віртуальних активів, що можуть перебувати в обігу за законодавством України. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. № 4. Том 34 (73). С. 101–107.
21. Бондаренко О. В. Віртуальні активи: теоретико-правова характеристика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 623–625.
22. Іванський А. Й. Фінансове право: підручник. 2-ге вид., перероб. та доп. Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2022, 721 с.
23. Рехлицький М. Віртуальні активи: що це таке і навіщо нам їх законодавче регулювання? *Юридична газета онлайн*. 2020. №10 (716) URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informaciye-pravotelekomunikaciyi/virtualni-aktiv-i-shcho-ce-take-i-navishcho-nam-yih-zakonodavcheregulyuvannya.html> (дата звернення: 22.03.2025).
24. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <https://sum.in.ua/> (дата звернення: 22.03.2025).
25. Steam® Subscriber Agreement. URL: https://store.steampowered.com/subscriber_agreement/english/ (дата звернення: 22.03.2025).
26. Bloomberg: Market for ‘Counter-Strike 2’ Digital Items Hits New High. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-03-07/market-for-counter-strike-2-digital-items-hits-all-time-high> (дата звернення: 22.03.2025).
27. Звернення Верховної Ради України до Європейського Союзу та країн Групи Семи як засновників Міжнародної групи з протидії відмиванню брудних грошей (FATF) щодо посилення боротьби з відмиванням коштів, у тому числі коштів кримінального походження, з фінансуванням тероризму, з фінансовими механізмами, які використовує Російська Федерація для уникнення санкцій та продовження вторгнення на територію України: постанова № 2496-IX від 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-20#Text> (дата звернення: 22.03.2025).
28. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (дата звернення: 22.03.2025).
29. Durdu M., Üstün Ü. S. Taxation of Crypto Assets: The Example of U.S. Federal Income Tax. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*. 2023. № 74. P. 19–40.
30. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (дата звернення: 22.03.2025).

REFERENCES

1. Triple-A. The State of Global Cryptocurrency Ownership in 2024. URL: <https://www.triple-a.io/cryptocurrency-ownership-data> (data zvernennia: 22.03.2025).
2. Ukrainski novyny: Hlava pidrozdilu protydii onlain-shakhraistv Kyberpolitsii Oleksandr Uliianenkov: pro topovi shakhraiski skhemy, rosiiskykh khakeriv, «dropy» ta kryptu. URL: <https://ukranews.com/ua/interview/3178-nachalnyk-viddilu-protydiyi-onlajn-shahrajstv-kiberpolitsiyi-ulyanenkov-pro-topovi-shahraiski-shemy> (data zvernennia: 22.03.2025).
3. Khavroniuk, M. I. (2021). Shchodo [ne]vidpovidnosti Kryminalnoho kodeksu Ukrainy pryntsypu yurydychnoi vyznachenosti. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yurydychni nauky*, 8, 69–84 [in Ukrainian].
4. Navrotskyi, V. (2017). Pravova vyznachenist i zabezpechennia yii realizatsii u kryminalnomu pravi Ukrainy. *Pravo Ukrainy*, 2, 59–67 [in Ukrainian].
5. Panov, M. (2003). Problemy formuvannia poniatiinoho aparatu yurydychnoi nauky: metodolohichni aspekty. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*, 2–3(33–34), 54–67 [in Ukrainian].
6. Panov, M. (2015). Tochnist pravovykh norm yak neobkhidna umova yakosti pravotvorennia. *Yurydychna tekhnika: doktrynalni osnovy ta problemy vykladannia: materialy nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 30 veres. – 1 zhovt. 2015 r.)*. Kharkiv, 12–14 [in Ukrainian].
7. Maidanyk, R. (2025). Tsyfrova rich yak maino ta yii oborotozdatnist. *Tsyvilistychna platforma*, 1 (4), 19–59 [in Ukrainian].
8. Ovcharenko, A. S. (2020). Pravove rehuliuвання virtualnykh aktyviv ta kryptovaliut v Ukraini: suchasnyi stan i perspektyvy. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 200–202 [in Ukrainian].
9. Dmytryk, O. O. (2021). Virtualni aktyvy i tsyfrovi aktyvy: do pytannia pro spivvidnoshennia poniat. *Pravo ta innovatsiine suspilstvo*, 2 (17), 248–254 [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon № 2341-III vid 05.04.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 22.03.2025).
11. Vyrok Obolonskoho raionnoho sudu mista Kyieva vid 10.12.2024 r. u spravi № 756/12186/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123696369> (data zvernennia: 22.03.2025).
12. Vyrok Saratskoho raionnoho sudu Odeskoi oblasti vid 23.10.2024 r. u spravi № 513/1179/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122489352> (data zvernennia: 22.03.2025).
13. Vyrok Novozavodskoho raionnoho sudu mista Chernihova vid 19.05.2023 r. v spravi № 751/2258/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111080286> (data zvernennia: 22.03.2025).
14. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 03.03.2023 r. u spravi № 727/1945/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109415131> (data zvernennia: 22.03.2025).

15. Tekst projektu novoho Kryminalnogo kodeksu Ukrainy. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (data zvernennia: 22.03.2025).
16. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy: Zakon № 435-IV vid 16.01.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (data zvernennia: 22.03.2025).
17. Isaiev, A. (2025). Tsyfrovi rechi ta tsyfrovi hroshi za tsyvilnym zakonodavstvom Ukrainy. *Tsyvilstychna platforma*, 1 (4), 167–178 [in Ukrainian].
18. Pro zapobihannia ta protydiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy № 361-IX vid 06.12.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (data zvernennia: 22.03.2025).
19. Pro virtualni aktyvy: Zakon Ukrainy № 2074-IX vid 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20> (data zvernennia: 22.03.2025).
20. Yarotskyi, V. O. (2023). Poniattia ta vydy virtualnykh aktyviv, shcho mozhut perebuvaty v obihu za zakonodavstvom Ukrainy. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*, 4, 34 (73), 101–107 [in Ukrainian].
21. Bondarenko, O. V. (2023). Virtualni aktyvy: teoretyko-pravova kharakterystyka. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 1, 623–625 [in Ukrainian].
22. Ivanskyi, A. Y. 2022. Finansove pravo. Odesa: Mizhnarodnyi humanitarnyi universytet. 721 p. [in Ukrainian].
23. Rekhlytskyi, M. (2020). Virtualni aktyvy: shcho tse take i navishcho nam yikh zakonodavche rehuliuвання? *Yurydychna hazeta onlain*. 10(716). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/informatsiynopravotelekomunikatsiivirtualni-aktivishcho-ce-take-i-navishcho-nam-yih-zakonodavcheregulyuvannya.html> (data zvernennia: 22.03.2025).
24. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. URL: <https://sum.in.ua/> (data zvernennia: 22.03.2025).
25. Steam® Subscriber Agreement. URL: https://store.steampowered.com/subscriber_agreement/english/ (data zvernennia: 22.03.2025).
26. Bloomberg: Market for ‘Counter-Strike 2’ Digital Items Hits New High. URL: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2025-03-07/market-for-counter-strike-2-digital-items-hits-all-time-high> (data zvernennia: 22.03.2025).
27. Zvernennia Verkhovnoi Rady Ukrainy do Yevropeiskoho Soiuzu ta krain Hrupy Semi yak zasnovnykiv Mizhnarodnoi hrupy z protydi vidmyvanniu brudnykh hroshei (FATF) shchodo posylennia borotby z vidmyvanniam koshtiv, u tomu chysli koshtiv kryminalnogo pokhodzhennia, z finansuvanniam teryzmu, z finansovymy mekhanizmamy, yaki vykorystovuie Rosiiska Federatsiia dlia unyknennia sanktsii ta prodovzhennia vtornennia na terytorii Ukrainy: postanova № 2496-IX vid 29.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-20#Text> (data zvernennia: 22.03.2025).

28. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council of 31 May 2023 on markets in crypto-assets, and amending Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 1095/2010 and Directives 2013/36/EU and (EU) 2019/1937. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/1114/oj/eng> (data zvernennia: 22.03.2025).

29. Durdu, M., Üstün, Ü.S. (2023). Taxation of Crypto Assets: The Example of U.S. Federal Income Tax. *Annales de la Faculté de Droit d'Istanbul*, 74, 19–40.

30. Nakamoto S. Bitcoin: A Peer-to-Peer Electronic Cash System. URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf> (data zvernennia: 22.03.2025).

Shchehlakov I. E. Problems of differentiating crypto-terms in the qualification of criminal offenses against property

The article analyzes the problems of differentiating crypto terms used in Ukrainian legislation and law enforcement practice during the qualification of criminal offenses against property. The study examines concepts such as «digital things», «virtual assets», «crypto-assets» and «cryptocurrency». Emphasis is placed on the necessity of adhering to the principle of legal certainty when applying «crypto terminology» in the qualification of criminal offenses against property. It has been determined that the lack of clear definitions and a unified approach to interpreting these terms leads to ambiguity in understanding the nature of the subject of a criminal offense, which may violate the principle of legal certainty. It has been established that judicial practice often demonstrates incorrect use of crypto terminology, for instance, equating crypto-assets with monetary funds or using them synonymously, which contradicts the principle of predictability in law application.

Particular attention is devoted to the relationship between generic and specific concepts within crypto terminology: it is established that «digital things» constitute the broadest category, while «virtual assets», «crypto-assets», and «cryptocurrency» are narrower categories, with cryptocurrency being a type of crypto-asset characterized by features of a payment instrument or a store of value. Legal definitions, as well as generic and specific characteristics of each term, are explored. The European experience, particularly the MiCA Regulation, which provides a clear definition of crypto-assets, is analyzed, highlighting the need to harmonize Ukrainian legislation with it. The conclusion is drawn that, to ensure legal certainty, it is necessary to systematize crypto terminology in Ukrainian legislation. The conclusion has been drawn regarding the necessity of avoiding in criminal law enforcement practice the use of terms without legal definitions, such as «digital assets» or «virtual currency». It is proposed to prioritize narrower terms in the qualification of criminal offenses against property to enhance the predictability of law enforcement, thereby contributing to the effectiveness of criminal law responses to offenses involving crypto-assets.

Key words: digital things; virtual assets; crypto-assets; cryptocurrency; criminal offenses against property.

УДК 343.7(477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334342>

Т. С. Любченко,

здобувач наукового ступеня доктора
філософії кафедри кримінального
права Національної академії
внутрішніх справ

ОСОБЛИВОСТІ ПОКАРАННЯ ЗА УМИСНЕ ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ МАЙНА ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ

Стаття присвячена визначенню особливостей покарання за умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Вказано на залежність ефективності протидії злочинності та можливостей впливу кримінально-правових санкцій. Констатовано недопустимість посилення лише на встановлений в нормах Кримінального кодексу України вичерпний перелік видів кримінальних правопорушень та покарань, що призначаються за їх вчинення. Доводиться необхідність застосування науково обґрунтованих, взаємозумовлених, таких, що відповідають тяжкості кримінального правопорушення й особі винного, кримінально-правових санкцій. Порівняння санкцій ст. 399 Кримінального кодексу України та санкцій суміжних норм, диспозиції яких містять конкретизуючі ознаки, що підвищують ступінь суспільної небезпеки передбачених ними кримінальних правопорушень, свідчить про те, що санкції між собою не уніфіковані, що є порушенням розроблених вимог щодо їх побудови.

Акцентовано увагу на відсутності обґрунтування принципів окреслення санкцій і вибору покарань, які їх наповнюють. З метою дотримання єдності законодавчої техніки під час конструювання кримінально-правових санкцій та їх уніфікації, запропоновано ряд змін щодо удосконалення аналізованих санкцій шляхом зміни таких видів покарань, як штраф, пробаційного нагляду, обмеження та позбавлення волі.

Враховуючи необхідність і доцільність дотримання принципу справедливості під час призначення покарання за вчинення діяння, передбаченого ст. 399 Кримінального кодексу України, доведена нагальна потреба внесення змін і доповнень до санкцій зазначеного кримінального правопорушення.

Ключові слова: умисне знищення або пошкодження майна; захисник чи представник особи або їх близькі родичі; діяльність, пов'язана з наданням правової допомоги; кримінальна відповідальність; кримінальне правопорушення; покарання; штраф; пробаційний нагляд; обмеження волі; позбавлення волі.

Постановка проблеми. Законодавче визначення покарання сформульоване в ч. 1 ст. 50 Кримінального кодексу України (далі – КК), відповідно до положень якої покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого¹.

Питання про покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК) неможливо вивчати без дослідження санкцій даної норми. Також слід відстежити співвідношення санкцій даного кримінального правопорушення із санкціями інших діянь, що посягають на аналогічні об'єкти і є суміжними до правопорушення, передбаченого ст. 399 КК. Крім того, неможливо оминати санкції загальної норми – ст. 194 КК. Проведений аналіз надасть можливість виділити відмінності санкцій зазначених діянь і буде підґрунтям для формування пропозицій щодо їх вдосконалення.

Для того, щоб санкції виконували свої функції, вони мають відповідати встановленим вимогам, а саме – відповідати суспільній небезпеці діяння і поширеності кримінальних правопорушень певного виду, бути узгодженими з санкціями за вчинення інших близьких за видом і характером кримінальних правопорушень, передбачати можливість індивідуалізації покарання з урахуванням можливих варіантів учинення кримінального правопорушення в реальності². Вводячи до структури КК нову кримінально-правову норму, законодавець або взагалі не обґрунтовує окреслення санкцій і вибір покарань, які їх наповнюють, або визначає їх, порівнюючи зі санкціями інших норм КК, що передбачають відповідальність за схожі чи суміжні кримінальні правопорушення. Тому правильною є думка, що для санкцій кримінально-правових норм характерні ті ж вимоги, що пред'являються і до загальних

¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

² Тичина Т. Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Харків, 2021. С. 207.

принципів кримінального права: індивідуалізації, справедливості, доцільності³.

Стан дослідження. Серед дослідників, які займалися питаннями покарання та кримінально-правової охорони правосуддя, слід зазначити таких, як Є. М. Блажівський, О. О. Книженко, Г. В. Логвинський, Т. С. Лосич, Н. А. Орловська, Л. М. Палюх, Т. І. Слущка, В. В. Сміх, Т. Є. Тичина, М. В. Шепітько. Не дивлячись на те, що праці вказаних учених мають наукову і практичну цінність, чимало питань, пов'язаних з покаранням за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 399 КК, залишились дискусійними. Зазначене свідчить про актуальність дослідження проблематики покарання за умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Метою статті є визначення особливостей покарання за умисне знищення або пошкодження майна, що належить захиснику чи представнику особи або їх близьким родичам, у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги.

Виклад основного матеріалу. Говорячи про покарання за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК), ми не можемо обійти покарання за суміжні кримінальні правопорушення, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна. Такими є ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» (загальна норма) та ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця», ст. 347⁻¹ «Умисне знищення або пошкодження майна журналіста», ст. 352 «Умисне знищення або пошкодження майна службової особи чи громадянина, який виконує громадський обов'язок», ст. 378

³ Книженко О. Реалізація принципів законності та справедливості при встановленні санкцій у кримінальному праві. *Наше право*. 2010. № 4. Ч. 2. С. 121; Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций: монография. Одесса: Юридическая литература, 2011. С. 468.

«Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного» КК (спеціальні норми). Це норми, якими передбачено кримінальну відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна стосовно різних категорій осіб у зв'язку з виконанням ними певних обов'язків.

Як впливає з аналізу санкцій вказаних норм, вони містять такі види покарань:

- штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 399 КК);
- позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнебезпечним способом або при заподіянні шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК);
- позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років – у випадках спричинення загибелі людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК).

При цьому, загальна норма, ст. 194 КК, містить такі санкції: штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 194 КК); позбавлення волі на строк від трьох до десяти років у випадку вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнебезпечним способом, або при заподіянні майнової шкоди в особливо великих розмірах, або у разі спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194 КК).

У санкціях статей ст. 347 та ст. 347-1 КК передбачено покарання у вигляді: штрафу від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян або пробаційного нагляду на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК); позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом чи заподіянні загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 347, 347-1 КК).

Санкції ст. 352 КК передбачають: штраф від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк – при вчиненні основного складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 352 КК); позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або у разі спричинення загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 352 КК).

У санкціях ст. 378 КК містяться пробаційний нагляд на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 378 КК) та позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років – при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або при спричиненні загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 378 КК).

Узагальнюючи викладене, було встановлено, що основні склади вказаних кримінальних правопорушень передбачають такі варіації санкцій:

- штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від ста двадцяти до двохсот сорока годин, або виправні роботи на строк до двох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 194 КК);
- штраф від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до п'яти років, або обмеження волі на той самий строк (ч. 1 ст. 347 КК);

- штраф від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до чотирьох років, або позбавлення волі на той самий строк – при вчиненні основного складу кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 352 КК);
- пробаційний нагляд на строк до п'яти років або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 378 КК);
- штраф від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційний нагляд на строк до трьох років, або обмеження волі на строк до трьох років, або позбавлення волі на той самий строк (ч. 1 ст. 399 КК).

Кваліфіковані склади передбачають такі види поєднання покарань:

- позбавлення волі на строк від трьох до десяти років у випадку вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом, або при заподіянні майнової шкоди в особливо великих розмірах, або у разі спричинення загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 194 КК);
- позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом чи заподіянні загибелі людей чи інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 347, 347-1 КК);
- позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або у разі спричинення загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 352 КК);
- позбавлення волі на строк від шести до п'ятнадцяти років – при вчиненні діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, або при спричиненні загибелі людей чи настанні інших тяжких наслідків (ч. 2 ст. 378 КК);

- позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років – у разі вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом або при заподіянні шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК).

З усіх наведених норм лише одна має особливо кваліфікований склад, санкція якого містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років – у випадках спричинення загибелі людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК).

Таким чином, при порівнянні санкцій зазначених норм прослідковується досить невтішна ситуація: види та розміри покарань не збігаються. При чому, перші частини вказаних норм свідчать про те, що санкції статей, які передбачають відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна різних осіб у зв'язку з виконанням певної діяльності, практично у всіх випадках є значно суворішими, ніж у санкції ч. 1 ст. 194 КК.

Штраф як основне покарання в основних складах умисного знищення чи пошкодження майна має такі варіації: від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 347, 347-1 КК); від п'ятдесяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 352 КК); від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (ч. 1 ст. 399 КК). При цьому виявлено, що в одній санкції (у ст. 378 КК) основний склад кримінального правопорушення не передбачає покарання у вигляді штрафу. Така ситуація є необґрунтованою і нелогічною, адже ступінь суспільної небезпеки діянь, визначених у ч. 1 ст. 347, 347-1, 352, 399 КК, та правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 378 КК, практично однаковий.

Громадські роботи як альтернативний вид покарання передбачається лише в одній санкції – у ст. 194 КК на строк від ста двадцяти до двохсот

сорока годин. Також лише санкція ч. 1 ст. 194 КК передбачає покарання у вигляді виправних робіт на строк до двох років.

Натомість у санкціях ст. 194 відсутнє покарання у вигляді пробаційного нагляду, яке широко присутнє у різних варіаціях у санкціях вказаних норм: до трьох років (ч. 1 ст. 399 КК); до чотирьох років (ч. 1 ст. 352 КК); до п'яти років (ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 347-1 КК, ч. 1 ст. 378 КК).

Обмеження волі також представлено в аналізованих санкціях у таких варіаціях: до трьох років (ч. 1 ст. 194 КК, ч. 1 ст. 399 КК); до п'яти років (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК). Обмеження волі відсутнє у санкціях статей 352, 378 КК.

Позбавлення волі передбачається на строк до трьох років (ч. 1 ст. 194 КК, ч. 1 ст. 399 КК); до чотирьох років (ч. 1 ст. 352 КК); до п'яти років (ч. 1 ст. 378 КК). Позбавлення волі відсутнє у санкціях ч. 1 ст. 347, 347-1 КК. Отже, що стосується розмірів позбавлення волі, то тут також наявні суттєві відмінності.

За узагальненнями, проведеними Т. Є. Тичиною, спеціальними правилами побудови кримінально-правових санкцій є:

1) варіативність санкцій не повинна бути занадто великою, альтернативна санкція має передбачати не більше трьох видів покарань, закріплених у КК (крім санкцій статей, що передбачають відповідальність за проступки);

2) санкції за різні кримінальні правопорушення мусять бути співмірними залежно від тяжкості кримінального правопорушення, важливості об'єкта посягання, рівня суспільної небезпеки;

3) однакові за рівнем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення повинні передбачати приблизно однакове покарання. І навпаки – різні за ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення не повинні передбачати однакові покарання;

4) мінімальна межа санкції за кваліфіковане правопорушення не повинна «заходити» за максимальну межу покарання, встановленого за основне (некваліфіковане) діяння⁴.

При застосуванні наведених правил до санкцій, якими визначено межі кримінальної відповідальності за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи, приходимо до висновків, що не всі наведені вимоги і рекомендації витримані законодавцем.

Так, аналіз санкцій ст. 399 КК призводить до висновку, альтернативність санкції простежується лише у ч. 1 ст. 399 КК; забезпечено поступовий і помірний перехід ступеню зростання караності, мінімальні межі санкцій ст. 399 КК не перетинаються між собою. Але для санкції даної норми не характерні додаткові види покарання. Крім того, спостерігається ситуація, коли в межах однієї санкції (ч. 1 ст. 399 КК) два різні за ступенем тяжкості і суворості покарання (обмеження та позбавлення волі) передбачаються в ідентичних межах. У порівнянні з санкціями, які забезпечують межі кримінальної відповідальності за інші суміжні кримінальні правопорушення, пов'язані зі знищенням чи пошкодженням майна спеціальних потерпілих, санкції ст. 399 КК є менш суворими.

Отже, штраф у санкціях аналізованих норм має надзвичайно великі межі – фактично від п'ятдесяти (ч. 1 ст. 399 КК) до чотирьох тисяч НМДГ (ч. 1 ст. 194, ч. 1 ст. 347, 347-1 КК). Причому, максимальний розмір штрафу характерний як для загальної норми, кримінальна відповідальність за якою настає у випадку заподіяння шкоди у великому розмірі (більше 250 НМДГ), так і для спеціальної (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК), де розмір шкоди значення не має. Тому пропонується, враховуючи принцип справедливості, передбачити у вказаній санкції основне покарання у вигляді штрафу в розмірі від однієї до двох тисяч НМДГ.

⁴ Тичина Т. Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Харків, 2021. С. 208.

Покарання у вигляді пробаційного нагляду у суміжних діяннях, як зазначалося вище, також має найрізноманітніші форми прояву: від трьох (ч. 1 ст. 399 КК) до п'яти років (ч. 1 ст. 347, ч. 1 ст. 347-1 КК, ч. 1 ст. 378 КК). З метою уніфікації кримінально-правових санкцій пропонується встановити строк пробаційного нагляду у санкції ч. 1 ст. 399 КК до п'яти років.

Обмеження волі, як і пробаційний нагляд, представлено в аналізованих санкціях у варіаціях від трьох (ч. 1 ст. 194 КК, ч. 1 ст. 399 КК) до п'яти років (ч. 1 ст. 347, 347-1 КК). Зважаючи на те, що покарання у вигляді пробаційного нагляду фактично є альтернативою обмеженню волі, з метою уніфікації кримінально-правових санкцій пропонується встановити строк обмеження волі у санкції ч. 1 ст. 399 КК до п'яти років.

У чинній санкції ч. 1 ст. 399 КК за вчинення одного й того самого діяння ми можемо спостерігати недопустиму ситуацію: різні за ступенем тяжкості покарання (пробаційний нагляд, обмеження та позбавлення волі) пропонується застосовувати в однаковому розмірі (до трьох років). Тобто, законодавець в одній санкції пропонує карати винну особу однаковими строками відбування різних за ступенем тяжкості покарань. На наш погляд, така ситуація є абсурдною, нелогічною, такою, що порушує дію принципу справедливості, так як не можна передбачати різні за ступенем тяжкості покарання в однакових межах в одній кримінально-правовій санкції. Тому, на відміну від пропозиції про збільшення до п'яти років покарання у вигляді пробаційного нагляду та обмеження волі, строк покарання у вигляді позбавлення волі пропонується залишити в чинній редакції – до трьох років.

Щодо кваліфікованих складів вказаних правопорушень слід зазначити, що майже всі вони (ч. 2 ст. 194, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 347-1, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378 КК) містять такі ідентичні кваліфікуючі ознаки: вчинення діяння шляхом підпалу, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом, а також заподіяння загибелі людей чи інших тяжких наслідків, окрім ч. 2 ст. 194 КК, де кваліфікуючою ознакою вважається також заподіяння майнової шкоди в

особливо великих розмірах. Всі ці санкції є безальтернативними, так як передбачають лише один вид покарання у вигляді позбавлення волі, але у різних варіаціях: від трьох до десяти років (ч. 2 ст. 194 КК); від шести до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 347, 347-1 КК); від п'яти до дванадцяти років (ч. 2 ст. 352 КК); від шести до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 378 КК). Як видно з наведеного, фактичне встановлення інтервалу між нижчими і верхніми межами покарання у вигляді позбавлення волі не обумовлюється ніякими закономірностями, і здійснюються фактично абияк⁵.

Санкції ч. 2 і ч. 3 аналізованої норми не «вписуються» у вказану картину через особливу побудову кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак: у аналізованій нами статті кваліфікуюча ознака не передбачає загибель людей чи настання інших тяжких наслідків та заподіяння шкоди в особливо великих розмірах (ч. 2 ст. 399 КК). При цьому покарання у вигляді позбавлення волі передбачається у розмірі від п'яти до восьми років.

Отже, при різному визначенні кваліфікуючих ознак ми маємо різні кримінально-правові санкції і змушені знову констатувати порушення логіки їх конструювання. При цьому заслуговує на увагу та схвалення законодавча побудова кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак у ст. 399 КК: наслідки у вигляді загибелі людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків, на відміну від вищевказаних норм, не розпорошені у статті, а визнані суто як особливо кваліфікуючі.

Так як пропонується встановлення верхньої межі покарання у вигляді позбавлення волі у ч. 1 ст. 399 КК до трьох років, логічно, що санкція кваліфікуючої норми (ч. 2 ст. 399 КК) повинна починатися з цього строку, з трьох, а не з п'яти (як зазначено у чинній редакції) років. Зважаючи на поширеність в теорії кримінального права пропозицій про необхідність запровадження так званих «типових санкцій», що охоплювали б класичні

⁵ Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. С. 201.

схеми поєднання не лише типових покарань, а і їх об'єднання з іншими основними видами покарання і запровадження їх в якості наскрізних категорій у кримінальному законодавстві⁶, вважаємо доцільним прислухатися до них. Вважаємо за необхідне зменшити ступінь тяжкості правопорушення, передбаченого у ч. 2 ст. 399 КК і передбачити за його вчинення покарання у вигляді позбавлення волі у розмірі від трьох до восьми років. Крім того, законодавчо визначаючи види покарання та розміри їх санкцій, слід враховувати вимоги принципу економії репресії, сутність якого полягає у тому, що суд, призначаючи покарання до особи, винної у вчиненні суспільно небезпечного діяння, повинен застосовувати такий вид покарання і в такому розмірі, які б при мінімальній репресії давали максимальну «віддачу», а саме максимально наближався до реалізації мети, яку переслідує покарання⁷.

Особливо кваліфікований склад аналізованого кримінального правопорушення, санкція якого містить покарання у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років – у випадках спричинення загибелі людей, завдання їм тяжких тілесних ушкоджень чи настання інших тяжких наслідків (ч. 3 ст. 399 КК), звертає увагу великою різницею між мінімальною та максимальною межами покарання у вигляді позбавлення волі. Вважаємо доцільним зменшити верхню межу вказаного покарання з п'ятнадцяти до дванадцяти років. Дана пропозиція сприятиме уніфікації кримінально-правової санкції в межах ст. 399 КК.

Отже, порівняння санкцій спеціальної норми про відповідальність за умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК) із санкціями суміжних норм (ст. 347, ст. 347-1, ст. 352, ст. 378 КК), диспозиції яких містять конкретизуючі ознаки, що підвищують ступінь суспільної небезпеки передбачених ними кримінальних

⁶ Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф....докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. С. 24.

⁷ Махінчук В. Принцип економії репресії у новому Кримінальному кодексі України – важлива запорука адекватності покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 11. С. 70.

правопорушень, та загальної норми (ст. 194 КК), свідчить про те, що санкції зазначених спеціальних норм є менш суворими порівняно із санкцією загальної норми та взагалі не уніфікованими, що не відповідає розробленим у науці кримінального права вимогам до побудови санкцій.

Висновок. Як бачимо, існує суттєва відмінність між видами покарання за вказані кримінальні правопорушення, що свідчить про неоднозначність підходу законодавця при побудові санкцій досліджуваних норм КК. Така позиція законодавця, яка виражається у різному підході до встановлення виду та розміру покарання за умисне знищення або пошкодження майна різних осіб, є нелогічною і потребує вдосконалення.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Тичина Т. Є. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність захисника: дис. ... докт. філософії: 081 Право. Харків, 2021. 257 с.
3. Книженко О. Реалізація принципів законності та справедливості при встановленні санкцій у кримінальному праві. *Наше право*. 2010. № 4. Ч. 2. С. 120–123.
4. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций: монография. Одесса: Юридическая литература, 2011. 622 с.
5. Голубош В. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти громадської безпеки, предметом яких є зброя, бойові припаси, вибухові речовини та вибухові пристрої (статті 262, 263, 263-1, 264 КК України): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 263 с.
6. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: автореф....докт. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2012. 32 с.
7. Махінчук В. Принцип економії репресії у новому Кримінальному кодексі України – важлива запорука адекватності покарання. *Підприємництво, господарство і право*. 2001. № 11. С. 69–72.

REFERENCES

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
2. Tychyna, T. Ye. (2021). Kryminalna vidpovidalnist za vtruchannia v diialnist zakhysnyka. *PhD Thesis*. Kharkiv. 257 p. [in Ukrainian].

3. Knyzhenko, O. (2010). Realizatsiia pryntsyviv zakonnosti ta spravedlyvosti pry vstanovlenni sanktsii u kryminalnomu pravi. *Nashe pravo*, 4(2), 120–123 [in Ukrainian].
4. Orlovskaiia, N. A. (2011). Osnovanyia y pryntsyry postroenyia uholovno-pravovykh sanktsyi. Odessa: Yurydycheskaia lyteratura. 622 p. [in Russian].
5. Holubosh, V. V. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za zlochyny proty hromadskoi bezpeky, predmetom yakykh ye zbroia, boiovi prypasy, vybukhovi rehovyny ta vybukhovi prystroi (statti 262, 263, 263-1, 264 KK Ukrainy). *PhD Thesis*. Kyiv, 263 s. [in Ukrainian].
6. Orlovska, N. A. (2012). Sanktsii kryminalno-pravovykh norm: zasady ta pryntsyry formuvannia. *Extended abstract of doctor's thesis*. Odesa. 32 p. [in Ukrainian].
7. Makhinchuk, V. (2001). Pryntsyry ekonomii represii u novomu Kryminalnomu kodeksi Ukrainy – vazhlyva zaporuka adekvatnosti pokarannia. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 11, 69–72 [in Ukrainian].

Liubchenko T. S. Features of punishment for intentional destruction or damage to property of a defense attorney or representative of a person

The article is devoted to determining the features of punishment for intentional destruction or damage to property belonging to a defense attorney or representative of a person or their close relatives in connection with activities related to the provision of legal assistance.

The dependence of the effectiveness of combating crime and the possibilities of the impact of criminal sanctions is indicated. The inadmissibility of referring only to the exhaustive list of types of criminal offenses and punishments imposed for their commission, established in the norms of the Criminal Code of Ukraine, is stated. The need for the application of scientifically substantiated, mutually conditioned, criminal-legal sanctions that correspond to the severity of the criminal offense and the identity of the perpetrator is proven. A comparison of the sanctions of Article 399 of the Criminal Code of Ukraine and the sanctions of related norms, the provisions of which contain specific features that increase the degree of public danger of the criminal offenses they provide, indicates that the sanctions are not unified among themselves, which is a violation of the developed requirements for their construction.

Attention is focused on the lack of justification for the principles of defining sanctions and the choice of punishments that fill them. In order to maintain the unity of legislative techniques when designing criminal sanctions and their unification, a number of changes are proposed to improve the analyzed sanctions by changing such types of punishments as fines, probation supervision, restriction and imprisonment.

Taking into account the necessity and expediency of observing the principle of justice when imposing punishment for committing an act stipulated in Article

399 of the Criminal Code of Ukraine, an urgent need to make changes and additions to the sanctions for the specified criminal offense has been proven.

Key words: *intentional destruction or damage to property; defense counsel or representative of a person or their close relatives; activity related to the provision of legal aid; criminal liability; criminal offense; punishment; fine; probation supervision; restriction of liberty; imprisonment.*

УДК 341.4+343.2

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334435>

А. А. Музика,
докт. юрид. наук, проф.,
член-кореспондент НАПрН
України,
провідний науковий співробітник
відділу проблем кримінального
права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права ім.
В. М. Корецького НАН України;
С. Р. Багіров,
канд. юрид. наук, доц.,
доцент кафедри кримінального та
кримінального процесуального
права Національного університету
«Києво-Могилянська академія»

ЗА ПРОЄКТОМ КК УКРАЇНИ «ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ» МОЖУТЬ БУТИ «ВИПАДКОВИМИ»: ПОМИЛКА НА ТЛІ ОФІЦІЙНОГО ПЕРЕКЛАДУ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ

У статті розглянуто один з аспектів міжгалузевих (з міжнародним кримінальним правом) і міжнаукових (з наукою філологією) зв'язків вітчизняного кримінального права. Автори акцентують на некоректності сприйняття певних термінів з юридичних актів філологами і юристами без звернення до їх правової сутності. Пропонується інший переклад відповідних норм, який узгоджується з принциповими положеннями вітчизняної теорії кримінального права. Висунуто ідею про необхідність перенесення акценту з суб'єктивних моментів на існування причинного зв'язку між нападом – як складовою воєнного злочину – і наслідками, що завдані «цивільним потерпілим» (цей термін авторами запропоновано до вжитку у правознавстві). Стверджується, що вказівка на випадковий характер заподіяння шкоди може стати на заваді притягнення винуватих до кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Обстоюється позиція більш лаконічного законодавчого формулювання певних норм з уникненням зайвої деталізації, яка може створити додаткові ризики під час правозастосування.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; кримінальна відповідальність; воєнні злочини; проєкт КК України; вина; казус.

Станом на 1 січня 2025 р. Україна набула повноправного членства в Міжнародному кримінальному суді (далі – МКС). Менш ніж за півроку до цього, 21 серпня 2024 р., Верховна Рада України 9-го скликання ратифікувала Римський статут МКС із застереженням щодо позбавлення юрисдикції МКС за статтею 8 «Воєнні злочини» на 7 років.

Положення Римського статуту МКС щодо воєнних злочинів нині включено Робочою групою з питань розвитку кримінального права до проєкту нового Кримінального кодексу України (далі – Проєкт). Станом на 15 квітня 2025 р. вони передбачені розділом 11.4 «Воєнні злочини» Книги одинадцятої «Злочини проти міжнародного правопорядку»¹.

Вітчизняні спеціалісти вже неодноразово вказували на складнощі узгодження норм Римського статуту МКС, які описують конкретні форми злочинної поведінки, з положеннями українського кримінального права².

У цьому аспекті маємо за **мету** привернути увагу до ще однієї неочевидної проблеми, існування якої унеможливить притягнення до кримінальної відповідальності винуватого за певні форми злочинної поведінки під час російської агресії проти України. Виявлення цієї проблеми стало можливим завдяки продовженню наших наукових розвідок щодо функціонування кримінального права у системі міжгалузевих і міжнаукових зв'язків.

Отже, Римський статут МКС у підпункту «iv» пункту «b» частини 2 ст. 8 «Воєнні злочини», відповідно до офіційного перекладу українською, містить таку форму злочинної поведінки: «умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або заподіє шкоди цивільним об'єктам чи

¹ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 02.04.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

² Пилипенко В. П. Деякі питання імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у законодавство держав-членів. *Правова система: теорія і практика*. 2020. № 4. С. 147–153; Звенигородський О. М. Врахування принципів міжнародного кримінального права у проєкті Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2024. № 6. С. 204–209.

масштабної, довготривалої та серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною **в порівнянні** (виділено нами; треба «порівняно». – А. М., С. Б.) з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою»³. Зазначену форму злочинної поведінки розробники Проєкту передбачили у п. 4 ч. 1 ст. 11.4.3. «Інші серйозні порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах, не пов'язані зі вбивством». Текст має такий вигляд: «4) напад з розумінням того, що він призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб або спричинить шкоду цивільному об'єкту чи масштабну, довготривалу та серйозну шкоду навколишньому природному середовищу, яка буде явно надмірною в порівнянні з конкретною та безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою»⁴.

На нашу думку, такий опис злочинної поведінки суб'єкта є некоректним з огляду на усталені теоретичні положення вітчизняного кримінального права щодо змісту ознак суб'єктивної сторони злочину. У такому вигляді цю норму неможливо буде застосувати – вона містить істотну юридичну ваду, суть якої полягає в такому.

Наведені формулювання – а) з україномовного варіанту, що розташований на офіційному сайті Верховної Ради України: *«умисне вчинення нападу з усвідомленням того, що такий напад призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб»* (підпункт «iv» пункту «b» ч. 2 ст. 8 Римського статуту МКС); і б) з Проєкту: *«напад з розумінням того, що він призведе до випадкової загибелі чи поранення цивільних осіб»* (п. 4 ч. 1 ст. 11.4.3. Проєкту) – як ключове містять поняття «випадковий».

Для кримінального права поняття «випадковий» має цілком зрозумілу й усталену конотацію – той (те, щось), що перебуває за межами можливого

³ Римський статут Міжнародного кримінального суду: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#n69 (дата звернення: 15.04.2025).

⁴ Текст проєкту нового Кримінального кодексу України станом на 02.04.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

передбачення відповідним суб'єктом. Притягнення особи до кримінальної відповідальності за небезпечний наслідок (чи наслідки), можливості настання якого особа не передбачала, не повинна була чи не могла передбачити, означало б порушення такого принципу кримінального права, як можливість нести відповідальність лише за наявності вини (*nullum crimen sine culpa*). Саме тому у кримінальному праві випадок (або казус, або невинне спричинення шкоди) розглядається як самостійний вид психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків, яке виключає вину в поведінці особи⁵.

Позиція, згідно з якою випадкове спричинення шкоди не повинно тягти кримінальну відповідальність, тривалий час існує в теорії кримінального права і сьогодні підтримується більшістю вітчизняних науковців. Ця ідея сприйнята і розробниками Проекту⁶; його відповідна норма має такий зміст:

«Стаття 2.4.8. Випадок (казус)

1. Діяння особи визнається вчиненим без вини за відсутності передбачених складом відповідного кримінального правопорушення умислу чи необережності»⁷.

Важливо зауважити, що у вітчизняній теорії кримінального права спеціалісти зазначають про неприйнятність такої кваліфікуючої ознаки, як «нещасні випадки з людьми», оскільки у такому разі наслідками злочину визнаються феномени, які не залежать від волі людини⁸.

Під час реформування кримінального законодавства України, на початку 2000-х, словосполуча «нещасні випадки з людьми» була вилучена із

⁵ Борисов В. І. Невинне спричинення шкоди. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 546.

⁶ Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. С. 93.

⁷ Текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 02.04.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

⁸ Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона енергоносіїв. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 4 (40). С. 154; Хавронюк М. І. Кілька кроків до забезпечення відносної пропорційності. *Кримінальна юстиція: quo vadis? V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19–20 вересня 2019 року)*. Львів: ЛьВДУВС, 2019. С. 125.

КК України. Проте як рудимент вона, мабуть, випадково залишилася у ч. 3 ст. 292 «Пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів та нафтопродуктопроводів»: «3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, якщо вони спричинили загибель людей, інші нещасні випадки з людьми або призвели до аварії, пожежі, значного забруднення довкілля чи інших тяжких наслідків, або вчинені організованою групою». Крім зазначеного, чинний кримінальний закон більше не використовує поняття «випадки» чи «випадковий» в аспекті *опису психічного ставлення суб'єкта до наслідків*⁹, що є цілком виваженим підходом.

Наслідок за випадкового психічного ставлення перебуває поза межами передбачення суб'єкта, отже – і поза межами усвідомлення. Таким чином, конструкція «з усвідомленням (або розумінням) випадкового результату» означає ніщо інше, як «з передбаченням того, що не може бути передбачене». Тут ми маємо справу не просто з юридично невизначеним формулюванням – ця конструкція позбавлена логіки і побудована з порушенням одного з провідних кримінально-правових принципів. Саме тому ми доходимо висновку про неможливість застосування цієї кримінально-правової норми у такому текстуальному оформленні.

Наведений приклад ілюструє більш ніж серйозну проблему в аспекті міжгалузевих зв'язків кримінального права. Здавалося б – є принцип пріоритету міжнародного права над національним, тож у разі суперечності застосуванню підлягає норма міжнародного права. Але ж така норма містить очевидну логічну неузгодженість, порушує загальновизнаний принцип

⁹ *Примітка.* Підкреслимо, що слова з основою «випадок», «випадковий» тощо використані у чинному КК України 82 рази і здебільшого застосовуються у складі виразу «у випадках» (або «у випадку»), що має значення «у разі», «у ситуації», «у цій ситуації», «за таких обставин» тощо. Характерною у цьому сенсі є назва ст. 96-2 КК України «Випадки застосування спеціальної конфіскації». У такому самому контексті спостерігається застосування слова «випадки» в Особливій частині КК України, за незначними винятками. Наприклад, у назві ст. 193 КК України і відповідній диспозиції кримінально-правової норми слово «випадково» використовується для визначення обставин надходження певного майна до володіння винного (ст. 193. Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї).

кримінального права. Яким має бути правильний порядок дій правозастосовників у таких ситуаціях? Теоретичну «панацею» для таких випадків ще слід виробити – на нашу думку, усталеного розв’язання наука кримінального права сьогодні ще не запропонувала.

Втім конкретно для цієї ситуації, вважаємо, вихід існує – його слід шукати у сфері міжнаукових¹⁰ зв’язків кримінального права. Цього разу – з такою наукою, як філологія.

У подібних ситуаціях юрист, який тлумачить норму, обов’язково має порушити питання: а чи правильно було здійснено переклад відповідного документа? Для цього потрібно звернутися до аутентичного тексту Римського статуту МКС, який складено провідною мовою міжнародного спілкування – англійською.

Норми про аналізовану форму злочинної поведінки в англomовному варіанті Римського статуту МКС (sub. «iv» par. «b» art. 8 War crimes) викладено так: «Intentionally launching an attack in the knowledge that such attack will cause incidental loss of life or injury to civilians or damage to civilian objects or widespread, long-term and severe damage to the natural environment which would be clearly excessive in relation to the concrete and direct overall military advantage anticipated»¹¹. Ключовим для нас є така частина цього речення: «in the knowledge that such attack will cause incidental loss of life or injury to civilians». На нашу думку, переклад цього речення загалом сприймався б достатньо надійним, якби спеціалісти приділили більшу увагу слову **incidental**. Останнє вони переклали як «випадковий», поза його можливим смислом у відповідному контексті. З наявним варіантом перекладу складно погодитися, зважаючи на такі міркування.

¹⁰ Примітка. Детальніше про співвідношення міжгалузевих і міжнаукових зв’язків кримінального права див.: Гаджук О. С. Щодо розуміння поняття «міжгалузеві зв’язки кримінального права»: сучасний стан проблеми. *Наука і правоохорона*. 2023. № 1 (59). С. 136–144.

¹¹ Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (дата звернення: 15.02.2025).

До прикладу, «Британіка» пропонує таке розуміння цього слова: той (та, те, щось), що відбувається як менша (незначна, неістотна, другорядна) частина або менший (незначний, неістотний, другорядний) результат чогось іншого (happening as a minor part or result of something else)¹². Юридичний варіант тлумачення цього слова, який пропонує Кембриджський словник, є таким: прямо пов'язаний із чимось або такий, що стався як його результат (directly connected with something or happening as a result of it)¹³. Словник Коллінза так тлумачить це слово у першому значенні: той, що відбувся у зв'язку із або внаслідок чогось іншого, більш важливого (happening in connection with or resulting from something more important)¹⁴. Словник сучасної англійської Лонгмана пропонує такі два тлумачення: 1) той, що відбувся або існує у зв'язку з чимось іншим, що є більш важливим (happening or existing in connection with something else that is more important); 2) те, що природно настає як результат чогось (naturally happening as a result of something)¹⁵.

Ще далі «йде» словник Мерріам-Вебстер, вказуючи на розмежування слів **incidental** та **accidental**: «Сенс слова *incidental* визначають як «те, що сталося через збіг обставин або без наміру чи розрахунку», а одне з найбільш поширених значень слова *accidental* в сучасному вжитку «те, що сталося неочікувано або через збіг обставин», тож не є дивним, що ці два слова іноді плутають. Проте майже у всіх позиціях, де їх можна знайти сьогодні, ці слова мають різне значення. *Incidental* найбільш часто застосовують у сенсі «бути таким, що виникає як ймовірний або другорядний наслідок», або «незначний» (як у виразі «були деякі незначні витрати, які я сплатив сам»)¹⁶.

¹² Incidental (adjective). Britannica: URL: <https://www.britannica.com/dictionary/incidental> (дата звернення: 16.02.2025).

¹³ Incidental (adjective). Cambridge dictionary: URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/incidental> (дата звернення: 16.02.2025)

¹⁴ Incidental (adjective). Collins dictionary: URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/incidental#google_vignette (дата звернення: 16.02.2025).

¹⁵ Incidental (adjective). Longman dictionary on contemporary English: URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/incidental> (дата звернення: 16.02.2025).

¹⁶ Incidental vs accidental. Merriam-Webster dictionary: URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/incidental> (дата звернення: 12.04.2025).

З'ясування різниці між іменниками **incident** та **accident** є відомим елементом навчання під час оволодіння англійською мовою, у чому нескладно переконатися просто набравши у пошукових сервісах вираз «difference between incident and accident». Наприклад, з роз'яснень на сайті Grammarly стає зрозумілим, що слово **accident** тлумачиться як подія, що пов'язана з заподіянням шкоди і яка сталася неочікувано, небажано і непередбачувано, а також уникнути наслідків було неможливо за умови вжиття нормальних заходів безпеки; водночас слово **incident** має дещо інший сенс – воно описує більш широке коло ситуацій, які в цілому є незвичними і не завжди пов'язані із заподіянням шкоди¹⁷. Таким чином, випадковість наслідків є рисою, що притаманна саме поняттям **accident (accidental)**.

Отже, провідне значення слова **incidental** – пов'язаний з інцидентом, неголовний, побічний, другорядний; щось, що супроводжує щось інше. Значення слова прив'язане до перебування у природному (naturally), тобто закономірному зв'язку з чимось. Тоді як випадковість – це те, що є неприродним, незакономірним результатом поведінки. До прикладу, чи можна визнати неприродним, незакономірним результатом заподіяння смерті і поранень понад сотню цивільним потерпілим¹⁸ від удару двома балістичними ракетами з касетним спорядженням, завданого по центру міста

¹⁷ Accident vs. Incident: What's the Difference? URL: <https://www.grammarly.com/commonly-confused-words/accident-vs-incident> (дата звернення: 12.04.2025).

¹⁸ *Примітка.* Ми вважаємо, що термін «цивільний потерпілий» має право на існування. Він є похідним від словосполучення «цивільне населення», останнє явище складається з цивільних осіб. Цивільний потерпілий – це певна категорія цивільного населення; такому потерпілому завдається шкода під час вчинення воєнних злочинів (ст. 438 КК України) або злочинів проти людяності (ст. 442-1 КК України), в складах яких вжито поняття «цивільне населення».

Терміном «цивільний потерпілий» необхідно позначати будь-яку цивільну особу, «яка не входить до складу збройних сил та не є членом збройної групи. Цивільні особи користуються захистом, за винятком окремих випадків і періоду, коли вони беруть безпосередню участь у воєнних діях. У разі сумнівів щодо того, чи є особа цивільною, вона вважається цивільною» (пункт 59 глави 2 розділу I Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженої наказом Міністерства оборони від 23.03.2017 № 164, з подальшими змінами). До складу збройних сил входять комбатанти (ті, які воюють) та некомбатанти (ті, які не воюють) – медичний і духовний персонал, інтенданти, військові кореспонденти, юристи тощо.

Розуміння пропонованого до вжитку у правознавстві поняття ґрунтується на чинному законодавстві. Окрім зазначеної Інструкції, це також – Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022; КК України (статті 438, 442-1; пункт 22 розділу II «Прикінцеві та перехідні положення»).

Суми (де було зосереджено цивільне населення) у Вербну неділю – 13 квітня 2025 р. о 10 годині 20 хвилин? Тож якими є ці наслідки: випадковими, незакономірними (**accidental**) чи такими, що супроводжували напад і пов'язані з ним (**incidental**)? Відповідь очевидна.

На підставі цього пропонуємо релевантний кримінально-правовий переклад відповідного витягу з підпункту «iv» пункту «b» частини 2 ст. 8 «Воєнні злочини», який можна включити до п. 4 ч. 1 ст. 11.4.3. Проекту:

... in the knowledge that such attack will cause incidental loss of life or injury to civilians ...

... з розумінням того, що такий напад спричинить пов'язані з ним загибель чи поранення цивільних ...

У запропонованому нами перекладі норма акцентує увагу на усвідомленні існування причинного зв'язку між нападом і втратою життя цивільними чи їх пораненнями, а не на тому, що ці наслідки були випадковими для суб'єкта, який наказав здійснити іншим або сам здійснив зазначений напад. За такого формулювання ми відкидаємо прикметник «випадковий» як такий, що унеможлиблює застосування норми через порушення кримінально-правового принципу – відповідальності лише за наявності вини.

Ми підтримуємо думку, що мовно-термінологічна компетентність – найістотніша складова загальної професійної компетентності, першооснова фахової ерудиції та культури спілкування¹⁹. Застосування слів у правильному і такому, що сприймається однозначно, сенсі – запорука порозуміння сторін взаємодії. «Уточніть значення слів, і ви позбавите світ половини непорозумінь та помилок», – зауважував Рене Декарт. Неуважність до цих простих рекомендацій може потягти непередбачувані наслідки. Зокрема, колишній голова МЗС РФ Андрій Козирєв заявив, що проблема

¹⁹ Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навчальний посібник. 2-ге вид, змін. і доп. Київ: Стилос, 2004. С. 5.

Будапештського меморандуму полягає у відсутності юридичних зобов'язань у підписантів. За його словами, ключову роль у цьому відіграло використання в тексті документа слова *assurances* замість *guarantees*. Про це А. Козирєв заявив в інтерв'ю «Главкому»: «Тепер повернімося до тексту Будапештського договору, навіть не договору, а декларації. У російській мові це звучить як «гарантії». Але англійською, всі це знали і розуміли, і українська делегація також, у документі написано *assurances*, ми ж англійською писали документ. А в англійській мові є два слова: *guarantees* і *assurances*. *Guarantees* – перекладається як гарантії, які містять юридичні зобов'язання. *Assurances* – також перекладається як гарантії. Це обов'язок, але без юридичного зобов'язання. Відчуваєте різницю?», – підкреслив політик²⁰.

Все викладене дає підстави стверджувати – офіційний переклад нормативних актів має здійснюватися із залученням спеціалістів, які могли б коректно оцінити відповідність перекладу принциповим положенням теорії права. Також вважаємо за потрібне поінформувати керівництво Верховної Ради України про виявлену ваду в офіційному перекладі аналізованого документа.

Рівночасно постають питання прагматичного характеру. По-перше, чи потребує кримінальний закон, з огляду на правила вітчизняної юридичної техніки, запровадження подібних конструкцій, які текстуально дублюють відповідні положення міжнародного договору? По-друге, хіба теперішній, оновлений варіант ст. 438 КК України неспроможний охопити всі діяння, що передбачені ст. 8 Римського статуту? У ч. 1 ст. 438 КК України закріплена норма з бланкетною диспозицією, про що свідчить текст «...інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами...».

²⁰ Помилка в одному слові. Один зі співавторів Будапештського меморандуму пояснив, чому документ не захистив Україну. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/pomilka-v-odnomu-slovi-odin-zi-spivavtoriv-budapeshtskoho-memorandumu-pojasniv-chomu-dokument-ne-zakhistiv-ukrajinu--1047140.html> (дата звернення: 28.02.2025).

Тому не вимагається відтворювати, та ще й з максимальною точністю, дослівно, відповідні положення міжнародного договору.

Якщо погодитись з розробниками Проекту, то чинний Кримінальний кодекс України має імплементувати всі тексти міжнародних договорів, які стосуються кримінального права, а також втілити у відповідних нормах (з бланкетною диспозицією) положення вітчизняних законів та інших нормативно-правових актів.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Викладені у цій статті міркування дають підстави для таких узагальнень.

Під час здійснення офіційних перекладів міжнародних договорів (конвенцій, пактів тощо) мають обов'язково залучатися юристи, які спеціалізуються у відповідних галузях права. Мова права є надзвичайно специфічною; вона вміщує контексти і нюанси, які складно охопити професійним перекладачам, що мають лише філологічну підготовку.

Гармонізація вітчизняного кримінального законодавства з міжнародним правом передбачає виявлення зіткнень різних підходів до основоположних, принципових положень, і водночас – пошук шляхів і методів долання таких ситуацій. Адже ті самі терміни, до яких ми звикли і маємо уявлення про їхній зміст відповідно до національного праворозуміння, можуть мати інше смислове наповнення у кримінальному праві інших держав.

Крім того, внутрішньо гармонійним і лаконічним має бути й національне кримінальне право. У прагненні досягти юридичної визначеності важливо не захопитися ідеєю максимального наповнення тексту кримінального закону, відкинувши апробовані часом методи його раціонального викладення за допомогою кримінально-правових норм з бланкетними диспозиціями.

Список використаних джерел

1. Accident vs. Incident: What's the Difference? URL: <https://www.grammarly.com/commonly-confused-words/accident-vs-incident> (дата звернення: 12.04.2025).
2. Incidental (*adjective*). Britannica: URL: <https://www.britannica.com/dictionary/incidental> (дата звернення: 16.02.2025).
3. Incidental (*adjective*). Cambridge dictionary: URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/incidental> (дата звернення: 16.02.2025).
4. Incidental (*adjective*). Collins dictionary: URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/incidental#google_vignette (дата звернення: 16.02.2025).
5. Incidental (*adjective*). Longman dictionary on contemporary English: URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/incidental> (дата звернення: 16.02.2025).
6. Incidental vs accidental. Merriam-Webster dictionary: URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/incidental> (дата звернення: 12.04.2025).
7. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (дата звернення: 15.02.2025).
8. Артикуца Н. В. Мова права і юридична термінологія: навчальний посібник. 2-ге вид, змін. і доп. Київ: Стилос, 2004. 277 с.
9. Борисов В. І. Невинне спричинення шкоди. *Велика українська юридична енциклопедія*: у 20 т. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2017. С. 546–547.
10. Гаджук О. С. Щодо розуміння поняття «міжгалузеві зв'язки кримінального права»: сучасний стан проблеми. *Наука і правоохорона*. 2023. № 1 (59). С. 136–144.
11. Звенигородський О. М. Врахування принципів міжнародного кримінального права у проєкті Кримінального кодексу України. *Право і суспільство*. 2024. № 6. С. 204–209.
12. Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона енергоносіїв. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2018. Вип. 4 (40). С. 151–154.
13. Пилипенко В. П. Деякі питання імплементації Римського статуту Міжнародного кримінального суду у законодавство держав-членів. *Правова система: теорія і практика*. 2020. № 4. С. 147–153.
14. Помилка в одному слові. Один зі співавторів Будапештського меморандуму пояснив, чому документ не захистив Україну. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/pomilka-v-odnomu-slovi-odin-zi->

spivavtoriv-budapeshtskoho-memorandumu-pojasniv-chomu-dokument-ne-zakhistiv-ukrajinu--1047140.html (дата звернення: 28.02.2025).

15. Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення: монографія; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ: Компанія ВАІТЕ, 2024. 494 с.

16. Римський статут Міжнародного кримінального суду: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#n69 (дата звернення: 17.02.2025).

17. Текст проекту нового Кримінального кодексу України станом на 02.04.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (дата звернення: 15.04.2025).

18. Хавронюк М. І. Кілька кроків до забезпечення відносної пропорційності. *Кримінальна юстиція: quo vadis?* V Львівський форум кримінальної юстиції: збірник матеріалів науково-практичної конференції (19–20 вересня 2019 року). Львів: ЛьвДУВС, 2019. С. 123–131.

REFERENCES

1. Accident vs. Incident: What's the Difference? URL: <https://www.grammarly.com/commonly-confused-words/accident-vs-incident> (Last accessed: 12.04.2025).

2. Incidental (adjective). Britannica: URL: <https://www.britannica.com/dictionary/incidental> (Last accessed: 16.02.2025).

3. Incidental (adjective). Cambridge dictionary: URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/incidental> (Last accessed: 16.02.2025).

4. Incidental (adjective). Collins dictionary: URL: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/incidental#google_vignette (Last accessed: 16.02.2025).

5. Incidental (adjective). Longman dictionary on contemporary English: URL: <https://www.ldoceonline.com/dictionary/incidental> (Last accessed: 16.02.2025).

6. Incidental vs accidental. Merriam-Webster dictionary: URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/incidental> (Last accessed: 12.04.2025).

7. Rome Statute of the International Criminal Court. URL: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2024-05/Rome-Statute-eng.pdf> (Last accessed: 15.02.2025).

8. Artykutsa, N. (2004). *Mova prava i yurydychna terminolohiia: navchalnyi posibnyk*. Kyiv: Stylos [in Ukrainian].

9. Borysov, V. (2017). *Nevynne sprychynennia shkody. Velyka ukrainska yurydychna entsyklopediia*: Kharkiv: Pravo, 546–547 [in Ukrainian].

10. Hadzhuk, O. (2023). Shchodo rozuminnia poniattia «mizhhaluzevi zviazky kryminalnoho prava»: suchasnyi stan problemy. *Nauka i pravookhorona*, 1, 136–144 [in Ukrainian].
11. Zvenyhorodskyi, O. (2024). Vrakhuvannia pryntsypiv mizhnarodnoho kryminalnoho prava u proiekti Kryminalnoho kodeksu Ukrainy. *Pravo i suspilstvo*, 6, 204–209 [in Ukrainian].
12. Myslyvyi, V. (2018). Kryminalno-pravova okhorona enerhonosiiv. *Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 4, 151–154 [in Ukrainian].
13. Pylypenko, V. (2020). Deiaki pytannia implementatsii Rymського statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu u zakonodavstvo derzhav-chleniv. *Pravova systema: teoriia i praktyka*, 4, 147–153 [in Ukrainian].
14. Pomyłka v odnomu slovi. Odyn zi spivavtoriv Budapeshtskoho memorandumu poiasnyv, chomu dokument ne zakhystyv Ukrainu. URL: <https://glavcom.ua/world/world-politics/pomilka-v-odnomu-slovi-odin-zi-spivavtoriv-budapeshtskoho-memorandumu-pojasniv-chomu-dokument-ne-zakhistiv-ukrajinu--1047140.html> (Last accessed: 28.02.2025) [in Ukrainian].
15. Proiekt novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: peredumovy rozrobky, kontseptualni zasady, osnovni polozhennia (2024). Kyiv: Kompaniia VAITE [in Ukrainian].
16. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588/conv#n69 (Last accessed: 17.02.2025) [in Ukrainian].
17. Tekst proiektu novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy stanom na 02.04.2025. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/04/03/00-kontrolnyj-proyekt-kk-02-04-2025.pdf> (Last accessed: 15.04.2025) [in Ukrainian].
18. Khavroniuk, M. (2019). Kilka krokiv do zabezpechennia vidnosnoi proporsiinosti. *Kryminalna yustytisia: quo vadis? V Lvivskyi forum kryminalnoi yustytisii: zbirnyk materialiv naukovo-praktychnoi konferentsii*. Lviv: LvDUVS, 123–131 [in Ukrainian].

Muzyka A. A., Bahirov S. R. By the draft of the Criminal Code of Ukraine “war crimes” may be “accidental”: a mistake on the background of the official translation of an international treaty

The research paper examines one of the aspects of interdisciplinary (with international criminal law) and interscientific (with the science of philology) connections of domestic criminal law. The authors emphasize the incorrect perception of certain terms from legal acts by philologists and lawyers without referring to the legal essence of those terms. During the realization of the official translations of international treaties (conventions, pacts, etc.), it is obligatory to involve lawyers who specialize in the relevant areas of law. The language of law is extremely specific; it contains contexts and nuances that are difficult to handle for professional translators with only philological training.

Different translation of the relevant norms is proposed, which is consistent with the fundamental provisions of the domestic theory of criminal law. The idea about the need to shift the emphasis from subjective aspects to the existence of a causal relationship between the attack – as a component of a war crime – and the consequences are caused on “civilian victims” (this term was proposed by the authors for use in law) is put forward. It is argued that an indication of the accidental nature of the harm caused may hinder the prosecution of perpetrators for war crimes.

The position according to which national criminal law should be internally harmonious and concise is upheld. When legislatively formulating certain norms, it is important to avoid redundant detailing, which may create additional risks during enforcement. In the tendency to legal certainty, it is important not to be engrossed with the idea of maximally filling the text of the criminal legislation, rejecting time-tested methods of its rational presentation using criminal law norms with blanket disposition.

Key words: *criminal offence; criminal liability; war crimes; draft of the Criminal Code of Ukraine; guilt; casus.*

УДК 344/131+344/135 (477)

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.312498>

Ю. Ю. Коломієць,

докт. юрид. наук, доц., професор
кафедри кримінального права
Національного університету
«Одеська юридична академія»,
почесний радник командувача
Південного оперативного козацького
округу, полковник

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ СТАТУТНИХ ПРАВИЛ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ЗА ВІДСУТНОСТІ ВІДНОСИН ПІДЛЕГЛОСТІ

У статті надана характеристика дідівщини, як негативного соціального явища, зроблений аналіз основних публікацій, в яких досліджується насильство серед військовослужбовців, вивчені матеріали практики, зроблено порівняльний аналіз ознак складу злочину, передбаченого ст. 406 КК України, з ознаками складу злочину, передбаченого ст. 10.1.11. проєкту КК України. Запропоновано Розділ XIX Особливої частини КК України назвати «Кримінальні правопорушення проти бойової готовності та боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань». Зроблено висновок, що розробникам проєкту КК України вдалося вирішити проблему конкуренції статей, які передбачають спеціальний та загальний склади кримінального правопорушення, врахувати умови та обставини, що суттєво підвищують ступень небезпечності дідівщини. Однак кількість потерпілих від цього злочину потрібно скоротити, адже військовозобов'язані та резервісти не несуть військової служби. Форми насильства, що утворюють об'єктивну сторону цього злочину, потрібно розширити. Крім насильства, що спричиняє фізичний біль, у ст. 10.1.11. проєкту КК України доцільно передбачити психологічне насильство, що має характер знущання чи глумлення над військовослужбовцем. Запропонована нова редакція ст. 10.1.11 проєкту КК України.

Ключові слова: дідівщина; бойова готовність та боєздатність Збройних Сил України; психологічне насильство; знущання і глумлення над військовослужбовцями; конкуренція статей КК України; воєнний стан; бойова обстановка.

Постановка проблеми. Армія кожної держави, в усі часи, при усіх формах правління та устрою, має одну й ту саму ідеологію – ідеологію сили та незламності держави. Про це свідчать статутні правила взаємовідносин

серед військовослужбовців, спеціальний одяг та відповідна символіка. Порухення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості є проявом негативного соціального явища – дідівщини, суспільна небезпека якої полягає в тому, що цькування та приниження насильством підриває морально-психологічний стан військовослужбовців, при якому вони не здатні належним чином виконувати покладені на них обов'язки. Особливо небезпечною дідівщина стає в умовах воєнного стану або в бойовій обстановці. Чим довше йде війна, чим більш примусовою є мобілізація, тим частіше вчиняються порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями. Держава має докласти усі зусилля задля забезпечення порядку в Збройних Силах України шляхом підвищення ступеня реалізації принципу невідворотності кримінальної відповідальності за вчинення військових кримінальних правопорушень.

Аналіз наукових досліджень. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості з'явилися разом із створенням перших військових формувань, адже якщо є певні правила, завжди з'являються ті, хто не бажає їх виконувати. Виключенням є лише Військо Запорізьке, хоча де хто вважає, що перші прояви дідівщини на українських теренах були навіть серед козацького війська. Такі думки виникли через те, що «у стосунках між козаками мав значення не вік, а час вступу на Січ: хто вступив раніше мав перевагу над тим хто вступив пізніше, тому останній називав першого «батьком», а перший останнього «сином» хоч батькові могло бути 20, а «синові» 40 років»¹. Насправді подібні висловлювання є викривленням історичних подій. В Україні слово «батько» було символом годувальника, захисника, ділової людини, що займається серйозними справами. Це було шанобливе звернення до козацької старшини, отаманів («Ой, Богдане, батьку Хмелю, Славний наш

¹ Військо Запорізьке Низове. *Вікіпедія*: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%9D%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B5.

гетьмане Встала наша Україна На вражого пана»)². Серед українського козацтва дідівщини бути не могло. Україна переживала важкі часи, була втомлена від постійних війн та смут. В таких умовах вижити можна було лише об'єднавшись в єдине ціле заради досягнення поставленої мети. Козацький скаרב-заповідь говорить: «вчити можна або лише рідну і добру людину, або в годину лихоліття»³.

На жаль під час сучасної російсько-української війни дідівщина в Збройних Силах України поступова набуває все більшого розповсюдження. Причиною цього явища є слабка ідеологія та відсутність порядку. Для України козацтво – це традиція, споконвічний Звичай українського народу до виживання в умовах історичних, соціально-політичних перегонів. Під впливом російського пригноблення ця традиція була майже втрачена, саме тому українські науковці пишуть, що перші згадки про нестатутні відносини з'явилась тільки в 1919 році⁴.

З перших років своєї незалежності Україна обрала політику мирної безядерної держави, тому сила та міць української армії поступова занепадали. Складалося враження, що пройде ще трохи часу і Збройні Сили України почнуть виконувати виключно символічну функцію. Чим менше держава підтримує армію, тим менше фундаментальних наукових досліджень присвячується військовим кримінальним правопорушенням. Дослідженням кримінально-правових наслідків нестатутних взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості майже ніхто не займався. Є окремі праці, в яких розглядається насильство серед військовослужбовців та порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями: (кандидатська дисертація В. В. Бондарева 2001

² Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. О. І. Потапенко, В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. 6-е вид. Корсунь-Шевченківський: Корсунський видавничий дім «Всесвіт», 2015. С. 42.

³ Конах А. П., Притула О. Л., Рижов К. А. Український рукопаш «Спас». Правильник козака: Навчальний посібник. Запоріжжя: Видавництво комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2016. С. 5.

⁴ Ткаченко П. І. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 277. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/41.pdf.

року⁵, монографія В. В. Бондарєва 2002 року⁶, фахова стаття С. І. Дячука 2008 року⁷, монографія М. І. Карпенко 2007 року⁸, кандидатська дисертація М. І. Карпенко 2010 року⁹, фахова стаття П. І. Ткаченко 2021 року¹⁰ та ін. Після оголошення воєнного стану про дідівщину в українській армії зовсім перестали говорити: по-перше, вважається, що це ганебне явище є пережитком минулого і його майже вдалося викоренити серед українських військовослужбовців; по-друге, в умовах війни не можна писати про аморальні вчинки військовослужбовців Збройних Сил України, адже це підриває авторитет України на міжнародній арені. Щоправда в 2023 році П. І. Ткаченко написав статтю, в якій спробував звернути увагу науковців на те, що нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями є причиною самовільного залишення військової частини або місця служби¹¹. Але цих досліджень недостатньо.

Аналіз обвинувальних вироків за ст. 406 КК України (було досліджено 40 вироків з 5 липня 2022 року по 13 березня 2024 року) показав, що іноді судді допускають помилки під час кваліфікації суспільно небезпечних діянь, що вчиняються військовослужбовцями, а покарання призначається набагато менш суворе ніж передбачено у санкції статті.

Метою дослідження є: підвищення попереджувального значення ст. 406 КК України, вирішення проблем кваліфікації цього суспільно

⁵ Бондарєв В. В. Нестатутні взаємовідносини серед військовослужбовців Збройних Сил України: кримінологічний аналіз та попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 20 с.

⁶ Бондарєв В. В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження: монографія. Київ, 2002. 271 с.

⁷ Дячук С. Насильство серед військовослужбовців, чи є підстави не бачити у цьому специфіки? *Право військової сфери*. 2008. № 3. С. 3–5.

⁸ Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Київ: КНТ, 2007. 232 с.

⁹ Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2010. 17 с.

¹⁰ Ткаченко П. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 8. С. 101–107. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/14794/13472>.

¹¹ Ткаченко П. І. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби. *Право і суспільства*. 2023. № 4. С. 277–287. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/41.pdf.

небезпечного діяння в умовах воєнного стану, порівняння ознак складу злочину, передбаченого ст. 406 КК України з ознаками складу злочину, передбаченого ст. 10.1.11. проєкту КК України.

Методологічні основи дослідження. Право є ефективним регулятором суспільних відносин тільки тоді, коли усі галузі права працюють як єдиний, добре злагоджений механізм. Нормами конституційного, цивільного, трудового та інших галузей права встановлюються позитивні правила поведінки, які за своєю суттю є протилежністю кримінальним правопорушенням. Необхідність в кримінально-правових заборонах виникає тоді, коли інші галузі права не здатні протидіяти вчиненню протиправних діянь, але й кримінально-правові норми є малоефективними коли порушені внутрішні та зовнішні ознаки системності, за якими вони обов'язково повинні створюватися. До внутрішніх ознак системності належать: 1) взаємодія елементів логічної структури кримінально-правової норми; 2) узгодженість кримінально-правових норм у Кримінальному кодексі України; 3) узгодженість кримінально-правових норм з Конституцією України; 4) узгодженість кримінально-правових норм з нормами інших галузей права; 5) узгодженість кримінально-правових норм з нормами міжнародного права. До зовнішніх ознак системності належить взаємодія кримінально-правових норм із зовнішнім середовищем, з тими чи іншими фрагментами соціальної дійсності¹². На підставі перерахованих ознак перевіримо ефективність кримінально-правової норми, що міститься в ст. 406 КК України.

Виклад основного матеріалу. В ст. 49 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України сказано: «Військовослужбовці повинні постійно бути зразком високої культури, скромності й витримки, берегти військову честь, захищати свою й поважати гідність інших людей, зобов'язані завжди

¹² Коломієць, Ю. Ю. Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2020. С. 22.

пам'ятати, що за їх поведінкою судять не лише про них, а й про Збройні Сили України в цілому»¹³. Мабуть тому деякі науковці пишуть, що основним безпосереднім об'єктом вказаного злочину є порядок взаємовідносин між військовослужбовцями, які не знаходяться у відносинах підлеглості, додатковим обов'язковим об'єктом є честь і гідність людини, а додатковим факультативним об'єктом можуть бути життя і здоров'я людини або інші суспільні цінності¹⁴. Однак, якщо уважно прочитати диспозицію ст. 406 КК України, то очевидним стане, що про знущання та глумлення над військовослужбовцями йдеться лише в ч. 2 цієї статті, а акцент зроблений на завданні побоїв та вчиненні іншого насильство. На підставі цього в юридичній літературі з'явилися інші думки з приводу об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 406 КК України. Так, О. В. Ободовський у своїй монографії «Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика» пише: *«Основним безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є бойова готовність та боєздатність окремого військовослужбовця і військового підрозділу в цілому. Додатковим безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення є здоров'я та життя людини»*¹⁵. Родовим об'єктом військових кримінальних правопорушень автор вважає бойову готовність та боєздатність Збройних Сил України та інших військових формувань¹⁶.

На жаль останнім часом науковці та законодавець знеособлюють кримінально-правові норми, позбавляючи їх виховної функції. В проєкті КК України військові кримінальні правопорушення містяться в книзі десятій під назвою «Кримінальні правопорушення проти порядку несення військової

¹³ Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.

¹⁴ Ткаченко П. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 8. С. 101–107. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/14794/13472>.

¹⁵ Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. С. 151.

¹⁶ Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. С. 28.

служби», кримінальна відповідальність за дідівщину передбачена в Розділі 10.1. під назвою «Кримінальні правопорушення проти порядку підлеглості та військової честі», стаття 10.1.11. має назву «Насильство за відсутності відносин підлеглості». Про військову честь йдеться лише в назві Розділу 10.1., самі кримінальні правопорушення, що містяться в цьому розділі, на честь та гідність військовослужбовців не посягають. Військовослужбовці, військовозобов'язані або резервісти підлягають кримінальній відповідальності згідно проєкту КК України за вчинення насильства щодо інших військовослужбовців, військовозобов'язаних чи резервістів, за відсутності між ними відносин підлеглості, лише тоді, коли воно завдало фізичного болю¹⁷.

Систему Особливої частини КК України давно потрібно було вдосконалити з урахуванням досягнень науки кримінального права. Ідея про систематизацію кримінальних правопорушень за родовим об'єктом мала як теоретичне, так і практичне значення, але вона не дуже вдало була відображена в Кримінальному кодексі. Деякі розділи мають назву «Кримінальні правопорушення проти порядку...». Тоді виникає питання: «Що ми охороняємо: суспільні відносини, блага, цінності, осіб чи встановлений порядок?». Робоча група, яка працює над проєктом КК України, об'єктом кримінальних правопорушень вважає соціальні цінності, проте все одно в назвах розділів Особливої частини використовує словосполучення «проти порядку...». Соціальною цінністю є не порядок, а те заради чого він встановлюється. Наприклад, порядок несення військової служби встановлюється з метою забезпечення бойової готовності та боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань. Отже позиція О. В. Ободовського щодо визначення родового об'єкту військових кримінальних правопорушень є більш вдалою. Можливо Розділ XIX

¹⁷ Контрольний текст проєкту КК України (станом на 16.06.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf>.

Особливої частини КК України доцільно назвати «Кримінальні правопорушення проти бойової готовності та боєздатності Збройних Сил України та інших військових формувань». Якщо виходити з того, що безпосередній та родовий об'єкт співвідносяться як частина та ціле, то визначення основного безпосереднього об'єкту, запропоноване О. В. Ободовським є науково обґрунтованим. Що стосується додаткового безпосереднього об'єкту, то поряд із обов'язковим додатковим об'єктом може бути факультативний додатковий об'єкт, а саме честь та гідність військовослужбовців, адже «інше насильство» може супроводжуватися приниженням людини.

Потерпілими від цього кримінального правопорушення за чинним КК України є тільки військовослужбовці, за проєктом КК України – військовослужбовці, військовозобов'язані або резервісти. Таке розширення кола потерпілих є необґрунтованим, адже військовозобов'язані та резервісти не несуть військової служби.

Об'єктивна сторона досліджуваного злочину полягає в порушенні статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, що виявляються в завданні побойів чи вчиненні іншого насильства. За ст. 28 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України єдиноначальність є одним із принципів будівництва і керівництва Збройними Силами України. В цьому ж Статуті передбачено, що військовослужбовець може бути начальником або за своїм службовим становищем, або за військовим званням. Відповідальність за опір начальникові або примушування його до порушення службових обов'язків передбачена в ст. 404 КК України. Під час кваліфікації військових кримінальних правопорушень судді іноді припускаються помилки, не враховуючи те, що потерпілим за ст. 404 КК України може бути не лише начальник, а також інші особи, які виконують покладені на них обов'язки з військової служби. Дії «інших осіб» помилково кваліфікуються за ст. 406 КК України. Як

правильно зазначає О. В. Ободовський, у вироді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 27 липня 2022 року у справі № 357/4558/22, яким лейтенанта було визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 406 КК України, прямо сказано, що злочин було вчинено щодо старшого лейтенанта, *«який в цей час виконував обов'язки чергового вказаного військового містечка та виявив у лейтенанта... ознаки алкогольного сп'яніння, про що мав доповісти командуванню військової частини»*¹⁸. На думку О. В. Ободовського, дії лейтенанта потрібно було кваліфікувати за ст. 404 КК України.

Щодо кримінально-правової оцінки побоїв серед науковців не виникає серйозних дискусій. Дискусії виникають при розкритті змісту діянь, що належать до «іншого насильства». В п. 30 ч. 2 ст. 1.4.1. проєкту КК України сказано, що «насильство – фізичний, акустичний, світловий, термічний чи хімічний вплив на іншу людину»¹⁹. Очевидно, що наука кримінального права поступово відходить від класичного розуміння насильства у вітчизняній юридичній літературі, коли насильством вважалося як фізичне, так і психічне насильство. Насправді, наслідки психічного насильства можуть бути більш суспільно небезпечними, ніж наслідки насильства, що завдає фізичний біль. Форми знущання часто залежать від фантазії самих військовослужбовців. Наприклад, в одній з військових частин, військовослужбовець вирішив пожартувати над своїм товаришем по службі. Дочекавшись поки той засне, він намалював на його голому заді мішень, вставив між сідниць палицю та зробив фотографії, які розіслав іншим товаришам по службі. Фізичний біль такі дії військовослужбовцю не спричинили (проникнення в тіло людини не була, проявів сексуального насильства теж не було), але психологічна травма була нанесена дуже серйозна. Очевидно, що психологічне насильство є одним з діянь, що утворює об'єктивну сторону кримінального порушення,

¹⁸ Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. С. 152.

¹⁹ Контрольний текст проєкту КК України (станом на 16.06.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf>.

передбаченого ст. 406 КК України, і має бути одним з діянь, що утворює об'єктивну сторону кримінального порушення, передбаченого ст. 10.1.11 проєкту КК України.

В юридичній літературі є пропозиції розглядати визначення психологічного насильства закріплене в п. 14 ст. 1 Закону України «Про запобігання домашньому насильству» не лише як одну з форм домашнього насильства, але й як форму вчинення інших кримінальних правопорушень²⁰. На наш погляд психологічне насильство, що посягає на честь та гідність військовослужбовців, та психологічне насильство, що посягає на честь та гідність членів сім'ї, відрізняються і за формою, і за змістом, адже мова йде про зовсім різні суспільні відносини, суб'єкти яких виконують різні соціальні ролі. Психологічне насильство має бути кримінально карним лише тоді, коли має характер знущання чи глумлення над військовослужбовцями.

Точки зору науковців щодо співвідношення понять «знущання» та «глумлення» розділилися на дві групи:

- перша група авторів (В. О. Ободовський²¹, М. І. Хавронюк²²) знущання та глумлення над військовослужбовцями вважає подібними (чи навіть тотожними) поняттями;
- друга група авторів (Г. М. Анісімов²³, М. Й. Карпенко²⁴, В. А. Клименко²⁵, С. О. Харитонов²⁶) знущання та глумлення над військовослужбовцями вважає різними поняттями. Представники даної групи

²⁰ Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. С. 161.

²¹ Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. С. 167.

²² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-ге вид., переробл. та допов. Київ, 2019. С. 1292.

²³ Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за заг. ред. М. І. Панова. Харків, 2011. С. 51.

²⁴ Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2010. С. 11.

²⁵ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. Київ: А.С.К., 2003. С. 885.

²⁶ Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків, 2018. С. 137, 138.

визначення названих понять дають, як кваліфікуючих ознак діяння, передбаченого ч. 1 ст. 406 КК України. Ми же пропонуємо знущання та глумлення вважати формами психологічного насильства між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості в проєкті КК України. При цьому під знущанням слід розуміти систематичне вербальне та невербальне приниження честі та гідності особи (образи, погрози, розповсюдження неправдивої інформації та ін.), глумленням слід вважати «дії, які супроводжуються демонстративною зневагою до загальноприйнятих норм моралі, проявом безсоромності, які полягають у вчиненні образливих дій стосовно потерпілого або примушенні останнього вчиняти такі дії, які цинічно принижують його честь і гідність...»²⁷.

Суб'єктивні ознаки цього кримінального правопорушення більш менш визначені в науково-практичних коментарях та учбових посібниках. Суб'єкт злочину спеціальний – військовослужбовець, який не перебуває з потерпілим у відносинах підлеглості. Суб'єктивна сторона злочину характеризується прямим умислом щодо діяння, умисною чи необережною формами вини щодо настання наслідків.

Аналіз обвинувальних вироків суду показав, що деякі судді допускають помилки не тільки під час вирішення питання про наявність чи відсутність сукупності злочинів у разі порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості, але й під час визначення форми вини, коли ознаки умислу очевидні. Так, вироком Дружківського міського суду Донецької області від 22 лютого 2023 року у справі № 219/3644/20 молодшого сержанта, раніше судимого вироком Новоград-Волинського міського суду Житомирської області від 26.02.2007 року за ст. ст. 28 ч. 3 ст. 257, 28 ч. 3 ст. 187 ч. 4, 263 ч. 1, 342 ч. 2, 309 ч. 1, 358 ч. 1 КК України до покарання у виді позбавлення волі на строк 7 років 6

²⁷ Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2010. С. 11.

місяців, було визнано винним у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 121 ч. 1, 128, 406 ч. 3 КК України. Йому було призначено покарання: за ст. 121 ч. 1 КК України із застосуванням ст. 69 КК України у виді позбавлення волі на строк 3 (три) роки 6 (шість) місяців; за ст. 128 КК України у виді позбавлення волі на строк 2 (два) роки; за ч. 3 ст. 406 КК України у виді позбавлення волі на строк 3 (три) роки. На підставі ч. 1 ст. 70 КК України шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим остаточне покарання було призначено у виді позбавлення волі на строк 3 (три) роки 6 (шість) місяців²⁸.

Всебічного обговорення як на теоретичному, так і практичному рівні потребують наступні питання:

по-перше, чи має місце сукупність злочинів тоді, коли порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості супроводжується умисним нанесенням тяжких тілесних ушкоджень;

по-друге, чим відрізняється необережне нанесення тілесних ушкоджень середньої тяжкості від залишення в небезпеці;

по-третьє, чи може людина, яка схильна до порушення встановлених державою правил, служити в Збройних Силах України;

в-четвертих, чи справедливим є покарання призначене на підставі угоди про визнання винуватості.

Питання про наявність чи відсутність сукупності злочинів тоді, коли порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості супроводжується умисним нанесенням тяжких тілесних ушкоджень теоретиками та практиками вирішується по різному. Так, С. І. Дячук пропонує кваліфікувати умисне заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень одночасно як за частиною третьою

²⁸ Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 22 лютого 2023 року у справі № 219/3644/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109352758>.

статті 406 КК України (за ознакою спричинення тяжких наслідків), так і за відповідними статтями про злочини проти життя та здоров'я особи²⁹. Г. М. Анісімов³⁰, В. А. Клименко³¹ вважають, що умисне заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень слід кваліфікувати за сукупністю злочинів (ч. 2 ст. 121 та ч. 3 ст. 406 КК України) лише тоді, коли вони спричинили смерть потерпілого. На думку О. В. Ободовського, умисне тяжке тілесне ушкодження має кваліфікуватися тільки за ст. 121 КК України (якщо тілесне ушкодження визнається тяжким тільки за ознакою небезпеки для життя в момент заподіяння, в інших випадках – за ч. 3 ст. 406 КК України)³².

Немає єдиної точки зору щодо кваліфікації згаданих кримінальних правопорушень і серед суддів. Наприклад, вироком Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 червня 2022 року солдата було визнано винуватим у заподіянні умисного тяжкого тілесного ушкодження, а саме умисного тілесного ушкодження, небезпечного для життя в момент заподіяння та у порушенні статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості, що виявилось у вчиненні іншого насильства, що спричинило тяжкі наслідки. Суд дійшов висновку, що винуватість обвинуваченого доведена в повному обсязі, і його умисні дії вірно кваліфіковані органом досудового слідства за ч. 1 ст. 121, ч. 3 ст. 406 КК України³³. Іншої позиції щодо кваліфікації кримінальних правопорушень дотримується Тернівський районний суд міста Кривого Рогу, розглядаючи кримінальне провадження стосовно солдата, який обвинувачувався у тому, що вчинив кримінальні правопорушення, передбачені за ч. 3 ст. 406, ч. 1 ст. 121 КК України. Суд не погодився з кваліфікацією

²⁹ Дячук С. Насильство серед військовослужбовців, чи є підстави не бачити у цьому специфіки? *Право військової сфери*. 2008. № 3. С. 4–5.

³⁰ Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за заг. ред. М. І. Панова. Харків, 2011. С. 53.

³¹ Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. Київ: А.С.К., 2003. С. 885.

³² Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. С. 172–173.

³³ Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 червня 2022 року у справі № 183/3532/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104984991>.

слідчим інкримінованого обвинуваченому злочину за ч. 1 ст. 121 КК України, оскільки обвинуваченому інкриміновано злочин за спеціальною нормою статті 406 КК України, з огляду на те, що обвинувачений є військовослужбовцем, порушення статутних відносин за відсутності відносин підлеглості, та за кваліфікуючою ознакою ч. 3 цієї статті, настання тяжких наслідків у виді спричинення тяжких тілесних ушкоджень потерпілому, тому додаткової кваліфікації за ч. 1 ст. 121 КК України не потребує, тому як умисні дії обвинуваченого та наслідки таких дій, за відсутності інших кваліфікуючих ознак, повною мірою охоплюються ч. 3 ст. 406 КК України, як спеціальною нормою, яка підлягає застосуванню у даному випадку³⁴.

Неоднозначний підхід до кваліфікації зазначених кримінальних правопорушень викликаний не стільки помилками правозастосовувачів, скільки недосконалістю формулювання кримінально-правових норм. Правила кваліфікації кримінальних правопорушень давно слід було закріпити на законодавчому рівні. В розділі 2.10. проекту КК України передбачені правила кваліфікація кримінального правопорушення у разі конкуренції статей, які передбачають цілий склад кримінального правопорушення та його частину (ст. 2.10.5.), а також у разі конкуренції статей, які передбачають спеціальний та загальний склади кримінального правопорушення (ст. 2.10.6.). Стаття 4.2.15. проекту КК України передбачає відповідальність за насильство, що завдало фізичного болю. Стаття 10.1.11. проекту КК України передбачає відповідальність за насильство між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Названі статті відповідно містять загальний та спеціальний склади кримінального правопорушення. Застосуванню підлягає ст. 10.1.11 проекту КК України. На підставі цього можна зробити висновок, що вбивство, доведення до

³⁴ Вирок Тернівський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 23 грудня 2021 року у справі № 215/7201/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102142661>.

самогубства, спричинення шкоди здоров'ю статтею 10.1.11 проєкту КК України не охоплюються.

На жаль суди, розглядаючи кримінальні справи, особливо ті, в яких є угода про визнання винуватості, неуважно ставляться до вивчення матеріалів справи та неправильно застосовують норми матеріального права. Так, Дружківський міський суд Донецької області у вирокі від 22 лютого 2023 року кваліфікував дії молодшого сержанта за ст. 128 КК України, як необережне спричинення середньої тяжкості тілесних ушкоджень, замість того, щоб кваліфікувати ці дії за ст. 135 КК України, як залишення в небезпеці. Обґрунтовує надану кваліфікацію суд наступним чином: «Молодший сержант ОСОБА_5 діючи з необережності, в результаті злочинної недбалості, не передбачаючи можливості настання шкоди для здоров'я ОСОБА_6, хоча повинен був і міг її передбачити, діючи з більшою обачністю, зайшов до приміщення житлового будинку з метою вирішення особистих побутових питань, залишивши потерпілого ОСОБА_6 на подвір'ї вказаного будинку на землі, що була вкрита нашаруванням снігу, у лежачому положенні на животі, в оголеному стані з наявними тілесними ушкодженнями при температурі повітря приблизно 4 С, що виразилось у настанні у молодшого сержанта ОСОБА_6 тілесних ушкоджень у виді контактного відмороження І-ІІ ст. черевної стінки, передньої поверхні обох стегон, обох сідниць, які відносяться до тілесних ушкоджень середньої тяжкості»³⁵. Надане судом обґрунтування є ірраціональним. Не можна з необережності залишити оголену, поранену людину на землі вкриту нашаруванням снігу. Винний умисно поставив потерпілого в небезпечний для життя стан і залишив його без допомоги. Його дії слід було кваліфікувати за ч. 3 ст. 135 КК України (санкція цієї статті набагато вище, ніж санкція ст. 128 КК України).

³⁵ Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 22 лютого 2023 року у справі № 219/3644/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109352758>.

Виникає питання, як в реєстрі судових рішень з'являються вирoki в яких має місце явне порушення норм процесуального права та неправильне застосування норм матеріального права? Чому людина, яка була визнана винною за ст. ст. 28 ч. 3 ст. 257, 28 ч. 3 ст. 187 ч. 4, 263 ч. 1, 342 ч. 2, 309 ч. 1, 358 ч. 1 КК України, продовжує служити в Збройних Силах України? Невже усі забули, що армія без честі, все одно, що людина без душі?! Чому Новомосковський міськрайонний суд Дніпропетровської області призначив солдату покарання за заподіяння умисного тяжкого тілесного ушкодження небезпечного для життя в момент заподіяння (ч. 1 ст. 121 КК України) та за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості (ч. 3 ст. 406 КК України) 6 (шість) років позбавлення волі³⁶, а Дружківський міський суд Донецької області молодшому сержанту призначив покарання за заподіяння забійних ран голови, параорбітальних гематом, забою головного мозку з формуванням контузійно-геморагічного вогнища в лівій тім'яній долі, пластичного субдурального крововиливу лівої півкулі, субарахноїдального крововиливу, переломів 8, 9, 10 ребер праворуч та 4,11 ребер ліворуч, правобічного гемопневмотораксу, пневмомедіастенуму (ч.1 ст. 121 КК України), за залишення пораненої оголеної людини на снігу в небезпечному стані без допомоги (ст. 128 КК України), за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості (ч. 3 ст. 406 КК України) 3 (три) роки 6 (шість) місяців³⁷?

Серед кваліфікуючих ознак кримінального правопорушення, передбаченого ст. 406 КК України, немає таких ознак як вчинення діяння в умовах воєнного стану або у бойовій обстановці. Хоча ступінь суспільної небезпеки цього злочину в умовах воєнного стану та в бойовій обстановці підвищується так само, як і інших військових кримінальних правопорушень.

³⁶ Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 червня 2022 року у справі № 183/3532/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104984991>.

³⁷ Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 22 лютого 2023 року у справі № 219/3644/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109352758>.

Наприклад, в таких умовах і в такій обстановці легше помститися за спричинене приниження. Жертва може чекати слушного моменту для помсти. Як правило, такий момент настає на полі бою, коли: можна вбити товариша з рушниці солдатів ворожої армії, штовхнути на міну, не надати допомогу в разі поранення та ін. Те, що починалося як жарт, може потягнути за собою непоправні наслідки, від яких залежить результат війни. В проєкті КК України цей недолік був виправлений. В ст. 10.1.2. проєкту сказано: «Ознаками, що підвищують на два ступеня тяжкість злочинів, передбачених цим Розділом, є вчинення умисного злочину: 1) в умовах воєнного стану; 2) у бойовій обстановці»³⁸. До таких злочинів належить і злочин, передбачений ст. 10.1.11. проєкту КК України.

На підставі викладеного можна зробити **висновок**, що розробникам проєкту КК України вдалося вирішити проблему конкуренції статей, які передбачають спеціальний та загальний склади кримінального правопорушення, врахувати умови та обставини, що суттєво підвищують ступень небезпечності дідівщини. Однак кількість потерпілих від цього злочину потрібно скоротити, а форми насильства, що утворюють об'єктивну сторону, розширити. Статтю ст. 10.1.11 проєкту КК України доцільно викласти в наступній редакції:

«Стаття 10.1.11. Насильство між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості

Військовослужбовець, який щодо іншого військовослужбовця, за відсутності між ними відносин підлеглості, вчинив насильство, що завдало фізичного болю, або вчинив психологічне насильство, що має характер знущання чи глумлення над військовослужбовцем, –

вчинив злочин 3 ступеня».

Список використаних джерел

1. Бондарев В. В. Насильство серед військовослужбовців (поняття, характеристика, причини та попередження: монографія. Київ, 2002. 271 с.

³⁸ Контрольний текст проєкту КК України (станом на 16.06.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf>.

2. Бондарев В. В. Нестатутні взаємовідносини серед військовослужбовців Збройних Сил України: кримінологічний аналіз та попередження: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2001. 20 с.
3. Вирок Дружківського міського суду Донецької області від 22 лютого 2023 року у справі № 219/3644/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109352758>.
4. Вирок Новомосковського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 29 червня 2022 року у справі № 183/3532/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104984991>.
5. Вирок Тернівський районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області від 23 грудня 2021 року у справі № 215/7201/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102142661>.
6. Військо Запорізьке Низове. *Вікіпедія*: вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%9D%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B5.
7. Дячук С. Насильство серед військовослужбовців, чи є підстави не бачити у цьому специфіки? *Право військової сфери*. 2008. № 3. С. 3–5.
8. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. О. І. Потапенко, В. П. Коцура, В. В. Куйбіди. 6-е вид. Корсунь-Шевченківський: Корсунський видавничий дім «Всесвіт», 2015. 912 с.
9. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / Г. М. Анісімов, Ю. П. Дзюба, В. І. Касинюк та ін.; за заг. ред. М. І. Панова. Харків, 2011. 184 с.
10. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. Київ: КНТ, 2007. 232 с.
11. Карпенко М. І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2010. 17 с.
12. Коломієць, Ю. Ю. Кримінально-правова ідеологія в юридичній доктрині та кримінальному законодавстві України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2020. 44 с.
13. Конах А. П., Притула О. Л., Рижов К. А. Український рукопаш «Спас». Правильник козака: Навчальний посібник – Запоріжжя: Видавництво комунального вищого навчального закладу «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2016 . 88 с.
14. Контрольний текст проекту КК України (станом на 16.06.2024 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf>.

15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. 2-ге вид., переробл. та доповн. / Відп. ред. С. С. Яценко. Київ: А.С.К., 2003. 976 с.
16. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ, 2019. 1384 с.
17. Ободовський О. В. Військові кримінальні правопорушення: теорія і практика: монографія. Одеса: Юридична література, 2023. 625 с.
18. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: затверджений Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.
19. Ткаченко П. І. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2021. № 8. С. 101–107. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/14794/13472>.
20. Ткаченко П. І. Нестатутні взаємовідносини між військовослужбовцями як детермінант самовільного залишення військової частини або місця служби. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 277–287. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/41.pdf.
21. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України: монографія. Харків, 2018. 328 с.

REFERENCES

1. Bondariev, V. V. (2002). *Nasylstvo sered viiskovosluzhbovtiv (poniattia, kharakterystyka, prychyny ta poperedzhennia*. Kyiv. 271 p. [in Ukrainian].
2. Bondariev, V. V. (2001). *Nestatutni vzaiemovidnosyny sered viiskovosluzhbovtiv Zbroinykh Syl Ukrainy: kryminolohichniy analiz ta poperedzhennia. Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv. 20 p. [in Ukrainian].
3. Vyrok Druzhkivskoho miskoho sudu Donetskoi oblasti vid 22 liutoho 2023 roku u spravi № 219/3644/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109352758>.
4. Vyrok Novomoskovskoho miskraionnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 29 chervnia 2022 roku u spravi № 183/3532/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104984991>.
5. Vyrok Ternivskiyi raionnyi sud mista Kryvoho Rohu Dnipropetrovskoi oblasti vid 23 hrudnia 2021 roku u spravi № 215/7201/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102142661>.
6. Viisko Zaporizke Nyzove. *Vikipediia: vilna entsyklopediia*. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%B9%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE_%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%BE%D

0%B7%D1%8C%D0%BA%D0%B5_%D0%9D%D0%B8%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B5.

7. Diachuk, S. (2008). Nasylstvo sered viiskovosluzhbovtiv, chy ye pidstavy ne bachyty u tsomu spetsyfiky? *Pravo viiskovoi sfery*, 3, 3–5 [in Ukrainian].

8. Potapenko, O. I., Kotsura, V. P., Kuibidy, V. V. (Eds.). (2015). *Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy*. Korsun-Shevchenkivskyyi: Korsunskyyi vydavnychy dim «Vsesvit». 912 p. [in Ukrainian].

9. Anisimov, H. M., Dziuba, Yu. P., Kasyniuk, V. I. et al. (2011). *Zlochyny proty vstanovlenoho poriadku nesennia viiskovoi sluzhby (viiskovi zlochyny)*. M. I. Panov (Ed.). Kharkiv. 184 p. [in Ukrainian].

10. Karpenko, M. I. (2007). *Kryminalna vidpovidalnist za porushennia statutnykh pravyl vzaiemovidnosyn mizh viiskovosluzhbovtiamy za vidsutnosti vidnosyn pidlehlosti*. Kyiv: KNT. 232 p. [in Ukrainian].

11. Karpenko, M. I. (2010). *Kryminalna vidpovidalnist za porushennia statutnykh pravyl vzaiemovidnosyn mizh viiskovosluzhbovtiamy za vidsutnosti vidnosyn pidlehlosti. Extended abstract of candidate's thesis*. Zaporizhzhia: Kласychnyi pryvatnyi un-t. 17 p. [in Ukrainian].

12. Kolomiets, Yu. Yu. (2020). *Kryminalno-pravova ideolohiia v yurydychnii doktryni ta kryminalnomu zakonodavstvi Ukrainy. Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa, 2020. 44 p. [in Ukrainian].

13. Konakh, A. P., Prytula, O. L., Ryzhov, K. A. (2016). *Ukrainskyi rukopash «Spas»*. Pravylnyk kozaka: Navchalnyi posibnyk – Zaporizhzhia: Vydavnytstvo komunalnoho vyshchoho navchalnoho zakladu «Khortytska natsionalna navchalno-reabilitatsiina akademiia» Zaporizkoi oblasnoi rady. 88 p. [in Ukrainian].

14. Kontrolnyi tekst proiektu KK Ukrainy (stanom na 16.06.2024 roku). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/06/17/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-16-06-2024.pdf>.

15. Yatsenko, S. S. (Ed.). (2003). *Naukovo-praktychnyi komentar do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. Kyiv: A.S.K.. 976 p. [in Ukrainian].

16. Boiko, A. M., Brych, L. P., Dudorov, O. O. et al. (2019). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy*. M. I. Melnyk, M. I. Khavroniuk (Eds.). Kyiv, 2019. 1384 p. [in Ukrainian].

17. Obodovskyi, O. V. (2023). *Viiskovi kryminalni pravoporushennia: teoriia i praktyka: monohrafiia*. Odesa: Yurydychna literatura. 625 p. [in Ukrainian].

18. Statut vnutrishnoi sluzhby Zbroinykh Syl Ukrainy: zatverdzhenyi Zakonom Ukrainy vid 24 bereznia 1999 roku № 548-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text>.

19. Tkachenko, P. I. (2021). *Kryminalno-pravova ta kryminolohichna kharakterystyka porushennia statutnykh pravyl vzaiemovidnosyn mizh viiskovosluzhbovtiamy za vidsutnosti vidnosyn pidlehlosti. Mizhnarodnyi*

naukovyi zhurnal «Hraal nauky», 8, 101–107. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/article/view/14794/13472> [in Ukrainian].

20. Tkachenko, P. I. (2023). Nestatutni vzaiemovidnosyny mizh viiskovosluzhbovtsiamy yak determinant samovilnoho zalysnennia viiskovoi chastyny abo mistsia sluzhby. *Pravo i suspilstvo*, 4, 277–287. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2023/4_2023/41.pdf [in Ukrainian].

21. Kharytonov, S. O. (2018). Kryminalna vidpovidalnist za viiskovi zlochynty za kryminalnym pravom Ukrainy. Kharkiv. 328 p. [in Ukrainian].

Kolomiets Y. Y. Criminal liability for violation of the statutory rules of relations between military personnel in the absence of subordinate relations

The article provides a description of hazing as a negative social phenomenon, an analysis of the main publications in which violence among military personnel is investigated, practice materials are studied, and a comparative analysis of the features of the crime provided for in Art. 406 of the Criminal Code of Ukraine, with the elements of the crime provided for by Art. 10.1.11. of the CC of Ukraine project. It is proposed to name Chapter XIX of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine «Criminal offenses against the combat readiness and combat capability of the Armed Forces of Ukraine and other military formations». It was concluded that the developers of the project of the Criminal Code of Ukraine managed to solve the problem of competing articles that provide for special and general components of the criminal offense, to take into account the conditions and circumstances that significantly increase the degree of danger of hazing. However, the number of victims of this crime must be reduced, because conscripts and reservists do not perform military service. The forms of violence that make up the objective side of this crime need to be expanded. In addition to violence that causes physical pain, in Art. 10.1.11. the draft of the Criminal Code of Ukraine should provide for psychological violence that has the character of mocking or mocking a serviceman. The proposed new version of Art. 10.1.11 of the CC of Ukraine project:

«Article 10.1.11. Violence between servicemen in the absence of subordinate relations

A serviceman who committed violence against another serviceman, in the absence of a subordinate relationship between them, causing physical pain, or committed psychological violence that has the character of mocking or mocking the serviceman, -

committed a crime of the 3rd degree».

Key words: *hazing; combat readiness and combat capability of the Armed Forces of Ukraine; psychological violence; mockery and mockery of servicemen; competition of articles of the Criminal Code of Ukraine; martial law; combat situation.*

УДК 343.1

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.322326>

Р. М. Шестопалов,

канд. юрид. наук, доц.,
прокурор відділу нагляду за
додержанням законів регіональним
органом безпеки Дніпропетровської
обласної прокуратури, почесний
працівник прокуратури України

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ СТАТТІ 435-1 КК УКРАЇНИ (ОБРАЗА ЧЕСТІ І ГІДНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ, ПОГРОЗА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЮ) КРІЗЬ ПРИЗМУ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Стаття присвячена розкриттю проблемних питань кримінально-правової кваліфікації діянь щодо образи честі і гідності військовослужбовців, погрози військовослужбовцю, за допомогою аналізу вироків, що наявні у відкритому доступі Єдиного державного реєстру судових рішень, ухвалених за результатами розгляду кримінальних справ про такі злочини.

Вказаний аналіз має виключно науковий характер, не містить за мету поставити під сумнів законність ухвалених судових рішень чи компетентність окремих суддів. Водночас наукова критика даної норми закону про кримінальну відповідальність крізь призму транспарентності судової влади та аналізу судових рішень на предмет відповідності зазначених у них кримінально-караних дій питанням правильності юридичної кваліфікації (в частині обґрунтування належності суб'єкта кримінального правопорушення, об'єкта злочину та його об'єктивної сторони) спрямована на розкриття реального стану справ із протидії злочинам даної категорії, надання оцінки дієвості й ефективності судового контролю в цій сфері, та, в свою чергу, надихає на філософські роздуми стосовно причин і передумов прийняття до Кримінального Кодексу України такої норми, доцільності її подальшого перебування в нинішній редакції, та, врешті-решт, «коефіцієнту її корисної дії», реального впливу на зміцнення законності й правопорядку, профілактику злочинності, а також реального захисту військовослужбовців від погроз, образ їх честі й гідності.

Ключові слова: образа; честь; гідність; погроза; військовослужбовець; заходи із забезпечення національної безпеки і оборони; відсічі і стримування збройної агресії; суд; обвинувальний вирок; виправдувальний вирок; судова практика; об'єкт злочину; суб'єкт злочину; об'єктивна сторона злочину; кримінальна відповідальність; захист прав і свобод.

Постановка проблеми. Сучасні виклики часу, обумовлені оголошенням в державі воєнного стану, вимагають нових науково обґрунтованих та практично виважених підходів правового регулювання певних сфер суспільних відносин за участі військовослужбовців, удосконалення механізмів захисту їх прав і свобод, відновлення та зміцнення законності й правопорядку.

Утім, доповнення в березні 2022 року Кримінального Кодексу статтею 435-1 (образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю)¹ в такому вигляді, на наше особисте переконання, є свідченням абсурдного, поспішного та емоційного законотворення, з усіма ознаками недолугої юридичної техніки, про що свідчить правова архітектоніка цієї норми та її місце в системі координат закону України про кримінальну відповідальність.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Незважаючи на відносну новизну даної норми Кримінального Кодексу вона вже стала об'єктом наукового і практичного аналізу вітчизняних учених та практиків. Зокрема, проблематику кримінально-правової кваліфікації піднімали такі науковці та вчені-практики як В. Ємельяненко, І. Гловюк, А. Когут, Р. Мовчан, К. Оробець, А. Тимофєєв, М. Членов, М. Хавронюк, О. Храмцов та ін. Утім незважаючи на певний інтерес до цієї правової новели, скудна (на час підготовки даного дослідження) судова практика розгляду даної категорії справ викликає багато запитань як для науковців, так і для правозастосувачів (при чому як для сторони захисту, так і обвинувачення, та Феміди також), більшість яких лишаються риторичними, що створює підґрунтя для роздумів про «коефіцієнт корисної дії» даної правової норми саме в такому стані.

Тому **метою статті** є проаналізувати судову практику про кримінально-карані дії щодо образи честі і гідності військовослужбовця, погрози йому.

¹ Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540> (дата звернення 04.02.2025).

Зокрема, дослідженню підлягають судові рішення (вироки), які були ухвалені з часу запровадження норми, яка передбачає кримінальну відповідальність за такі дії. Вказане має сприяти науковому обґрунтуванню практичних проблем правозастосування даної статті Кримінального Кодексу та виокремлення певних аспектів об'єкта і предмета злочину, його суб'єкта та об'єктивної сторони.

Виклад основного матеріалу. Вказана норма була прийнята незважаючи на серйозні та вагомі застереження Головного науково експертного управління Верховної Ради України, зокрема, про те, що такі немайнові особисті (приватні) права осіб, якими є честь та гідність, відносяться до предмету регулювання цивільного права. Статтями 28 і 32 Конституції України, а також статтею 297 Цивільного кодексу України закріплюється право кожного на повагу до його гідності та честі. При порушенні таких прав особа може звернутися до суду з позовом про захист гідності та честі, які за статтею 201 Цивільного Кодексу України належать до немайнових благ, що охороняються цивільним законодавством. Заподіяння моральної шкоди цим об'єктам цивільно-правової охорони у зв'язку із приниженням честі та гідності фізичної особи підлягає відшкодуванню (стаття 23 Цивільного Кодексу України). У цивільному законодавстві досить детально виписано механізм захисту немайнових благ особи, а тому всі, хто вважають, що стосовно них мало місце образа їх честі та гідності, можуть скористатись його положеннями для свого захисту².

На наш погляд, дещо дискримінаційною є закріплена у даній нормі потерпіла сторона – військовослужбовець, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі й стримування збройної агресії Російської Федерації. За таких обставин, доказуванню підлягає не лише

² Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» № 16/03-2022/54282 від 02.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243501> (дата звернення 04.02.2025).

приналежність потерпілого до несення ним військової служби, а й до здійснення ним вищевказаних, передбачених диспозиціями частин 1 та 2 цієї статті в теперішній редакції, заходів. При цьому за такої юридичної конструкції незрозумілим є: чи достатньо хоч одного компоненту для визнання військовослужбовця потерпілим за цією статтею, чи необхідне їх комплексне поєднання?! Також юридично химерним є передбачений (вірніше, непередбачений) законодавцем момент виконання військовослужбовцем таких заходів, що може стати умовою набуття ним статусу потерпілого. Іншими словами: коли саме образа честі й гідності військовослужбовця буде кримінально-караним діянням – в той момент, коли він безпосередньо та активно виконує вищевказані заходи (перебуває на позиції, виконує бойове завдання тощо), а його в цей час ображають, чи будь-коли і будь-де (навіть під час побутового перебування військовослужбовця в кав'ярні в тилу у відпустці)?!

Найбільшу плутанину викликає те, що стаття 435-1 Кримінального Кодексу України з незрозумілих причин включена до його Розділу XIX – «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)», частина 1 статті 401 якого дає чітке визначення поняттю військового кримінального правопорушення – передбачені цим розділом кримінальні правопорушення проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів. При цьому частина 2 цієї статті регламентує коло можливих суб'єктів даного злочину – військовослужбовці Збройних Сил України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України, Національної гвардії України та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, Державної спеціальної служби транспорту, Державної служби

спеціального зв'язку та захисту інформації України, а також інші особи, визначені законом³.

Судова практика ж по справах даної категорії є скудною. Станом на дату підготовки даної наукової праці Єдиний державний реєстр судових рішень містить дані про розгляд протягом 2022–2025 років аж 7 кримінальних справ за статтею 435-1 Кримінального Кодексу України, ухвалення 8 вироків, з яких 7 судами першої, та 1 – апеляційної інстанції, якими засуджено 6 осіб та виправдано – 1 (вирок на дату підготовки цієї роботи не набрав законної сили).

Коротко проаналізуємо висновки Феміди, наявні в загальному доступі.

Згідно вироку Хмельницького міськрайонного суду від 16.01.2024 засуджено за частиною 1 статті 296, частиною першою статті 435-1 Кримінального Кодексу України безробітного – ОСОБУ_5, який у стані алкогольного сп'яніння створив конфлікт із військовослужбовцем – ОСОБОЮ_4, в ході якого нецензурною лайкою в публічному місці ображав його честь і гідність, про що щиро в суді розкався. В даному випадку судом не наведено, які саме заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації здійснював потерпілий військовослужбовець – ОСОБА_4, який, згідно його ж показів, даних суду, 02 серпня 2023 року, близько 19 години, будучи у військовій формі, разом з іншими військовослужбовцями знаходився по проспекту Миру міста Хмельницького, де в універсамі «Вінницький» купували пиріжки та каву, а в цей час до нього підійшов обвинувачений та безпричинно, виловлюючись нецензурними словами, почав словесно його ображати та погрожувати фізичною розправою⁴.

Аналогічно не наведено у вирокі Берегівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023 жодних даних про те, які саме заходи, очевидно необхідні для кваліфікації дій особи за даною нормою

³ Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540> (дата звернення 04.02.2025).

⁴ Вирок Хмельницького міськрайонного суду від 16.01.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/116352561> (дата звернення 04.02.2025).

Кримінального Кодексу України, о 10.00 годині 23.08.2022 і де саме виконував начальник групи морально-психологічного забезпечення майор ОСОБА_7, честь і гідність якого образив у стані алкогольного сп'яніння ОСОБА_4, виказавши фразу: «Якби зараз автомат, я би вас постріляв!», в результаті чого в майора Збройних Сил України, сталися реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози»⁵.

Вироком Івано-Франківського апеляційного суду від 03.08.2023 скасовано вирок Коломийського міськрайонного суду та ухвалено новий вирок, яким засуджено ОСОБУ_4 в сукупності за частиною 2 статті 109, частиною 5 статті 111-1, частиною 2 статті 435-1, частиною 3 статті 436-2 Кримінального Кодексу України⁶. Згідно даних, наявних у Єдиному державному реєстрі судових рішень, вказана справа не містить відомостей щодо будь-якого конкретного військовослужбовця, що мав би статус потерпілого, та який сприйняв би «на свій рахунок» образливими матеріали, поширені обвинуваченим.

Інша ситуація у кримінальній справі, яку розглядав Соснівський районний суд міста Черкас, згідно вироку якого від 14.07.2022 засуджено ОСОБУ_2, яка в соціальній мережі «Facebook» написала потерпілому військовослужбовцю – ОСОБІ_1 повідомлення, яке є образливим, лайливим та принизливим за змістом⁷. Справа розглянута у спрощеному порядку, обвинувачена визнала вину, докази не досліджувались. Вступна частина вироку містить дані про те, що обвинувачена ніде не працює, і, як висновок, відсутня жодна її приналежність до суб'єкта вчинення військового кримінального правопорушення, визначеного частиною 2 статті 401 Кримінального Кодексу України, яке поширюється на статтю 435-1 цього Кодексу.

⁵ Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109165415> (дата звернення 04.02.2025).

⁶ Вирок Івано-Франківського апеляційного суду від 03.08.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112600927> (дата звернення 04.02.2025).

⁷ Вирок Соснівського районного суду міста Черкаси від 14.07.2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105237696> (дата звернення 04.02.2025).

Вироком Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023 затверджено угоду про визнання винуватості між прокурором та обвинуваченим – ОСОБОЮ_5, який на своїх сторінках в соціальних мережах «Facebook», «Telegram» «Youtube» виготовляв та поширював відеоматеріали, в яких містяться образливі висловлювання на адресу начальника ІНФОРМАЦІЯ_3 ОСОБА_6 та загалом працівників цього підрозділу. Потерпілі ОСОБА_8, ОСОБА_6, ОСОБА_10 та ОСОБА_7 в засідання не з'явилися, подали письмові заяви, в яких не заперечували проти укладання угоди, а судовий розгляд просили провести без їхньої присутності. У судовому рішенні не конкретизовано, які саме заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації здійснювали потерпілі військовослужбовці під час оповіщення військовозобов'язаних та перевірці ведення військового обліку на підприємствах, установах організаціях Вижницького району Чернівецької області, але, очевидно, за допомогою комп'ютерної копіювання «копіювати-вставити» із тексту вищевказаної угоди судом констатовано, що досудовим розслідуванням встановлено, що у період воєнного стану військовослужбовці районних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки Збройних Сил України у своїй службовій діяльності, у тому числі під час проведення мобілізаційних заходів, виконують повноваження, що відносяться до таких заходів⁸.

Особливого науково-практичного аналізу потребує перше за такою статтею судове рішення – вирок Ужгородського міськрайонного суду від 11.07.2022, яким затверджено угоду про визнання винуватості між обвинуваченим і прокурором, та встановлено, що 14.04.2022 о 12 годин 00 хвилин, ОСОБА_4, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння та знаходячись за АДРЕСА_1, будучи агресивно налаштованим до

⁸ Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/109076815> (дата звернення 04.02.2025).

військовослужбовців, які здійснюють заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, побачивши громадянку ОСОБА_6, ІНФОРМАЦІЯ_2, яка є військовослужбовцем Збройних сил України, а саме діловодом групи логістики НОМЕР_1 бригади Територіальної оборони НОМЕР_2, одягнена у формений військовий одяг, діючи умисно, почав словесно ображати її честь та гідність та маючи на меті викликати в останньої реальне побоювання за своє життя та посягаючи на її особисту безпеку, як військовослужбовця, почав словесно погрожувати її вбивством, насильством, в результаті чого в ОСОБА_6 були реальні підстави побоюватися здійснення цієї погрози⁹. В цьому випадку суд взагалі не заморочувався із з'ясуванням чи підпадав безробітний обвинувачений ОСОБА_4 під ознаки суб'єкта військового кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 статті 401 Кримінального Кодексу України; не перевіряв які саме заходи, із забезпечення національної безпеки і оборони виконувала ОСОБА_6; не досліджено чи визнавалась вона потерпілою, оскільки у вироку вона вказана саме як громадянка ОСОБА_6, а текст судового рішення взагалі не містить даних про наявність у неї такого процесуального статусу, так само як і відсутні дані про її позицію як особи, якій завдано моральної шкоди внаслідок словесних образ з боку ОСОБА_4, про затвердження угоди між обвинуваченим і прокурором.

Певно прогресивним з точки зору юридичної логіки є вирок Заводського районного суду міста Миколаєва від 07.10.2024 (станом на дату підготовки даної роботи не набрав законної сили), яким виправдано за частиною 2 статті 435-1 Кримінального Кодексу України пенсіонерку із середньою освітою – ОСОБУ_5, яка (згідно обвинувального акта) виготовляла та поширювала матеріали, які містять образу честі і гідності військовослужбовця, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і

⁹ Вирок Ужгородського міськрайонного суду від 11.07.2022 308/8031/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252796> (дата звернення 04.02.2025).

стримування збройної агресії Російської Федерації. Можемо припустити, що виправданню обвинуваченої сприяли її категоричне невизнання вини, що каталізувало критичне і креативне мислення при розгляді справи за такою недолугою (в нинішньому стані) статтею Кримінального Кодексу, та могло ввести в когнітивний дисонанс сторону обвинувачення, якою розпочато це кримінальне провадження за частиною 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України (колабораційна діяльність), затверджено і направлено до суду обвинувальний акт за частиною 1 статті 436-2 (виправдовування, визнання неправомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у 2014 році), та в ході підтримання публічного обвинувачення в суді двічі змінено правову кваліфікацію злочину, спочатку на частину 1 статті 435-1 Кримінального Кодексу України, а потім на його частину 2.

Не незважаючи на те, що одним з мотивів ухвалення виправдувального вироку вказано недопустимість доказів, судом констатовано відсутність у діях особи саме складу злочину, та акцентовано увагу, що чинне законодавство не містить визначення понять гідності, честі чи ділової репутації, оскільки вони є морально-етичними категоріями й одночасно особистими немайновими правами, яким закон надає значення самостійних об'єктів судового захисту. В основу пред'явленого обвинувачення покладено інформацію у повідомленнях з додатку «Viber» з профілем «ОСОБА_9», у листуванні з користувачем з профілем «ОСОБА_10», які не містять конкретизованих даних військовослужбовця, правовий статус якого визначено з урахуванням положень Законів України «Про військовий обов'язок та військову службу» та «Про соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей» та який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації¹⁰.

¹⁰ Вирок Заводського районного суду міста Миколаєва від 07.10.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reestr.court.gov.ua/Review/122138093> (дата звернення 04.02.2025).

Як **висновок** зазначимо, що через марність ставити під сумнів професійну компетентність служителів Феміди щодо коректності ухвалених 7 обвинувальних вироків, які усі набрали законної сили, та котрими констатовано правильність кваліфікації дій обвинувачених за статтею 435-1 Кримінального Кодексу України, вважаємо, що вони ухвалені без надмірного інтелектуального обтяження логічно-правовим аналізом норм матеріального права, на що очевидно вплинули у 5 випадках сприятлива позиція сторони захисту (визнання вини, щире каяття) та в 1 випадку вчинення інкримінованого діяння в сукупності з іншими злочинами, докази щодо яких в цілому дали підстави для засудження особи. В жодному вироку не піднято питання законності притягнення до кримінальної відповідальності п'яних безробітних чи пенсіонерів, які, згідно статті 401 Кримінального Кодексу України не є суб'єктами військового кримінального правопорушення, до яких відноситься стаття 435-1 цього Кодексу. Ні один обвинувальний вирок не конкретизує де, коли і які саме заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації виконував потерпілий військовослужбовець, 1 вирок взагалі не містить даних про наявність у військовослужбовця такого процесуального статусу, та ще 2 не конкретизують особу військовослужбовця, честь і гідність якого образили чи щодо якого здійснили погрозу.

Вважаємо, якщо законодавець бажає щоб кримінальна відповідальність за такі види діянь залишилась, необхідно більш виважено переглянути питання суб'єкта скоєння цього злочину, особи потерпілого, чітко окреслити обставини (в першу чергу часові та локаційні параметри – момент і місце виконання військовослужбовцем заходів із забезпечення національної безпеки, в ході здійснення яких ображали його честь і гідність або погрожували, та привести у законодавчу відповідність орган досудового розслідування за такою статтею,.

Попри усім відомі факти булінгу щодо військовослужбовців, в першу чергу з боку самих військових, які є вищі за званням чи неформальною ієрархією, у т. ч. командирів, інструкторів, представників Військової Служби правопорядку та інших суб'єктів злочину, прямо зазначених в статті 401 Кримінального Кодексу України, нинішня судова практика по засудженню пенсіонерів та п'яних безробітних, які, в окремих випадках однією фразою, випаленою в стані сильного алкогольного сп'яніння, здатні викликати у представника старшого офіцерського складу, відповідального за морально-психологічне забезпечення, який перебуває за сотні кілометрів від лінії бойового зіткнення «реальне побоювання за своє життя та посягання на його особисту безпеку», є прямим наслідком недоліків юридичної архітектури даної правової норми, некоректний кримінальний та кримінально-процесуальний аспекти якої визначають хибний вектор примітивної роботи правоохоронної системи із протидії таким діям з усіма ознаками формалізму та легітимізації штучного нарощування показників. Такий стан справ, підкріплений в основному легкодухим судовим контролем, орієнтованим на «корзину статистики правоохоронців», надає підґрунтя для роздумів щодо «коефіцієнту корисної дії» від цієї норми закону про кримінальну відповідальність, в той час як реальний стан справ щодо захисту честі і гідності військовослужбовців в сучасних реаліях викликає серйозних занепокоєнь та потребує уваги, в першу чергу в частині розробки дієвих заходів щодо їх юридичного захисту.

Список використаних джерел

1. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540> (дата звернення 04.02.2025).
2. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)» № 16/03-2022/54282 від 02.03.2022. URL:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243501> (дата звернення 04.02.2025).

3. Вирок Хмельницького міськрайонного суду від 16.01.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116352561> (дата звернення 04.02.2025).

4. Вирок Івано-Франківського апеляційного суду від 03.08.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112600927> (дата звернення 04.02.2025).

5. Вирок Соснівського районного суду міста Черкаси від 14.07.2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105237696> (дата звернення 04.02.2025).

6. Вирок Кіцманського районного суду Чернівецької області від 20.02.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109076815> (дата звернення 04.02.2025).

7. Вирок Берегівського районного суду Закарпатської області від 09.02.2023. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109165415> (дата звернення 04.02.2025).

8. Вирок Ужгородського міськрайонного суду від 11.07.2022. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252796> (дата звернення 04.02.2025).

9. Вирок Заводського районного суду міста Миколаєва від 07.10.2024. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122138093> (дата звернення 04.02.2025).

REFERENCES

1. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 roku № 2341-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540> (data zvernennia 04.02.2025).

2. Vysnovok Holovnoho nauково-ekspertnoho upravlinnia Verkhovnoi Rady Ukrainy na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy (shchodo posylennia kryminalnoi vidpovidalnosti za vyhotovlennia ta poshyrennia zaboronenoї informatsiinoї produktsii)» № 16/03-2022/54282 vid 02.03.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1243501> (data zvernennia 04.02.2025).

3. Vyrok Khmelnytskoho miskraionnoho sudu vid 16.01.2024. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116352561> (data zvernennia 04.02.2025).

4. Vyrok Ivano-Frankivskoho apeliatsiinoho sudu vid 03.08.2023. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112600927> (data zvernennia 04.02.2025).

5. Vyrok Sosnivskoho raionnoho sudu mista Cherkasy vid 14.07.2022. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105237696> (data zvernennia 04.02.2025).

6. Vyrok Kitsmanskoho raionnoho sudu Chernivetskoï oblasti vid 20.02.2023. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109076815> (data zvernennia 04.02.2025).

7. Vyrok Berehivskoho raionnoho sudu Zakarpatskoï oblasti vid 09.02.2023. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109165415> (data zvernennia 04.02.2025).

8. Vyrok Uzhhorodskoho miskraionnoho sudu vid 11.07.2022. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105252796> (data zvernennia 04.02.2025).

9. Vyrok Zavodskoho raionnoho sudu mista Mykolaieva vid 07.10.2024. Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122138093> (data zvernennia 04.02.2025).

Shestopalov R. M. Problems of law enforcement of article 435-1 of the Criminal Code of Ukraine (insulting the honor and dignity of a military servant, threat to a military servant) through the prism of court practice

The article is devoted to the disclosure of problematic issues of the criminal-legal qualification of actions related to insulting the honor and dignity of servicemen, threats to a serviceman, using the analysis of verdicts available in the open access of the Unified State Register of Court Decisions, adopted as a result of consideration of criminal cases about such crimes.

This analysis is purely scientific in nature, and does not aim to question the legality of court decisions or the competence of individual judges. At the same time, scientific criticism of this norm of the law on criminal responsibility through the prism of transparency of the judicial power and the analysis of court decisions regarding the compliance of the criminal actions specified in them with the question of the correctness of legal qualifications (in terms of substantiating the identity of the subject of the criminal offense, the object of the crime and its objective party) is aimed at revealing the real state of cases in combating crimes of this category, assessing the effectiveness and efficiency of judicial control in this area, and, in turn, inspires philosophical reflections on the reasons and prerequisites for the adoption of such a provision to the Criminal Code of Ukraine, the expediency of its further existence in the current version, and, ultimately, the «coefficient of its usefulness», the real impact on strengthening law and order, crime prevention, as well as the real protection of servicemen from threats, insults to their honor and dignity.

Key words: *insult; honor; dignity; threat; military personnel; measures to ensure national security and defense; repulsion and deterrence of armed aggression; court; guilty verdict; acquittal; case law; object of crime; subject of crime; objective side of crime; criminal liability; protection of rights and freedoms.*

УДК 343.125

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.334671>

Ю. В. Гродецький,

канд. юрид. наук, доц.,

доцент кафедри кримінального права
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ПРИ НЕЗАКІНЧЕНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ

Поняття та ознаки добровільної відмови при незакінченому кримінальному правопорушенні

Згідно з ч. 1 ст. 17 КК добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення кримінального правопорушення до кінця.

Усі ознаки добровільної відмови поділяються на об'єктивні та суб'єктивні.

Об'єктивною ознакою добровільної відмови є *припинення незакінченого кримінального правопорушення*, тобто зупинення (залишення) вчинення готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення. Це означає, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення є незавершеною. У зв'язку з цим неможливо добровільно відмовитись від кримінального правопорушення, якщо воно ще не почалось. Наприклад, у особи виник намір на вчинення у майбутньому вбивства, але ніяких умов для його вчинення вона не створила і не розпочала протиправне заподіяння смерті іншій людині, тобто не перейшла до стадій готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення. У цьому разі особа звісно може прийняти рішення про те, що не буде розвивати далі свій намір і зупиниться на цьому, але таку зупинку не можна визнати добровільною відмовою, тому що вона можлива лише на кримінально караних стадіях – готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, а не до цього.

Крім того, якщо в діянні особи вже наявні всі ознаки об'єктивної сторони конкретного кримінального правопорушення, то про добровільну відмову також говорити не можна, адже вона неможлива на стадії закінченого кримінального правопорушення.

Добровільна відмова можлива тільки при незакінченому кримінальному правопорушенні, що навіть відображено у назві ст. 17 КК. Добровільну відмову можна встановити у поведінці особи лише до моменту закінчення кримінального правопорушення, бо тільки в цьому випадку особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється законом про кримінальну відповідальність. Добровільна відмова виключається на стадії закінченого кримінального правопорушення, оскільки наявні всі елементи складу кримінального правопорушення і відмовитися від завершеного посягання вже неможливо, бо воно незворотне.

Таким чином, поняття закінченого кримінального правопорушення і добровільної відмови від кримінального правопорушення є взаємовиключними. Так, добровільна відмова від крадіжки чужого майна може мати місце тільки до завершення цього діяння. Тому наступне повернення чужого майна, яке особа вже викрала, незалежно від мотивів не звільняє таку особу від кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення.

Отже, об'єктивна ознака добровільної відмови окреслює початковий та кінцевий моменти, в межах яких добровільна відмова від кримінального правопорушення може бути реалізована особою.

На стадії готування до кримінального правопорушення добровільна відмова можлива у всіх випадках, причому, як правило, у формі простої (чистої) бездіяльності. Утримання від подальших дій зі створення умов для вчинення кримінального правопорушення усуває небезпеку для об'єкта, що охороняється законом по кримінальну відповідальність і виключає можливість вчинення кримінального правопорушення. При цьому можуть бути здійснені й певні дії з ліквідації створених умов для вчинення кримінального правопо-

рушення. Проте вони не обов'язкові і не мають значення для встановлення добровільної відмови (наприклад, особа знищує придбану зброю, або пристосований засіб, або знаряддя кримінального правопорушення).

Добровільна відмова на стадії готування може бути реалізована і шляхом активної поведінки – дій, які спрямовані на ліквідацію раніше створених умов для вчинення кримінального правопорушення (наприклад, особа вмикає сигналізацію на охоронюваному нею об'єкті, яку раніше вимкнула для того, щоб її співучасники проникнули у сховище і вчинили крадіжку).

На стадії незакінченого замаху на кримінальне правопорушення добровільна відмова, як і при готуванні до кримінального правопорушення, можлива також завжди. Для цього особі достатньо утриматись від подальших дій, які безпосередньо спрямовані на вчинення кримінального правопорушення.

На стадії закінченого замаху на кримінальне правопорушення добровільна відмова можлива лише в тих випадках, коли 1) між вчиненим діянням і ймовірним настанням суспільно небезпечних наслідків є певний проміжок часу, 2) протягом якого особа контролює розвиток причинного зв'язку та має можливість втрутитись і перешкодити настанню суспільно небезпечного наслідку. Наприклад, особа заздалегідь підсипала потерпілому в їжу отруту, але до прийняття ним їжі замінила страву на звичайну, або суб'єкт підпалив будинок, а коли пожежа виникла, загасив вогонь.

Отже, добровільна відмова на стадії закінченого замаху на кримінальне правопорушення можлива лише завдяки активним діям. Якщо зазначеного проміжку часу між діянням і наслідком немає або розвиток причинного зв'язку вже закінчився, добровільна відмова на стадії закінченого замаху неможлива, у такому випадку може мати місце лише відмова від поновлення (повторення) спроби вчинити кримінальне правопорушення.

На відміну від добровільної відмови від кримінального правопорушення *відмова від повторення посягання* є невдалою спробою вчинення кримінального правопорушення, оскільки винним зроблено все, що він вважав за не-

обхідне для закінчення кримінального правопорушення, але з незалежних від нього причин кримінальне правопорушення не було доведене до кінця. Наприклад, не визнається добровільною відмовою відмова від повторного пострілу в потерпілого у зв'язку з промахом, і винний підлягає кримінальній відповідальності за замах на вбивство. У цьому випадку вже перший постріл утворив закінчений замах на вбивство, через що добровільна відмова повністю виключається.

Якщо відмова сталася вже після закінчення всіх дій, які винний вважав за необхідне виконати для доведення кримінального правопорушення до кінця, його дії слід кваліфікувати як закінчений замах на те кримінальне правопорушення, яке винний мав намір вчинити. Разом з тим, відмова від повторення замаху може бути врахована судом при призначенні покарання.

Суб'єктивними ознаками добровільної відмови є: 1) остаточність; 2) добровільність; 3) усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця.

Під *остаточністю* добровільної відмови слід розуміти остаточне рішення особи про припинення готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення. Йдеться про прийняте особою безповоротне рішення відмовитись від доведення кримінального правопорушення до кінця, тобто про дійсну відмову особи від вчинення задуманого нею кримінального правопорушення і відсутність наміру продовжити його в майбутньому. Перерва у вчиненні кримінального правопорушення, його припинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють добровільної відмови від вчинення кримінального правопорушення, оскільки не припиняється загроза, небезпека заподіяння шкоди об'єкту, який охороняється законом про кримінальну відповідальність. Наприклад, крадій, який усвідомив, що не зможе відчинити сейф з грошима тим інструментом, що у нього є, і припиняє розпочате кримінальне правопорушення, щоб принести інший інструмент, не може бути визнаний особою, яка добровільно відмовилася від

крадіжки.

Другою суб'єктивною ознакою добровільної відмови є *добровільність*. У самій назві «добровільна відмова» закріплено одну з найважливіших її ознак – добровільність, без якої уявити це поняття неможливо. Слово «добровільний» утворено шляхом об'єднання слів «добрий» і «воля». У староукраїнській мові про діяння, що вчинене добровільно, з власної волі, говорили як про вчинене доброю волею. Добровільність означає, що особа свідомо, з власної волі припиняє кримінально-протиправну діяльність. З'ясування ознаки добровільності часто встановлюється шляхом констатації висновку про відсутність вимушеності самої відмови. Добровільність як поняття, що є протилежним до вимушеності, означає здійснення діяння за власним бажанням, без тиску обставин.

Добровільна відмова свідчить про кардинальну зміну вектору поведінки особи: від спрямованої на доведення кримінального правопорушення до кінця до такої, що має на меті припинити це кримінальне правопорушення.

При цьому, *ініціатива* добровільної відмови (прохання, умовляння або навіть погрози) може належати й іншим особам (наприклад, родичам або жертві), але рішення про припинення кримінально-протиправної діяльності приймає самостійно особа, яка добровільно відмовляється від доведення кримінального правопорушення до кінця. Наприклад, слід визнати добровільною відмову особи від вчинення зґвалтування, яка була викликана сльозами молодшої дівчини та проханням не ламати її долю напередодні весілля з іншим чоловіком. У цьому прикладі добровільну відмову від вчинення зґвалтування ініціювала потерпіла, але реалізував її потенційний гвалтівник.

Наявність у особи *усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця* є третьою суб'єктивною ознакою добровільної відмови. Вона свідчить про те, що особа вважає, що має всі умови для успішного завершення кримінального правопорушення. Ця ознака дозволяє встановити, що на момент добровільної відмови у особи був вибір – довести кримі-

нальне правопорушення до кінця чи припинити його. Констатація такої свободи вибору є необхідною передумовою для прийняття особою рішення про припинення готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення. Якщо ж особа усвідомлює, що свобода вибору у неї відсутня і вона вимушено припинила кримінальне правопорушення, то слід визнати, що усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця у неї не було і її припинення кримінального правопорушення не можна визнати добровільною відмовою.

Отже, усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця завжди передує рішенню особи про припинення кримінального правопорушення, а значить передує й добровільності та остаточності відмови від кримінального правопорушення.

Усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця характеризує психічне ставлення особи не до відмови від кримінального правопорушення в чистому вигляді, а до можливості його завершення. Для з'ясування такої можливості особа враховує: 1) свої вміння, навички, фізичні та психологічні сили тощо; 2) об'єктивні умови, які існують на момент прийняття рішення про припинення кримінального правопорушення; 3) перспективи завершення кримінального правопорушення як індивідуальну здатність особи довести кримінальне правопорушення до кінця за конкретних обставин. За результатами оцінки всіх трьох показників особа може усвідомити наявність можливості довести кримінальне правопорушення до кінця або відсутність такої можливості. Тільки у першому випадку можна говорити про добровільну відмову.

Отже, усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця – це усвідомлення не просто умов об'єктивного світу, а своїх особистих якостей у співвідношенні з цими конкретними об'єктивними умовами з точки зору перспектив завершення кримінального правопорушення. Наприклад, винний з метою вчинити вбивство навів на жертву зброю, і, усві-

домлюючи, що він може безперешкодно заподіяти смерть натиснувши на курок, пожалів жертву і відмовився від доведення цього діяння до кінця. У цьому випадку особа усвідомлює, що має можливість довести вбивство до кінця.

Якщо ж особа припиняє кримінально-протиправне діяння і відмовляється від доведення кримінального правопорушення до кінця, переконавшись у фактичній неможливості його успішного здійснення, – це не добровільна, а вимушена відмова, невдале кримінально-протиправне посягання. Наприклад, особа відмовляється від вчинення крадіжки грошей з банкомату, переконавшись, що відчинити його не може. У наведеному прикладі особа усвідомлює неможливість закінчити крадіжку.

Важливо відмітити, що усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця визначається за суб'єктивним критерієм, тобто уявленням про це самої особи. Тому не має значення, чи існувала насправді така можливість. Наприклад, якщо суб'єкт з метою крадіжки грошей проник у помешкання каси, але передумав, сейф зламувати не став і залишив касу, не знаючи при цьому, що в сейфі грошей не було, то йдеться про добровільну відмову, хоча реальної можливості вчинення крадіжки в даній ситуації взагалі не було.

Мотиви добровільної відмови від доведення кримінального правопорушення до кінця можуть бути різними: усвідомлення аморальності діяння, каяття, бажання виправитися, страх перед відповідальністю, жалість, негідність вчинення кримінального правопорушення тощо. Ці мотиви не мають значення для добровільної відмови від кримінального правопорушення, тобто вони, за загальним правилом, не впливають на правову оцінку поведінки особи.

Разом з тим, страх перед відповідальністю тільки тоді не має значення, коли він заснований на загальних уявленнях особи про кримінально-правові наслідки кримінального правопорушення, а не на конкретних обставинах, що

можуть призвести до затримання суб'єкта кримінального правопорушення та притягнення його до відповідальності. В останньому випадку добровільна відмова відсутня навіть тоді, коли особа під впливом такого конкретного страху припиняє вчинення кримінального правопорушення. У даному разі відсутня така ознака добровільної відмови як усвідомлення можливості доведення кримінального правопорушення до кінця, адже особа розуміє, що за цих конкретних умов немає реальних перспектив довести кримінальне правопорушення до кінця.

Кримінально-правові наслідки добровільної відмови

Ці правові наслідки визначені у ч. 2 ст. 17 КК: «Особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення».

У цьому законодавчому приписі закладено дві кримінально-правові норми: 1) особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності; 2) якщо фактично вчинене особою до добровільної відмови діяння містить склад іншого кримінального правопорушення, то вона підлягає кримінальній відповідальності лише за це кримінальне правопорушення.

Перша норма встановлює загальні правові наслідки добровільної відмови. У другій нормі йдеться про ситуацію поєднання в діянні особи ознак добровільної відмови та іншого складу кримінального правопорушення – не того, від якого вона добровільно відмовилася.

Добровільна відмова при незакінченому кримінальному правопорушенні є самостійною підставою звільнення від кримінальної відповідальності за незакінчене кримінальне правопорушення, оскільки шляхом добровільної відмови особа усуває створену нею небезпеку, не дає їй реалізуватися, перетворюється на фактичне заподіяння шкоди об'єкту, перешкоджає закінченню кримінального правопорушення. Таке звільнення від кримінальної відповіда-

льності має обов'язковий і безумовний характер, тобто прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності є обов'язковим для суду, а саме звільнення є остаточним, безповоротним і не пов'язане з подальшою поведінкою звільненої особи.

Якщо в діянні, яке вчинене особою до добровільної відмови, вже міститься склад іншого кримінального правопорушення, то питання про кримінальну відповідальність слід вирішувати окремо щодо вчинення цього кримінального правопорушення і окремо щодо добровільної відмови від іншого незакінченого кримінального правопорушення. Наприклад, особа, яка незаконно придбала вогнепальну зброю для вчинення вбивства і потім добровільно відмовилася від нього, але зброю не здала органам влади, не підлягає відповідальності за готування до вбивства, але відповідатиме згідно з ст. 263 КК за незаконне придбання вогнепальної зброї.

Відмінність добровільної відмови від дійового каяття

У кримінальному праві традиційно відмежовують ці два поняття, адже вони мають деякі схожі характеристики.

Під дійовим каяттям слід розуміти такі дії особи, які свідчать про щирий осуд нею вчиненого кримінального правопорушення і про активне прагнення нівелювати його наслідки. Об'єктивною ознакою дійового каяття є певна активна позитивна поведінка особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, а суб'єктивною ознакою – щирий осуд нею своїх дій.

Дійове каяття може виявлятися в різних діях. Зокрема, це може бути: 1) активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення; 2) повне відшкодування завданих особою збитків; 3) усунення заподіяної нею шкоди.

Розмежування дійового каяття від добровільної відмови здійснюють за такими ознаками.

1. Добровільна відмова можлива тільки на стадіях готування до кримінального правопорушення та замаху на кримінальне правопорушення. Дійове каяття може мати місце як при незакінченому, так і при закінченому кримі-

нальному правопорушенні.

2. Добровільна відмова може виявитися як у формі дії, так і у формі бездіяльності, а дійове каяття завжди потребує тільки активної поведінки (дії).

3. Добровільно відмовитись можливо тільки від кримінальних правопорушень, вчинених з прямим умислом, а дійове каяття можливе як в умисних, у тому числі вчинених з непрямым умислом, так і в необережних кримінальних правопорушеннях.

4. При добровільній відмові особа завжди звільняється від кримінальної відповідальності, тоді як при дійовому каятті наслідки можуть бути двох видів: 1) звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, що передбачені у Загальній (наприклад, ст. 45 КК) та Особливій частинах КК (наприклад, ч. 4 ст. 307 КК); 2) притягнення до кримінальної відповідальності, але з врахуванням дійового каяття особи при призначенні покарання як обставини, що його пом'якшує (пп. 1, 2 та 2-1 ч. 1 ст. 66 КК).

Список використаних джерел

1. Бурдін В. М. Добровільна відмова та її кримінально-правове значення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 215–229.
2. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова провокатора злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Всеукр. громад. орг. «Асоц. кримін. права». Харків, 2015. Вип. 2 (5). С. 122–134.
3. Гродецький Ю. В. Добровільна відмова співучасників. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків, 2020. Вип. 2 (14). С. 332–339.
4. Гродецький Ю. В. Добровільність як ознака добровільної відмови. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки*. Симферополь, 2010. Т. 23, № 2. С. 202–208.
5. Гродецький Ю. В. Об'єктивні ознаки добровільної відмови при незакінченому злочині. *Проблеми законності*: акад. зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 114. С. 143–154.

6. Гродецький Ю. В. Остаточність добровільної відмови. *Вісник прокуратури*. 2010. № 9 (111). С. 65–70.
7. Гродецький Ю. В. Стадії вчинення злочину та добровільна відмова за законодавством пострадянських держав. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. 2018. Вип. 2 (11). С. 15–48.
8. Гродецький Ю. В. Усвідомлення можливості доведення злочину до кінця. *Вісник прокуратури*. 2010. № 12 (114). С. 74–81.
9. Гродецький Ю. В. Шляхи вдосконалення норм про стадії вчинення злочину та про добровільну відмову. *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків, 2020. Вип. 2 (14). С. 1–13.
10. Тихий В. Добровільна відмова від злочину (коментар статті 17 Кримінального кодексу України). *Вісник Конституційного Суду України*. 2004. № 5. С. 117–120.
11. Хряпінський П. В. Добровільна відмова як різновид поведінки, що заохочується у кримінальному праві. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 12 (74). С. 62–72.

УДК 343. 28/29

DOI: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2025.23.335038>

В. І. Тютюгін,
канд. юрид. наук, проф.,
заслужений юрист України,
професор кафедри кримінального
права Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ДАВНІСТЮ, УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ТА ЗАМІНА ПОКАРАННЯ БІЛЬШ М'ЯКИМ¹

Питанням звільнення від покарання та його відбування присвячений окремий розділ у чинному Кримінальному кодексі України (далі – КК) – Розділ XII «*Звільнення від покарання та його відбування*», у якому зосереджено 16 статей (статті 74–87 КК), у кожній з яких передбачені різні види і встановлені різні передумови та підстави звільнення особи від покарання або від його відбування, застосування яких може потягнути за собою і різні правові наслідки для звільненої особи. Проте, як свідчить аналіз закону і численні його дослідження у навчальній² та науковій літературі³, всі види такого звільнення об'єднує одна загальна риса – у всіх випадках такого звільнення закон, а, отже, і суд, який виходить з його приписів, вважають *недоцільним* або **а)** призначення особі покарання (наприклад, ч. 4 ст. 74 КК), або **б)** відбування призначеного засудженому покарання (наприклад, ст. 80 КК), або **в)** подальше відбування того покарання, частина якого була вже

¹ Лекція з навчальної дисципліни «Кримінальне право України. Загальна частина» для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

² Див.: Богатирьова О. І. Інститут звільнення від відбування покарання у законодавстві України: навч. посібник / О. І. Богатирьова, І. І. Журова, О. В. Лісіцков; За заг. ред. Богатирьова І. Г. Київ: ВД «Дакор», 2014. 214 с.; Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. С. 453–500; Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 7-ме вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. С. 198–218; Тютюгін В. І. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. С. 171–192 та ін.

³ Див.: Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Харків.: Харків юридичний, 2009. 840 с.; Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України / наук. ред. О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛУВДС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.; Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / О. П. Горох; за наук. ред. А. А. Музики. Київ.: ВД «Дакор», 2019. 676 с.

відбута засудженим (наприклад, статті 81 та 82 КК). Окремі із видів такого звільнення від покарання або від його відбування передбачені у статтях 80, 81, 81¹ та 82 КК, до аналізу яких ми і перейдемо.

Розглядаючи будь-який вид звільнення особи від покарання чи від його відбування, завжди необхідно встановили:

а) *передумову* такого звільнення (ті попередні чинники, обставини, наявності яких тільки і може бути поставлено і розглянуто питання про можливість звільнення особи від покарання);

б) *підставу* такого звільнення (ті чинники, обставини, які згідно з законом надають право (чи зобов'язують) застосувати таке звільнення);

в) *характер* та *порядок* такого звільнення (чи є воно обов'язковим або факультативним, повним чи частковим, умовним або безумовним і який саме орган або службова (посадова) особа вправі його застосувати);

г) кримінально-правові *наслідки* такого звільнення (чи є вони виключно сприятливими або за певних умов (у разі порушення вимог, встановлених законом) можуть бути і несприятливими, а також у чому саме вони можуть проявлятися).

Саме з урахуванням зазначених чинників, а також у запропонованій послідовності і буде розглянуто такі вид звільнення від покарання або від його відбування, які передбачені статтями 80, 81, 81¹ та 82 КК.

І. Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК)

Звільнення від відбування покарання у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (далі – звільнення від відбування покарання за давністю) застосовується на підставі ст. 80 КК і полягає в тому, що *особа, засуджена обвинувальним вироком суду до будь-якого виду покарання (основного і додаткового), повністю звільняється від його відбування, якщо з дня набрання вироком законної сили його не було виконано протягом встановлених у законі строків, упродовж яких*

засуджений не ухилявся від відбування цього покарання і не вчинив нового злочину.

Таким чином, у разі застосування ст. 80 КК йдеться про таку ситуацію, коли особа:

а) визнається винною у вчиненні певного конкретного кримінального правопорушення;

б) засуджується за вчинення цього кримінального правопорушення обвинувальним вирокom суду до певного виду та міри покарання (основного і додаткового);

в) цей вирок і призначене ним покарання не було виконано з якихось причин, не пов'язаних з певною неправомірною поведінкою засудженого (наприклад, вирок неможливо було виконати у зв'язку з тривалою тяжкою хворобою засудженого);

г) з моменту (з дня) набрання цим вирокom законної сили закінчилися (минули) строки його виконання, встановлені у ч. 1 ст. 80 КК;

г) протягом цих строків засуджений не ухилявся від відбування покарання і не вчиняв нового злочину.

Саме в таких випадках суд, за загальним правилом, **повинен** (зобов'язаний) звільнити засудженого від відбування призначеного йому покарання (основного і додаткового) у повному його обсязі – у межах його розміру (строку), визначеному вирокom.

Аналіз ст. 80 КК свідчить, що **передумовою** звільнення від відбування покарання за давністю є засудження особи до будь-якого виду і міри покарання (основного і додаткового) за вчинення будь-якого кримінального правопорушення, незалежно від ступеня його тяжкості (як кримінального проступку, так й злочину), а також від того, чи є воно умисним (ст. 24 КК) або необережним (ст. 25 КК), закінченим (ч. 1 ст. 13 КК) або незакінченим (ч. 2 ст. 13 КК), вчиненим одноособово або у співучасті (ст. 26 КК).

Але у ст. 80 КК встановлено *два винятки* із передумови звільнення від відбування покарання за давністю.

Перший з них, який передбачено у ч. 6 ст. 80 КК, має, так би мовити, імперативний характер, бо є обов'язковим для застосування судом і взагалі *виключає* застосування давності і звільнення особи від відбування покарання у разі її засудження за вчинення таких кримінальних правопорушень, як:

а) катування, передбачене ч. 3 статті 127 КК;

б) злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, передбачені статтями 437–439, 442, 442¹ КК.

Особа, засуджена за вчинення будь-якого із зазначених злочинів до будь-якого виду та міри покарання, не може бути звільнена від його відбування за давністю незалежно від тривалості того проміжку часу (строку), який минув з дня набрання законної сили вироком суду, яким це покарання було призначено за вчинення злочинів, перелічених у ч. 6 ст. 80 КК.

Другий виняток, який передбачено у ч. 5 ст. 80 КК, має *факультативний* характер (не обов'язковий для застосування судом) і стосується випадків засудження особи до *довічного позбавлення волі* (ст. 64 КК), за якого питання про застосування давності (і, отже, звільнення засудженого від відбування цього покарання) вирішується *за розсудом суду*, який може (має право) прийняти *одне з двох* рішень:

а) *застосувати давність* і звільнити особу від відбування довічного позбавлення волі, якщо з дня набрання законної сили вироком суду минув встановлений у п. 5 ч. 1 ст. 80 КК *п'ятнадцятирічний* строк давності (15 років) і за умови, що протягом цього строку засуджений не ухилявся від відбування довічного позбавлення волі (ч. 3 ст. 80 КК) і не вчинив нового злочину (ч. 4 ст. 80 КК);

б) *не застосовувати давність* і не звільняти особу від відбування покарання. Але в цьому випадку (тобто у разі прийняття рішення про

незастосування давності) раніше призначене вироком суду довічне позбавлення волі не може бути застосоване до особи і *замінюється* позбавленням волі на певний строк (ст. 63 КК).

Із приписів ст. 80 КК випливає, що *підстава* звільнення від відбування покарання за давністю складається з *двох* обов'язкових елементів (чинників):

1. Перший з них має *об'єктивний* характер, бо не пов'язаний з поведінкою засудженого, а свідчить про наявність такої обставини (настання такої події), як *закінчення строків давності*, встановлених у пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК.

Згідно з ч. 1 ст. 80 КК перебіг цих строків *обчислюється* (починає відраховуватися) з дня набрання законної сили обвинувальним вироком суду, а *закінчуються* (спливають) ці строки за умови, якщо вони не були *зупинені* (ч. 3 ст. 80 КК) або *перервані* (ч. 4 ст. 80 КК).

Установлені в пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК строки давності є *диференційованими* і становлять 2, 3, 5, 10 або 15 років, а їх *тривалість* залежить від: **а)** *виду* призначеного вироком *основного* покарання; **б)** *строку* призначеного вироком *позбавлення волі* (якщо призначається саме цей вид покарання); **в)** *ступеня тяжкості* вчиненого кримінального правопорушення. Так, наприклад, у п. 1 ч. 1 ст. 80 КК зазначено, що строк давності виконання обвинувального вироку становить 2 роки у разі засудження особи до покарання менш суворого, ніж обмеження волі, а за п. 3 ч. 1 ст. 80 КК тривалість строку давності становить 5 років у разі засудження особи до покарання у виді позбавлення волі за нетяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин.

У разі призначення судом крім основного, ще і *додаткові* покарання, останнє не впливає на тривалість строків давності, бо відповідно до ч. 2 ст. 80 КК строки давності щодо додаткових покарань визначаються *основним* покаранням, призначеним вироком суду.

Якщо особу засуджено за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або сукупністю вироків (ст. 71 КК), тривалість строків давності залежить від виду та міри основного покарання, остаточно визначеного за сукупністю, а також від ступеня тяжкості кожного з тих кримінальних правопорушень, що входять до сукупності.

2. Другий елемент підстави має *суб'єктивний* характер, бо характеризує певну поведінку засудженого, який *протягом строків давності*, встановлених у пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК: **а) не повинен** ухилятися від відбування призначеного покарання і **б) не повинен** вчинити нового злочину.

Якщо протягом строків давності засуджений не дотримується такої позитивної поведінки, то настають *несприятливі* правові наслідки, передбачені у частинах 3 та 4 ст. 80 КК, а саме:

а) у разі *ухилення* засудженого від відбування покарання перебіг давності *зупиняється* і протягом усього часу такого ухилення строки давності, встановлені у пунктах 1–5 ч. 1 ст. 80 КК, не спливають і їх перебіг *відновлюється* лише з дня з'явлення засудженого для відбування покарання або з дня його затримання.

При цьому згідно з ч. 3 ст. 80 КК у разі ухилення засудженого від відбування покарання строки давності, встановлені у пунктах. 1–3 ч. 1 ст. 80 КК, тривалість яких становить 2, 3 або 5 років, *подвоюються*, а строки давності, встановлені у пунктах 4 та 5 ч. 1 ст. 80 КК, тривалість яких становить 10 та 15 років, – *подвоєнню не підлягають* і їх тривалість залишається незмінною.

Якщо засуджений одразу після набрання вироком законної сили починає ухилятися від відбування призначеного йому покарання, то якихось складнощів з обчисленням перебігу строків давності не виникає. Наприклад, якщо в такому випадку строк давності становив 2 роки (п. 1 ч. 1 ст. 80 КК), то з моменту з'явлення засудженим для відбування покарання або з дня його затримання, він (цей строк) подвоюється.

Але можливі й випадки, коли засуджений починає ухилятися від відбування покарання не одразу після набрання вироком законної сили, а після того, як певна частина строку давності вже минула. У таких випадках слід мати на увазі, що частина строку давності, яка *минула до зупинення* його перебігу (тобто до ухилення засудженим від відбування покарання), не втрачає свого правового значення і при остаточному обчисленні строку давності входить (враховується) у загальну його тривалість. Таким чином, у цих випадках (тобто у разі такого ухилення від відбування покарання) строк давності становить собою загальну суму, яка складається із частини строку давності, яка минула *до ухилення* засудженого від відбування покарання, та частини строку, яка минула *після* з'явлення засудженого для відбування покарання або його затримання;

б) у разі **вчинення** засудженим *до закінчення* строків давності, зазначених як у пунктах 1–5 ч. 1, так й в ч. 3 ст. 80 КК (тобто, і звичайних, і подвоєних), **нового злочину** будь-якого ступеня тяжкості перебіг строку давності **переривається** і його обчислення згідно з ч. 4 ст. 80 КК починається **заново** (із самого початку) – з дня вчинення засудженим **нового злочину**. Що стосується частини строку давності, яка вже минула до переривання давності, (тобто до вчинення нового злочину), то цей проміжок часу втрачає своє правове значення і не враховується при новому обчисленні давності.

Крім того, з дня вчинення засудженим протягом строку давності виконання обвинувального вироку нового злочину не тільки заново (із самого початку) обчислюється строк давності виконання цього вироку (ч. 4 ст. 80 КК), а й відповідно до ст. 49 КК починає окремо обчислюватися (спливати) ще і *строк давності притягнення такої особи до кримінальної відповідальності* за знову вчинений злочин. Таким чином, з дня вчинення засудженим нового злочину **одночасно** (без поглинення і складання між собою) починають обчислюватися два строки:

а) строк давності притягнення до кримінальної відповідальності за знову вчинений злочин (пункти 1–5 ч. 1 ст. 49 КК) та

б) повністю відновлений строк давності виконання раніше ухваленого вироку (ч. 4 ст. 80 КК).

На відміну від злочину, який було вчинено упродовж строків давності виконання вироку і який *перериває* перебіг цих строків (ч. 4 ст. 80 КК), вчинення протягом цих строків *кримінального проступку* не перериває (не впливає на) перебігу давності і не тягне за собою наслідків, передбачених у ч. 4 ст. 80 КК. Але з дня вчинення кримінального проступку починають обчислюватися і строки давності притягнення до кримінальної відповідальності, встановлені в пунктах 1 або 2 ч. 1 ст. 49 КК.

Кримінально-правові наслідки звільнення від відбування покарання за давністю є виключно *сприятливими*, бо у цих випадках припиняються кримінально-правові відносини між державою і звільненою особою, яка з моменту такого звільнення відповідно до ч. 3 ст. 88 та ч. 2 ст. 90 КК визнається такою, що *не має судимості*. Тому, навіть у разі вчинення особою, яку було звільнено від відбування покарання за давністю, нового кримінального правопорушення, вона буде вважатися такою, що вчинила його вперше.

Порядок звільнення від відбування покарання за давністю полягає в тому, що воно застосовується тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм **характером** є:

а) *обов'язковим*, бо суд зобов'язаний його застосувати (ч. 1 ст. 80 КК);

б) *повним*, а не частковим, бо засуджений звільняється від відбування не частини, а усього призначеного йому покарання (основного і додаткового), тобто від тієї його міри, яка була визначена вирокom суду;

в) *безумовним* та *остаточним*, бо перед звільненою особою не висувається жодних спеціальних вимог (умов), порушення яких призвело би до відміни такого звільнення, і суд не може врахувати покарання, від

відбування якого особу було звільнено на підставі ст. 80 КК, навіть у разі вчинення нею після такого звільнення нового кримінального правопорушення.

Особливості звільнення від відбування покарання за давністю щодо осіб, які вчинили кримінальне правопорушення у віці до 18-ти років, передбачені у ч. 3 ст. 106 КК і полягають у тому, що у цих випадках у разі засудження за вчинення деяких кримінальних правопорушень закон встановлює інші строки давності, тривалість яких становить 2, 5, 7 та 10 років. Усі інші питання застосування давності вирішуються, виходячи з приписів ст. 80 КК.

II. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК)

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання (далі – умовно-дострокове звільнення) застосовується на підставі ст. 81 КК і полягає в тому, що *особа, яка відбуває один із видів покарань, вичерпний перелік яких наведено в законі, може бути достроково звільнена від подальшого його відбування, якщо протягом встановленої законом і обов'язкової до відбуття частини строку цього покарання доведе своє виправлення і за умови, що упродовж невідбутої частини цього покарання не вчинить нового кримінального правопорушення.*

Згідно з ч. 1 ст. 81 КК *передумовою* умовно-дострокового звільнення є *реальне відбування* засудженим лише одного з таких видів покарань, як: 1) виправні роботи (ст. 57 КК); 2) службові обмеження для військовослужбовців (ст. 58 КК); 3) обмеження волі (ст. 61 КК); 4) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст. 62 КК); 5) позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК). При цьому передбачені в ч. 1 ст. 81 КК покарання, від подальшого відбування яких можливе умовно-дострокове звільнення, можуть бути:

а) або безпосередньо *призначені вироком суду*;

б) або відбуваються засудженням *після заміни чи пом'якшення* раніше призначеного вироком покарання на підставі ч. 5 ст. 53, ч. 1 ст. 58, ч. 1 ст. 62, ч. 5 ст. 80, ч. 6 ст. 82, ч. 4 ст. 83, статей 86, 87 КК⁴.

Перелік наведених у ч. 1 ст. 81 КК видів покарань є *вичерпним* і до нього входять тільки такі: **а) основні** види покарань, які мають **б) строковий** характер.

Крім того, у ч. 1 ст. 81 КК також зазначено, що особу може бути *умовно-достроково* звільнено *повністю* або *частково*, і від відбування *додаткового* покарання, без уточнення, від якого саме виду такого покарання можливе умовно-дострокове звільнення.

Як відомо, звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81 КК є *достроковим*, тобто стосується тільки *строкових* видів покарань. Між тим серед усіх видів покарань, які можуть бути призначені як додаткові (частини 2 та 3 ст. 52 КК), на певний строк може бути призначено лише *позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю* (ст. 55 КК). Тому умовно-дострокове звільнення можливе від відбування лише цього *строкового* виду додаткового покарання⁵.

Таким чином, якщо особу було засуджено до одного з основних і строкових видів покарань, перелічених у ч. 1 ст. 81 КК, а також до такого додаткового виду покарання, як штраф (ст. 53 КК) або позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст. 54 КК) чи позбавлення державної нагороди України (ст. 54¹ КК) або конфіскація майна (ст. 59 КК), то від відбування цих безстрокових видів додаткових покарань особа не може бути звільнена на підставі ст. 81 КК і вони завжди застосовуються до засудженого реально та в повному їх обсязі.

Що ж стосується умовно-дострокового звільнення від відбування такого *додаткового* покарання, яке передбачене ст. 55 КК (скорочено –

⁴ Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (пункти 6, 11). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02#Text>.

⁵ Там само (п. 7).

позбавлення права), то воно має свої особливості, які полягають у тому, що таке звільнення може бути застосоване судом:

а) *одночасно* з умовно-достроковим звільненням від відбування основного покарання. У цьому випадку особа може бути звільнена від відбування додаткового покарання у виді позбавлення права як *повністю* – від *усього його строку*, якщо згідно з ч. 3 ст. 55 КК строк останнього обчислюється з *моменту відбуття основного покарання* (наприклад, у разі його приєднання на додаток до позбавлення волі), так й *частково* – від *невідбутої частини* цього додаткового покарання, якщо згідно з ч. 3 ст. 55 КК його строк обчислюється з *моменту набрання законної сили вироком* (наприклад, у разі його приєднання на додаток до виправних робіт);

б) *після* умовно-дострокового звільнення від основного покарання. У цьому випадку звільнення від відбування додаткового покарання у виді позбавлення права також може бути як *повним* (від *усього його строку*), так й *частковим* (від *невідбутої частини його строку*), що залежить від строку обчислення його відбування, встановленого в ч. 3 ст. 55 КК;

в) *після повного відбуття* засудженням основного покарання. У цій ситуації умовно-дострокове звільнення від додаткового покарання у виді позбавлення права може бути тільки *частковим* (від *невідбутої частини його строку*), бо для його застосування засуджений повинен відбутися певну частину строку цього додаткового покарання, яка визначена в ч. 3 ст. 81 КК і протягом якої засуджений має довести своє виправлення⁶.

Згідно з частинами 2 та 3 ст. 81 КК *підстава* умовно-дострокового звільнення від відбування як основного, так й додаткового покарання складається з *двох обов'язкових* її елементів (чинників):

1. *Перший* з них має так званий *формальний* (формалізований) характер і полягає в тому, що засуджений *повинен (зобов'язаний) відбутися*

⁶ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 10).

певну частину строку покарання, яка визначена в пунктах 1–3 ч. 3 ст. 81 КК і становить не менше: **а)** половини (п. 1), **б)** двох третин (п. 2) або **в)** трьох чвертей (п. 3) строку покарання⁷.

Тривалість обов'язкової до відбуття частини строку покарання залежить від таких показників, як: **а)** ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; **б)** його характер (спрямованість); **в)** форма вини; **г)** наявність рецидиву (ст. 34 КК); **г)** застосування до засудженого раніше заміни покарання або умовно-дострокового звільнення.

2. Другий елемент підстави має *матеріальний* (сутнісний) характер і полягає в тому, що згідно з ч. 2 ст. 81 КК в процесі (протягом) відбування частини строку покарання, яка визначена в пунктах 1–3 ч. 3 ст. 81 КК), засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці повинен *довести своє виправлення*⁸.

Виправлення засудженого означає, що в його свідомості відбулися такі позитивні зміни, які свідчать про його готовність до самокерованої та правослухняної поведінки (ч. 1 ст. 6 Кримінально-виконавчого кодексу України (далі – КВК). Цей елемент підстави має *оціночний* характер і встановлюється судом шляхом повного, ретельного та всебічного вивчення, аналізу і оцінки даних про особу засудженого (зокрема, оцінюється його поведінка під час відбування покарання, ставлення до вчиненого ним кримінального правопорушення, до праці, взаємовідносини з оточуючим середовищем, додержання вимог режиму, громадського порядку і правил внутрішнього розпорядку, участь у самодіяльних організаціях в установах виконання покарань, його наміри щодо ставлення до суспільно корисної праці після звільнення, тощо). Інакше кажучи, на певному етапі відбування покарання суд встановлює такі дані, які надають йому можливість припустити, що покарання вже досягло мету виправлення засудженого (ч. 2 ст. 50 КК, ст. 6

⁷ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 5).

⁸ Там само (п. 2).

КВК), у зв'язку з чим подальше його відбування стає недоцільним, що і свідчить про можливість умовно-дострокового звільнення засудженого.

Якщо умовно-дострокове звільнення застосовується до особи, яку засуджено за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або за сукупністю вироків (ст. 71 КК), то обчислення тривалості обов'язкової до відбуття частини строку покарання здійснюється судом відповідно до пунктів 1–3 ч. 3 ст. 81 КК, виходячи при цьому із загального строку покарання, остаточно визначеного за сукупністю⁹.

Звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81 КК є не тільки *достроковим*, а й *умовним*, бо невідбута частина покарання виступає своєрідним *іспитовим строком*, протягом якого згідно з ч. 4 ст. 81 КК звільнена особа *не повинна вчинити будь-яке нове кримінальне правопорушення*.

Від виконання (невиконання) цієї умови залежать і **кримінально-правові наслідки** умовно-дострокового звільнення, які залежно від цього можуть бути як *сприятливими* (позитивними), так й *несприятливими* (негативними), а саме:

1) якщо протягом невідбутої частини покарання особа *не вчинить* нового кримінального правопорушення, настають *сприятливі* наслідки – особа вважається остаточно звільненою від подальшого відбування покарання і у зв'язку з цим перебіг строку *погашення судимості* обчислюється з дня її умовно-дострокового звільнення (ч. 3 ст. 90 КК);

2) якщо ж протягом невідбутої частини покарання особа *вчинить будь-яке* нове кримінальне правопорушення, настають *несприятливі* наслідки – суд відповідно до ч. 4 ст. 81 КК призначає покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення, приєднує до нього невідбуту частину покарання, від відбування якої особу було умовно-достроково звільнено, і

⁹ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 12).

визначає остаточне покарання за сукупністю вироків за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Перебіг строку погашення судимості у цьому випадку також переривається і починає обчислюватися заново (із самого початку) за кожне кримінальне правопорушення окремо після фактичного відбуття покарання, призначеного за сукупністю вироків (ч. 5 ст. 90 КК).

Порядок умовно-дострокового звільнення полягає в тому, що воно здійснюється тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм *характером* є не тільки *достроковим* і *умовним*, а й належить до *факультативних* видів такого звільнення, бо суд *має право*, але не зобов'язаний його застосувати і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення. У такому випадку *повторне* клопотання (подання) про умовно-дострокове звільнення того ж самого засудженого може мати місце з урахуванням вимог ч. 7 ст. 539 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) не раніше як через *один рік* чи *шість місяців* з дня винесення ухвали суду про відмову.

Особливості умовно-дострокового звільнення щодо осіб, які відбувають покарання за кримінальні правопорушення, вчинені у віці до 18-ти років, встановлені у ст. 107 КК і полягають у тому, що:

- 1) умовно-дострокове звільнення таких осіб можливо тільки у разі їх засудження до позбавлення волі (ч. 1 ст. 107 КК);
- 2) таке звільнення застосовується незалежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім (ч. 1 ст. 107 КК);
- 3) підстава такого звільнення включає до себе не тільки сумлінну поведінку засудженого та його ставлення до праці, а і його ставлення до навчання (ч. 2 ст. 107 КК);
- 4) обов'язкова до відбуття частина покарання дещо скорочена і становить *одну третину* (п. 1 ч. 3 ст. 107 КК), *половину* (п. 2 ч. 3 ст. 107 КК) або *дві третини* (п. 3 ч. 3 ст. 107 КК) строку позбавлення волі.

III. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (ст. 81¹ КК)

Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (далі – звільнення для проходження військової служби) є *спеціальним* вид такого звільнення, яке на відміну від аналогічного звільнення, передбаченого у ст. 81 КК, застосовується: **а)** тільки *під час* проведення мобілізації та/або дії воєнного стану і здійснюється **б)** з метою залучення засуджених у цей особливий період до проходження військової служби за контрактом¹⁰.

Цей вид умовно-дострокового звільнення застосовується на підставі ст. 81¹ КК і полягає в тому, що *особа, яка під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану відбуває покарання у виді обмеження чи позбавлення волі, може бути достроково звільнена від подальшого його відбування, якщо виявить бажання проходити військову службу за контрактом, відповідає встановленим у законі вимогам проходження такої служби і за умови, що упродовж невідбутої частини цього покарання не вчинить нового кримінального правопорушення.*

Згідно з ч. 1 ст. 81¹ КК *передумова* звільнення для проходження військової служби складається з *двох* обов'язкових елементів (чинників), які полягають у тому, що:

1) таке звільнення стосується тільки осіб, які реально *відбувають* лише один із таких видів покарань, як *обмеження волі* (ст. 61 КК) або *позбавлення волі* на певний строк (ст. 63 КК), які були:

а) або безпосередньо *призначені вироком суду*;

б) або відбуваються засудженим *після заміни чи пом'якшення* раніше призначеного вироком покарання на підставі ч. 5 ст. 53, ч. 5 ст. 80, ч. 6 ст. 82, ч. 4 ст. 83, статей 86, 87 КК.

¹⁰ Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону та критичний аналіз його приписів). *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: 2024. Вип. 1(21). С. 52–53.

Перелік наведених у ч. 1 ст. 81¹ КК покарань є *вичерпним* і до нього входять лише такі: **а) основні** і **б) строкові** їх види, як обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК), бо згідно з абзацом третім ч. 1 ст. 81¹ КК звільнення для проходження військової служби не розповсюджується на *додаткові* покарання. Таким чином, у разі приєднання до основного покарання будь-якого додаткового, в тому числі і такого строкового його виду, як позбавлення права (ст. 55), засуджений звільняється тільки від подальшого відбування основного покарання, а додаткове зобов'язаний відбутися реально;

2) обмеження чи позбавлення волі відбуваються засудженим у так званий *особливий період* – **під час проведення мобілізації та/або дії воєнного стану**, які оголошуються Указом Президента України і затверджуються законом відповідно до п. 31 ч. 1 ст. 85 Конституції України та Законів України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»¹¹ і «Про правовий режим воєнного стану»¹².

Для застосування ст. 81¹ КК має значення саме **час відбування** покарання, а не час його призначення, бо ця норма може застосовуватися і до осіб, які були засуджені до обмеження чи позбавлення волі і до проведення мобілізації та/або дії воєнного стану, але продовжують відбувати ці покарання у такий особливий період.

В абзаці другому ч. 1 ст. 81¹ КК закон встановлює і **виняток** із передумови звільнення для проходження військової служби, згідно з яким його застосування **виключається** (заборонено) стосовно засуджених за вчинення:

– злочинів проти основ національної безпеки України (статті 109–114² КК);

¹¹ Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію. Закон України від 23.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.

¹² Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

- умисного вбивство двох або більше осіб (п. 1 ч. 2 ст. 115 КК), або вчиненого з особливою жорстокістю (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК), або поєднаного із зґвалтуванням чи сексуальним насильством (п. 10 ч. 2 ст. 115 КК);
- особливо тяжких (ч. 6 ст. 12 КК) корупційних кримінальних правопорушень (абзац перший примітки до ст. 45 КК);
- кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості особи (статті 152–156¹ КК);
- кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, що характеризуються терористичною спрямованістю (статті 258–258⁶ КК);
- порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами у стані сп'яніння, якщо це спричинило загибель кількох осіб (ч. 4 ст. 286¹ КК);
- посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з виконанням потерпілими своїх службових чи громадських обов'язків (ст. 348 КК);
- кримінальних правопорушень, за які засуджені службові особи, що згідно з підпунктом 1 п. 3 примітки до ст. 368 КК займали особливо відповідальне становище.

Згідно з ч. 2 ст. 81¹ КК *підстава* звільнення для проходження військової служби складається з *двох обов'язкових* елементів (чинників), відповідно до яких таке звільнення застосовується лише до засуджених, які:

1) *виявили бажання* проходити військову службу за контрактом¹³, яке (це бажання) згідно з ч. 2 ст. 154¹ КВК оформлюється шляхом подання засудженим до установи виконання покарання відповідної *письмової заяви*. Виявлене у цій заяві бажання засудженого проходити військову службу за контрактом має бути тільки *добровільним*, тобто виявляється ним особисто і

¹³ Постанова Верховного Суду від 05.09.2024 у справі № 552/4832/22 (провадження № 51-1093км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502775>.

без будь-якого примусу, хоча його ініціювання, може бути здійснено, зокрема, шляхом надання певних порад, рекомендацій, роз'яснень, може виходити і від представників установи виконання покарання або близьких йому осіб;

2) *відповідають вимогам проходження військової служби за контрактом*, які встановлені в ч. 2 ст. 21⁵ Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»¹⁴ і зводяться до того, що засуджений:

а) ще не досяг *граничного віку* перебування на військовій службі, який для різних категорій військовослужбовців встановлено у межах від 45 до 60–65 років, і до досягнення якого засудженому має залишитися не менше 3-х років¹⁵;

б) має бути придатним до військової служби *за станом здоров'я*, що встановлюється рішенням Військово-лікарської комісії (ВЛК) і підтверджується її довідкою з постановою про придатність засудженого до військової служби (ч. 4 ст. 154¹ КВК);

в) пройшов (успішно) *професійно-психологічний відбір*;

г) має достатній рівень *фізичної підготовки* для виконання обов'язків військової служби.

Із наведених приписів ст. 81¹ КК випливає, що для умовно-дострокового звільнення на її підставі особи для проходження військової служби закон не вимагає, щоб засуджений відбув певну (визначену в законі) частину строку призначеного йому покарання, протягом якої він повинен довести свої виправлення. Таким чином, на відміну від ч. 2 ст. 81 КК, звільнення від відбування покарання на підставі ст. 81¹ КК здійснюється не у зв'язку з доведенням засудженим свого виправлення (ст. 6 КВК), яке було доведено ним у процесі відбування певної частини покарання, а з метою (для) його залучення до проходження військової служби в особливий період.

¹⁴ Про військовий обов'язок і військову службу. Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII.URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

¹⁵ Там само (ст. 22).

Тому таке звільнення застосовується судом незалежно від того, яку саме частину строку покарання фактично відбув засуджений і чи довів він у процесі її відбування своє виправлення.

Відповідно до абзацу другого ч. 2 ст. 81¹ КК суд, ухвалюючи рішення про умовно-дострокове звільнення особи для проходження військової служби, покладає на засудженого спеціальний *обов'язок* – після набрання законної сили цим рішенням засуджений *повинен невідкладно, але не пізніше 24 годин*, прибути у супроводі Національної гвардії України до відповідного територіального центру комплектації (ТЦК) та соціальної підтримки для укладення контракту і проходження військової служби.

Звільнення для проходження військової служби є не тільки *достроковим*, а й *умовним*, бо невідбута частина покарання виступає своєрідним *іспитовим строком*, протягом якого згідно з ч. 3 ст. 81¹ КК звільнена особа *не повинна вчинити будь-яке нове кримінальне правопорушення*, в тому числі і таке, як ухилення від прийняття на військову службу за контрактом (ст. 336² КК).

Від виконання (невиконання) цієї *умови* залежать і **кримінально-правові наслідки** цього виду звільнення, які можуть бути як *сприятливими* (позитивними), так й *несприятливими* (негативними), а саме:

1) якщо протягом невідбутої частини покарання особа *не вчинить* нового кримінального правопорушення, настають *сприятливі* наслідки – особа вважається остаточно звільненою від подальшого відбування покарання і у зв'язку з цим перебіг строку погашення судимості обчислюється з дня *умовно-дострокового звільнення* (ч. 3 ст. 90 КК). Якщо ж особу було засуджено і до такого *строкового* виду *додаткового* покарання, яке позбавлення права (ст. 55 КК), від відбування якого особа не підлягає звільненню (абзац третій ч. 1 ст. 81¹ КК), то перебіг строку погашення судимості обчислюється з дня *відбуття цього додаткового покарання*;

2) якщо протягом невідбутої частини покарання особа *вчинить будь-яке* нове кримінальне правопорушення, в тому числі і передбачене ст. 336² КК, настають *несприятливі* наслідки – суд відповідно до ч. 3 ст. 81¹ КК призначає покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення, приєднує до нього невідбуту частину покарання, від якого особу було умовно-дostroково звільнено, і визначає остаточне покарання за сукупністю вироків за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Перебіг строку погашення судимості у цьому випадку також переривається і починає обчислюватися заново (із самого початку) окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання, призначеного за сукупністю вироків (ч. 5 ст. 90 КК).

Порядок умовно-дostroкового звільнення для проходження військової служби полягає в тому що воно застосовується тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм **характером** є не тільки *дostroковим* і *умовним*, а й належить до *факультативних* видів звільнення від відбування покарання, бо суд *має право*, але не зобов'язаний його застосувати і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення. У такому випадку *повторне* клопотання (подання) про умовно-дostroкове звільнення того ж самого засудженого може мати місце згідно з ч. 7 ст. 539 КПК не раніш як через *три місяці* з дня винесення ухвали суду про відмову.

IV. Заміна покарання або його невідбутої частини більш м'яким (ст. 82 КК)

Заміна покарання або невідбутої його частини більш м'яким (далі – заміна покарання) застосовується на підставі ст. 82 КК і полягає в тому, що *особа, яка відбуває один із видів покарань, вичерпний перелік яких наведено в законі, може бути дostroково звільнена від подальшого його відбування шляхом заміни цього покарання або невідбутої його частини більш м'яким видом покарання, якщо протягом встановленої в законі і*

обов'язкової до відбуття частини покарання, що підлягає заміні, стане на шлях виправлення.

У ст. 82 КК передбачено **два** види заміни: 1) заміна *невідбутої частини* таких видів покарань, як *обмеження волі* (ст. 61 КК) або *позбавлення волі* на певний строк (ст. 63 КК) та 2) заміна такого виду покарання, як *довічне позбавлення волі* (ст. 64 КК).

Закон об'єднує ці видів заміни в межах однієї норми (ст. 82 КК), виходячи з того, що передумова, підстава, кримінально-правові наслідки та порядок їх застосування у цілому співпадають.

Згідно з ч. 1 ст. 82 КК **передумовою** заміни покарання є реальне відбування засудженим одного з таких видів покарань, як: **а)** обмеження волі (ст. 61 КК), **б)** позбавлення волі на певний строк (ст. 63 КК) або **в)** довічне позбавлення волі (ст. 64 КК).

Наведений в ч. 1 ст. 82 КК перелік покарань, які підлягають заміні, є *вичерпним* і до нього входять тільки *основні* його види, два із яких (обмеження і позбавлення волі) є *строковими*, а один (довічне позбавлення волі) – *безстроковим*.

Крім того, у ч. 2 ст. 82 КК зазначено, що у разі заміни основного покарання чи невідбутої його частини засудженого може бути *звільнено* і від відбування такого *строкового* виду *додаткового* покарання, як *позбавлення права* (ст. 55 КК). При цьому із приписів ч. 2 ст. 82 КК випливає, що звільнення від цього виду додаткового покарання *одночасно* із заміною основного є:

а) *повним*, бо воно здійснюється від *усього строку* додаткового покарання, оскільки згідно з ч. 3 ст. 55 КК строк відбування останнього обчислюється з моменту (з дня) відбуття основного покарання;

б) *безумовним*, бо закон не висуває жодних спеціальних вимог (умов), порушення яких після звільнення від додаткового покарання призвело би до його відміни¹⁶;

в) *факультативним*, бо суд має право, але не зобов'язаний його застосувати і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення.

Підстава заміни покарання передбачена в частинах 3 та 4 ст. 82 КК і складається з **двох** обов'язкових елементів (чинників):

1. **Перший** з них має так званий *формальний* (формалізований) характер і відповідно до частин 4 та 5 ст. 82 КК полягає в тому, що засуджений повинен відбутися *певну, встановлену в законі, частину* *призначеного судом покарання*¹⁷. Тривалість цієї обов'язкової до відбуття частини покарання залежно від того його виду, яке підлягає заміні, а саме:

1) у разі заміни невідбутої частини покарання у виді *обмеження* (ст. 51 КК) чи *позбавлення волі* (ст. 63 КК) тривалість обов'язкової до відбуття частини їх строку відповідно до пунктів 1–3 ч. 4 ст. 82 КК складає *не менше*:
а) третини (п. 1), **б) половини** (п. 2) чи **в) двох третин** (п. 3) строку покарання;

2) у разі заміни покарання у виді *довічного позбавлення волі* (ст. 64 КК), обов'язкова до відбуття частина цього покарання відповідно до ч. 5 ст. 82 КК складає *не менше п'ятнадцяти (15) років*.

При встановленні тривалості обов'язкової до відбуття частини покарання закон (частини 4 та 5 ст. 82 КК) враховує такі показники, як:
а) ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення; **б)** його характер і спрямованість; **в)** форма його вини; **г)** наявність рецидиву (ст. 34 КК); **г)** вид покарання, що відбувається засудженим; **д)** вчинення кримінального правопорушення особою, до якої раніше вже застосовувалося умовно-дострокове звільнення.

¹⁶ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 7).

¹⁷ Там само (п. 5).

2. *Другий* елемент підстави має *матеріальний* (сутнісний) характер і відповідно до ч. 3 ст. 82 КК полягає в тому, що протягом обов'язкової до відбуття частини покарання засуджений повинен *стати на шлях виправлення*, тобто довести своєю поведінкою, що в його свідомості відбулися такі позитивні зміни на шляху його виправлення, подальший розвиток і закріплення яких може бути забезпечено у процесі відбування ним більш м'якого покарання¹⁸. Цей елемент підстави має *оціночний* характер і встановлюється судом шляхом повного, ретельного та всебічного вивчення, аналізу і оцінки даних про особу засудженого та його поведінку під час відбування покарання¹⁹. Інакше кажучи, на певному етапі відбування покарання суд приходить до висновку, що з урахуванням поведінки засудженого його остаточне виправлення може бути забезпечене в процесі відбування більш м'якого покарання.

Якщо заміна покарання застосовується до особи, засудженої за сукупністю кримінальних правопорушень (ст. 70 КК) або сукупністю вироків (ст. 71 КК), то обчислення тривалості обов'язкової до відбуття частини покарання здійснюється судом відповідно до пунктів 1–3 ч. 4 та ч. 5 ст. 82 КК, виходячи при цьому із *загальної міри* покарання, остаточно визначеного за сукупністю²⁰.

Згідно з частинами 1, 5 та 6 ст. 82 КК певним вимогам має відповідати і той вид покарання, яким здійснюється заміна, а саме:

1) у разі заміни невідбутої частини покарання у виді обмеження (ст. 61 КК) чи позбавлення волі (ст. 63 КК) покарання, яким здійснюється така заміна, має бути:

¹⁸ Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (п. 2).

¹⁹ Повний, ретельний аналіз даних про особу засудженого, всебічна і глибока оцінка його поведінки під час відбування покарання особливо важливі у разі заміни на підставі ст. 82 КК такого виду покарання, як довічне позбавлення волі. Див. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 02.03.2023 р. у справі № 585/3345/22 (провадження 1-в/585/41/23). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/2_5217737158370012278.docx.

²⁰ Там само (п. 12).

а) тільки *основним*, бо заміна основного покарання додатковим законом не передбачена;

б) тільки *більш м'яким* порівняно з тим, яке підлягає заміні (ч. 1 ст. 82 КК), що встановлюється шляхом звернення до законодавчого переліку видів покарань, наведеного в ст. 51 КК, у якому всі вони розташовані в послідовності від м'якого до більш суворого;

в) тільки *строковим*, бо лише від відбування саме такого покарання можливе у подальшому умовно-дострокове звільнення осіб, яким обмеження чи позбавлення волі було замінене більш м'яким покаранням (ч. 6 ст. 82 КК);

г) призначено в межах строків, установлених у Загальній частині КК для даного виду покарання, і не може перевищувати невідбутої частини того покарання, яке було замінене (ч. 1 ст. 82 КК);

2) у разі заміни довічного позбавлення волі (ст. 64 КК) покаранням, яким здійснюється заміна, згідно з ч. 5 ст. 82 КК може бути тільки позбавлення волі строком від *п'ятнадцяти* (15) до *двадцяти* (20) років.

Кримінально-правові наслідки заміни покарання на підставі ст. 82 КК залежать від поведінки особи протягом (в процесі) відбування нею більш м'якого покарання, яким було здійснено заміну, а саме:

1) якщо протягом відбування більш м'якого покарання особа *не вчинить* нового кримінального правопорушення, то відповідно до ч. 4 ст. 90 КК строк погашення судимості обчислюється з дня відбуття цього (більш м'якого) покарання, а його тривалість залежить від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення і того виду покарання, яке відбувалося засудженим *до заміни* його більш м'яким (ст. 89 КК). Таким чином, у цьому випадку більш м'яке покарання, яким здійснено заміну, не впливає на тривалість строку погашення судимості;

2) якщо протягом відбування більш м'якого покарання особа *вчинить* нове кримінальне правопорушення, то згідно з ч. 7 ст. 82 КК суд призначає покарання за знову вчинене кримінальне правопорушення, приєднує до нього

невідбуту частину *більш м'якого* покарання і визначає остаточне покарання за сукупністю вироків за правилами, передбаченими у статтях 71 та 72 КК. Таким чином, у цьому випадку *більш суворе* покарання, невідбуте засудженим до його заміни *більш м'яким*, не впливає на визначення судом остаточного покарання за сукупністю вироків. Що стосується строків погашення судимості, то у цьому випадку згідно з ч. 5 ст. 90 КК вони обчислюються окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання (основного та додаткового) за останнє кримінальне правопорушення.

Порядок заміни покарання або невідбутої його частини *більш м'яким* покаранням полягає в тому, що вона застосовується тільки *судом* (ч. 1 ст. 74 КК) і за своїм *характером* є:

а) *комплексним* заходом, бо у разі застосування такої заміни особа, з одного боку, *звільняється* від подальшого відбування *більш суворого* виду покарання, а з іншого, – *продовжує відбувати* *більш м'яке* покарання, яким було здійснено заміну;

б) *факультативним* заходом, бо суд *має право*, але не зобов'язаний застосувати заміну і може відмовити в цьому, мотивуючи своє рішення. У такому випадку *повторне* клопотання (подання) про заміну покарання стосовно того ж самого засудженого може мати місце з урахуванням вимог ч. 7 ст. 539 КПК не раніше як через *один рік* чи *шість місяців* з дня винесення ухвали суду про відмову;

в) *безумовним* заходом, бо перед особою, до якої застосовано заміну, не висувається жодних спеціальних вимог (умов), порушення яких призвело би до відміни такої заміни, і суд не може врахувати невідбуте покарання, яке було замінене, навіть у разі вчинення особою під час відбування *більш м'якого* покарання нового кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 4 ст. 107 КК щодо неповнолітніх заміна покарання або невідбутої його частини *більш м'яким* не застосовується.

Заміна покарання (ст. 82 КК) *відрізняється від умовно-дострокового звільнення* (ст. 81 КК) за такими ознаками:

1) передумовою заміни (ст. 82 КК) є відбування засудженим тільки *трьох* (статті 61, 63, 64 КК), а умовно-дострокового звільнення (ст. 81 КК) *п'яти* основних видів покарань (статті 57, 58, 61, 62, 63 КК);

2) заміна (ст. 82 КК) стосується не тільки *строкових* (статті 61, 63 КК), а й *безстрокового* виду покарання (ст. 64 КК), тоді як умовно-дострокове звільнення можливо лише від *строкових* видів покарань (ч. 1 ст. 81 КК);

3) як при заміні основного покарання (ст. 82 КК), так й при умовно-достроковому звільненні від його відбування (ст. 81 КК) особу може бути звільнено і від *додаткового* покарання, передбаченого ст. 55 КК. Але у першому випадку таке звільнення є *безумовним і повним* (ч. 2 ст. 82 КК), тоді як у другому, – *умовним і або повним, або частковим* (ч. 1 ст. 81 КК);

4) одним із елементів підстави заміни є *становлення* засудженого *на шлях виправлення* (ч. 3 ст. 82 КК), тоді як при умовно-достроковому звільненні – *доведення* засудженим свого *виправлення* (ч. 2 ст. 81 КК);

5) у разі заміни покарання (ст. 82 КК) воно замінюється більш м'яким, яке засуджений продовжує відбувати, тоді як при умовно-достроковому звільненні (ст. 81 КК) він повністю звільняється від відбування невідбутої частини покарання;

6) заміна покарання (ст. 82 КК) є заходом *безумовними*, тоді як умовно-дострокове звільнення (ст. 81 КК) здійснюється під *умовою* невчинення засудженим протягом невідбутої частини покарання нового кримінального правопорушення;

7) при призначенні покарання за правилами ч. 7 ст. 82 КК враховується невідбута частина лише *більш м'якого покарання*, яким було здійснено заміну, тоді як за ч. 4 ст. 81 КК – *невідбута частина покарання, від відбування якої особу було умовно-достроково звільнено*.

Список використаних джерел

1. Богатирьова О. І. Інститут звільнення від відбування покарання у законодавстві України: навч. посібник / О. І. Богатирьова, І. І. Журова, О. В. Лісіцков / за заг ред. І. Г. Богатирьова. Київ: ВД «Дакор», 2014. 214 с.
2. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / В. Я. Тацій, В. І. Тютюгін, В. І. Борисов та ін.; за ред. В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2020. 584 с.
3. Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина: посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 7-ме вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. 250 с.
3. Тютюгін В. І. Кримінальне право України (Загальна та Особлива частини): посіб. для підгот. до зовніш. незалеж. оцінювання / В. І. Тютюгін, М. А. Рубашенко; відп. ред. В. І. Тютюгін. 5-те вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2024. 364 с.
4. Хряпінський П. В. Заохочувальні норми у кримінальному законодавстві України. Харків: Харків юридичний, 2009. 840 с.
5. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України / наук. ред. О. О. Дудоров; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Луганськ: РВВ ЛУВДС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 728 с.
6. Горох О. П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування: монографія / за наук. ред. А. А. Музики. Київ: ВД «Дакор», 2019. 676 с.
7. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 р. № 2 «Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким» (пункти 6, 11). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02#Text>.
8. Тютюгін В. І. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання для проходження військової служби (коментар закону та критичний аналіз його приписів). *Вісник Асоціації кримінального права України*: електрон. наук. вид. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права». Харків: 2024. Вип. 1(21). С. 51–70.
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 23.10.1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>.
10. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
11. Постанова Верховного Суду від 05.09.2024 у справі № 552/4832/22 (провадження № 51-1093км24). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121502775>.

12. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

13. Ухвала Роменського міськрайонного суду Сумської області від 02.03.2023 р. у справі № 585/3345/22 (провадження 1-в/585/41/23). URL: https://ecpl.com.ua/wp-content/uploads/2023/03/2_5217737158370012278.docx.